

Ankara Üniversitesi Yayın No: 752

APAM Yayın No: 24



ANKARA ÜNİVERSİTESİ
ASYA-PASİFİK ÇALIŞMALARI
UYGULAMA ve ARAŞTIRMA MERKEZİ (APAM)



ANKARA UNIVERSITY
ASIA-PACIFIC RESEARCH CENTER (APAM)

Türkiye’de Tayvan Çalışmaları - III *(Tarih, Ekonomi ve Uluslararası İlişkiler)*

土耳其 & 臺灣

Taiwan Studies in Türkiye - III *(History, Economy & International Relations)*

Yayına Hazırlayan
A. Merthan DÜNDAR

Ankara, 2022

Ücretsizdir



Türkiye’de Tayvan Çalışmaları - III (Tarih, Ekonomi ve Uluslararası İlişkiler)

Taiwan Studies in Türkiye - III (History, Economy & International Relations)

Yayına Hazırlayan
A. Merthan DÜNDAR

Ankara – 2022

Ankara Üniversitesi Yayınları No: 752
Asya-Pasifik Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi
APAM Yayınları: 24

Ankara Üniversitesi Yayınları, Yüksek Öğretim Kurulu'nca tanınan ve yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer alan uluslararası yayın niteliğindedir.

ISBN: 978-605-136-577-0

Yazarların görüşlerinin sorumluluğu kendilerine aittir.

Redaktör
Aysun HARPER

Baskı Yeri:
Ankara Üniversitesi Basımevi
İncitaşı Sokak No: 10 06510 Beşevler/ANKARA
Tel: (0312) 213 66 55
Basım Tarihi: 22/07/2022

İÇİNDEKİLER

A. Merthan DÜNDAR	
<i>Sunuş</i>	5
Ekselans Volkan Chih-Yang HUANG	
<i>Ön Söz</i>	7
<i>Çince Ön Söz</i>	9
Ahmet Şamil GÜRER	
<i>Casteel Zelandia'dan Anping Cheng'a: Hollanda Birleşik Doğu</i> <i>Hindistan Şirketi'nin Tayvan'daki Sömürge Macerası</i>	11
Kamer KASIM	
<i>Asya-Pasifik'te Güç Mücadeleleri Odağında Tayvan-Çin İlişkileri</i>	53
Gülcan AZİMLİ ÇİLİNGİR - Doğan DURNA	
<i>Uluslararası Hukuk Açısından Tayvan'ın Konumu</i>	71
Diren DOĞAN	
<i>Gri Bölge Stratejileri Çerçevesinde Tayvan'ın Hibrit Tehditlerle</i> <i>Mücadele Stratejisi</i>	95
Chun-Hsuan, SUNG - Jiunn-Cherng, TENG	
<i>Being Small, Playing Smart: Taiwan as a Small State to Expand</i> <i>International Space</i>	125
Ali DEMİR	
<i>Tayvan Milliyetçiliği ve DPP (Demokratik İlerleyici Parti)'nin Yükselişi</i>	147
Mehmet Fazıl ÖZKUL	
<i>ABD Ekonomik Yardımlarının Tayvan Ekonomisindeki Yeri</i>	181
Gökberk DURMAZ	
<i>Tayvan-Japonya İlişkileri: Uluslararası Göç Bağlamında Bir</i> <i>Değerlendirme</i>	199

Kıvılcım AKKOYUNLU ERTAN	
<i>Tayvan 'da Çevre Politikaları</i>	209
Ahmet Faruk IŞIK	
<i>Tayvan'da Enerji Güvenliği ve Yenilenebilir Enerji</i>	241
Harun Talha AYANOĞLU	
<i>Gölgede Kalan Kriz: İklim Değişikliği Karşısında Tayvan</i>	253
Uğur KARAGÖZ	
<i>Tayvan ve Dijital Dönüşüm</i>	279
Serpil SAMUR	
<i>Dijital Ülke Tayvan 'da Dijital Yerlilerin Sosyal Ağları Kullanım Amaçlarına Yönelik Nicel Bir Araştırma</i>	295
Hsiung TAO-TIEN - Erhan TAŞBAŞ	
<i>Tayvan 'da Türkçe Öğretiminin Tarihi.....</i>	319
Wen Chi T. ÖLÇEL (蔡文琪)	
<i>Türk Gençleriyle Tsai Ming-Liang Filmleri Üzerine Bir Söyleşi: Neon Tanrı İsyanı Filmine Dair Görüşler</i>	339

SUNUŞ

Taipei Ekonomi ve Kùltür Misyonu Temsilciliği'nin maddi desteğiyle, Ankara Üniversitesi Asya-Pasifik Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (APAM) tarafından yayınlanmış olan, *Tùrkiye'de Tayvan Çalışmaları-I (Ankara, 2018)* ve *Tùrkiye'de Tayvan Çalışmaları-II (Ankara 2019)* başlıklı iki kitap, okuyuculardan büyük ilgi gördü. Bu sebeple, ikinci baskıları yapılmış olan bu kitaplara ilave olarak *Tùrkiye'de Tayvan Çalışmaları-III* çalışmasının da yayınlanmasına karar verildi. Daha önceki çalışmalarla aynı şekilde, Taipei Ekonomi ve Kùltür Misyonu Temsilciliği'nin maddi katkısıyla yayınlanan bu çalışmanın da yine ilgi göreceğini düşünöyoruz.

Farklı disiplinlerden on altı makalenin yer aldığı bu kitabın, Türkiye'deki Asya çalışmalarına katkı sağlamasını umut ediyoruz. Bu vesile ile öncelikle yazarlarımıza, Taipei Ekonomi ve Kùltür Misyonu Temsilci Sayın Volkan Chih-Yang HUANG'a, Sayın Hasan Chih-tang CHANG'a ve halefi Sayın Sibel Wei-Tzu CHEN'e şükranlarımızı sunarız. Ayrıca, Ankara Üniversitesi Basımevi personeline, APAM'dan Sayın Aysun HARPER'a, Ankara Üniversitesi Geliştirme Vakfı Başkanı Sayın Prof. Dr. Maksut COřKUN'a ve Sayın Deniz ATLIER'e, son olarak da her zamanki destekleri için Rektörümüz Sayın Prof. Dr. Necdet ÜNÜVAR'a teşekkür ederiz.

Prof. Dr. A. Merthan DÜNDAR
APAM Müdürü

ÖNSÖZ

Türkiye’de Tayvan Çalışmaları serisinin üçüncü kitabının yayımlanmasından dolayı, Ankara Üniversitesi Asya-Pasifik Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (APAM) Müdürü Prof. Dr. Merthan Dündar'a ve mükemmel araştırma makaleleri ile katkıda bulunan tüm akademisyenlere içten teşekkürlerimi sunarım. Önceki iki kitapla karşılaştırıldığında, bu cildin içeriği oldukça önemli sonuçlar sunmaktadır. Sadece dijital dönüşüm, iklim değişikliği, enerji, ulusal kimlik, tiyatro, Türk dili öğretimi ve araştırması, sömürge tarihinin kültür üzerindeki etkisi ve ABD yardımı gibi hem çeşitli hem de yeni konuları değil, aynı zamanda uluslararası hukuk, Asya-Pasifik Bölgesi’ndeki güç çatışması ve gri alandaki stratejik hibrit tehditler de derinlemesine yer almaktadır. Gelişmekte olan duruma ilişkin bu gözlemlerin, Tayvan’ı ve hatta tüm dünyayı büyük ölçüde ilgilendiren konular olması sebebiyle Türkiye'deki her kesimden okuyucuya daha fazla fikir verebileceğine inanıyorum.

Bir yılı aşkın süredir bulunduğum Türkiye'de, görevimi büyük ölçüde etkileyen Covid-19 salgınının zirvesini yaşadım. Salgının etkin bir şekilde kontrol altına alınması ve küresel karantinanın kademeli olarak kaldırılmasıyla birlikte, Tayvan ile Türkiye arasındaki alışverişin ve etkileşimlerin yeniden başlaması öngörülebilir. Ayrıca iki ülke arasında daha yakın ilişkiler için sabırsızlanıyoruz. Bu kitapta ele alınan konular yalnızca Tayvan'daki son durumun anlaşılmasını geliştirmekle kalmayıp, aynı zamanda Türk akademisyenlerin Tayvan üzerine yaptığı profesyonel araştırmalar, iki dost ülke olan Tayvan ile Türkiye arasında kalkınma iş birliği için karşılıklı yarar sağlayan yeni alanların açılmasına ve kazan-kazan projelerin hayata geçirilmesine katkı sağlayacaktır.

Türkiye'ye benzer şekilde, Tayvan çok kültürlü, aktif demokrat bir topluma sahiptir. Eğitime, bilimsel ve teknolojik ilerlemeye büyük önem vermekte, küçük ve orta ölçekli işletmeler geliştirmektedir. Tayvan halkı da ülkenin kalkınmasına katkıda bulunarak, önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye'nin nüfusu Tayvan'ın üç katı ve yüzölçümü Tayvan'ın yirmi bir katı olmasına rağmen, her iki taraf da teknolojik yenilik, dijital dönüşüm, iklim değişikliği, yeşil enerji geliştirme ve döngüsel ekonomi gibi birçok alanda

benzer zorluklarla karşı karşıyadır. Başarılı bir sürdürülebilir kalkınma modeli olan Tayvan'ın, bu sorunlarla mücadele için izlediği çözüm yolları Türkiye'ye de fayda sağlayabilir.

Türkiye'nin Tayvan ile ilişkilerine geleneksel bakış açısı çoğunlukla Çin ile olan ilişkileriyle sınırlıdır, ancak değişen zaman ve çeşitli yeni konuların ortaya çıkması, Tayvan'ın gerçekten de dikkate alınması gereken değerini ortaya çıkarmıştır. Avrupa, Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya gibi birçok ülke, Tayvan ile iş birliğini güçlendirmenin Çin ile ilişkilere olumsuz etki etmeyeceğine, bunun yerine ulusal çıkarları ve kalkınmayı artırabileceğine inanarak eski politikalarını yeniden gözden geçirerek düzeltmişlerdir. Türkiye Tayvan'ı daha iyi tanıdıkça Tayvan'a daha fazla önem vereceğine ve iki tarafın kesinlikle daha dostane ve pragmatik bir iş birliği ilişkisi geliştireceğine içtenlikle inanıyoruz. Bu nedenle yayımlanan serinin bu üçüncü kitabıyla birlikte Türk ve Tayvanlı akademisyenlere ilişkilerin gelişmesine sağladıkları katkıdan dolayı şükranlarımı sunuyorum.

Volkan Chih-Yang HUANG
Temsilci
Taipei Ekonomi ve Kültür Misyonu

序言

土耳其台灣研究第三輯的出版，我要特別感謝安卡拉大學亞洲政策研究中心(Asya-Pasifik Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, APAM)主任Merthan Dündar教授以及每位提供精采研究論文的學者。相較前兩輯，本輯的內容呈現令人驚豔的成果，不僅包含數位轉型、氣候變遷、能源、國家認同、戲劇、土語教學研究、殖民歷史對文化的影響及美援等多元且新穎的主題，亦針對國際法、亞太地區強權抗衡、灰色地帶戰略混合威脅下的台灣角色進行深入探討。這些對發展中局勢的觀察，都是台灣，甚至全世界非常關心的議題，相信也可提供土耳其各界讀者進一步的思考。

本人到任土耳其已一年餘，期間歷經新冠疫情高峰，工作推展受到極大影響。隨著疫情獲得有效控管，全球逐漸解封，可預見台灣與土耳其間將恢復密切交流與互動，我們也期待兩國關係能有更緊密的進展。本書所觸及議題不僅可以增進土國各界對台灣最新情勢的了解，更積極的意義是透過土耳其學界對台灣的專業研究，提供台灣及土耳其這兩個友好國家間開發合作交流，創造互惠雙贏的新領域與新項目。

台灣與土耳其相似，都擁有多元文化與活躍的民主社會，重視教育、科技進步，中小企業發達，人民對於國家發展也都扮演了重要的角色。儘管土耳其人口超過台灣3倍，土地面積也超過台灣21倍，但在科技創新、數位轉型、氣候變遷、綠能發展及循環經濟等許多領域，兩國都一樣面臨這些挑戰，所以台灣因應的做法與持續發展

的模式值得土耳其參考。土耳其傳統上看待與台灣間的關係大多被其自身與中國間關係的架構所圍限，然而時代的改變，各項新議題的出現，凸顯台灣的價值的確值得重視，歐洲、美國、日本等許多國家已重新檢討並調整舊時政策，認為與台灣加強合作並不抵觸與中國間的關係，反而更可以增進國家利益與發展。我們深深相信土耳其只要更了解台灣，將會更重視台灣，兩國也一定能發展更友好及更務實的合作關係。因此，本書的出版，連同前兩輯，都是土耳其與台灣學術界對提升兩國關係的貢獻，對兩國這些學者歷來的努力，在此獻上我最崇敬的感謝之意。

駐安卡拉台北經濟文化代表團

黃志揚代表

CASTEEL ZELANDIA'DAN ANPING CHENG'A: HOLLANDA BİRLEŞİK DOĞU HİNDİSTAN ŞİRKETİ'NİN TAYVAN'DAKİ SÖMÜRGE MACERASI

Ahmet Şamil GÜNER*

GİRİŞ

Tayvan'ın Tainan vilayetindeki Hollanda Sömürge Dönemi'nden (1624-1662) kalan, *Anping Gu Bao* (Anping Eski Kalesi), Formoza Adası'nın günümüze kadar ulaşmış en eski “medeni” yerleşim merkezlerinden ve Tayvan hükûmeti ile halkının özenle koruduğu kültürel miraslarından biridir. Felemenkçe adı ile *Casteel Zelandia*'nın günümüze kadar ulaşan özgün kısmı, dış kaleye ait kırmızı tuğladan inşa edilmiş iki duvar ile iki burç kalıntısından ibarettir. Bunlar, isabetli bir kararla restorasyona tabi tutulmayarak olduğu gibi bırakılmış; insan unsuruna, zamana ve Tayvan'ın yarı tropik iklimine yenik düşen iç kale ise kısmen restore edilmiştir. Ancak, restorasyonda Hollanda Sömürge Dönemi'nden sonraki tadilatlı hallerinin esas alındığı anlaşıyor.

Casteel Zelandia, şimdiki hâli ile Hollandalılar Dönemi'ndeki özgün hâlini yansıtmaya da on yedinci yüzyılda dünyanın en büyük uluslararası şirketi hâline gelmiş olan Hollanda *Birleşik Doğu Hindistan Şirketi*'nin Pasifik'teki merkeziydi. Kale bu yönüyle, dünya tarihini şekillendirmiş olan sömürgecilik olgusunun günümüze intikal etmiş tanıklarından biridir. Sömürgecilik kelimesinin çağrıştırdığı olumsuzluk bir an için bir tarafa bırakılacak olursa, geliştirmiş oldukları üstün denizcilik teknikleri ve deniz ticaret ağı sayesinde ülkelerinden on binlerce fersah uzaklıktaki bir bölgede iz bırakmış olan on yedinci yüzyılın Hollandalılarının başarısını, insan azminin tezahürlerinden biri olarak görmek gerekir. Hollandalıların izleri, kalenin teşhir salonunda sergilenen erken modern dönem Avrupası'na ait orjinal ve

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü. ORCID: 0000-0002-1409-578X.

reprodüksiyon eserlerle daha belirgin hâle gelmektedir. Müze küratörlerinin, balmumu heykellerle tasvir ettikleri Formoza geyiği avındaki bir grup *Yencumin* (Tayvan yerlileri) ile çeltik ve şeker kamışı hasadındaki Çinli çiftçiler de ziyaretçiye, dönemin Tainan'ının iktisadi kaynakları hakkında fikir vermenin beraberinde, Birleşik Doğu Hindistan Şirketi'nin adadaki yaklaşık kırk yıllık hakimiyetinin arka planında yer alan saikleri açıklamaktadır.

Yine bir grup balmumu heykel kombinasyonu, adadaki Hollanda hakimiyetinin sonunun betimlendiği bir tarihi sahne ise Batılıların Çin gibi kadim bir uygarlığın siyasi ve iktisadi nüfuz sahası içerisindeki bölgelerde askerî yöntemlerle sömürge kurma hayâllerinin gerçekleşmesi için on yedinci yüzyılın henüz erken bir tarih olduğunu düşündürür. Betimlemede Formoza'nın son Hollanda sömürge valisi Frederick Coyett'in, Tayvan'ın Çinli fatihi Cheng Chenggong'ın önünde saygıyla eğilerek kalesini teslim edişi etkileyici bir biçimde tasvir edilmektedir. Aynı temanın yine Tainan'daki *Chikanlou* (Provintia)'nın avlusundaki bir bronz heykel grubu ile tekrar edilmekte oluşu, Hollandalıların Tayvan'a bıraktıkları mirasın sadece Casteel Zelandia'dan ibaret olmadığını, Coyett'in yenilgisinin aynı zamanda Tayvan milliyetçiliğini besleyen tarihi figürlerden birini yarattığını düşündürmektedir.

Anping Kalesi'ni ziyaretim sırasındaki gözlem ve düşüncelerime dayanan yukarıdaki satırlar, bu makalede ele alınacak hususların da ana hatlarını oluşturmaktadır. Bu çalışmada irdelenecek iki temel husustan ilki, Birleşik Doğu Hindistan Şirketi'nin Çin ve Japonya gibi Asya'nın iki büyük gücünün hemen kıyısında yer alan Formoza'da kısa süreli de olsa hakimiyet kurmayı nasıl başarabildiği meselesidir. İkincisi ise II. Dünya Savaşı'nı müteakiben hız kazanmış olan dekolonizasyon hareketlerine kadar Endonezya'yı yaklaşık üç yüz yıl kadar sömürmüş olan Felemenklerin bunu Tayvan'da neden başaramadıkları sorunudur.

Şüphesiz, bu soruların cevaplarını bizzat, ilgili ülkelerin arşiv kayıtlarında aramak tarihçilik tekniği açısından en ideal olanıdır. Birleşik Doğu Hindistan Şirketi'nin, *Dagregisters* (Günlük Kayıtlar) denilen kayıtları ile Tayvan'daki Hollandalı sömürge idarecileri ve misyonerlerin kişisel notlarını içeren arşiv belgelerinden bazılarının İngilizceye çevrilmiş olması dolayısıyla en azından Felemenkçe bağlamındaki filolojik engelin kısmen aşıldığı söylenebilir. Ancak ülkemizde, Tayvan tarihi ile ilgili çalışmaların, henüz sahayı tanıma aşamasında bulunduğu dikkate alınacak olursa, böylesine

uzun soluklu bir mesai için henüz erken olduğu hususu takdir edilecektir. Bununla birlikte, ilerideki çalışmalara fayda sağlayabileceği düşüncesi ile konuyla ilgili İngilizce kaynak ve araştırmalara dair kısa bir bibliyografik notun düşülmesi faydalıdır.

Formoza Adası ile hinterlandındaki Penghu Adası'na ilişkin 14. yüzyılın ortalarına giden ayrıntılı Çince kayıtlar bulunmakla (Thompson 1964) birlikte, bölgenin coğrafi, siyasi, iktisadi, etnik ve folklorik yapısına dair bilgilerin İspanyol ve Hollandalı sömürgeciler ile birlikte artmaya başladığı görülmektedir. Bu bilgilerin, Felemenk coğrafyacı Olfert Dapper'in 1670 yılında basılan kitabı vasıtasıyla Avrupalı okuyuculara erken bir dönemde ulaştığı anlaşılmaktadır¹. Ayrıca, Tayvan'ın son Hollanda Sömürge Valisi Frederick Coyett'in de 1675'de basılmış bir kitabı bulunmaktadır. Taynan'daki İngiliz Misyonu rahiplerinden Campbell (1903), yukarıda anılan kaynaklardan yaptığı seçkiler ile birlikte Zeelandia, *Dagregister*lerinin bir kısmını İngilizceye çevirerek hâlâ sıkça başvurulanan bir temel kaynak meydana getirmiştir. Bunların dışında, Japon tarihçi Takekoshi (1907)'nin Japon idaresi altındaki Formoza'yı işlediği kitabı da kısmen Avrupa Sömürgesi Dönemi'ne yer vermektedir. Campbell ve Takekoshi'nin eserleri, Tayvan'a ilişkin diğer Avrupa kaynakları ile 18. ve 19. yüzyıllarda yapılmış erken dönem akademik çalışmaları zikreden zengin bibliyografyaları itibarıyla da dikkate değerdir.

Tayvan yazılı tarihinin ilk safhasını teşkil eden Avrupa Sömürge Dönemi, doğal olarak adanın tarihi üzerine yazılmış genel araştırmaların tamamında az veya çok yer bulmaktadır. Bu bağlamda Davidson (1903), Goddard (1966), Long (1991), Manthorphe (2005), Li (2019) ve Tsai (2019)'nin çalışmalarının İngilizce olmaları itibarıyla, dünyada daha çok tanınan eserler olduğu anlaşılmaktadır. Wong (2017)'un Tayvan'daki Çinli hakimiyetinin başlangıcına ilişkin kitabı da yine Avrupalıların bölge ülkeleri ile ilişkileri ve Tayvan'daki Hollanda Dönemi'ne geniş yer verir. Hollanda Sömürge Dönemi'ne hasredilmiş önemli İngilizce çalışmalar ise Tayvan'a ilk kitlesel Çinli göçünün, Hollandalılar vasıtasıyla gerçekleştiğini ve buradaki ilk sömürgecinin Hollanda-Çin ortak kolonisi olduğunu ileri süren Andrade (2007)², Tayvan aborjinlerinin sömürgecilerin “uygarlaştırma” sürecine

¹ Dapper (1670)'in eseri çok uzun başlık taşıdığından kaynakçaya kısaltılarak alınmıştır.

² www.gutenberg-e.org/andrade adresinde yayımlanan bu kitabın sayfa numaraları her bölümünde yeniden başlayacak şekilde düzenlendiğinden atıflarda PDF programı tarafından verilen otomatik sayfa numarası esas alınmıştır.

verdiği tepkileri ele alan Hsin-hui (2008), sömürge ve Dongning Krallığı dönemlerinin bir panoramasını çizen Wills (2015) ve Tayvan Aborjinleri ile sömürgecilerin ilişkilerini inceleyen Blusse (2018) gibi araştırmacıların kalemlerinden çıkmıştır. Birbirini tamamlayan bu araştırmalarda ileri sürülen tezlerin, geniş ölçüde Birleşik Doğu Hindistan Şirketi'nin arşivinden elde edilmiş bilgiler üzerine inşa edildiği dikkat çekmektedir. Ayrıca, Mateo (2009)'nun adanın Danshui ve Jilong Bölgelerindeki kısa süreli İspanyol hakimiyetini inceleyen çalışması da konuyu, dönemin İspanyol kayıtları ile zenginleştirmektedir. Atik (2019)'in yine Türkiye'de Tayvan Çalışmaları serisinde yer alan Tayvan Dongning Krallığı ile ilgili makalesi ise ada tarihinin bu erken dönemine ilişkin Türkçe kaleme alınmış ilk çalışma olarak kabul edilebilir. Dongning Krallığı'nın kuruluşunun arka planını da geniş bir perspektifle ele alan araştırma Hollanda sömürgesine ilişkin bilgi ve yorumlara da yer vermektedir.

Okumakta olduğunuz metin, her ne kadar Uzak Doğu'daki bir adanın tarihinin yaklaşık kırk yıllık kesitini ele almaktaysa da aslında, dünya tarihini şekillendiren olgular zincirinin en önemli halkalarından biri olan sömürgeciliği ve Uzak Doğu'nun erken modern dönem Avrupa sömürgeciliğine verdiği tepkileri, Tayvan'daki Hollanda sömürgesi örneğinde incelemeye çalışmaktadır. Bu yüzden, önce meselenin arka planına bir göz atmakta fayda varır.

Doğu Asya'daki Avrupa Sömürgeciliği

“On altıncı yüzyılda, Portekiz'in varlığı hem Çin hem de Japonya için bir meseleydi, ama tersi geçerli değildi” (Black, 2009, 43). Sadece Çinliler ve Japonlar için değil, Asya'nın güneyinde yaşayan tüm halklara teşmil edilebilecek bu mesele, 1498'de Vasko De Gama'nın Afrika'nın güneyindeki Ümit Burnu'nu dolaşarak Hindistan'a ulaşması ile başlamıştır. Portekizli kâşifin seferini takip eden yüz yıl içerisinde ilk başta Portekizliler olmak üzere, sırasıyla İspanyol, Hollanda ve İngiliz ticaret filoları Asya sularında boy gösterdiler. İktisadi çıkarlar ve Hristiyanlığı yayma gayreti, erken modern çağın başlarındaki küresel Avrupa yayılmacılığının motivasyon kaynakları olmuştur. Okyanus dalgalarına dayanıklı gemilerin inşasında kaydettikleri gelişmeler; kullandıkları üstün navigasyon teknikleri, daha da önemlisi bölge ticaretine kurumsal yapılarla entegre olmaları ve resmî-gayri resmî bölgesel güçlerle ittifakları, Avrupalıların Doğu Asya'da yayılmasını kolaylaştırmıştır. 16'ncı ve 17'nci yüzyıl Doğu Asyası'nın siyasi ve iktisadi konjontürünün de

bu yayılmada rol oynadığı söylenebilir. Avrupalı denizcilerin Asya sularında görülmesinden yaklaşık bir asır önce, Amiral Zheng He’yi diplomasi ve keşif misyonlarıyla Doğu Afrika kıyıları, Hint Okyanusu ve Pasifik’e gönderen Ming, Çin’in yayılma siyasetini terketmiş, üstelik deniz ticaretine de tekrar sınırlamalar getirmişti. Bölgenin diğer büyük gücü Japonya ise enerjisini feodal beyler arasındaki iç savaşlarda harcamakla meşguldü. Bunlara Batı Hindistan ile Malay Bölgesi’ndeki Müslüman Sultanlıklar arasındaki çatışmaları da eklemek gerekir.

Buna rağmen, Doğu Asya sularındaki erken dönem Avrupa yayılmacılığının, Aztek ve İnka coğrafyasında olduğu gibi “conquista” üzerine inşa edilmiş bir sömürgecilik olmadığının altını çizmek gerekir. Uzakdoğu’ya ulaştıklarında en az kendi devletleri kadar güçlü birer Çin ve Japonya bulan Avrupalıların bölgedeki erken dönem varlığı, bu devletlerin istedikleri zaman tek taraflı olarak sona erdirebilecekleri kapitülasyonlar çerçevesinde gerçekleşmiştir. Örneğin, Portekiz Makaosu uzunca bir süre tamamen Çinlilerin insafına tabi olarak varlığını korumuştur. Portekizliler, “uslu durmadıkları” taktirde askerî müdahale bir tarafa, sadece Makao Limanı’na erzak girişinin kesilmesi için Kanton’daki Çin makamlarının bir emri yeterliydi. Portekizlilerin ve Hollandalıların Nagazaki’deki ticaret üslerinin de aynı şekilde savunmasız oldukları söylenebilir. Avrupalıların Doğu Asya’daki diğer iki sömürgesi Hollanda Formozası ile İspanyol Filipinleri de sürekli Çinlilerin tehdidi altındaydı. Manila’nın Çinli korsan Lin Feng’in eline düşmesine ramak kalmış; Hollanda kolonisi ise Cheng Chenggong tarafından ortadan kaldırılmıştır (Andrade 2004, 443).

Diğer taraftan, meseleye askerî dengeler açısından bakılacak olursa on altıncı yüzyıl Avrupasının askerî teknolojisinin Asyalılar üzerinde, kendilerini İspanyol “fatihler”in ateşli silahlarına karşı neolitik silahlarla savunmaya çalışan Aztek ve İnkalar üzerinde bıraktığı etkiyi yaratmaktan çok uzak olduğu görülür. Avrupa’nın erken modernitesi, askerî açıdan henüz Uzak ve Yakındoğu’nun barut imparatorluklarını kolaylıkla alt edebilecek düzeyde değildi. On üçüncü yüzyılda Çinliler tarafından icad edilen ateşli silahlar, daha on dördüncü yüzyılda Hindîçin ve Endonezya’ya yayılmıştır (Cipolla 1998, 66). Japonlar ise onları kullanmak bir tarafa 1575’teki Nagaşino Savaşı’nda eşine Avrupa’da bile rastlanmayan ateş taktikleri uygulamışlardır (Black 2009, 95-96).

Bu, Avrupa'nın 16. yüzyıl başlarında askerî teknolojide kaydettiği ilerlemenin küçümsendiği anlamına gelmemelidir. Şüphesiz Avrupalılar, Asya'ya baruta mukavemet gücü daha yüksek ve menzili daha uzun ateşli silahlarla gelmişlerdi. Ancak, Çinlilerin günümüzde de çok iyi bilinen kopyalama yetenekleri, bu farkı kısa vadeli olarak telafi etmeyi başarmıştır. Aynı zamanda ilk Avrupa-Çin askerî çatışması kabul edilebilecek ve ilk safhası Portekiz filosunun üstünlüğüyle neticelenen 1521-1522 Guangzhou (Kanton) deniz savaşları, bu hususta ayrıntılı bir örnek teşkil eder. Muharebenin ikinci safhası, Çinli bilgin Wang Hong'un, Portekiz toplarını kısa sürede, üstelik geliştirerek kopyalaması sayesinde açık bir üstünlükle Ming donanmasının galibiyetiyle neticelenmiştir (Andrade 2015). Bu çalışmanın ileriki safhalarında görüleceği üzere Çinlilerin Hollandalılarla yaptıkları savaşlarda da benzeri sonuçların görülmesi, Avrupa askerî teknolojisinin kolonilerin kurulmasındaki etkisi meselesini yeniden düşünmeye sevketmektedir.

Ancak, Avrupa askerî teknolojisi yine de başka bir yönüyle Avrupalıların bölgedeki varlığının devamında ve kolonilerin kurulmasında etkili olmuştur. Modern çağın başlarında, Avrupalıların Asyalılara satacakları ürünlerinin bulunmadığından söz edilirken (Holcombe 2017, 170), silah ticareti ve askerî teknoloji transferi gözden kaçırılan bir husustur. Doğu Asya'daki iç askerî mücadeleler, doğal olarak tarafları bir silahlanma yarışına itmiştir. Bu bağlamda, Avrupa silahları en fazla aranan meta hâline gelmiş ve Avrupalılar da silah satışı veya hibesi karşılığında yerel idarecilerden özel imtiyazlar talep etmişlerdir. Avrupalı resmî yetkililerin, Asyalılara silah imalatı tekniklerini öğretme hususundaki ketumluklarına rağmen, Çin'de Cizvit misyonerleri ve Japonya ile iş yapan Avrupalı bölgesel yetkililerin bizzat kendileri, bu bilgileri faaliyet sahâlarının genişletilmesi; yeni imtiyazlar veya mevcut imtiyazların korunması karşılığında, Asyalı hükümdarların ve feodal güçlerin hizmetine sunuyorlardı (Cipolla 1998, 70-72). Kaçınılmaz olarak gerçekleşmiş olan bu askerî teknoloji aktarımının, Avrupalıların Doğu Asya topraklarına ayak basmasında kısa vadede etkili olduğu bir gerçektir.

Belki gelişmiş silahlar sadece bölgedeki siyasal ve askerî otoriteler gibi nispeten daha dar bir çevreyi ilgilendiriyordu. Ancak Avrupalıları, Uzak Doğu'da çok daha geniş kitleler açısından vaz geçilmez kılan, bizzat sivil ticaretin kendisi olmuştur. Bu noktada, askerî dengeler hususundaki durumun ekonomi için de geçerli olduğuna işaret etmek gerekir. Erken modern dönemin

Avrupası, dünyanın geri kalan kısmını Avrupa merkezli ekonomik sisteme çekmek yerine, tam tersi kendisi mevcut dünya ekonomik sistemine intibak etmiştir. Avrupalılar, 16. yüzyıl başlarında Çin kıyılarına ulaştığında, burada Çinli ve Japon tüccarların hakimiyeti altındaki oldukça gelişmiş bir deniz ticareti ağı bulmuşlardır (Holcombe 2017, 170-171). Avrupalıların Asya ticaretine entegre olmasında başat rolü ise İspanyollar vasıtasıyla Avrupa’da dolaşıma giren ve yolculuğuna Asya’da devam eden, Meksika gümüşü oynuyordu. Meksika gümüşü, paradoksal biçimde Hollanda ve Portekiz gibi İspanya’nın rakipleri tarafından da Asya ticaretinin finansmanında kullanılmıştır (Mateo 2009, 8).

Avrupalı tüccarlar, sadece Asya ile Avrupa arasındaki ticarete değil aynı zamanda Asya’nın iç ticaretinde de faal idiler. 16. yüzyılda Portekizliler, kârlarının büyük bir kısmını Asya Limanları arasındaki nakliyeden sağlıyorlardı. Diğer taraftan İspanyolların Pasifik’teki merkezi olan Manila’nın, 1571-1600 arasında yılda ortalama yedi bin Çinli tüccarın uğrak yeri hâline geldiği bilinmektedir (Holcombe 2017, 170). Meksika gümüşü ile satın alınan Çin ipeği, Pasifik ile Atlantik arasındaki doğrudan ticaretin antreposu hâline gelen bu İspanyol kolonisi üzerinden Meksika ve Peru pazarlarında satışa sunuluyordu (Mateo 2009, 8). Uzak Doğulu korsan tüccarlar ile kesişen çıkarların, Avrupalı tüccarlara Asya ticaretinde geniş bir hareket alanı yaratmış olduğu kesindir.

Avrupalı tüccarlar tabirinin aslında ferdi girişimlerden ziyade büyük ticari örgütlenmeleri ifade ettiğini belirtmek gerekir. Asya sularına yelken açmış belli başlı her Avrupa devletinin bir doğu Hindistan şirketi bulunuyordu. 17. yüzyıl başlarından itibaren kurulmaya başlanan bu şirketler bizzat Avrupalı hükümdarlar tarafından desteklenmişlerdir. Andrade (2004, 253)’nin vurguladığı üzere Avrupalılar’ın Asya ticaretine bu devlet destekli korporatif örgütlenmelerle girişleri, başarılarının altında yatan temel faktörlerden biridir. Bunun en başarılı örneğini ise Hollandalıların Birleşik Doğu Hindistan Şirketi (*Verenigde Oostindische Compagnie-VOC*) vermiştir.

Birleşik Doğu Hindistan Şirketi’nin Çin’de Koloni Kurma Çabaları

On yedinci yüzyılın başlarından, üstünlüğü İngiliz Doğu Hindistan Şirketi’ne kaptırdığı 18. yüzyılın ortalarına kadar Asya deniz ticaretinin mutlak hakimi Birleşik Doğu Hindistan Şirketi idi. Esasında bu şirketin ortaya çıkışında Habsburglar’ın sonucunu kestiremedikleri müdahalelerinin önemli

rol oynadığı söylenebilir. İspanya'nın boyunduruğundan henüz kurtulmuş olan Hollanda Cumhuriyeti'nin, Kuzey Atlantik'in en büyük deniz ticaret gücü hâline gelişi, bu gücü sınırlamak isteyen II. Felipe'nin, 1594'te Lizbon Limanı'nı Hollanda ticaretine kapatması ile neticelenmişti. Bunun üzerine, önceden Asya'dan gelen malların Avrupa'da dağıtımını yapmakla yetinen Hollandalı tüccarlar, doğrudan Asya'ya ticaret seferleri düzenleme kararı aldılar (Tsai 2019, 20). *Estado da India*'nın (Portekiz İmparatorluğu'nun Asya kanadı) Doğu Hint Adaları'ndaki Müslüman Sultanlıklarla sürekli olarak mücadele hâlinde oluşu ve İspanyol-Portekiz rekabeti, Hollandalıların bölgede tutunmalarını kolaylaştıran etkenlerin başında gelir. Portekiz baskısından bunalmış olan sultanlar, rakip bir gücü desteklemeye hazır idiler. Nitekim, 1596'da Bantam'a ulaşan Hollanda filosunun komutanı Cornelius Houtman'ın, Java Sultanı'nı bir ticaret anlaşmasına ikna etmesi zor olmamıştı (Mateo 2009, 8).

Bu gelişmeyi müteakiben, Asya'da baharat ticareti peşinde koşan çok sayıdaki Hollanda şirketinin birbirleri ile rekabete girişmesi üzerine bunlar, devletin müdahalesi ile Amsterdam'da tek çatı altında birleştirilerek Birleşik Doğu Hindistan Şirketi teşkil edildi. 1602'de kurulan şirket 15. yüzyıldan beri devam eden deniz aşırı Avrupa yayılması ve Hollanda Cumhuriyeti ile İspanyol Habsburg monarşisi arasındaki uzun süreli bağımsızlık mücadelesi bağlamında, hem bir deniz ticareti aracı hem de savaş makinesi olarak tasarlanmıştır (Ruangsilp 2007, 5). “Devlet İçinde Bir İmparatorluk” (Ward 2008, 57) olarak nitelendirilen bu ticari ve askerî deniz gücü, Asya'ya ulaştıktan kısa bir süre sonra bölgesel bir güç hâline gelmiş ve sadece mevcut ticaret yollarını ele geçirmekle kalmayarak, yerel koşullara göre kendisine bir hükûmet de kurmuştur (Ruangsilp 2007,6). Adeta Hollanda Cumhuriyeti'nin Asya'daki izdüşümü gibi hareket eden ve kısa süre içerisinde Asya'daki Avrupa deniz ticaretinin büyük bir kısmına hakim olan şirket, aralarında Japonya'nın da bulunduğu on dokuz Asya ülkesinde ticaret üsleri elde etmiş; İran, Hindistan, Çin ve Japonya'ya giden ticaret yollarını kontrol altına almak ve Portekiz-İspanyol ittifakına karşı rekabet etmek için de İngilizlerle iş birliğine gitmiştir (Tsai 2019, 20). 1619 yılına gelindiğinde artık Felemenk İmparatorluğu'nun Batavia (Jakarta) merkezli bir Asya kanadından söz edilmekteydi.

Hollandalıların yaklaşık kırk yıllık Tayvan hakimiyetleri hususuna gelince; bunun ne planlanmış bir strateji çerçevesinde, ne de bir askerî zafer

neticesinde gerçekleştiğini söylemek mümkün değildir. Zaten Şirket'in Doğu Asya'ya yönelik kısa vadeli iktisadi politikaları arasında, bu adada koloni kurmak gibi bir amacı yoktu. Hollandalılar, önceliği Portekiz Makao'su gibi doğrudan Çin'in güneydoğu sahillerinde bir ticaret üssü elde etmeye vermişlerdi. Bu dönemde Çin ile denizasıırı yabancılar arasındaki temasın, yalnızca haraçgüzâr misyonlar olarak bilinen resmî diplomatik kanallarla gerçekleşmesini öngören Minglerin, ünlü Denizcilik Yasağı'nın (Haijin) hâlâ yürürlükte oluşu, Hollandalıların önce diplomatik yolu denemelerini gerektirmişti. Bu yüzden Hollanda ticaret gemileri, aralarında Makao'nun da bulunduğu Güney Çin sahillerinde ticaret izni elde etmek için Kanton resmî makamlarını yoklamaya başlamışlardır (Li 2019, 57). Muhtemelen Kanton'u tercih etmelerinin sebeplerinden biri, bu eyaletin *Haijin*'i diğer eyaletlere nazaran daha esnek bir şekilde uygulamakta olmasıydı. Kantonlu Mandarinler, "Kötü Kalpli Frengiler" dışındaki yabancılara ticaret serbestisi tanımakta pek engel çıkarmıyorlardı. Portekizli bir tüccar, değerli hediyelerle Portekizlileri eyalet idarecilerinin gözünde, "Frengi" kategorisinden çıkarmıştı (Andrade 2004, 421). Ancak, bunu başaramadıkları anlaşılan "Kızıl Saçlı Barbarlar"'ın (Hollandalıların) serbest ticaret talepleri, her defasında reddedildi (Long 1991, 8; Andrade 2004, 415). Mandarinlerin Hollandalılara karşı önyargısının, Çin'in bir gün kızıl saçlı bir halk tarafından işgal edileceğine dair eski bir Çin kehanetinden ileri geldiği söylenmektedir (Covell 1998, 70-71). Hollandalıların Çin makamları tarafından "Frengi" olarak görülmesinde, bu kehanetten daha ziyade Makao'daki rakipleri Portekizlilerin büyük bir rolünün bulunduğuna şüphe yoktur. Bu yüzden, Hollandalıların Çin'e yönelik askerî hareketlerinin ilk hedefinin Makao olması, şaşırtıcı değildir.

Diplomatik yollarla Çin pazarına girme çabalarının başarısızlıkla neticelenmesi üzerine hüsrana uğrayan Hollandalılar, daha önce Portekizlilerin Güney Çin'de düştüğü hatayı tekrar ederek, sorunu askerî yollarla çözmeye karar verdiler. Ancak, 1602'de Makao'ya saldıran bir Hollanda filosu, buradaki Çinlilerin yardımıyla Portekizliler tarafından ağır bir yenilgiye uğratıldı. Hollandalı Kaptan Wybrand van Warwyk, bu yenilgi üzerine 1604'te bu defa da Tayvan'ın batısındaki Penghu (Pescadore) Adası'na çıktı. Makao'daki başarısızlık üzerine burasının Çin ile kurulacak ticarete alternatif bir üs olarak görüldüğü anlaşılıyor. Warwyk, bir ticaret anlaşması müzakeresi için Xiamen'e gönderdiği mesajlarına dört ay boyunca cevap alamayınca, Şirket'in Jawa'daki üssüne geri döndü. Keşif amaçlı bu ilk

denemenin ardından bir Hollanda filosu, küçük bir Çinli ve Japon balıkçı topluluğu tarafından mesken tutulmuş adayı işgal etti. Aslında bu işgalin hedefi, Çin'den ziyade Tayvan Boğazı'nı kontrol altına alarak, adada stratejik üsler arayan İspanyolları engellemekti. Hollandalı Kaptan bu amaçla, burada ticaret ofisleri ve askerî üsler inşa etti (Manthroe 2015, 46; Li 2019, 57; Tsai 2019, 20).

Ne var ki Toyotomi Hideyoshi'nin Kore'yi işgali üzerine 1593'te patlak veren Çin-Japon Savaşı esnasında Çin donanması için bir üs hâline getirilen Penghu (Wills 2015, 87), daha sonra boşaltılmış olmakla birlikte Ming İmparatorluğu'na ait sayılıyordu. Durumu haber alan Çin'in Fujian eyaleti valisi, Warwyk'den adanın derhal boşatılmasını istedi. Küçük filusunun Fujian donanması karşısında hiç bir şansının olmadığını farkına varan Hollandalı kaptan, bir kaç gün sonra adadan ayrılmak zorunda kaldı (Li 2019, 57). Bu sonuçsuz seferden uzun bir süre sonra Birleşik Doğu Hindistan Şirketi, Kaptan Cornelius Reyerszoon'un komutası altındaki bir Hollanda filosunu Makao'yu veya Penghu'yu almak üzere tekrar görevlendirdi (Campbell 1903, 27). İkinci Makao saldırılarının püskürtülmesi üzerine Penghu'ya sığınan Hollandalılar, Fujian Valisi Nan Juyi'nin Fujian donanmasının beraberinde gönderdiği Çinli temsilci tarafından tekrar ikaz edildiler. Ancak, Komutan Reyerszoon, bir ticaret anlaşması elde etmek husunda kararlıydı. Vali Nan'ın, anlaşma müzakeresi için Hollandalıların adayı terketmesi koşulunu ileri sürmesi üzerine 1623 yılı başlarında Hollanda Filosu Jinmen'daki Fujian donanmasına saldırdı. Saldırı, Hollandalılar açısından tam bir felaketle neticelenmişti. Müzakereyi kabul ediyormuş görünen Vali, Hollanda heyetini Fuzhuo'ya vardığında tutuklattı ve bir kaçını idam ettirdi. Ardından da Hollanda gemilerinin büyük bir kısmı Fujian filosu tarafından yok edildi (Li 2019, 58).

Bu yenilgi, Hollandalıları yıldırmak bir tarafa, Penghu'daki donanma tahkim edilerek sebatla Çin donanmasının müteaddid saldırılarına karşı konuldu. 1624'te başarısız komutan Reyerszoon'un yerine Batavia'dan gönderilen ve ileride Tayvan'ın ilk sömürge valisi olacak Maarten Sonk atandı (Campbell 1903, 35). Deneyimli bir deniz subayı ve aynı zamanda hekim olan Kaptan Sonk, bir taraftan sık sık Penghu'ya saldıran Fujian donanmasına karşı savunmada kalırken diğer taraftan Çin'den serbest ticaret hakkı elde etmenin yollarını aradı (Li 2019, 58). Nihayetinde, Birleşik Doğu Hindistan Şirketi ile Japonya'da iş yapmakta olan Li Dan adlı Çinli bir tüccarın araya girmesi ile

iki taraf arasında bir anlaşma sağlandı (Andrade 2007, 55). Anlaşmaya göre, Hollandalılar Penghu'yu tahliye ederek Tayvan'a gidecekler, Mandarinler ise bunun karşılığında Çinli tüccarların Tayvan ile ticaret yapmalarına izin vereceklerdi. Rahip Candidius'un ifadesiyle Çinlilerin Penghu'ya saldırı için on beş bin savaş gemisi hazırladıkları yolundaki söylentiler, Hollandalıların kolayca ikna olmalarını sağlamıştı (Campbell 1903, 34). Neticede, iki tarafça kabul edilen bu öneri hem Makao'dan daha büyük bir yerleşim yeri elde ettiklerini düşünen Hollandalıları, hem de onları "Barbarların Ülkesi" ve korsan yatağı olarak gördükleri Tayvan'a göndererek problemi çözdüklerini zanneden Çinlileri memnun etmiştir (Long 1991, 8). Li'ye gelince, Hollandalılara yapmış olduğu "iyilik" sadece arabuluculukla sınırlı değildi. Onlara ayrıca Tayvan'ın batısındaki Beikang'da (günümüzde Yunlin'in bir kasabası) kurmuş olduğu ticaret üssünü paylaşmayı önermiştir (Li 2005, 59). Li'nin bir tüccar ve korsan olarak önceliğinin ticari çıkarlarını her iki taraf nezdinde güvence altına almak olduğu açıktır. Bu anlaşmayla bir taraftan Tayvan'da kurmuş olduğu korsan krallığını Hollanda askerî gücünün koruması altına sokarken (Manthroe 2005, 50; Atik 2019, 16) diğer taraftan anlaşmada oynadığı rol itibarıyla Çin resmî makamlarının gözünde meşruiyet kazanmıştır (Andrade 2004, 426).

Fujian Valisi ile yapılan anlaşma, Hollandalılara gayriresmî olarak Tayvan'da bir ticaret üssü ve Li'nin ortaklarından Xu Xinsu vasıtasıyla, Xiamen kenti ile bir ticaret bağlantısı sağlamakla birlikte (Wong 2017, 43), serbest ticaret izni meselesi hâlâ çözümlenmemiş durumdaydı. Ming hükûmeti tarafından uzun zamandan beri uygulanmakta olan Haijin, hâlâ Hollandalıların Çin ticaretinin önündeki en büyük engeli teşkil ediyordu. Esasında bu yasağın çelişkili bir biçimde Avrupalılara aynı zamanda bölgede bir ticaret alanı yarattığı da söylenebilir. Bu yasak korsanlığı ve kaçakçılığı azaltacağı düşüncesine binaen, 1567'de ilan edilen Açık Denizler siyaseti ile kısmen gevşetilerek, Çinli tüccarlara resmî izin almaları ve Japonya'ya sefer düzenlemekten kaçınmaları şartıyla, yabancılar ile ticaret yapma hakkını tanımıştır. Lakin, en kazançlı ticaretin Japonya ile oluşu, Çinli tüccarların yasadışı yollardan aracı olarak Japonya'da ve çevredeki adalarda ticaret üsleri bulunan Avrupalılar'ı kullanmak gibi yola sevk etmiştir (Andrade 2004, 419-420).

Bu durum, kaçınılmaz olarak diğer Avrupalılar gibi Hollandalıların da Çin ticaretini, korsan ve kaçakçılar üzerinden yürütmesini zorunlu kılmıştır.

Bu dönemde Doğu Asya'daki en faal tacir grubu, korsanlıkla yasal ticareti birleştirmiş olan Japon Wokou korsanlarıydı. 14. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Çin'in kıyı kasabalarını yağmalamaya başlayan bu korsanların arasında, Roninler (efendisiz samuraylar), Çinli kanun kaçakları, Koreli haydutlar ve Japon korsan kılığına giren diğer Asyalı denizciler bulunuyordu (Tsai 2019, 20). 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren haydutluğa ve ticarete Çinli liderlerin yönetimi altında devam eden bu korsan fedarasyonu, Penghu Adası ile Tayvan'ın güneyinde üslenmiş ve Tayvan Boğazı'nı denetimleri altına almıştır (Manthroe 2005, 44). Hatta, bu durum Ming hükûmetinin Penghu'yu terketmesine yol açmıştı (Tsai 2019, 20).

Yukarıda bahsedilen Li Dan'ın da bu Çinli korsan liderlerinden veya en azından üzerlerinde etkili biri olduğu anlaşılmaktadır³. Çin'in Fujian eyaletinde doğmuş olan Li, genç yaşında geleceğini bir tüccar olarak Manila'da aramış (bir rivayete göre de köyünde işlediği bir cinayet sebebiyle kaçmış) ve Avrupalılarla ilişkilerinde avantaj sağlayacağını düşüncesiyle Hristiyanlığa geçerek Andreas Dittis adını almıştır. İşlediği bir suçtan dolayı bir İspanyol kalyonunda forsalığa mahkum edilmişse de kısa süre içerisinde esaretten kurtulmayı başararak Japonya'ya gitmiştir (Atik 2019, 16). Japonya'nın güney batısındaki Hirado'da yerleşerek ticaretle uğraşmaya başlayan Li, 1616'da Şogun'dan denizası ticaret izni almış; Nagazaki'de İngiliz ve Hollanda şirketlerinin temsilciliğini yapmış ve kısa süre içerisinde büyük bir servete kavuşmuştur. İngiliz ve Hollandalıların taktıkları lakapla Captain China, Avrupalı tüccarlara bulmakta sıkıntı çektikleri porselen, ipek ve çay gibi malları tedarik etmekteydi (Goddard 1966, 40-41; Manthroe 2005, 47; Li 2019, 58).

Li Dan, Hollandalılarla yapılan anlaşmada oynadığı rol dolayısıyla bir ölçüde meşruiyet elde etmiş olmakla birlikte, Ming Hükûmeti tarafından prensipte yasadışı olarak kabul edilen ve resmî kayıtlarda kendisinden “Korsan” olarak bahsedilen bir kişiydi (Andrade 2004, 425). Korsan Li, bu yasadışı faaliyetlerini başında bulunduğu büyük bir korsan grubu vasıtasıyla

³ Li Dan'ın diğer isminin, Yan Siqi (Yen Ss-ch'i/Gan Shi-sai) olduğu söylenmektedir. Ancak, araştırmacılar arasında bu iki ismin aynı kişiye ait olup olmadığı hususunda bir görüşbirliği bulunmadığı anlaşılmaktadır. Goddard (1966, 47), Manthroe (2005, 50) ve Li (2019, 58) bunları aynı, Andrade (2004, 424-425) ve Wong (2017) farklı kişilikler olarak ele alırlar. Davidson (1903, 8) ve Tsai (2019, 19) ise sadece Yan Siqi'den bahsetmektedirler. Ayrıca, Li Dan'ın Avrupalılar tarafından Captain China, Yan Siqi'nin ise Pedro China olarak adlandırıldığını belirtmek gerekir.

Formoza'dan yönetiyordu. Faaliyet gösterdiği coğrafyaya bir göz atmak bile onun kurmuş olduğu bu korsan krallığının gücünü kavramaya yeterli gelecektir. Korsanları tarafından gaspedilen mallar Japonya, güney Çin, Filipinler, Borneo, Malaka, Java, Siyam hatta rivayete göre Pasifik ötesindeki Akapulko-Meksika pazarlarında satışa çıkıyordu (Goddard 1966, 45).

Bu bakımdan, Li Dan gibi bir güçle Tayvan'da kurulacak ittifak, Hollandalılar açısından bölge ticaretine entegre olmalarını sağlayacak büyük bir fırsat gibi görünüyordu. Nitekim, Marteen Sonk, Batavia'daki merkeze yazdığı 1624 tarihli bir mektupta, Captain China'yı güvenilirmez, ancak alternatifi olmayan bir güç olarak tanımlamaktadır (Manthroe 2005, 49-50). Hollandalılar, 1625 yılına kadar Çin ticaretini Li'nin korsanları ve kaçakçıları üzerinden gerçekleştirdiler (Li 2019, 59). Ancak, bir süre sonra Li'nin güvenilirmez tarafı daha ağır basmaya başlamıştı. Şirket'in Tayvan'daki idarecileri, onun Çinli yetkililere gönderdikleri değerli hediyeleri asla yerine ulaştırmadığını ve Hollanda kolonisi için mal taşıyan Çin yelkenlilerini soyma girişiminde bulunduğunu öğrenmişlerdi (Andrade 2004, 426). Benzeri birçok durumun görülmesi üzerine Vali Sonk'un, Li'nin sağkolu Zheng Zhilong adlı bir adamını kendisine karşı kullandığı anlaşılmaktadır (Wei-chung 2013, 38). Buna Zheng'in kişisel hırsları da eklenince, servetinin büyük bir kısmını kaybeden Li, Hirado'ya dönmüş; Ağustos 1625'de de ölmüştür. Li Dan'ın, Li Guozhu (Augustine Iquan) adlı bir oğlu olmasına rağmen İmparatorluğu'nun Tayvan kanadını Zheng devralmış, borçlarını ise Guozhu'ya bırakmıştı (Wong 2017, 41).

Zheng Zhilong, son dönem Ming tarihinde oynadığı rol ve Tayvan'daki Dongning Krallığı'nın kurucusu Cheng Chenggon'un babası olması itibarıyla, biyografisinde ve Hollandalılar ile ilişkileri hakkında araştırmalarda daha ayrıntılı bilgiler mevcuttur. Bu bilgilerden, Zheng'in 1603'te Fujian'da, bir köyde dünyaya geldiği; henüz onlu yaşlarında Makao'ya giderek Portekizlilerin yanında çalıştığı, burada vaftiz olarak Nicholas Iquan (veya Gaspar) adını aldığı ve müteakiben de Japonya'ya giderek Li'nin hizmetine girdiği anlaşılmaktadır (Atik 2019, 17; Manthroe 2005, 51). Japonya'nın ardından Li ile birlikte Tayvan'a giden Zheng, Makao'da öğrendiği Portekizce sayesinde yukarıda bahsedilen anlaşmada tercüman olarak yer almış ve bir müddet Şirket'in tercüme işlerini de yürütmüştür. Kısa süre içerisinde Li'nin sağ kolu hâline gelen bu yetenekli genç, onun ölümünü müteakiben diğer korsan şefleri tarafından liderliğe seçilmiştir (Andrade 2004, 430; Manthroe 2005, 51).

Hollandalılarla ilişkisi sadece mütercimlikle sınırlı kalmayan Zheng, Şirket'e İspanyol ve Portekizlilerle mücadelesinde korsanlarıyla büyük destek sağlamıştır (Wong, 2017, 41). Batavia'daki genel valilik, Tayvan'a Taouyan Körfezi'nde üslenen korsanları, Manila ile ticaret yapan Çinli tüccar gemilerine saldırı için kullanmalarını emretmişti. Böylece, Çinli tüccarlar tehlikeli buldukları Manila rotasını terkederek yönlerini Batavia'ya çevirecekler, hem de İspanyollarla Çin arasındaki ticaret baltalanmış olacaktı. Tayvan valisi, bu amaç için başka korsanları da kullanmakla birlikte görevi esas olarak Zheng'e havale etmiştir. Şirket ile Zheng, elde edilen ganimeti yarı yarıya paylaşma hususunda da anlaşmaya varmışlardı (Andrade 2004, 430). Buradan elde ettiği gelire gittikçe güçlenen Zheng, Hollandalılara ticari emtia tedariki, yasal ticaret ve kontrolü altındaki bölgelerden geçen ticaret gemilerinden aldığı koruma ücreti gibi diğer gelir kaynaklarından da edindiği serveti filolar oluşturmak için harcıyordu (Wills 1994, 221).

Nihayet, Tayvan'dan Batavia'daki merkeze yazılmış olan 1627 yılına ait bir mektuptan, Zheng'in Hollandalıların kontrolünden çıkarak bağımsız hareket etmeye başladığı anlaşılmaktadır. Tayvan'dan habersizce ayrılan Şirket'in tercümanı Iquan, emri altındaki büyük filosu ile Çin kıyılarında terör estiriyordu (Manthroe 2005, 52). Yerleşim yerlerine yaptığı baskınlarda sivil halka zarar vermekten kaçınan ve zenginden aldığını fakire dağıtan bu "Çinli Robin Hood", çaresizlik, kuraklık ve açlıktan kıvranan on binlerce insanı, kendisine çekmeyi başarmıştı (Andrade 2004, 430-431; Wong 2017, 41). Saray'daki kişisel rekabetler, haremağalarının entrikaları, Mançu istilası ve iç isyanlarla iflasın eşiğine gelmiş olan Ming merkezî hükûmeti ise güney kıyılarında olan bitenlerle ilgilenmiyordu (Wills 2015, 89). Nihayetinde, Zheng'in gittikçe artan gücü ve gemileri ile ateşli silahlarının üstünlüğü karşısında çaresiz kalan güneydeki eyalet valileri, Pekin'i uyarmak zorunda kaldılar: Bu korsanın gemileri yabancı barbarların gemileri gibi uzun ve sağlamdı, topları da uzak mesafeden ateş ettikleri hâlde, hedeflerini parçalıyordu (Andrade 2004, 431; Wong 2017, 42).

Tahmin edileceği üzere, Zheng'in gemilerinin inşasında ve kullandığı topların temininde, doğası gereği önceliği ticarete veren Şirket'in büyük rolü vardı. Ancak, bir süre sonra Zheng'in hedefinde Portekiz, İspanyol, İngiliz gemilerinin yanı sıra Hollanda gemilerinin de yer almaya başlaması, Şirket'i harekete geçmeye mecbur bırakmıştır (Manthroe 2005, 52). Fujian'daki resmî makamlar, 1627'de Zhilong'a karşı Çin donanması için Tayvan'dan

destek talep ettiklerinde Hollandalılar, serbest ticaret izni elde etmek umuduyla genel vali yardımcısı Gerrit de Witt'in komutasındaki bir filoyu, Çin kıyılarına gönderdiler (Campbell 1903, 38; Wei-hung 2013, 45). Ancak, Şirket bu girişimini oldukça pahalıya ödemiştir. Ticaret izni bir tarafa, Çin'in en büyük limanı ve askerî üssü olan Xiamen'i ele geçiren Zhilong, sadece Hollanda filosunu yok etmekle kalmamış, Şirket'e, yüklü bir miktarda borcu olan Xiamenli tüccar, Xu Xinsu'yu da öldürmüştür (Wong 2017, 44).

Neticede, Pekin'in siyasi aklı Zhilong sorununa, daha önce de çok defa denenmiş bir çözüm getirmiştir. Kuzey'de, Mançularla savaş hâlinde bulunan Ming sarayı, güney kıyılarını korsanlara ve Hollandalılara karşı emniyete almak düşüncesiyle onu, "Devriye Amirali" ünvanıyla kendi saflarına kattı (Wong 2017, 45)⁴. Zhilong'un bu yeni konumundan istifade fırsatını kaçırmayan Şirket, 1628'de onunla ipek, şeker, zencefil ve diğer bazı malların sabit fiyattan tedarikini garanti eden üç yıllık bir ticaret anlaşması imzaladı (Andrade 2004, 432). Söylendiğine göre Şirket'in Tayvan Valisi Pieter Nuyts, bu anlaşmayı hileyle davet edip gemisinde bir ay hapsedtiği Zhilong'a, özgürlüğü karşılığında zorla imzalatmış; kardeşini de rehin almıştı (Wei-chung 2013, 54).

Ancak, bu anlaşma Şirket'e diğer Çinli tüccarlarla da ticaret yapma hakkı tanınmasına rağmen Zheng'in bölge ticaretini tekeline alması ve daha da önemlisi korsanlık dönemindeki bir adamının Tayvan bağlantılı Çin ticaret gemilerini vurması yüzünden (Andrade 2004, 433), Hollandalıların pek işine yaramadığı anlaşılıyor. İkinci faktör, Zheng'i de tehdit ettiğinden, Hollandalılar serbest ticaret anlaşması karşılığında Li Kuiqi adlı bu korsanı alt etme hususunda Zheng tarafından büyük bir memnuniyetle kabul edilen yardım teklifinde bulundular. Ne var ki Hollandalılar sözlerini yerine getirip Kuiqi'yi, Zhong Bin adlı bir komutanın ihaneti sayesinde safdışı bırakmalarına rağmen Zheng verdiği sözü tutmadı (Wong 2017, 47; Andrade 2004, 433). Çünkü, Hollandalılar ticaret iznine ilaveten, kendisinden Çinli resmî yetkililer için büyük bir kazanç kapısı olan İspanyol ve Portekizliler'i, Çin ticaretinden men etmelerini istemiştir. Ayrıca, Xiamen'de Hollandalılar şerefine düzenlenen zafer kutlamasına artık korsanlığı terkettiği düşünülen

⁴ Atik (2019, 17)'in de işaret ettiği üzere bu, esasen erken modern çağlarda yadırganacak bir durum değildir. Devletler, baş edemedikleri veya başarılı gördükleri korsanları bir şekilde resmi mekanizmaya dâhil etmişlerdir. Zheng'i amiralliğe taşıyan şartlardan farklı olmakla birlikte kökeni itibarıyla bir korsan olan Hızır Reis'in, Barbaros Hayreddin Paşa'ya dönüşümü bu hususta yakın bir örnek teşkil eder.

Zhong Bin'in iştirak etmemesi, Zheng'in üstleri olan Çinli yetkililerin şüpheyne düşmesine ve ticaret izni meselesini askıda bırakarak Xiamen'i terketmelerine yol açmıştı (Andrade 2004, 433-434).

Korsanlıktan vaz geçmeyen Zhong Bin'in, Xiamen'i ele geçirip Zheng'i buradan uzaklaştırması, Çinli yetkililerin endişelerinin yersiz olmadığını göstermişti. Bu durum karşısında Pekin, sorunu bu defa da Zhong Bin'i, Zheng'in yerine atayarak yine bildik yöntemle çözmeye çalıştı. Her ne kadar, kısa bir süre sonra Xiamen'i tekrar ele geçirerek eski konumuna kavuşan Zheng Zhilong, Çin-Tayvan ticaretini, İspanyolların Çin imparatorluğu ile resmî diplomatik bağlarının bulunmadığı Manila örneği kullanarak yasallaştırmış (Wei-chung 2013, 85) ise de bu, eşit şartlarda imzalanacak olan serbest ticaret anlaşması ile aynı değeri taşııyordu. Diplomasinin yetersiz kaldığını farkederek Şirket, 1633 yılında tekrar savaş politikasına geri dönmüştür. Korsan şeflerinin ödüllendirilmesine resmî görevlere terfi ettirilmesi yeni Tayvan Valisi Hans Putmans'ın serbest ticaret iznini elde edinceye kadar korsanların yöntemini benimseyerek Çin'i baskı altında tutmak gibi bir strateji geliştirmesine yol açmıştır (Andrade 2004, 434-437; Wei-chung 2013, 85).

Bu strateji doğrultusunda, 1633 yılı başlarından itibaren Manila ile Xiamen arasındaki ticaret bağlantısını kesen Hollandalılar, aynı yılın ortalarında Xiamen'in batısındaki Zhangzhou Körfezi'ni işgal etmek için bölgenin en güçlü korsan liderlerinden, Liu Hsiang ve Li Dan'ın oğlu Augustine ile güçlerini birleştirdiler (Wong 2017, 49). Harekete geçmeden önce Çinli yetkililere talebini yineleyen Putmans, aldığı oyalayıcı cevaplar üzerine 12 Temmuz 1633'de Xiamen Limanı'na yaptığı ani bir baskınla, Zheng'in inşa hâlindeki çift güverteli, yirmi altı gemisini yaktı (Andrade 2017, 439). Gün boyunca devam eden bu saldırı neticesinde, üç büyük yelkenlisini de ele geçirmişti. (Wei-chung 2013, 86). Arkasından da Hollandalılar Çin'in, kendilerinin seçecekleri herhangi bir yerinde serbest ticaret hakkına ilaveten, Xiamen Limanı'nın hemen girişinde bulunan Gulang Adası ile kuzeyindeki Fuzhou kentinde birer daimi ticaret ofisi talep ettiler (Andrade 2017, 439). İki taraf arasındaki çatışmaların Ekim ayına kadar devam etmiş olmasından, Zhilong'un tatmin edici bir cevap vermediği anlaşılmaktadır (Wong, 2017, 50).

Putmans, Xiamen'e yeni bir saldırı için aralarında yine Augustin'in de bulunduğu korsan şeflerinin iştiraki ile büyük bir korsan donanması teşkili için mesai sarfederken, Mandarinlerin yardımıyla yeni bir donanma

hazırlayan Zheng de Hollandalıların planlarını öğrenmişti. Tayvan Valisi donanmayı hazırladığı hâlde, Çinli yetkililere malum taleplerini yineleyen mektuplar yazmaya devam ediyordu. Bu mektupları ele geçiren Zheng, Putmans'a oyalayıcı cevaplar yazarak yaklaşmakta olan tayfunun Hollanda filosunu vurmasını bekledi. Yüz elli gemisiyle tayfunun yarım bıraktığı işi tamamlamadan önce Putmans'a gönderdiği mesaj, hem Çin'in kendisine ait olan sulara dolaşan Avrupalılara bakışını hem de o güne kadar Hollandalıların taleplerinin reddinin altında yatan sebebi yansıtmaları açısından alıntı yapmaya değerdir: “*Nasıl olur da bir köpeğin İmparator'un yastığına başını koymasına izin verilebilir?*” (Andrade 2004, 438-439).

Vali Hans Putmans, *Liaoluo Körfezi Muharebesi* (1633) olarak kayıtlara geçen bu deniz savaşında aldığı yenilgi üzerine sığındığı Penghu'da, idare meclisini toplayarak Çin'e karşı başlatılan savaş projesinin sona erdiğini açıklamıştır (Wei-chung 2013, 88). Savaşın yaklaşık bir yıl sonra Batavia'daki üstlerine yazdığı bir mektupta ise yenilmiş olmalarına rağmen en azından Çinlilere, nasıl bir tehdit oluşturabileceklerini ispatladıklarını ve bu sayede ticaretin önceki dönemlere nazaran büyük bir artış kaydettiğini yazıyordu (Andrade 2004, 439). 1634'te, Xiamen'deki yetkililer tarafından üç Çinli tüccara Tayvan ile ticaret yapma hakkı tanınmış olması dolayısıyla, ticaret hacminde bir artış olduğu doğrudur (Wong 2017, 51). Ancak, bu izin Hollandalıların gemilerinin, bir daha Çin kıyılarında gözükmemeleri şartını kabul etmeleri üzerine verilmiştir (Wei-Chung 2013, 96). Ayrıca, Putmans'ın tam bu sıralarda Çinli iki tüccara Batavia ile ticaret yapma izni veren lisansları imzalaması (Weichung 2013, 97) ile müteakip dönemlerde Zheng'in ticaret ağının, Hollandalılar'ın elinde bulunan Malaka'ya doğru genişlemesi (Andrade 2004, 440) arasında yakın bir ilişki bulunduğu açıktır.

Neticede, Şirket'in elde etmiş olduğu kazanımları kaybetmemek için Zheng ile anlaşma yolunu seçerek esas hedefinden feragat ettiği anlaşılmaktadır. 1636'da Xiamen'i ziyaret eden Tayvan Valisi ile kısa bir süre önce Fujian Genel Valiliğine terfi etmiş olan Zheng Zhilong arasında nihai bir mutabakata varılarak Zheng'in, Hollandalıların Tayvan'daki hakimiyetini tanınması karşılığında, Çin'in güneydoğu kıyılarında seyreden tüm Hollanda gemilerinden geçiş vergisi almasına karar verilmiştir (Li 2019, 60; Wong 2017, 53). *Liaoluo Muharebesi*, aynı zamanda Hollandalılar'ın Tayvan'a yönelik politikasında da değişikliğe yol açmış; o güne kadar adayı büyük ölçüde bir ticaret üssü olarak gören Şirket, Çin'den serbest ticaret izni ümidi

tükenince burasını, siyasi ve iktisadi anlamda tam bir sömürgeye dönüştürme çabalarını artırmıştır.

Şirket'in Tayvan'daki Sömürge Yönetimi

1593'te, haraç istemek üzere Tayvan'a giden Japon elçilerin, temas kuracak siyasi bir muhatap bulamadıkları için Toyotomi Hideyoshi'nin mektubunu teslim edemediklerinden söz edilir (Andrade 2007, 59). Gerçekten de Hollanda sömürge idaresine kadar Tayvan'da kurulmuş gelişkin siyasi bir teşekkülün mevcudiyetine dair kaynaklarda herhangi bir işarete rastlanmamaktadır. Her ne kadar Felemenk kayıtları, Tayvan'ın batısında (bugünkü Taichung civarında) Kamachat Aslamies adlı bir şefin idaresi altındaki Middag Krallığı'ndan bahsetmekteyse de bunun, bir kaç yerli kabilesinden müteşekkil ilkel bir konfederatif yapı olduğu anlaşılmaktadır (Dappert 1670, 17, 25; Campbell 1903, 6; Hsin-hui 2008, 25). Diğer taraftan Japonlar, Hideyoshi'nin girişimi dışında 1609'da, Ieyasu Tokugawa'nın emriyle bir sömürge kurmak için Arima Harunobu'nun gözetimi altında, adanın kaynaklarının tespitine yönelik bir keşif seferi düzenlemişlerdir. Ancak çalışmalarını tamamlayan Harunobu, buradaki Japon korsanları yeterince organize edemediğinden (Li 2019, 50), Tayvan'da muhtemel bir erken dönem Japon idaresi, teşebbüsten öteye gidememiştir. Ayrıca, 1582'de adaya bir deniz kazası sonucu ayak basmış olan Portekizliler de hayran kaldıkları *Ilha Formosa*'ya (Güzel Ada), yerli saldırıları ve malarya salgını yüzünden yerleşme girişiminde bulunmuşlardır (Hsin-hui 2008, 3, 14).

MS 3. yüzyılın başlarından itibaren, ada ile iletişimi bulunan Çin merkezî hükûmetlerinin de 1683 yılına kadar, Tayvan Adası ile siyasi anlamda ilgilenmedikleri bilinmektedir. Bunun sebeplerini anlayabilmek için Çin'in adayla olan erken dönem ilişkilerinin mahiyetini gözden geçirmek gerekir. Anakara'nın Tayvan ile ilk resmî ilişkisinin, Wu İmparatoru Sun Chuan'ın gönderdiği bir keşif heyeti vasıtasıyla ve tesadüfen başladığı kabul edilmektedir. MS 230 yılına ait kayıtlarda zikredilen bu keşif seferi sonrasında heyetin, adanın ilgilenilmeye değmeyecek nitelikte bir "Barbarlar Ülkesi" olduğu yolunda tuttuğu raporun, çok uzunca bir süre Çin resmî bakışını da etkilemiş olması mümkündür. Hatta, bundan sonraki ilişkinin başlamasına vesile olduğu söylenen ilginç bir olaydan, aradan geçen yaklaşık üç yüz elli yıllık zaman zarfında adanın, Çin resmî hafızasından silindiği sonucu bile çıkarılabilir. Sui İmparatoru Yang Ti, 605 yılında Fujian eyaletinden, ilkbahar ve sonbaharda havanın sakin ve açık olduğu zamanlarda, denizde ufuk

boyunca yüzlerce mil uzunluğunda dumanlı bir sisin görüldüğüne dair ilgi çekici raporlar almıştı. Bu doğa olayının aslını öğrenmek üzere gönderdiği bir filo, adayı yeniden keşfetmiş, ancak 607’de yerlilerden haraç istemek üzere gönderilen bir askerî birliğin saldırıya uğrayıp geri dönmesi üzerine sarayda, adanın insan kaybına değmeyeceği kanaati hasıl olmuştur (Manthrope 2005, 35-36; Long 1991,6-7).

Kuzey ve batıda göçebe saldırılarıyla başa çıkmaya çalışan Tang Hanedanlığı Dönemi’nde, Çin’in adayla olan resmî irtibatı bir kaç yüzyıl boyunca tekrar kesintiye uğramışsa da ilişkiler, anakarada yaşayan halklar seviyesinde devam etmiştir. Bu ilişkiler, nihayetinde Song (960-1279); Yuan (1279-1368) ve Ming (1368-1644) yönetimlerinin adayla daha yakından ilgilenmelerini zorunlu kılmıştır. Esasında bu ilişkilerin Penghu Adası’na, anakaradan yapılan göçler ve güvenlik meseleleri ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır. 12. yüzyıl başlarında Penghu ile yakındaki diğer adalar, Çin’in Guangdong ve Fujian eyaletlerinden hatırı sayılır bir göç almıştı. Hakka ve Hoklolar gibi etnik gruplara mensup olan bu Çinli balıkçılar ile çiftçilerin, Tayvan yerlilerinin saldırılarına maruz kalması üzerine Penghu Adası, Song merkezî yönetimi tarafından 1171’de Fujian eyaletine bağlı bir idari birim hâline getirilerek, askerî garnizonlar inşa edilmiştir. Yapılan askerî yığınak, Tayvan’ı kontrol altına almaktan çok Çin’in Fujian kıyılarını da içine alacak şekilde gittikçe artış gösteren yerli saldırılarına karşı savunma amaçlı olarak düşünülmüştür. Saldırıların yoğunlaştığı dönemlerde, merkezî hükûmet veya Fujian Valiliği tarafından adaya askerî seferler düzenlenmiş olmakla birlikte bunlar, Moğol Yuan Hanedanlığı Dönemi’ne denk düşen 1292 ve 1297 harekâtlarında olduğu gibi yerlilerin güçlü direnişleri karşısında, sonuçsuz kalmıştır. 16. yüzyıl sonları ile 17. yüzyıl başlarında, yerlilere ilaveten Fujian kıyılarını yağmalayan korsanlarla da mücadele etmek için Tayvan’a çok sayıda sefer düzenleyen Ming kuvvetleri de aynı şekilde başarısızlığa uğramıştır (Li 2019, 41-44).

On iki-on altıncı yüzyıllardaki askerî hareketlerin, savunma amaçlı niteliği dikkate alındığında Çin hükûmetlerinin Tayvan ile ilişkilerinin siyasi ve iktisadi emellere yönelik olmadığı rahatlıkla söylenebilir. Zaten, Penghu’nun işgaline şiddetle itiraz eden Fujian Valisi’nin, Hollandalıların Tayvan’a çıkışını memnuniyetle karşılaması, Pekin’in ada üzerinde ne bir siyasi iddiasının ne de geleceğe yönelik bir planının bulunmadığını göstermektedir. Daha geniş perspektiften bakıldığında bu durumun, Çin’in

deniz aşırı yayılma hususundaki genel eğilimiyle uyum gösterdiği ifade edilebilir. Çin, Song ve Ming Dönemlerindeki kısa vadeli girişimler haricinde, genellikle denizaşırı siyaset izlemek yerine karasal genişlemeyi tercih etmiş; komşusu Japonya ise modern çağın başlarında, bir ara denizaşırı yayılma eğilimi göstermişse de sonunda, bunu kısıtlama yoluna gitmiştir (Andrade 2006, 432). Bu bakımdan Çin ve Japon hükûmetlerinin adaya gösterdikleri ilginin istikrarlı bir yayılmacı politikanın uzantısı olduğunu söylemek, mümkün değildir.

Diğer taraftan Hollandalıların adada hakimiyet kurmadaki başarılarının altında yatan faktörlere bakılacak olursa, öncelikle Çin ve Japonya'nın bir dış müdahale ihtimalini düşük tutan malum politikalarının, onlara bütün dikkatlerini adaya yoğunlaştırma hususunda elverişli fırsat tanıdığı söylenebilir. Daha da önemli olanı, bizzat Doğu Hindistan Şirketi'nin hızlı karar alma ve uygulama mekanizmasının işlemesine imkân tanıyan, kurulduğu dönem için mükemmel denilebilecek örgütsel yapılanmasıdır. Olabildiğince bağımsız hareket edebileceği bir tüzükle kurulan Şirket, Asya'da ticaret müzakereleri yapma, kaleler ve yerleşim yerleri inşa etme ve bunları yönetme gibi yetkilerle donatılmıştı. Ayrıca, anlaşma imzalama, savaş açma, bölgedeki görevlileri atama ve Asya'daki Hollanda Protestan Kilisesi'ni denetleme gibi merkezî hükûmete ait olan yürütme güçlerine de sahipti (Ruangsilp 2007, 5-6). Çok önemli meselelerde Batavia'daki Genel Merkez'in veya Amsterdam'daki Yüksek Konsey'in onayı zorunlu olmakla birlikte, Şirket'in Tayvan Valileri ve Zelandia Konseyi, yukarıda sayılan yetkilerin çoğunu elinde bulunduruyordu. Başlangıçta, hakkında neredeyse hiç fikir sahibi olmadıkları bu adanın, Taoyuan Körfezi'yle sınırlı küçük bir alanını denetimleri altına alan bu geniş yetkili Valiler, zamanla adadaki yerli kabilelerin çoğunu askerî güç ve protestan misyonu vasıtasıyla etkisiz hale getirmişlerdir. 1642'de Tamsui ve Jilong Bölgelerini İspanyollardan⁵ temizledikten sonra da adadaki hakimiyetlerini, günümüzde de nüfusun büyük kısmının yaşadığı kuzey ve batı kıyılarına yaymışlardır (Covell 1998, 74).

Tayvan'daki Hollanda sömürge idaresinin merkezi ve aynı zamanda otoritenin simgesi, zamanla etrafında küçük bir kentin oluştuğu, Zelandia Kalesi idi. Girişte de bahsedildiği üzere Hollandalılar'ın adadan ayrılmasından sonra uğradığı tadilat ve tahribatlar neticesinde kalenin özgün

⁵ Ada'daki İspanyol sömürgesi, bir başka araştırmada ele alınacağından burada ayrıntıya girilmemiştir. Bu konuya hasredilmiş bir araştırma için bkz. Mateo (2009)

hâlinde, bugün artık pek bir şey kalmamıştır. Bununla birlikte, gerek Tayvan'daki ilk Protestan misyonierlerinden George Candidius (1597-1647)'un anlatımları gerekse dönemin Hollandalı ressamlarının gravürleri sayesinde, kalenin özgün görünümü hakkında yeterince fikir sahibi olmak mümkündür⁶. Kalenin inşası, eklemeler, çıkarmalar ve tadilatlarla 1624-1634 arasında on yıl sürdüğünden, bütün evrimsel gelişimine vakıf olmak mümkün değildir. Zaten, baş vurulan kaynak ve araştırmalar da bu konuda yeterli bilgi vermemektedir. Bu yüzden, burada hakkında bilgi sahibi olduğumuz ilk inşaat aşaması ile Hollandalılar Dönemi'ndeki son hâli bahis konusu edilecektir.

Kalenin inşaatına ilişkin bilgilere ve tasvirine geçmeden önce esas aldığı mimari tarza kısaca bir göz atmak gerekir. *Casteel Zelandia*, 15. yüzyılın ortalarından itibaren Avrupa'da yayılmaya başlayan Rönesans veya *Trace Itailanne* (İtalyan Tarzı) adı verilen kale tarzının, basit bir örneği idi (Andrade 2011, 14). Rönesans kalesi, Ortaçağ Avrupası'nın kalın duvarlı ve kavisli burçlu kalelerinin, toprakların kullanılmaya başlanmasıyla birlikte savunmada yetersiz kalışı üzerine, İtalyanlar tarafından geliştirilmiş ve kısa süre içerisinde de bütün Avrupa'da kullanılmaya başlanmıştır. Bu kalelerin en belirgin özelliği, kavisli burçlar yerine savunmada ateşli silahların kullanımını kolaylaştıran, üçgen burçlara yer verilmesiydi. 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Hollandalılar tarafından da benimsenen ve geliştirilen İtalyan tarzı, okyanus ötesi ticaret kolonileri ile sömürgelerde de kullanılmıştır (Jayasena & Floore 2010, 237-238). *Oudnederlandse Stelsel* (Eski Hollanda Sistemi) adını taşıyan bu tip kalelerin örneklerine, Hollanda'nın diğer sömürge merkezleri olan Atlantik'teki New Netherland (Kuzey Amerika-1624) ve Itamaraca Adası (Brezilya-1631) ile Asya'daki Seylan, Mauritius ve Batavia'da da rastlanmaktadır.

Bununla birlikte, sömürgelerdeki Rönesans kaleleri, Hollanda'dakilerin bütünüyle aynısı değildi. Tamamen savunma amaçlı olan Hollanda'daki kaleler, en ideal mühendislik teknikleri ve malzemelerle inşa edilirken, sömürgelerdekilerin mimari tarzını yerel inşaat malzemeleri, ticari kaygılar, coğrafi şartlar ve yerel savaş usulleri belirlemiştir (Jayasena & Floore 2010, 238). Candidius'un verdiği bilgiler ile gravürlerden, Zelandia Kalesi'nin

⁶ Candidius'un günlüğü, Campbell (1903)'ün İngilizceye çevirdiği dönemin, Hollanda arşiv belgeleri arasında yer almaktadır. *Zeelandia* Kalesi'nin birkaç gravürüne, online olarak ulaşmak mümkünse de bu çalışmada kullanılan gravür, doğrudan Felemenk coğrafyacı Olfert Dapper'in, 1670 baskı tarihli kitabından alınmıştır.

ortaya çıkışında da bu şartların etkili olduğu anlaşılmaktadır. Önce kalenin inşa edildiği konuma bakılacak olursa, gravürde de açıkça görüldüğü üzere alanın seçiminde savunmadan ziyade ticari kaygıların rol oynadığı söylenebilir. Candidius da öncelikli amacın, ticari emtianın karaya çıkışını ve yüklenmesini kolaylaştırmak olduğunu belirterek, yer seçimindeki hataya dikkat çekmektedir (Campbell 1903, 36). Taoyuan Nehri'nin batısında yer alan bu dar yarımada, gemilerin yanaşması için mükemmel liman alanları yaratırken, kaleyi de dört bir yandan kuşatmaya açık hale getirmektedir.

Diğer taraftan, Taoyuan'daki ilk Hollandalıların, gerekli yapı malzemesini yerel imkânlardan ve uzak mesafelerden karşılamaya çalıştıkları anlaşıyor. Yarımada'nın yüksekçe bir alanında inşa edilen ilk kalede, yapı malzemesi olarak büyük oranda bambu ve diğer ahşap malzemeler kullanılmıştır. Sadece burçlardan biri Penghu Adası'ndaki Hollanda Kalesi'nin kalıntılarından elde edilen taşlarla inşa edilmiştir. Bu yapıyı çevreleyen korunak ise New Netherlad'daki, Orange Kalesi gibi kalasların dikey olarak yan yana dizilmesi ile oluşturulmuştur. Çit benzeri bu duvar, Çin'den yeterli miktarda taş temin edilinceye kadar kale duvarı işlevi görecekti (Campbell 1903, 35). Ancak, kalenin sonraki tadilat ve eklemelerinde, Batavia (Jakarta)'dan getirilen kırmızı tuğlaların kullanılmış olması (Davidson 1903, 13), Çin'den beklenen yapı malzemesinin gelmediğini göstermektedir. Muhtemelen, adada yapı malzemesi olarak kullanılabilecek nitelikte işlenebilir doğal taşların bulunmayışı, kale duvarlarında ateşli silahlar karşında taştan daha az dayanıklı olan pişmiş tuğla kullanımını zorunlu kılmıştır. Yapımına Ekim 1622'de başlanan ve Hollanda kraliyet ailesinin adına izafeten *Orange* adı verilen (Tsai 2019, 21) bu ilk kale, oldukça basit bir yapı olmasına karşın yine de Rönesans kale mimarisinin izlerini taşıyordu. Bu, en açık şekilde dış duvar işlevini gördüğü anlaşılan kalaslardan elde edilmiş ahşap perdenin, üçgen burçlar oluşturacak şekilde dizilişinde görülmektedir ⁷.

Ancak, Candidius'a göre Orange Kalesi, savunma açıklarıyla doluydu. Öncelikle, toprak çok yükseğe yerleştirildiğinden çok az bir eğimle bile denizdeki düşmanı değil doğrudan yeri hedef alıyordu. Ayrıca, kalenin çevresinde hendek veya çit gibi ön savunma önlemlerinin bulunmayışı da bir başka savunma açığı yaratmıştı. Gerçi sonradan bu açığı kapatmak için tek

⁷ Kalenin ilk halini gösteren gravürler için bkz. <https://c931011106.pixnet.net/blog/post/232143716> (Son erişim: 15.01.2022).

duvarla çevrili ve mazgallarla güçlendirilmiş ek bir bölüm inşa edilmişse de savunma için daha fazla adam gerekeceğinden, bu da ayrı bir soruna yol açacaktı. Bu kale, savunmada belki ada yerlilerine ve Çinli çiftçilere karşı etkili olabilirdi, ancak daha güçlü bir kuvvet karşısında hiç şansı yoktu (Campbell 1903, 36). Esasında bu, Hollandalıların başlangıçta Tayvan'ı bir idare merkezi olarak düşünmediklerini de ortaya koymaktadır. Günümüzde bir kaç temel yapısından ibaret bulunan Penghu'daki kale, *Oudnederlandse Stelsel* tarzına daha uygun ve muntazam bir şekilde inşa edilmişti. Fujian Valisi ile 1624'te yapılan anlaşmadan sonra Penghu'yu tahliye etmek zorunda kalan vali Marteen Sonk, Tayvan'a vardığında ilk işi Penghu Kalesi'nden sökülen malzemelerle Orange Kalesi'nin duvarlarını güçlendirmek olmuştur. Vali Sonk'un gemisi *Zelandia*'ya izafeten adı *Zelandia* olarak değiştirilen kalenin inşaatı, vali konağının süslemeleri de dâhil olmak üzere, tadilatlar ve eklemelerle "*Te Casteel Zeelandia Gebouwd Anno 1632*" levhasının, kalenin ana kapısı üzerine yerleştirildiği, 1632 yılına kadar devam etmiştir (Tsai 2019, 22).

Kale'nin son görünümünü yansıtan bir gravürden anlaşıldığı kadarıyla Zelandia Kalesi, yüksek bir platform üzerinde yükselen üç katlı basamaklı mimarisi ile Mısır'daki Zoser Piramidi'nin inşaatı yarıda kalmış hâlini andırıyordu⁸. Dış, orta ve iç kaleler olmak üzere üç bölümden oluşan yapının doğrudan zemin üzerinde yükselen ve dikdörtgen plan üzerine inşa edilmiş dış kısmı, ikisi üçgen biri kavisli ve topraklarla donatılmış üç burç taşıyordu. İçerisinde vali konağı, hastane, yaşam alanları ve ticari yapılar yer alıyordu. Dış kale, ön cepheden dışarıya doğru çıkıntılı hâli ile kalenin olağan mimarisinde bir anomali oluşturmaktadır. Candidius, bu bölümün kalenin savunma sistemindeki açığı telafi etmek için sonradan ilave edildiğini belirtmektedir (Campbell 1903, 36). İkinci kattaki kare plan üzerine oturtulmuş orta kale ise her bir duvarının orta kısımlarında yer alan dört kavisli burcuyla, tamamen savunma amaçlı olarak inşa edilmişti. Askerî garnizon, kilise ve idare merkezinin bulunduğu üçüncü kattaki iç kale, herbiri topraklarla desteklenmiş üçgen burçlara sahipti. Özellikle bu iç kale, düşük açılı duvarları ve toprak dolgu üçgen burçlarıyla, Rönesans kale mimarisinin -en gelişkin formları olan yıldız kalelere kıyasla- daha sade bir örneğini yansıtıyordu. Ayrıca, 1640'ta da Zelandia Kalesi'ni koruma amaçlı olarak ana kaleden bir ok atımı uzaklıkta ve yaklaşık beş metre yüksekliğinde, oldukça sağlam bir

⁸ Kale'nin gravürlerine çevrimiçi olarak ulaşmak mümkünse de bu çalışmada kullanılan gravür, doğrudan Felemenk coğrafyacı Dapper (1670)'in kitabından alınmıştır. EKLER kısmına bakınız.

yapı olan Utrecht Kalesi; Anping'in yaklaşık üç kilometre doğusundaki yerli köyü Sakam'da da Provintia Kalesi inşa edilmiştir (Campbell 1903, 8, 546).

Yarımada'nın uç kısmındaki geniş alanda kümelenmiş yapılar topluluğu ise içerisinde kiliseler ticaret merkezleri, pazarlar, şirket idare binaları, barlar ve restoranların yer aldığı sivil yerleşim merkeziydi. Gravürde, Çin mahallesi olarak işaretlenen bu küçük kasabanın sokaklarından biri olan Yanping sokağı, Tayvan'ın ilk caddesi olarak kabul edilmektedir (Li 2019, 60). Bu yerleşim yerinin ilk temellerini atan Vali Sonk, başlangıçta burasını adadaki Hollandalıların, Çinlilerin, Japonların ve Tayvan yerlilerinin barış içinde yaşayıp ticaret yapabilecekleri özgür bir liman kenti olarak hayal etmiştir (Wei-chung 2013, 42). Ancak, bu ütöpik Pax Hollandica'nın önündeki en büyük engel, yine adanın çeşitlilik arzeden etnik yapısıydı. Üstelik, Çinli göçmenlerin ve yerlilerin alt gruplara ayrılmasıyla, otuz yedi bin kilometre kareden fazla olmayan bu kara parçası, adeta Babil Kulesi'ni andırıyordu.

Başlangıçta, en ciddi etnik sorun olarak günümüzdeki bilimsel sınıflandırmaya göre bile yirmiden fazla farklı gruptan oluşan, adanın yerli halkları görünüyordu. Hollandalıların içinden çıkamadıkları için genel olarak "Formozalılar" olarak adlandırdıkları yerliler, etno-lingüistik sınıflandırmaya göre üç ana gruba; maddi unsur, sosyal yapı; din ve sözlü geleneklerinin benzerliği ölçeğinde de altı kültürel komplekse ayrılmaktadır. Adada konuşulan birbirinden farklı on iki civarında yerli dili, dünyada en çok dili içeren Avustronezyan dil ailesine mensuptur. Diğer taraftan, yerliler arasındaki ırksal ve fiziksel görünüm farklılıkları, 17. yüzyılda adayı ziyaret eden Felemenk seyyahlarının dikkatinden kaçmamıştır. 1650'de Tayvan'da bulunmuş olan Jan Janse Struys, adanın farklı kesimlerinde değişiklik arzettiğinden sakinlerinin genel bir tanımını vermenin mümkün olmadığını söylemektedir (Hsin-hui 2008, 5, 14). Ancak, özellikle Middag, Sotanau ve Lamey kadınları, sarıya çalan kahverengi tenleriyle oldukça çekiciydiler (Campbell 1903, 256). Ada halkının kültürel ve etnik yapısının bu derece büyük farklılıklar göstermesi, kökenlerine ilişkin çeşitli teorileri de beraberinde getirmiştir⁹. Malay Bölgesi ve Güney Çin kökenli olduklarını savunan teoriler bir tarafa, bu çok geniş heterojenite ve Avustronezya dillerinin en arkaik formlarına burada rastlanması (Hsin-hui

⁹ Tayvan'ın ilhakına tarihsel zemin sağlamak için adanın başından beri Çin'in güneyinden göç etmiş unsurlar tarafından iskân olunduğunu iddia eden Güney Çin kuramı ile arkeolojik-filolojik delillerE dayanarak Avustronezya dillerinin Tayvan'da doğduğunu ve buradan çevreye yayıldığını savunan, Tayvan'ın bağımsızlığını destekleyenlerce benimsenmiş Tayvan Kuramı hakkında ayrıntılı açıklamalar bkz. Atik (2019, 10-11).

2008, 5, 14), adanın tüm Avustronezya dillerinin ana vatanı olabileceği yolundaki tezi anlamlı kılmaktadır.

Ada halkının, “uygar” Hollandalılar tarafından fazlasıyla yadırganan yaşam biçimlerine ilişkin pek çok kayıt bulunmakla birlikte, bunların bir kısmı Amazon, Borneo, Yeni Gine ve Afrika yerlilerinde de tesadüf edilebilecek türden uygulamalardır. Bununla birlikte metalurji, dokuma, seramik ve tarım bilgileriyle, avcı ve toplayıcı Amazon ve Borneo yerlilerini, erken devirlerden itibaren geride bırakmış oldukları anlaşılmaktadır. Bu durum, uygar bir yaşam tarzından gelip, adanın coğrafi ve iklim koşullarına adaptasyon sürecinde kısmen ilkelleştiklerini veya anakara ve Japonya ile iletişimlerinin hiç eksik olmadığı ihtimallerini düşündürmektedir. Ayrıca, bu uygarlık verilerinin en azından bazılarını bizzat kendilerinin geliştirmiş olabilecekleri ihtimali de göz ardı edilmemelidir. Hollandalı seyyah Struys, özellikle kadınların keskin bir muhakeme gücü ile kuvvetli bir hafıza ve zekâya sahip olduklarını yazmaktadır (Campbell 1903, 256).

Etnik ve kültürel açıdan çeşitlilik arz etmelerine rağmen adanın Austronesian kökenli toplumlarının istisnasız tamamının ortak noktası, kelle avcılığına olan meraklarıydı. Kabile gençleri, savaşçı sınıfa geçmek ve evlenmelerinin önündeki engeli kaldırmak; yetişkinler de saygınlıklarının devamını sağlamak için olabildiğince fazla kelle edinip kulübelerinin önünde sergilemek zorundaydılar (Andrade 2006, 432). Yerliler için kelle avcılığı, sadece bir savaş biçimi değil, aynı zamanda kabilenin refahını güvence altına almak için uygulanan dinî bir ritüeldi (Hsin-hui 2008, 21). Doğal olarak bu gelenek yüzünden, kabileler arasındaki savaşlar da bitmiyordu.

Ancak, yine de bu kurumsallaşmış şiddet, erken modern vahşetin önüne geçememiştir. Yerli katliamı, Cortes ve Pizarro’nun Güney Amerika’ya ayak bastığı tarihten itibaren, keşfedilen toprakların halkları direniş gösterebilir veya Aztek ve İnkalılar örneğinde olduğu gibi pasif kalsın, modern Avrupa sömürgeciliğinin klasik uygulamalarından biri olmuştur. Katliamlar, Avustralya Aborjinlerinin soyunu tüketen İngiliz sömürgecilerin yaptığı gibi yerlilerin aslında insan türüne mensup olmadıkları teorisiyle, doğal hukuk kuramı nezdinde meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. Eserlerinin merkezine sömürgeciliğin eleştirisini yerleştirmiş olan Jules Verne, bir romanında “Sömürgeci ilerlemenin son sözü, bir ırkın ortadan kaldırılması ise İngilizler görevlerinde başarılı olmakla övünebilirler” ifadesine yer verir (Ferro 1997, 163).

Tayvan'ın Hollandalıları da tıpkı İngilizler gibi katliam ve orantısız cezayı, yerlileri denetim altına almanın ilk şartı olarak görmüşlerdir. 1622'de bir Hollanda gemisinin mürettebatından bir kaç kişi, Tayvan'ın güneybatısındaki Lamey (Lambai) Adası'nın sakinleri tarafından öldürülmüştü. Bunu Hristiyanlara ve Şirket'in saygınlığına bir hakaret olarak gören Batavia'nın emri üzerine Vali Putmans, 1636'da düzenlediği intikam seferiyle, neredeyse tüm Lamey halkını katlederek adayı, insan nüfusundan arındırdı. Yine aynı yıl içinde bu katliamı desteklemedikleri, kendilerine ait kıyılarda Hollandalı idarecilerin verdiği izinle avlanan Çinli balıkçıları rahatsız ettikleri ve birkaç Hollandalı askeri öldürdükleri gerekçesiyle önce adanın güney kesimindeki dağlarda yaşayan Mattauw halkına, ardından da Taccareyang ve Soulang köyleri sakinlerine geniş çaplı cezalandırma harekâtları düzenlendi (Hsin-hui 2008, 40-42; 51-54; Andrade 2007, 213). Yeni icat fitilli tüfeklerle donatılmış beş yüz civarında Hollanda askerinin yer aldığı saldırılar sırasında, kendilerini mızrak ve oklarla savunmaya çalışan dört yüzün üzerinde yerli savaşçı ile kadın ve çocuk öldürüldü. Sağ kalanların bir kısmı ya köle olarak Batavia'ya ya da adanın başka bölgelerine sürgüne gönderildiler (Li 2019, 62-63). Puthmans'ın ifadesiyle, yerliler daha önce böyle bir savaş şekli görmediklerinden fetih kolayca başarılmış ve topraklarını Hollanda Devleti'ne sunmuşlardı (Andrade 1997, 57).

Bundan sonraki adım, belli bir idari sisteme tabi bulunmayan dağınık hâldeki kabileleri, Şirket'e sadakatlerini garanti altına alacak şekilde organize etmek oldu. Mattauw halkı ile barış antlaşması için düzenlenen tören tanındık gelecektir: Felemenkçe, Çince ve adanın lingua francası olan Sincan lisanında okunan barış şartları, Mattauw halkının temsilcisi tarafından kabul edildikten sonra Vali Puthmans, diğer kabilelerden temsilcilerden oluşan şahitlerin huzurunda; *“Kendilerini efendilerimize teslim eden Mattauw halkını dostumuz olarak kabul ediyor ve onlarla olan bütün anlaşmazlıklarımızı toprağa gömüyoruz”* sözleriyle savaşın artık sona erdiğini ilan etmiş; ardından da temsilci seçilen dört savaşçıya yemin ettirilerek kabileleri üzerindeki otoritelerinin sembolleri olarak, siyah kadife hilatlar giydirilmiş ve Orange Hanedanı'nın sembolü turuncu bayraklar ile asalar verilmiştir (Andrade 1997, 68).

Sırasıyla teslim olan bütün kabileler için düzenlenen bu tören, açıkça Orta Çağ Feodalitesi'nin feodal lordu ile vassalı arasındaki karşılıklı hak yükümlülüklerin şahitlerin huzurunda ilan edildiği bir vassalite ritüeliydi.

Başka bir yönüyle de siyasi otoriteyi meşrulaştıran ve kabile ileri gelenlerinin temsil ettiği yönetilenlerle, Şirket tarafından temsil edilen yönetenlerin siyasi yükümlülüklerini tanımlayan bir tür, “Toplum Sözleşmesi” niteliği taşıyordu (Hsin-hui 2008, 43-45). Yine de uluslararası hukuk kavramının bulunmadığı bir dönemde, Asya’nın diğer ucunda, üstelik okuma yazma bilmeyen ilkel bir toplulukla ve ancak Avrupa hukuk sistemi için geçerli olabilecek böyle bir kontratın yapılmasına ihtiyaç duyulmuş olması oldukça ilginçtir. Daha açık ifade ile hukuk bir tarafa, başlarında birer şefleri bile bulunmayan ve siyasal otorite kavramına yabancı olan bu insan topluluğu ile yapılan yazılı anlaşma Hollandalıların ne işine yarayacaktı? Anlaşmanın maddelerinden birinin yerli toprakları üzerindeki egemenliğin Hollanda Cumhuriyeti’ne devrine açıkça atıfta bulunmuş olması dikkat çekicidir. Bu, büyük ihtimalle yerlilerle aynı şekilde anlaşma yapma girişiminde bulunabilecek bölgedeki diğer Avrupalı güçlere karşı bir önlem olarak düşünülmüştü (Hsin-hui 2008, 44). Böyle bir belge, bölgedeki Portekiz, İngiliz, özellikle de İspanyolların muhtemel bir işgali sonrasında Avrupa’da yaşanacak siyasi-hukuki polemiklerde, adanın Hollanda Cumhuriyeti’ne aidiyeti hususunda Hollandalıların elini güçlendirecekti. Diğer taraftan, şahitlerin huzurunda kabul edilen anlaşma metni, Vali ve Konsey Üyelerinin başarılarını Batavia’daki genel merkeze belgesel olarak kanıtlama kaygısının bir eseri de olabilir. Esasında bunların geri planında, bizzat Feodalite’nin Avrupa siyasal kültürüne kazandırdığı yazılı kontrat yapma pratiğinin yer aldığı söylenebilir. Diğer Batı Avrupalılar gibi Hollandalılar da kendilerini, itaatin sözlü değil, yazılı ve kodifiye edilmiş kurallara göre sağlandığı Avrupa siyasi geleneğine bağımlı hissetmekteydiler (Andrade 1997, 68).

Ancak, Hollandalılar yerlilerin bu anlaşmanın mahiyetini anlayıp anlamadıklarından şüpheliydi. Bir yazılı sözleşmenin ancak okuma yazma bilenlerle yapılabileceği gerçeği karşısında, bundan mahrum olan yerlilerin yazılı kurallara bağlı kalmaları beklenemezdi. Bu durum Hollandalıların, onların itaatlerinin devamını sağlayacak *Landdag* denilen bir kontrol yöntemi geliştirmelerine yol açtı. Buna göre kabile şefleri, yılda iki defa Zelandia Kalesi’ne yakın yerli kasabası Saccam’da toplanarak, efendileri olan Tayvan Valisi’ne bağlılıklarını teyit etmekteydiler. Landdag törenleri, kabile şeflerinin oturacakları yerler ve Vali tarafından kabul usullerine kadar kadar oldukça ayrıntılı bir protokol içeriyordu. Resmî nitelikteki ilk toplantı olan 1644 Landdag’ı, muntazam bir tören havasında başlamış; Vali’nin yeni kabile şeflerinin atanması, kilise ile okula devam, yıllık haraçların ödenmesi ve

Çinlilerin güvenilmezliği hakkında yaptığı konuşmanın ardından Şirket'in memurları yerli temsilcilerin oturdukları masalara dağılarak geç saatlere kadar birlikte yiyip içmişlerdi. Landdaglar, aynı zamanda Şirket askerlerinin ateşli silahlarla gösteri yaptıkları ve idamların icra edildiği bir gövde gösterisiydi (Andrade 1997, 68-72).

1650 yılına gelindiğinde, Hollanda idaresi altına giren yerli köylerinin sayısı, 315'i bulmuştur (Wills 2015, 91). Bu köyler, Merkez (Tayouan), Güney (Pingtung), Doğu (Pinan, Hualien) ve Kuzey (Jilong, Tamsui) olmak üzere dört federal bölge altında birleştirilerek Tayvan, tarihinde belki de ilk defa merkezî bir yönetim altına girdi. Ayrıca, Zelandia Konseyi tarafından atanan kabile liderlerine, kendi idareleri altında bulunan bölgelerde vergi toplama ve ticareti denetleme yetkisi verilerek, merkezî hükûmetin sorumluluğunu paylaşmaları da sağlanmıştı (Li 2019, 63). Neredeyse her federal bölgede kurulmuş olan Hollanda Reformasyon Kilisesi'ne bağlı misyonların da yerli şeflerin Şirket'e sadakatlerini kontrol husunda işlev gördüğü anlaşılmaktadır (Wills 2015, 91).

Dünyanın diğer sömürge bölgelerinde olduğu gibi Tayvan'da da misyonerlik faaliyetleri, sömürgecilikle başa baş ilerlemiştir. Her ne kadar misyonların, sömürgeciliğin vasıtalarından biri olarak işlev gördüğü doğruysa da zaman zaman sömürgelerdeki seküler otoritenin vahşetine müdahalede ve ilkel bölgelerin kısmi bir uygarlık düzeyine ulaşmasında önemli oldukları kabul edilmelidir.¹⁰ Tayvan'daki ilk misyon, bu çalışmada günlüğüne sıkça atıfta bulunulan George Candidius tarafından kurulmuştur. 1627'de adaya giden Candidius, Zelandia Kalesi'nde yaşamayı redderek kaleye yakın yerli köyü Sinckan'da yerleşmiş ve kısa sürede Siraya lisanını öğrenerek 1828'de, yüz yirmi sekiz yerliye Hristiyan inancının temel kurallarını öğretmeyi başarmıştır (Campbell 1903, 25). 1629'da adaya giden Rahip Robertus Junius ise İncil'in bazı bölümlerini Siraya diline çevirerek bir yerli dilini ilk defa Latin harfleri ile kayda geçirmiştir. Bu rahibin çalışmaları neticesinde, 1650'lerde ada genelinde Latin harfli Siraya dilinde hazırlanan metinlerle eğitim veren ve bir kısmında yerli öğretmenlerin de istihdam edildiği okulların

¹⁰ İspanyol sömürgeciler tarafından Güney Amerika yerlilerine uygulanan katliamlarının önlenmesi hususunda, Dominiken rahip Bartolome de le Casas'ın İmparator V. Charles ve Vatikan nezdinde büyük çaba harcadığı bilinmektedir. Papa'ya sunduğu rapor için bkz. (Casas 2018)

sayısı kırk bulmuştu. Yine bu dönemde, sadece Siraya halkından beş bin yerli vaftiz edilmişti (Wees 2017).

Misyonun oldukça az insan gücü ve çoğu kez valilik tarafından kısılan bütçesiyle elde ettiği bu başarı, şüphesiz sadece bu iki rahibin gayretlerine dayanmıyordu. Wills (2015, 92), misyonerler tarafından takdim edilen Hristiyanlığın, yerlilere pratikte sağladığı yararları dikkat çekmektedir. Özellikle, çiftçilikle uğraşan kabilelerde gıda üretiminin yükü, kocaları kelle veya geyik avı yüzünden günlerce köyden uzakta bulunan kadınların sırtındaydı. Ayrıca, anaerkil aile düzeni, kocaların sürekli olarak eşlerinin yanında bulunmalarına izin vermiyor; otuzlu yaşlarının sonlarına kadar kürtaj yapma zorunluluğu kadınların daha genç ve güçlüyken bebek sahibi olmalarını engelliyor; kelle avı ise erkeklerin bir daha evlerine geri dönememe riskini taşıyordu. Bunların misyonerler tarafından yasaklanması, Hristiyanlığı yerliler açısından cazip hale getirmiş olmalıdır. Ayrıca, bu geleneklerin uygulayıcıları olan kadın şamanların misyon tarafından sürgüne gönderilmeleri ile köyün erkek liderleri egemenliği artık onlarla paylaşmak zorunda kalmamışlardır. Bunlara, Hollanda silahlarının ikna gücünü ve bazı kitlesel ihtida olaylarında görüldüğü gibi egemen iktisadi ve siyasi otoritenin desteğini almak veya bu güçle ortak paydaya sahip olma arzusu gibi psikolojik bir etkeni de eklemek gerekir.

Yerlileri bu şekilde sindirme ve ehlileştirme yöntemleriyle denetim altına alan Şirket, adanın Japon nüfusuna uygulamak istediği vergi politikasında tam bir başarısızlıkla karşı karşıya kaldı. Japonlar Takasago adını verdikleri Tayvan'da Hollandalıların adaya ayak basmasından çok önce ticari antrepolar kurmuşlardı. Japon tarihçi Takekoshi (1907, 55) Hollandalıların gittikçe artan askerî gücü ile Japonlara karşı değişen politikaları arasında bağlantı kurmaktadır. Başlangıçta Japonlarla ilişkilerini iyi tutan Şirket, Zelandia Kalesi ile diğer askerî tahkimatları tamamladıktan sonra silahlarına güvenerek davranışlarını değiştirmişler ve şeker ile pirinç ihracatına vergi getirmişlerdi. Adada Hollandalılardan önceki varlıklarını ileri sürerek bu vergilerden muafiyet talep eden Japon tüccarların olumsuz cevap alması üzerine, 1628'de Zelandia'ya baskın yapan Hamade Yahai adlı bir korsan, Vali Pieter Nuyts'u esir alarak maddeleri arasında Nuyts'un oğlu ile bazı Hollandalı şirket çalışanlarının rehin olarak Japonlara teslim edilmesi şartının da bulunduğu bir anlaşma imzalatmıştır. Eşzamanlı olarak, Japon hükûmeti de Japonya'daki tüm Hollanda ticaret ofislerini ve acentelerini kapatmıştı. Batavia'daki

merkezin, 1636'da geri adım atarak rehinelerin serbest bırakılması karşılığında Japon tüccarlara uygulanan vergileri kaldırmayı kabul etmesi üzerine sorun çözüldü. Blusse (2003, 95) tarafından, "Japon ticari haklarını küçümseyen kibirli batılı kabadayı" olarak nitelendirilen Nuyts'un bizzat Shogun nezdinde kurtarma girişimlerinde bulunduğu oğlu ise Japon zindanlarında hayatını kaybettiğinden, adaya geri dönen rehineler arasında yoktu (Takekoshi 1907, 55-59; Li 2019, 61-62).

Şirket'in, ada Çinlileri ile yine vergi meselesinden kaynaklanan anlaşmazlığı ise büyük bir köylü ayaklanması gibi daha vahim sonuçlara yol açmıştır. Esasında Şirket'in, "Tayvan'da bal yapan yegâne arı" olarak gördüğü ada ekonomisinin bel direği olan bu halka uyguladığı ağır vergi politikası, bindiği dalı kesmesi anlamına geliyordu. Ayaklanmaya giden süreç, Şirket'in başlangıçta sadece ticaret antreposu olarak düşündüğü Taoyuan'ın bir plantasyon kolonisine dönüştürülebileceğini farketmesi ile başladı. Ada, pirinç ve özellikle de şeker kamışı gibi İran, Japonya ve Avrupa'da büyük talep gören ürünlerin yetiştiği zengin tarım arazileri ile Japonya ve Çin'de pazar bulan değerli geyik sürülerine sahipti. Hollandalılar, Zheng Zhilong ile yaptıkları son anlaşmalar ile pirinç, ipek, çay, şeker ve kürk gibi Çin kaynaklı ticari emtianın temininde sıkıntı çekmiyorlarsa da ancak bu durum, önemli bir ticari açık da yaratmaktaydı. Çin ticaretini dengelemek ve ihracat ekonomisine geçmek için adanın bu zenginlikleri, Şirket açısından bulunmaz bir fırsat yaratmıştır.

Tayvan'ın güneyinde ilkel yöntemlerle, öz tüketimleri için pirinç yetiştiren Çinli göçmenlerin sayıca yetersizliği ile neredeyse tamamı avcı olan yerlilerin tarımda isdihdama elverişli olmayışı, Şirket'i insan gücü temini gibi hayati bir mesele ile karşı karşıya bırakmıştır (Andrade 2015, 12). Bir ara Hollanda'dan çiftçi getirilmesi düşünülmüşse de bunun uygulamadaki güçlüğü ve Hollanda hükûmetinin engellemeleri karşısında gerekli insan gücünü Çin'den ithal etme yoluna gidilmiştir (Koo 2015, 39). Esasında, Hollandalılardan önce Tayvan perdesi Çin'den göç almaktaydı. Özellikle Zheng'in korsanlığı döneminde, kendisini destekleyen Fujianlıları nakletmesiyle adada bir miktar Han Çinlisi nüfus oluşmuştu. Bunlar, kuzeyde Zheng'in temin ettiği topraklarda bir tür sözleşmeli çiftçi olarak tarım yapmaya başlamışlardı. Zheng'in Tayvan'ı tamamen terketmesi üzerine kontratları sona eren çiftçiler, Hollandalılardan toprak satın alarak ziraat yapmaya devam etmekteydiler. Ancak, bu özgür çiftçilerin hayvan, gelişmiş

tarım aletleri ve sulama sisteminden yoksun ilkel yöntemlerle yaptıkları sınırlı üretim Hollandalıların pazara yönelik ürün ihtiyaçlarını karşılamaktan uzaktı. Bu durum karşısında Şirket, Zheng Zhilong ve Fujian Valisi Wen-tsan'dan yardım talep etti. Talebin olumlu karşılanması üzerine bizzat Zheng'in filoları, Fujian'da açlık ve sefaletle boğuşmakta olan binlerce topraksız çiftçiye yeni vatanları olacak Tayvan'a taşıdı. Çinli çiftçilerin bu şekilde nakli ile 1650'lerde Tayvan'daki Han Çinlisi sayısının 20.000'i bulduğu tahmin edilmektedir. Bu yüzden Zheng Zhilong, Tayvan'daki Çin kolonizasyonunun öncüsü olarak kabul edilmektedir (Li 2019, 63-64). Mançuların 1644'te Çin Seddi'ni aşarak Çin'in iç kısımlarına doğru ilerlemeye başlaması ile zirveye ulaşan bu göçler, Güney Amerika'daki plantasyonlarda çalıştırılmak üzere Afrika'dan getirilen kölelerin aksine gönüllülük esasına dayalıydı (Koo 2015, 39).

Şirket'in, bu küçük devletin, sayıları gitikçe artan vatandaşlarına başta vergi muafiyeti olmak üzere geniş haklar ve teşvik edici imkânlar sunduğu anlaşılmaktadır. İlk aşamada, Şirket'in topraklarında sözleşmeli olarak çalışan çiftçilerin, zamanla bu toprakları satın alarak miras yoluyla aktarmalarına imkân tanıyacak şekilde mülkiyetlerine geçirmelerine izin verilmiş ve yasal hakları teminat altına almak için de üç kademeli bir yargı sistemi kurulmuştur (Koo 2015, 40). Diğer taraftan, kalpazanlık, kaçakçılık ve korsanlığın yanısıra bunlara sebebiyet verdiği inanan silah, kumar ve aşırı alkol yasaklanarak Zelandia'da iç güvenliğin sağlanmasına yönelik ön tedbirler alındı. Ayrıca, iktisadi mekanizmanın düzenli bir şekilde işlemesi için ticari anlaşmaların yazılı kontratlarla bağlanması zorunlu hale getirildi. Ölçü birimlerinin ve döviz kurlarının standardizasyonu da alınan iktisadi tedbirler arasındaydı (Andrade 2007, 12).

Diğer taraftan üretimi artırmak için çiftçilere sağlanan mandalar, atlar ve gelişmiş tarım aletlerinin yanısıra, nehir seviyesinden yüksek tarım arazilerinin sulanmasına imkân verecek sulama sistemleri geliştirildi. Pirinç ve şeker kamışı gibi adanın habitatında yer alan bitkilere ilaveten ilk defa tütün, ananas, bezelye ve domates gibi Amerika kökenli ticari bitkilerin üretimi yapılmaya başlandı (Li 2019, 64). Bu şekilde, modern bir ekonomik ve sosyal ortam yaratan Şirket, Tayvan'ı yoksul köylüler için göç; zengin tüccarlar için de yatırım açısından cazip bir yer hâline getirmiştir (Andrade 2007, 12). Nitekim, adanın imkânları çiftçilerin yanısıra her biri 182'şer dönümlük çok sayıda plantasyonlar kuran, aralarında Batavia'daki Çinlilerin

lideri olan ve Avrupalıların Captain Bencon lakabını taktıkları Sung Ming-kung'un da bulunduğu birkaç büyük yatırımcıyı da adaya çekmiştir (Wills 2015, 93).

Şirket'in üretimine en fazla önem verdiği bitki, ekildiği alan itibarıyla 1645-1650 arasında %600 artış göstererek yaklaşık 36.500 dönüme ulaşan şeker kamışı idi. Dolayısıyla en büyük kârı, 1650'lerin ortalarında Brezilya ve Batı Hint Adalarının öne çıkışına kadar dünya piyasasının büyük kısmını elinde tuttuğu ve İran ile Hindistan ve Avrupa'ya ihraç ettiği şekerden sağlamıştır (Wills 2015, 93). Ayrıca, Şirket'in ihraç maddeleri arasında, adada binlercesinin birarada sürüler hâlinde dolaştığı söylenen Formoza geyiği (Taiwan sika deer) bulunuyordu. Japonlar, samuray zırhı (süslemelerinde), ayakkabı ve çanta yapmak için derisiyle; Çinliler de ilaç yapımı ve tüketim amaçlı olarak boynuzları ve eti ile ilgileniyorlardı. Bu yüzden geyik derisi ve boynuzu, yerlilerin Çinliler ve Japonlar ile yaptıkları ticarete tuz, demir ve tekstil ürünleri karşılığında öteden beri bir ödeme aracı olarak kullanılmıştır. Hollandalılar, başlangıçta geyik derisi ticaretini ele geçirmek için Çinli ve Japon tüccarlarla epeyce mücadele etmişlerdir. Avlanan geyik başına vergi koymak ve av lisansı zorunluluğu getirmek gibi tedbirlerin sonuç vermemesi üzerine geyik avı ve ticaretini, tamamen tekellerine almışlardır. Çinli ve yerli avcılarının kullanıldığı daha etkili yöntemlerle yapılan kitlesel avlar neticesinde, Şirket'in sadece 1637 yılındaki geyik derisi ihracatı 151,400 parçaya ulaşmıştır (Andrade 2007, 151). Formoza geyiği soyunun erken dönemde azalmasından, genellikle Hollandalılar sorumlu tutulmaktadır. Ancak, Şirket'in bir zaman sonra av sezonu uygulamasına geçerek hayvanların yavrulama mevsimlerinde av yasağı ve sayı sınırlaması getirdiği bilinmektedir. Bu konuda Şirket kayıtlarına dayalı istatistiksel bir araştırma yapmış olan Koo (2011), adadaki geyik nüfusunun azalmasının avlanmadan değil ada vejetasyonunun değişmesinden kaynaklandığını ileri sürmektedir.

1640'lı yıllarda, Tayvan'daki Hollanda sömürgesi oldukça başarılı bir ekonomik performans sergilemiştir. Şirket'e düzenli olarak Japonya'da satması için ipek ve porselen taşıyan Çin yelkenlileri geliyor; Saccam yakınlarındaki tarlalardan da yeteri kadar şeker kamışı ve pirinç hasadı yapılıyordu. Ancak 1650'li yıllar, adada bir dizi sosyal ve iktisadi krizin karakterize ettiği bir dönem olmuştur. 1650'de tarımsal üretimin Şirket'in nakliye kapasitesinin çok üzerinde gerçekleşmesi, şeker ve pirinç fiyatlarını düşürmüştü; 1652'te yaşanan kuraklık ise tam tersine tarımsal üretimin

azalmasına yol açmıştır. 1644'te, Mançuların Pekin'e girişi de Çin'de yaklaşık kırk yıl sürecek bir iç savaşa, savaş da Çin'den ithal edilmekte olan emtianın azalmasına sebebiyet vermiştir. Savaşın ipek ticaretine verdiği zarar ile şeker ve pirinç fiyatlarındaki büyük dalgalanmalar, kaçınılmaz olarak doğrudan şirketin kasasına yansıyan büyük bir enflasyon ile neticelenmiştir. Harcamaları karşılamak için kaynak arayan Şirket, yükünün neredeyse tamamı Çinli nüfusun omuzlarına binen ağır vergiler koymuştur (Andrade 2007, 173; Li 2019, 64; Koo 2015, 41).

Nakit paraya duyulan acil ihtiyaç, Şirket'in vergi toplama hakkının peşin parayla araçlara satılması gibi bize çok tanıdık gelecek bir mali sistemi devreye sokmasına yol açmıştı. Bu, mültezimleri adanın Çinli yatırımcıları olan iltizam (tax-farming) sistemiydi. Ayrıca, Şirket'in karşı karşıya kaldığı mali kriz, yerli köylere ile yapılmakta olan ticaret tekelinin satışı gibi bir diğer uygulamayı da başlattı. Ne var ki köy kirası denilen bu hakkı satın almak için oldukça yüksek bedeller ödeyen yatırımcılar, yerlilere satacakları mallar için aşırı fiyatlar belirlediklerinde, yerliler bunları ödeyemeyince iflas ettiler. Yine, oranı 1654 yılında %9,7'yi bulmuş olan ikamet ve kelle vergisi (cizye/poll tax) de köylülerin üzerine ağır bir yük olarak binmişti. Bu arada Şirket askerlerinin vergi makbuzlarını ve ikamet belgelerini kontrol ederken Çinli köylülere uyguladıkları şiddet ve istismarlar, tahammül sınırlarını aşmıştı. Köylüler ve tüccarlar Vali'ye ve Zelandia Konseyi'ne şikayette bulunmuşlarsa da Şirket'in askerlerini kontrol edemediği anlaşılmaktadır (Andrade 2007, 173).

Tayvanlı iktisat tarihçisi Hui-wen Koo'nun, *Daghregister*lere dayanarak yaptığı bir istatistik çalışmasında isyanın lideri, Guo Huai Yi (Gougua Fajit)'nin kimliği ile isyanın çıkışı arasında kurduğu ilişki, meselenin bir başka boyutunu ortaya çıkarmaktadır: Dönemin Tayvan Valisi Nicolas Verburg'un raporlarında sıradan bir çiftçi olarak olarak zikredilen Guo, aslında Şirket'ten 1651-1652 sezonundaki şeker üretimini finanse etmek için kredi almış bir yatırımcıydı. Ne var ki kuraklık yüzünden sezonun kötü geçmesi, Guo ve diğer yatırımcıları Şirket'e olan borçlarını ödemekle, kelle vergisinin yükü altında ezilen işçilerinin ücretlerini ödeme arasında seçim yapmaya zorlamıştır. Koo'ya göre isyanın fitilini ateşleyenler, Şirket'e olan borçlarını ödemek istemeyen ve Hollandalıların yenilgiye uğratılması hâlinde kelle vergisinin kalkacağı konusunda çiftçileri ikna eden bu yatırımcılardı (Koo 2015, 58).

Vali Verburg’a, 7 Eylül 1652’de Çinli çiftçilerin, Chikan’ın (Provincia) kuzeyinde yaşayan Guo Huai Yi’nin liderliğinde bir isyan hazırlığında olduğu bilgisi geldi. Aynı gün Guo’yu tutuklamak üzere gönderilen Hollanda askerlerinin çiftçiler tarafından püskürtülmesi, Vali’nin işin ciddiyetini kavrayamadığını göstermektedir. Ertesi gün Provincia’yı kuşatan 5.000 civarındaki çiftçi, kasabanın merkezine ulaşarak Şirket’in ofislerini ve ambarlarını ateşe verdi (Li 2019,65). Ancak, kendilerine getirecekleri her isyancı kellesi başına bir parça giysi vaadedilen 600 yerli ile takviye edilmiş 120 tüfekli askerden müteşekkil bir Hollanda kuvveti, aralarında Guo’nun da bulunduğu 2.500-4.000 arasında çiftçi öldürerek, isyanı sona erdirdi. “Guo Huiyi Olayı” denilen bu ayaklanmaya katılan köylü sayısı, Hollandalıların çok üzerinde olmasına rağmen çatışmalarda bambu sopa, kılıç ve bıçak gibi mütevazı silahlar kullanan Çinliler, tek bir Hollanda askerini bile yaralamayı başaramamıştı (Koo 2015, 42, 56). Her ne kadar bastırılmış olsa da Hollandalılar isyanı, kendilerine ilahi kaynaktan gönderilmiş cezalardan biri olarak algıladılar. Müteakip yıllarda, tarlaları dolduran çekirge istilaları; binlerce yerli, Çinli ve Hollandalı’nın ölümüne yol açan veba salgınları; binaları yerle bir eden büyük bir depremler ve fırtınalar meydana geldi. Ancak, Andrade (2007, 224)’nin ifadesiyle, görünüşe göre bunlar sorunlarının en küçüğüydü. Tayvan’daki Hollanda sömürgesine en büyük tehdit doğal afetlerden değil insanlardan geldi. Zheng Zhilong’un oğlu Cheng Chenggong, kendilerinden babasının mirası olan adayı istiyordu.

Batılıların Koxinga dedikleri Cheng Chenggong, Zheng’in Japon eşinden doğan ve Tayvan’a giderken küçük yaşında annesiyle birlikte Japonya’da bıraktığı oğluydu. Küçük yaşına rağmen, bir samuray ailesine mensup olan annesinin yanında sıkı bir kılıç taliminden geçmiş; yedi yaşından itibaren de Çin’de Konfüçyüs öğretisine dayalı liderlik eğitimi verilen özel bir siyaset okulunda ve bunu müteakiben ülkenin en saygın eğitim kurumlarından biri olan Nanjing Akademisi’nde eğitim görmüştür. En eski metinleri bile duraksamadan okuyan ve anlayan bu çocuk, Çin’de liyakatin en önemli şartı olan sınavları büyük bir başarıyla geçmiştir (Andrade 2011, 62-63). Babasından çok, ahlaki yüceliği dayalı toplumsal liderliği öğreten Konfüçyüs felsefesi ile sadakati ve cesareti ön plana çıkaran samuray ahlâkının etkisinde kalmıştı. Bu yüzden Mançuların safına geçen babası Zheng Zhilong ve hocası Qian Qianyi’yi izlemek yerine, sonuna kadar İmparator’a sadık kalmış ve Ming İmparatorluğu’nu ayakta tutmaya çalışmıştır. Pekin’in 1644’te Mançular tarafından istilasını takip eden gelişmeler, tarih terminolojimizdeki

karşılığıyla “ilmiye” sınıfına mensup bu genç âlimi, Ming İmparatorluğu’nu savunmak gibi ağır bir sorumlulukla başbaşa bırakmıştı. Zheng Zhilong’un 1646’da Mançulara teslim olmasının üzerine, ilmiye kisvesini bir Konfiçyüs tapınağında düzenlediği törenle yakarak Ming ordusunun başına geçen Koxinga, Qing hükûmeti yanlısı kuzeninin elinden aldığı Xiamen’den hem savaşı yönetmiş hem de Fujian kıyılarındaki ticareti kontrol etmeye devam etmişti (Manthroe 2005, 59; Li 2019, 67).

Koxinga’nın Mançularla mücadelesi, aynı zamanda kişisel bir intikam savaşına dönüşmüştür. Bütün ısrarlarına rağmen Mançular’a teslim olma kararından vazgeçiremediği babası, kendi isteğiyle gitmiş olduğu Pekin’de hapse atılmış¹¹ ve kendisine *Kuoxingye* (İmparatorluk soyadı) ünvanını vererek evlat edinmiş olan İmparator Longwu da Mançular ile yaptığı bir muharebedeki yenilgisi sebebiyle intihar etmişti. Daha da trajik olanı, kısa bir süre önce Japonya’dan ayrılarak Çin’e giden ve Mançu askerleri tarafından yakalanan annesinin, maruz kaldığı ağır muameleler nedeniyle hayatına son vermek zorunda kalmasıydı. Annesine Japon tarzı bir cenaze töreni düzenleyen Koxinga, Mançularla aynı gökyüzü altında birlikte yaşamayacağına dair yemin etmişti (Zeng 2015, 6). Ancak, 1647-1658 arasında Qing (Mançu) ordusuna karşı giriştiği savaşlarda yaptığı taktik hatalar ve müttefikleri olan Ming generallerinin saf değiştirmesi gibi sebeplerden dolayı, pek başarılı olamadı. Özellikle, İmparator’a yardım için Guangzhou’ya gittiğinde korumasız bıraktığı Xiamen’in, Mançu ordusu tarafından talan edilmesiyle büyük bir darbe aldı. 1659’da nehirden ve karadan kuşattığı Nanjing seferi ise tam bir felaketle neticelenmiştir. Kentin düşmesine ramak kalmışken, askerlerinin çoğunun sarhoş olması ile sonuçlanan bir doğum günü partisi vermek gibi akıl almaz hatası yüzünden, kaleden yapılan bir Qing süvari huruç hareketi ile ordusu perişan olmuştu (Manthroe 2005, 61). Strateji hatalarıyla dolu bu yenilgiden sonra askerî gücü ile finansal kaynakları zayıflayan ve Qing kuvvetlerinin hızla ilerlediği Fujian’da kalma imkânı bulunmayan Koxinga, Tayvan’ı ele geçirme planları yapmaya başlamıştır (Li 2019, 67-68)

Diğer taraftan Koxinga’nın Doğu Hindistan Şirketi ile ilişkilerinde de sorunlar baş göstermeye başlamıştı. Şirket’in, Çin’deki iç savaştan istifade ederek Zheng ailesinin koruması altındaki ticaret filolarına karşı korsanlık

¹¹ Zheng Zhilong, yirmi yıllık esaretin ardından oğlunu teslim olmaya ikna etmediği için 1661’de Qing hükûmeti tarafından idam edilmiştir.

eylemlerinde bulunması ve Koxinga'nın Manila ticaretine koyduğu ambargoyu ihlâli, Tayvan'ın 1655'den itibaren iki yıl boyunca ciddi bir ambargoya maruz kalmasına yol açtı (Zeng 2015, 7). Buna ilaveten, Qing hükûmetinin 1657'de, uygulamaya başladığı deniz yasağıyla Şirket'in Çin ticaretinin yasadışı hâle gelişi, Vali Fredrick Coyett'in daha fazla dayanamayarak Koxinga'dan yeni bir anlaşma talep etmesine yol açtı. He Bin adlı bir Çinli tüccarın aracılığıyla gerçekleşen bu anlaşma, Zheng Zhilong ile yapılan anlaşmaların ötesine giderek Hollanda gemilerine doğrudan güneydoğu Çin'de ticaret yapma izni vermekle birlikte, Koxinga'ya da Tayvan'daki Çinlilerden vergi toplama hakkı tanıyordu (Li, 2019, 68). Bununla birlikte anlaşmazlıklar sırasındaki mektuplaşmalarda Koxinga'nın sarfettiği ağır sözler ve Şirket'in Tayvan ve Çinli nüfusu üzerindeki hakimiyetini tanımadığını hissettiren ifadeleri, Hollandalıların gözünden kaçmamıştı. Koxinga'nın 1652 ayaklanmasında parmağı olduğu ve Tayvan'a karşı bir sefer hazırlığında bulunduğu söylentilerinin artması üzerine endişeye kapılan Vali Coyett, gönderdiği bir elçi vasıtasıyla Koxinga'nın niyetini öğrenmek istemişti. Her ne kadar Koxinga, böyle bir planının olmadığını söylemişse de Tayvan valisi her ihtimale karşı Batavia'dan asker takviyesi ile yeni kaleler inşası için izin talep etmişti (Manthroe 2005, 65; Andrade 2007, 230-232).

1660'da Mançulara karşı vermekte olduğu savaşın genel bir değerlendirmesini yapan Koxinga, göçebe Mançu süvari birliklerine karşı kara savaşlarında pek az şansının olduğuna hükmederek savaşa daha başarılı olduğu deniz savaşlarıyla Tayvan'dan devam etme kararını aldı (Li, 2019, 68). Olumsuz iklim koşullarını ileri sürerek adaya yerleşmek istemeyen generallerini ikna ettikten sonra, 21 Nisan 1661'de yirmibeş bin askeri taşıyan dört yüz savaş gemisi ile Tayvan Boğazı'nı geçerek önce Penghu Adası'na konuşlandı; ardından da 30 Nisan'da Taoyuan Körfezi'ne çıkarma yaptı. Çıkarmayı kaleden seyreden Vali Coyett'in dikkatini daha çok çeken, Koxinga'nın askerlerini arabalar dolusu silah ve yiyeceklerle karşılayan adanın Çinli sakinleriydi (Andrade 2011, 122). Onlara kısa bir zaman sonra adanın yerlileri de katılacaktır. Çin kuvvetleri, ilk Hollanda savunma hattını kısa sürede devirerek yüz kırk askerle savunulan Provintia kalesini kuşattı. Provintia, ancak beş gün dayanabildiyse de deniz ve karadan dört bir yandan kuşatılan Zelandia Kalesi, yaklaşık dokuz ay boyunca Koxinga'nın saldırılarına sebatla karşı koydu.

Kuşatmanın ilk günü Koxinga'nın, “*Önceden sahip olduğum toprakları geri vermen yeterli, hazinelerden ve mücevherlerden istediğin kadar alabilirsin*” sözleriye yaptığı teslim teklifi, kalenin sağlamlığına ve ateşli silahlarına güvenen Vali Coyett tarafından reddedilmişti (Zeng 2015, 8). Coyett, kuşatmaya en az altı ay direnebilecek miktarda mühimmat ve yiyecek deposuna; askerleri ise iyi bir piyade disipliniyle, oldukça etkili olabilecek dönemin son model fitilli tüfeklere sahiptiler (Manthorpe 2005, 66). Diğer taraftan Çinlilerin ateşli silahları bulunmakla birlikte, bunlar ağır ve hantaldılar. Asıl silahları, kılıç ve ok-yaydan oluşuyordu (Andrade 2011, 130). Ancak, Coyett karşısındaki ordunun yıllarca Mançulara karşı savaşmış deneyimli ve arbaletlerini ustalıklarla kullanan askerlerden oluştuğunu farketmemiştir (Manthorpe 2005, 67). Ayrıca, sadece bin yüz kırk asker ve dört savaş gemisinden oluşan savunma gücüyle işin altından kalkamayacağı aşikârdı.

Yine de muharebeler, neredeyse her iki tarafın eşit derecedeki başarılarılarıyla devam etmiştir. 1 Mayıs'ta Vali Coyett'in Koxinga'nın amfibi ilerlemesini durdurmak için gönderdiği gemiler, ondan fazla Çin yelkenlisini tahrip etmiş; Çinliler de bunun karşılığında en güçlü Hollanda savaş gemisi Hector'u batırmıştı. Yine, kaleye yapılan bir Çin saldırısı Hollandalıların yaylım ateşleriyle başarısız kalmış; Hollandalı askerlerin kaleden yaptıkları huruç ise Çin okçu birliklerinin ok yağmuru altında erimiştir. Hollandalı askerlerin çoğu bu ok yaylının ilk anında hayatlarını kaybetmiş, hayatta kalanlar kullanmaya fırsat bulamadıkları tüfeklerini bir tarafa atarak canlarını kaleye zor atmışlardı. Zelandia Kalesi'ne Temmuz 1661'de Batavia'dan yardım için bir filo geldiyse de filonun komutanı Jacob Caeuw, gördüğü manzara karşısında savaşa girmeye cesaret edemeyerek tek bir kurşun atmadan Coyett'i kaderiyle baş başa bırakıp kaçtı. (Li 2019, 68-96). Sonuç vermeyen karşılıklı cesurca saldırılar, savunmalar ile diplomatik ikna çabaları ve ihanetler, aralık ayına kadar devam etti. Ancak, savaşın kaderini belirleyen cesaret değil, ihanet olmuştur. Doğu Hindistan Şirketi'nin çıkarlarından ziyade kendi çıkarlarına sadık, Hollanda ordusunda görevli Hans Jurgen Radis adlı bir Alman subay, 16 Aralık gecesi kaleden ayrılarak Çin ordugâhına sığındı ve Koxinga'ya Zeelandia'nın bütün savunma zaafiyetlerini ayrıntılı olarak anlattı. Radis'in tavsiyelerini uygulayan Koxinga, önce Hollandalı askerlerin sığınma noktası olan Utrecht palankasını ele geçirdi; ardından da 25 Ocak 1662'de Zelandia Kalesi'nin zayıf noktalarını ağır bir bombardımana tutarak, Hollanda savunmasını tamamen kırdı. Artık

daha fazla direnemeyeğini anlayan Zelandia Konseyi'nin aldığı ateşkes kararı üzerine Vali Coyett, 1 Şubat 1662'de Koxinga'nın ordugâhına giderek kaleyi teslim etmek zorunda kaldı. Böylece, Tayvan'daki otuz sekiz yıllık Hollanda sömürge macerası sona ermişti (Zeng 2015, 8). Kazandığı bu zaferle bugünkü Tayvan devletinin temeli olan Dongning Krallığı'nı kuran (Atik 2019, 23) Koxinga, ölümünden sonra Tayvan panteonundaki yerini almış ve günümüz Tayvan milliyetçiliğinin referans yaptığı tarihi figürlerden biri olmuştur (Croiser 1977). Diğer taraftan, kalesini dokuz ay boyunca cesaretle savunan ve Koxinga tarafından hayatı bağışlanan Tayvan'ın son Hollanda (aslında İsveçli) sömürge valisi Frederick Coyett ise Şirket'in çıkarlarına zarar verdiği suçlamasıyla önce idamla yargılanmış ve cezası sonradan sürgüne çevrilmiştir.

Genel olarak bakıldığında Andreade (2007)'nin de vurguladığı üzere, Tayvan'daki Hollanda sömürgesinin, erken modern dönem Avrupası'nın üstün askerî teknolojisinin belirlemiş olduğu bir zaferle değil, bölgenin büyük güçlerinin adaya olan ilgisizliği yüzünden kurulduğu söylenebilir. Diğer taraftan, bizzat Birleşik Doğu Hindistan Şirketi'nin yarı özel örgütlenme biçiminin Hollandalıların genel olarak sömürgelerinin devamında ve başarısında önemli etkiye bulunduğu bilinen bir husustur. Bu, belli bir döneme kadar Tayvan'daki sömürge için de geçerli olmuştur. Li Dan ve Zheng Zhilong örneklerinde görüldüğü üzere Hollandalılar ile Çinli tüccar-korsanların kesişen ticari çıkarları, sömürgecinin kısa vadeli başarısının bir diğer tarafını teşkil eder. Hollandalılar, Tayvan'ın Çin ve Japonya gibi Uzak Doğu'nun iki büyük devletine coğrafi yakınlığının önce iktisadi avantajını, anakaradan çıkan bir gücün adayla ciddi olarak ilgilenmesiyle de siyasi ve askerî dezavantajını tecrübe etmişlerdir.

KAYNAKÇA

- Andrade, T. (1997). Political Spectacle and Colonial Rule: The Landdag on Dutch Taiwan, 1629-1648. *Itinerario*, 21(3), 57-93.
- Andrade, T. (2004). The Company's Chinese Pirates: How the Dutch East India Company Tried to Lead a Coalition of Pirates to War against China, 1621-1662. *Journal of World History*, 15(4), 415-444.
- Andrade, T. (2007). *How Taiwan Became Chinese: Dutch, Spanish, and Han Colonization in the Seventeenth Century*. Columbia: Columbia University Press.
- Andrade, T. (2011). *Lost Colony: The Untold Story of China's First Great Victory over the West*. Princeton: Princeton University Press.
- Andrade, T. (2015). Cannibals with Cannons: The Sino-Portuguese Clashes of 1521-1522 and the Early Chinese Adoption of Western Guns. *Journal of Early Modern History*(19), 311-355.
- Atik, K. (2019). Tayvan'ın Dongning Krallığı. in A. M. Dündar (Ed.), *Türkiye'de Tayvan Çalışmaları-II : (Tarih, Ekonomi ve Uluslararası İlişkiler)* (pp. 9-26). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Blusse, L. (2003). Bull in a China Shop: Pieter Nuyts in China and Japan (1627-1636). In *Around and About Dutch Formosa* (pp. 95-110). Taipei: Southern Materials Center.
- Blusse, L. (2018). Dueling wills: Dutch Administration and Formosan Power, 1624-68. In K. M. Swope, & T. Andrade (Eds.), *Early Modern Asia: War, Commerce and Cultural Exchange* (pp. 65-82). New York: Routledge.
- Campbell, W. (1903). *Formosa Under The Dutch: Described From The Contemporary Records*. London: Kegan Paul ... & Co. LTD.
- Casas, B. d. (2018). *Yerlilerin Göz Yaşları*. Ankara: İmge.
- Cipolla, C. M. (1998). *Silahlar ve Avrupa Sömürgeciliği*. İstanbul: Yöneliş.
- Covell, R. (1998). *Pentecost of the Hills in Taiwan*. Pasadena: Hope Publishing House.
- Croizier, R. C. (1977). *Koxinga and Chinese Nationalism: History, Myth, and The Hero*. Cambridge: Harvard University Press.
- Dapper, O. (1670). *Gedenkwaerdig Bedryf Der Nederlandsche Oost-Indische Maetschappye, op de kuste en in het Keizerrijk van Taising of Sina...* Amsterdam.

- Davidson, J. W. (1903). *Island of Formosa: Past and Present*. London: Macmillan & Co.
- Ferro, M. (1997). *Colonization: A Global History*. London: Routledge.
- Goddard, W. G. (1966). *Formosa: A Study in Chinese History*. Toronto: Palgrave Macmillan.
- Holcombe, C. (2017). *A History of East Asia*. New York: Cambridge University Press.
- Hsin-hui, C. (2008). The Colonial 'civilizing process' in Dutch Formosa, 1624-1662. Leiden: Brill.
- Jacobs, B. (2011). The History of Taiwan. *The China Journal*(65), 195-203.
- Jayasena, R., & Floore, P. (2010). Dutch Forts of Seventeenth Century Ceylon and Mauritius: An Historical Archaeological Perspective. In E. Klingelhofer (Ed.), *First Forts: Essays on the Archaeology of Proto-colonial Fortifications* (pp. 235-260). Leiden: Brill.
- Koo, H.-W. (2011). Deer Hunting and Preserving the Commons in Dutch Colonial Taiwan. *Journal of Interdisciplinary History*, xlii(2), 185-203.
- Koo, H.-w. (2015). Weather, Harvests, and Taxes: A Chinese Revolt in Colonial Taiwan. *Journal of Interdisciplinary History*, XLVI(1), 39-59.
- Li, X. (2019). *The History of Taiwan*. Santa Barbara: Greenwood Publishing Group.
- Long, S. (1991). *Taiwan: China's Last Frontier*. Hong Kong: Macmillan.
- Manthorpe, J. (2005). *Forbidden Nation: The History of Taiwan*. New York: Palgrave Macmillan.
- Mateo, J. E. (2009). *The Spanish Experience in Taiwan 1626-1642: The Baroque Ending of a Renaissance Endeavour*. Hong Kong: Hong Kong University Press.
- Parthesius, R. (2010). *Dutch Ships in Tropical Waters: The Development of the Dutch East India Company (VOC) Shipping Network in Asia 1595-1660*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Ruangsilp, B. (2007). *Dutch East India Company Merchants at the Court of Ayutthaya*. Leiden: Brill.
- Takekoshi, Y. (1907). *Japanese Rule in Formosa*. (B. George, Çev.) London: Longmans, Green and Co.
- Thompson, L. (1964). The Earliest Chinese Eyewitness Accounts of The Formosan Aborigines. *Monumenta Serica*, 23, 163-204.

- Tsai, S.-S. H. (2009). *Maritime Taiwan: historical encounters with the East and the West*. New York: An East Gate Book.
- Ward, K. (2009). *Networks of Empire: Forced Migration in the Dutch East India Company*. New York: Cambridge University Press.
- Wees, G. v. (2017). Taiwan's first Christians in the 17th Century. Taipei Times. 01.25.2022 tarihinde <https://www.taipeitimes.com/News/feat/archives/2017/12/04/2003683390> adresinden alındı
- Wei-chung, C. (2013). *War, Trade and Piracy in the China Seas: 1622-1683*. Leiden: Brill.
- Wills, J. (1994). *Mountain of Fame*. Princeton: Princeton University Press.
- Wills, J. E. (2015). The Seventeenth-Century Transformation: Taiwan Under the Dutch and Cheng Regime. *Taiwan: A New History* (s. 84-106). içinde New York: Routledge.
- Wong, Y.-t. (2017). *China's Conquest of Taiwan in the Seventeenth Century: Victory at Full Moon*. Singapore: Springer.

EKLER



Fort Zelandia Museum, Tainan Tayvan.



Dapper, O. (1670). *Gedenkwaardig Bedryf Der Nederlandsche Oost-Indische Maetschappye, op de kuste en in het Keizerrijk van Taising of Sina...* Amsterdam

ASYA-PASİFİK'TE GÜÇ MÜCADELELERİ ODAĞINDA TAYVAN-ÇİN İLİŞKİLERİ

*Kamer KASIM**

1. GİRİŞ

Soğuk Savaş döneminin başlarında Chiang Kai-shek'in Anakara Çin'den Tayvan'a çekilmesiyle birlikte Boğaz'ın iki yakası arasındaki ilişkiler bölgesel hatta küresel politikanın önemli konularından birisi oldu. Çin Halk Cumhuriyeti'nin (ÇHC) bir parçası olarak gördüğü Tayvan, uluslararası alanda tanıma dışı geniş bir ilişkiler ağı kurdu. Tayvan ile Anakara arasındaki ilişkiler ise kurumsal temelde de devam etti. Tayvan'da Anakara İlişkileri Konseyi (*The Mainland Affairs Council*), ÇHC'de ise Tayvan İlişkileri Ofisi (*Taiwan Affairs Office*) resmi düzeyde kontakları devam ettirdi. Boğaz Değişim Vakfı (*Strait Exchange Foundation*) ve Tayvan Boğazı Karşısıyla İlişkiler Derneği (*The Association for Relations Across the Taiwan Strait*) özel alanda Tayvan ile Anakara arasındaki ilişkilerde önemli rol oynamaktadır. Soğuk Savaş dönemi sonrasında ise ilk önemli gelişme 1992'de ilişkileri yürüten organizasyonların başkanlarının Singapur'da görüşmeleri sonrasında 1992 Uzlaşısı'nın ortaya çıkmasıdır. (Romberg, 2016). Burada taraflar Anakara, Tayvan, Penghu ve diğer offshore adalardan oluşan tek bir Çin ulusu olduğu noktasında görüş birliğine vardılar. Taraflar tek bir Çin'in olduğu ve Tayvan'ın onun bir parçası olduğu noktasında da anlaştılar. Ancak burada hangi Çin'e ait olduğu konusunda tarafların anlaşmazlığı devam etti. Tayvan ve Çin 1992 uzlaşısını oldukça farklı yorumladılar. Anakara Çin için 1992 uzlaşısı Tayvan'ın Çin'e entegrasyonu için bir yoldu. Tayvan için ise 1992 uzlaşısı, Anakara'nın tek Çin'in farklı yorumunu kabul etmesiydi. Sonuçta 1992 uzlaşısında taraflar birbirlerinin varlıklarını kabul etmişlerdi. (Denlinger 2014).

* Prof. Dr. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Uluslararası İlişkiler Bölümü.

Tayvan ve Anakara arasındaki ilişkiler 1992 uzlaşısı sonrasında da zaman zaman artan bir gerginlikte seyretti. 2000-2008 yılları arasındaki ilk Demokratik İlerleme Partisi (DİP) dönemindeki ilişkilerdeki gergin ortam, 2008’de Komintang’ın (KMT)’iktidar olmasıyla daha uyumlu ilişkilere bıraktı. Tayvan’daki diğer iktidar değişimi ise 16 Ocak 2016’da yapılan Başkanlık ve Parlamento seçimleri sonunda DİP’nin iktidara gelmesi ve Tsai ing-wen’in seçilmesiyle yaşandı. DİP 2020’de yapılan seçimleri de kazandı ve böylece Tsai ing-wen’in iktidarının ikinci dönemi de başladı. Tsai ing-wen’in ve DİP’nin Anakara ile ilişkilerdeki pozisyonuna kuşku ile bakan Çin sert mesajlar vermeye başladı.

Tayvan-Çin ilişkileri ise Asya-Pasifik’te hızlanan güç mücadelesinde giderek önemli hale gelmiştir. Bölgede Çin-ABD rekabeti ve Güney ve Doğu Çin Denizi sorunları bölgesel politikanın çok ötesinde küresel etkilere sahiptir. Bu bölümde Tayvan-Çin ilişkilerinin Asya-Pasifik’teki rekabete etkileri analiz edilecektir.

2. Tayvan-Çin İlişkileri

2.1. Kısa Tarihçe

Chiang Kai-shek’in 1949’da Tayvan’a çekilmesiyle birlikte Çin iç savaşının tarafları iki ayrı yönetim oluşturdu. Çin Komünist Partisi tarafından Anakarada ÇHC kurulurken, Tayvan’da kendisini Çin Cumhuriyeti olarak ilan etti. Soğuk Savaş döneminde 1970’lere kadar Batılı ülkelerin desteğini alan Tayvan uluslararası kurumlarda etkili bir aktör olurken, bu durum ABD’nin tek Çin politikasına geçmesiyle birlikte değişmeye başladı. Pin Pon diplomasisi adı verilen süreçle ABD Başkanı Nixon 1972’de ÇHC’ni ziyaret etti. ABD’nin ÇHC’ni tanınması ise 1979’da oldu. (Griffin 2014). ABD’nin Soğuk Savaş dönemi koşullarında ÇHC ve Sovyetler Birliği arasındaki rekabetten yararlanma düşüncesi ve Vietnam’daki durumu ÇHC ile yaklaşma sürecini başlatan etmenler oldu. Soğuk Savaş dönemi sona erdiğinde ise ÇHC kendi bölgesinde çok daha rahat bir konumdaydı. Artık büyük komşu Sovyetler Birliği dağılmıştı. Üstelik Çin hızlı bir kalkınma sürecine girmişti. Bu noktada hem Avrasya’da hem de Asya Pasifik coğrafyasında etkinliğini artıracak olanaklar ortaya çıktı. (Kasım 2015:86-87). Bu süreçte Tayvan-Çin ilişkilerinde en önemli olay 1992 Uzlaşısı oldu. Ancak, belgenin taraflarca farklı yorumlanması ilişkilerde daha fazla ilerlemenin önündeki engeldi. Tayvan’da 1996’daki ilk doğrudan Başkanlık seçimlerinin ardından Çin Tayvan Boğazında askeri manevralar yaptı.

1998’de yeniden başlayan görüşmeler, Tayvan’da 1999’da Başkan Lee Teng-hui’nin Boğazın iki yakasındaki ilişkileri devletlerarası ilişkiler olarak tanımlaması üzerine Çin tarafından askıya alındı. 2000 yılında ise DİP seçimleri kazandı ve ilk defa KMT iktidardan düşmüş oldu. DİP’in Çin’deki imajı ayrılıkçı olduğundan ilişkilerde gerginlik hâkim oldu. DİP iktidarı Anakara’dan ithalat kısıtlamalarını hafifletip gazetecilerin Anakaradan Tayvan’a ziyaretine izin verdi. Buna rağmen ÇHC, Tayvan’ın görüşmeleri başlatma önerisini Tayvan’ın Tayvan ve Anakara’nın tek Çin olduğunu ve birleşmeleri gerektiğini kabul etmesi şartına bağladı. (Executive Yuan 2016). Tayvan ile Anakara arasındaki ilişkiler 2008’de KMT’nin seçimi kazanıp Başkan Ma Ying-jeou Boğazın iki yakası arasındaki ilişkileri birleşme yok, bağımsızlık yok ve kuvvet kullanımı yok şeklinde tanımlamasıyla ilerledi. Boğaz Değişim Vakfı (*Strait Exchange Foundation*) ve Tayvan Boğazı Karşısıyla İlişkiler Derneği (*The Association for Relations Across the Taiwan Strait*) arasında Ekonomik İşbirliği Çerçeve Anlaşması imzalandı. Bununla 539 üründe Gümrük Vergisi Tayvan’dan Anakara’ya gönderimde kaldırılırken, 267 üründe de Anakara’dan Tayvan’a Gümrük Vergisi kaldırıldı. (Lin 2013: 37). Tayvan Anakara İlişkileri Konseyi Başkanı Wang Yu-chi, Tayvan İlişkileri Konseyi Başkanı Zhang Zhijun ile 2014’te görüştü. Tayvan Başkanı Ma da ÇHC Başkanı Şi Jinping ile 7 Kasım 2015’te Singapur’da görüştü. (Executive Yuan 2016). Taraflar arasında hizmet sektörüne yönelik ticaret anlaşması imzalanması gibi gelişmeler Tayvan’da özellikle genç kesimde işini kaybetme korkusuna ve Anakara ile yakınlaşmanın da Tayvan demokrasisini riske atacağı endişelerine yol açtı. Bu ortamda ortaya çıkan Ayçiçeği Hareketi Parlamento binasının işgaline varan gösteriler düzenledi. (Kasım ve Eren Kasım 2017b: 558-559. Kasım 2019: 53).

Tayvan-Çin ilişkilerinde asıl değişim ve uluslararası alana yansıyan boyutta gerginlik ise 16 Ocak 2016’da yapılan Başkanlık ve Parlamento seçimleriyle DİP’nin iktidara gelmesi ve Tsai Ing-wen’in Başkanlığıyla oldu. Aslında Tsai Ing-wen Anakara ile mevcut mekanizmalar içinde iletişimin devam ettirileceğini ifade etti. Çin ise Tayvan İlişkileri Konseyi tarafından yapılan açıklamayla 1992 Uzlaşısına vurgu yaparak Tayvan’ın bağımsızlığını çağrıştıracak her türlü ayrılıkçı harekete karşı olduğunu ifade etti. Çin Devlet Başkanı Şi Jinping Tayvan’ın bağımsızlığını istikrara en büyük tehdit olarak değerlendirdi. (Glaser 2016). Taraflar arasında iletişimde kullanılan mekanizmalar Çin tarafından durduruldu. Çin’in izlediği politika sonucu ilk aşamada 2016’da Anakara’dan Tayvan’ı ziyaret eden turist sayısında %30’luk

düşüş oldu. Taraflar arasındaki ticaret hacminde de 2016'nın ilk altı ayında %9,8'lik bir düşüş oldu. (Zeng 2016). ÇHC ayrıca Tayvan'ı tanıyan ülkelerin bu tanımayı geri almasına yönelik oldukça aktif bir politika da izledi. Haziran 2017'de Panama Tayvan'la bağlarını keserek ÇHC'ni tanıdı. (Jennings, 13 Haziran, 2017). 1995'te Tayvan'ı tanıma yönünde hareket eden Gambiya, 2013'te Tayvan'ın dış yardımı artırmaması üzerine Tayvan'la bağlarını kesmişti. Anakara Çin ise o tarihte Tayvan ile olan ilişkilerin durumu nedeniyle Gambiya ile ilişkilerini yeniden tesis etmedi. Gambiya 1971'de ÇHC'ni tanımış 1995'te bu tanımayı Tayvan'a yönlendirmişti. Çin 2016'da ise Gambiya ile ilişkilerini yeniden kurdu. Bunda DİP yönetimiyle Anakara arasındaki ilişkilerdeki gerginliğin rolü oldu. (Ramzy 2016). Sao Tome ve Principe de 26 Aralık 2016 ÇHC ile diplomatik bağı kurdu. (Foreign Press Liaison Office, Ministry of Foreign Affairs, Republic of China, 2016). Tayvan ile Anakara Çin arasındaki mücadele Çin'in uluslararası kurumlara Tayvan'ın katılımını engellemesi noktasında da devam etti. Tayvan Dünya Sağlık Örgütü Asamblesine 2009'dan beri Çinli Taype (Chinese Taipei) olarak katılıyordu. ÇHC 2017'de Tayvan'ın katılımına itiraz etti. Çin'in karşı çıkışı sonrası Tayvan'ın Uluslararası Sivil Havacılık Örgütünün yıllık toplantısına katılımı da gerçekleşemedi. (Jennings 2016). ÇHC yönetimi Tayvan'ı uluslararası alanda engellemek için çeşitli araçları kullandı. Burada hem Tayvan'ın bağımsızlık ilanı noktasına gelmesinin engellenmesi hem de Tayvan kamuoyunun DİP iktidarından uzaklaşması hedeflenmekteydi. Buna rağmen Tayvan'da 11 Ocak 2020'de yapılan seçimleri yine DİP kazandı ve Tsai Ing-wen oyların %57,1'ini alarak başkan oldu. DİP'in Anakara ile birleşmeye karşı tutumu ve Hong Kong'daki gösterilerle ortaya çıkan iki sistem tek devletin işleyemeyeceği düşüncesi bu sonuçta etkili oldu. Tsai Ing-wen Tayvan'ın egemenliği ve demokrasisi tehdit edildiğinde Tayvanlıların kararlılıklarını daha da güçlü şekilde ifade ettiklerini söyledi. ÇHC Devlet Başkanı Şi Jinping ise Tayvan'ı otoriteleri altına almak için güç kullanma seçeneğini elemediklerini vurguladı. (Kuo, 11 Ocak 2020).

2.2. Tayvan-Anakara İlişkilerinde 2020 Tayvan Seçimleri Sonrası Süreç

ÇHC'nin Tayvan'daki 2020 seçimleri sonrasında Boğazın diğer yakasına yönelik askeri güç gösterilerini arttırdığı görüldü. Bunlardan en belirgin olanlarından birisi Nisan 2021'de 25 Savaş Uçağının Tayvan Hava Savunma Tanımlama Sahasına girmesi oldu. Çin-Tayvan savaş uçaklarının çarpışması

veya Tayvan'dan yerden havaya ateşlenen füzeyle Çin savaş uçağının vurulmasıyla ortaya çıkabilecek olası çatışma senaryoları sıkça tartışılmaya başlandı. Çin ekonomik anlamda da 2016 Tayvan seçimleri sonrasında olduğu gibi bir takım yaptırım olarak yorumlanacak adımlar attı. Tayvan'dan ananas ithalatının Şubat 2021'de ilaç kalıntısı iddiasıyla yasaklanması bunlardan biriydi. Tayvan'ın dünya çip üretiminin çok önemli bir paya sahip olması ve pandemiden dolayı uluslararası alanda yaşanan çip krizi ekonomik anlamda Tayvan'ı ön plana çıkardı. Bu durum Çin'in ekonomik baskısının etkisini azaltırken, Tayvan'ı da dünyada ön plana çıkardı. (*Economist*, 16 Haziran 2021). ÇHC ise Hong Kong'daki gibi iki sistem tek devlet yaklaşımının Tayvan'da da uygulanmasını ve bunun için askeri seçeneğin de masada olduğunu ifade eden bir yaklaşım ortaya koydu. Tayvan iç yapısına yönelik medya ve diğer araçlarla faaliyetlerde bulunan ÇHC, Tayvan'ın Anakaraya sosyal ve ekonomik bakımdan bağımlılığını artırmaya çalıştı. (Yan, 2020: 35). Şi Jinping'in Tayvan ile birleşmeyi kendisinin bırakacağı bir siyasi miras olarak değerlendirmesine ve bu motivasyonunun Tayvan'ın katacağı ekonomik değer ile de desteklenmesine rağmen, bunun güç kullanılarak gerçekleştirilmesinin maliyetinin yüksek olacağının Çin farkındadır. Tayvan açısından bakıldığında ise savunma kapasitesinin artırılması ve ABD ile askeri anlamda yakın ilişkilere rağmen, resmi bir bağımsızlık deklarasyonunda bulunmaktan kaçınılması ve böyle bir siyasi amacın olmadığına Tsai Ing-wen tarafından ifade edilmesi en azından bir süre askeri çatışma olasılığını azaltmaktadır. ÇHC Tayvan'daki 2020 seçimleri sonrası süreçte stratejik ve ekonomik baskı uygulayarak birleşmenin Tayvan için tek seçenek olmasını sağlamaya çalışmaktadır. Böylece Tayvan'ın ÇHC'nin istediği koşullarda görüşmeye başlaması istenmektedir. (*Economist*, 16 Haziran 2021). Tayvan ise ÇHC ile diyaloga açık olduğu mesajını verip statükonun değişmesini istemediğini vurgulamaktadır. (Chiu, 17 Temmuz 2020). Tayvan-Anakara ilişkilerinde ise ABD'nin pozisyonu ve Tayvan'a bakışı 2020 seçimleri sonrası süreçte daha önemli hale gelmiştir. Obama döneminde başlayıp Trump'ın başkanlığıyla belirgin hale gelen ABD-Çin ticaret savaşı ve rekabetinde Tayvan stratejik konumdadır. Bu durum, ÇHC ile ABD'nin Güney ve Doğu Çin Denizi sorunları başta olmak üzere bölgede ve uluslararası alanda rekabetinde Tayvan'ı daha fazla ön plana çıkardı. ABD Başkanı Biden'ın eğer Çin saldırırsa Tayvan'ı savunacağız açıklamasını yapması, Tayvan-Çin ilişkilerinde ABD faktörünün yeniden altının çizilmesine yol açtı. (*BBC*, 22 Ekim 2021).

3. ABD'nin Tayvan Politikası

ABD'nin Tek Çin politikasına geçişi ve 1979'da ÇHC'ni tanınması temel bir politika değişikliği oldu. ABD Tayvan ile ilişkilerini ise devam ettirdi. Tayvan ile ilişkileri düzenleyen 1979 tarihli yasaya (*Taiwan Relations Act*) göre ABD Tayvan'ın geleceğine yönelik barışçıl yolların dışında boykot, ambargo ve tehdit gibi yollara başvurulmasını Batı Pasifik Bölgesinin güvenliğine tehdit olarak değerlendireceğini belirtmiştir. (Kasım 2018: 161). ABD ayrıca Tayvan'a yönelik garantiler için bir deklarasyonu 1982'de yayınlamıştır. ABD altı noktada Tayvan'a garanti vermiştir: ABD Tayvan'a silah satışını durdurmak için bir tarih belirlemeyecektir. Tayvan'a silah satışı konusunda ÇHC'ne danışmayacaktır. Taipei ve Beijing arasında arabulucu rolü oynamayacaktır. Tayvan İlişkiler Yasasını revize etmeyecektir. Tayvan üzerinde egemenlikle ilgili pozisyonunu değiştirmeyecektir ve Tayvan'a ÇHC ile görüşmelere başlamasıyla ilgili bir baskıda bulunmayacaktır. (Lofther 2012).

Soğuk Savaş dönemi koşullarında izlenen bu politikanın iki kutuplu sistemin sona ermesiyle birlikte yeni sistemin hem ABD hem de ÇHC'ne olan etkileriyle değerlendirilmesi süreci yaşandı. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte ÇHC açısından Avrasya'da daha küçük komşulara sahip olma ve yeni ilişkiler kurma durumu ortaya çıktı. Sınır sorunlarını çözmek üzere yola çıkan Şangay beşlisi Şangay İşbirliği Örgütüne dönüştü. Ancak ÇHC asıl dikkatini Asya-Pasifik bölgesine yöneltti. Çin açısından enerjiye ulaşım noktası olması yanında ticaretinin önemli bir kısmının yöneldiği güzergâh anlamına gelen bölge gerektiğinde askeri gücünü göstereceği bir coğrafya olarak tanımlandı. Güney ve Doğu Çin Denizi sorunlarında çıkarlarının savunulması ve ABD'nin gerek kendisi gerekse müttefikleri yoluyla bölgede etkin olmasının önlenmesi temel Çin stratejisi oldu. (Turan 2021b: 256-260). ABD açısından da bölgede çıkarlarının korunması ve Güney ve Doğu Çin Denizi sorunları başta olmak üzere Çin'in etkinliğinin sınırlandırılması ve Tayvan'ın güç kullanılarak ÇHC'ne entegre edilmesi politikasına karşı durulması önem taşımaktaydı. Asya-Pasifik'e yönelik en kapsamlı strateji ABD Başkanı Obama tarafından açıklandı ve yeniden dengeleme (*Rebalancing*) olarak ifade edildi. Avustralya Parlamentosunda 2011'de yaptığı konuşmada ABD'nin bir Asya Pasifik ülkesi olduğuna vurgu yapan Obama, aynı yıl Avustralya ile yaptığı anlaşma ile bu ülkede 2500 kişilik kuvvet bulundurma hakkı kazandı. (Campbell ve Andrews 2013: 4-7).

Filipinler ile yaptığı anlaşma ile de bu ülkedeki askeri tesislere 10 yıl boyunca sahiplik olmadan erişim hakkı elde etti. (Sutter ve diğerleri 2013: 6-7, 11-13). ABD Başkanı Obama ve ekibi tarafından açıklanan politika, ekonomik ve siyasi ayakları olan çok yönlü bir nitelik taşımaktaydı. Ekonomik ayağını Trans Pasifik Ortaklığı oluştururken, güvenlik boyutu siyasi alanda sıkça vurgulandı. Bölgedeki toprak ve deniz alanlarıyla ilgili itilaflar ve seyri sefer özgürlüğüne yönelik tehditlerin ABD'nin bölgede kalıcı güç bulundurmasını gerektirdiğini ifade eden Hillary Clinton'ın da mimarlarından olduğu strateji, müttefikleri arasında uyum yakalamada zorluklar ve iç politikadaki bölgeye yönelik ilgi eksikliği gibi nedenlerle yeterince etkili olamadı. (Clinton 2011: 56-63 Kasım 2017a: 182. Connelly 2015: 11).

ABD'nin Asya-Pasifik politikasında Tayvan çok önemli konumdadır. ABD Başkanları Tek Çin politikası izlenmekle birlikte statükonun kuvvet kullanılarak değiştirilmesine karşı olduklarını ifade etmek durumunda kalmışlardır. (Kasım 2015: 83-100). Tayvan'daki gelişmelerle de ABD yakından ilgilenmektedir. Tsai Ing-wen'i 2016 seçimlerinden sonra kutlayan ABD, seçimlerin yine demokratik sistemin gücünü gösterdiğini, gücün barışçı şekilde el değiştirmesinin gerçekleşeceğini ifade etmiştir. (*Taiwan Today* 2016). Bunun ardından ABD Eski Dışişleri Bakan Yardımcısı Bill Burns Tayvan'ı ziyaret etti. 21 Ocak 2016'da ise ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Antony Blinken Çin'i ziyaret etti ve Tayvan İşleri Ofisi Bakanı Zhang Zhijun ile görüştü. (Glaser 2016; *The China Post* 2016).

Trump'ın ABD Başkanı olmasıyla Obama'nın yeniden dengeleme politikası ve ABD'nin bölgesel güvenlikte müttefiklerine yönelik taahhütleri noktasında soru işaretleri oluştu. Özellikle Trump'ın bölge ülkelerinin güvenlikleri için sorumluluk almaları gerektiği yaklaşımı buna neden oldu. Ancak Trump dönemiyle birlikte ABD-Çin ticaret savaşlarının hız kazanması, ABD'nin Asya-Pasifik bölgesine ve bölgesel müttefikleriyle ilişkilerine önem vermesini gerektirdi. (Kasım and Eren Kasım 2017b: 560). Tsai-Ing-wen ile Trump arasında bir telefon görüşmesi gerçekleşti. Yapılan açıklamalara göre taraflar birbirlerini seçim zaferlerinden dolayı kutladılar. Bu ABD ile Çin arasında kriz çıkartabilecekken, Çin bunu önemsememe politikası izledi. (*The Guardian* 2016). Trump'ın özellikle Çin'i Amerikalıların işlerini çalan bir ülke olarak nitelendirmesi, ABD'yi ekonomik birtakım önlemlere yöneltirken, siyasi platformda da Tayvan'ın bu rekabetteki konumu tartışıldı. ABD Başkanı Trump, Çin'in kur politikası ve ticarete ilişkin uygulamalarında

istediği doğrultuda bir ilerleme olmadığı takdirde, ABD'nin Tayvan'ı diplomatik olarak tanımama politikasına sadık kalmayabileceğini ifade ederek tek Çin politikası da dahil olmak üzere her şeyin görüşülebileceğini söyledi. (*The Wall Street Journal*, 13 Ocak 2017. Kasım 2018: 170). ABD'nin Tayvan'ın savunma kapasitesine yönelik neler yapabileceği de tartışıldı. Örneğin, ABD'nin eski BM Büyükelçisi, Trump'ın danışmanlarından John Bolton Tayvan'a askeri teçhizat satışının artırılmasını ve Japonya'da Okinawa'dan çekilecek ABD askeri personelinden bir bölümünün Tayvan'a konuşlandırılabilmesi önerisinde bulundu. (*The China Post* 2017. Kasım 2018: 170). Ancak Trump yönetimindeki söylemlere rağmen ABD'nin Tayvan politikasının temel parametrelerinde bir değişiklik olmamıştır. Bu noktada farklı bir adım olarak ABD Temsilciler Meclisi Dış İlişkiler Komitesi'nden 2018'de çıkan Tayvan Seyahat Yasası gösterilebilir. Bu yasa ABD ve Tayvan arasında her düzeyde resmi ziyaretin önünü açan bir içeriktedir. Çin ise Tayvan ile ABD arasında üst düzey ziyaretlerin olması halinde bunun bir bedeli olacağını vurgulamıştır. (Nyshka Chandran, 10 Ocak 2018. *Taipei Times*, 11 Ocak 2018.). ABD'den bu yasa ile ilgili adım ise 9 Ocak 2021'de ABD Dışişleri Bakanı Pompeo'nun ABD hükümetinin Tayvanlı yetkililerle temasına yönelik sınırlamaların kaldırıldığı açıklaması oldu. Çin'in buna tepkisi ise Pompeo'nun Tayvan sorununu geri dönülemez şekilde derinleştirdiğini ve bu hareketin Çin'in temel çıkarlarını zedeleyeceği için gerekli cevabın verileceğini ifade etmek oldu. (Hass, 11 Ocak 2021).

Biden yönetiminin göreve başlamasıyla birlikte ABD'nin Tayvan politikasının nasıl olacağı, ÇHC ve Asya-Pasifik bölgesine yönelik stratejisi konusu tartışılmaya başlandı. Özellikle ÇHC ile ilişkilerde Tayvan konusunun ele alınmasıyla ilgili gelişmeler 2021'in ilk yarısından sonra netleşmeye başladı. ABD Başkanı Biden ile Çin Devlet Başkanı Şi Jinping'in sanal ortamdaki görüşmesinden birkaç gün önce 4 Senatör ve 2 Temsilciler Meclisi üyesinden oluşan ABD heyeti 9-11 Kasım 2021 tarihlerinde Tayvan'a gitti. Biden döneminde Trump döneminden farklı olarak seçilmiş temsilcilerin varışlarından çok kısa bir süre önce haber vermeleriyle gerçekleşen Tayvan ziyaretleri oldu. Trump döneminde ziyaretler daha çok yönetimin atadığı kişilerle ve çokça duyurularak gerçekleşiyordu. ABD ve ÇHC Devlet Başkanları arasındaki sanal ortamda gerçekleşecek zirveden önce daha çok Tayvan'ı destekleyen kişilerden oluşan delegasyonun ziyareti, Biden yönetimini Tayvan'la ilgili stratejik belirsizlik politikasından vazgeçmeye yöneltmek veya iki liderin zirvesi önce Tayvan'a garanti vermek şeklinde

yorumlandı. (Hioe, 18 Kasım 2021). İki liderin sanal ortamda 3,5 saat süren zirvesinde ise tarafların ihtilafı noktaları gündeme getirdikleri ifade edildi. ABD, Çin'in insan haklarıyla ilgili durumunu, adil olmayan ticaret ve ekonomi uygulamalarıyla Güney Çin Denizi'ndeki duruma dikkat çekerken, Çin Tayvan konusunda ABD'nin ateşle oynadığını belirtti. (*The Guardian*, 16 Kasım 2021). ÇHC Ticaret Bakanı Shu Jueting'e göre Biden ile Şi Jinping arasındaki görüşme ikili ilişkilerin gelişmesi için yol açtı. (*Global Times*, 18 Kasım 2021).

ABD Başkanı Biden'ın Tayvan politikasında bir değişiklik olmadığı anlamına gelen açıklamalarında kullandığı kelimeler ise farklı yorumlara açıldı. Biden Tayvan Yasasını (*Taiwan Relations Act*) savunduklarını ifade ederken, Tayvan'ın bağımsız kendi kararlarını kendisinin aldığı bir yer olduğunu söyledi. Sonrasında ise gelen yorumlar üzerine Biden, Tayvan'ın siyasi bağımsızlığını teşvik etmediğini, bu noktada ABD'nin politikasının değişmediğini ancak adanın kendi kararlarını verme hakkının olduğunu ifade etti. ABD'nin stratejik belirsizlik ve tek taraflı olarak statükonun değiştirilmesine karşı olan Tayvan politikası Biden döneminde de sürmektedir. (*Foreign Policy*, 17 Kasım 2021). Biden'ın yaptığı açıklamalar ÇHC tarafından tepkiyle karşılanıp, Tayvan'ın kırmızı çizgi olduğu vurgulanırken. Tayvan tarafından ise özellikle statükonun tek taraflı olarak değiştirilmesine karşı olunduğunun vurgulanması memnuniyetle karşılandı. (*FocusTaiwan*, 16 Kasım 2021).

ABD ile ÇHC arasındaki rekabette Tayvan önemli bir unsur. Bir yandan ABD'nin Tayvan'la İlişkiler Yasası ve altı garanti ile şekillenen stratejik belirsizlik politikası, diğer taraftan ÇHC'nin özellikle DİP'in Tayvan'da iktidarı ile birlikte artan baskısı ve Tayvan'ı kırmızı çizgi olarak tanımlaması gerginliğin arttığı bir dönemi başlattı. ÇHC savaş uçaklarının Tayvan Hava Savunma Tanımlama Bölgesine girişlerinin olması ve ardından ABD'nin açıklamaları, ABD-Çin gerginliğinin Tayvan boyutunu ön plana çıkardı. Güney ve Doğu Çin Denizi sorunlarının da bu gerginliğe eklenmesi ve Tayvan-Anakara ilişkilerinin durumu da deniz alanları sorunlarında ittifak ilişkilerini karmaşıktırmaktadır.

4. Tayvan-Çin İlişkilerinin Güney ve Doğu Çin Denizi Sorunlarına Yansıması

Güney ve Doğu Çin Denizi sorunları, bölgesel rekabette tarafların birbirleriyle çatışan iddiaları nedeniyle sıcak çatışma potansiyeli taşımaktadır.

Bölge ülkelerinin uluslararası sistem içinde artan rolleri ve dünya ticaretinde Güney Çin Denizi'nin özellikle artan önemi buradaki hak iddiaları konusunda ülkeleri daha da ısrarcı kılmaktadır. Her yıl 5 trilyon doları aşan ticaretin geçişinin gerçekleştiği stratejik su yolu ÇHC-ABD rekabetinin de en açık görüldüğü yer oldu. Tayvan'ın bir yandan ABD ile yakın ilişkileri diğer yandan ise Güney Çin Denizi sorunlarında ABD'nin bölgedeki müttefikleriyle de çelişen çıkarları Çin Denizi sorunlarında Tayvan, ÇHC ve ABD arasında ilginç bir ilişki biçimini ortaya koyuyor. Çin'in tarihsel temele dayandırdığı iddiaları, Tayvan'ın pozisyonu ve ABD'nin izlediği stratejinin analizi güvenlik riskinin boyutunun daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır.

ÇHC, Güney Çin Denizi'ndeki adaların pozisyonunu açıklayan 11 çizgili hattı oluşturan 1947 tarihli haritayı temel alarak adalar üzerinde hak iddia etmektedir. ÇHC bu haritadan iki çizgiyi sonra kaldırmış ve dokuz çizgili U şeklindeki alanda hak iddiasında bulunmaya başlamıştır. Egemenlik alanlarına yönelik çakışan talepler çatışmayı beraberinde getirmektedir. ÇHC ile Vietnam arasında Paracel (Shisha) adaları nedeniyle 1974'te yaşanan çatışmada 70 ve 1984'teki çatışmada ise 60 Vietnam askeri ölmüştür. (Kasım, 2017a: 183-184. Kasım 2017c: 27-29.). ÇHC ile Filipinler arasındaki Spratly (Nansha) adaları sorunu ise Filipinler tarafından uluslararası yargıya taşınmıştır. ÇHC ise tarihsel argümanlarla ada üzerinde egemenlik iddiasında bulunmaktadır. Filipinler, ABD ve İspanya arasında imzalanan 1898 Paris Anlaşması'na dayanarak Güney Çin Denizi'ndeki adalar üzerinde hak iddia etmektedir. Filipinler BMDHS'ne göre karasuları ve münhasır ekonomik bölge hakkı olduğunu ve Çin'in dokuz çizgili haritasının uluslararası hukukta bir geçerliliği olmadığını ileri sürmüş ve 2013'te konuyu Uluslararası Daimi Hakemlik Mahkemesi'ne götürmüştür. Filipinler'in davayı kazanması ve Çin'in karşı duruşu üzerine sorun Uluslararası Adalet Divanı'na (UAD) gitmiştir. UAD Haziran 2016'daki kararında Çin'in iddialarının meşru olmadığını ifade etti. Ancak Çin sürecin başından itibaren konunun UAD'da görüşülmesini BMDHS kapsamı dışında değerlendirmiş ve Çin'in Güney Çin Denizi üzerinde egemenliğinin değişmeyeceği görüşünü tekrarlamıştır. Tayvan ise ilgili konuda görüşünün alınmadığını bu nedenle kendisi açısından mahkeme kararlarının bağlayıcı olmayacağını ifade etmiştir. (Turan, 2021'a: 443-444. Kasım 2019: 62-63. Brosnan 2016).

Tayvan ile Filipinler arasında da Spratly (Nansha) adalarından biri olan Taiping (Itu Aba) adasıyla ilgili anlaşmazlık vardır. Tayvan, Kıta Çin'inde

1947’de ilan edilen 11 çizgili haritayı kabul etmesine karşın Güney Çin Denizi’ndeki sorunların barışçıl yoldan çözülmesini ve bu doğrultuda tartışmalı alanlardan barışçıl yararlanmayı savunmaktadır. Ancak taraflar arasında zaman zaman gerginlikler olmaktadır. Tayvanlı bir balıkçı teknesine 2013’te tartışmalı bölgede Filipinler sahil koruma gemisi tarafından ateş açılması sonucu bir Tayvanlı balıkçı öldü. (Kasım, 2017a: 183). Taiping (Itu Aba) ile ilgili olarak, Filipinler üzerinde insan yaşamının mümkün olmadığı, su kaynağı veya verimli toprağı olmadığını ileri sürerek ada olarak nitelendirilemeyeceği iddiasındadır. Buna karşın Tayvan, Taiping’in BMDHS’nin 121. Maddesine göre ada olduğunu çünkü insan yaşamının olup, içme suyu ve ekonomik bir yapı olduğunu ifade etmektedir. Tayvan’ın 1956’dan beri adada askeri varlığı da bulunmaktadır. (Song 2016. Kasım 2018: 173).

Tayvan’ın Güney Çin Denizi sorunlarındaki politikasının ve tartışmalı adalardaki askeri varlığının iki önemli etkisi vardır. Tayvan-Filipinler anlaşmazlığında olduğu gibi ABD’nin müttefikleri arasında anlaşma sağlanamayıp ÇHC karşısında ABD’nin bütüncül politika oluşturmasını zorlaştırmaktadır. Güney ve Doğu Çin Denizi sorunları ÇHC ile ABD’yi karşı karşıya getirmektedir. ÇHC’nin inşa ettiği yapay adalar ve bunlara dayanarak münhasır ekonomik bölge ilanı, ABD’nin askeri gemilerinin geçişlerinde sorunlara yol açmaktadır. ABD seyri-sefer serbestisine vurgu yaparak BMDHS’nin askeri araçların kıyı ülkesinin rızası olmadan münhasır ekonomik bölgelerde faaliyetlerini yasaklamadığını belirtmektedir. (Kasım 2017a: 185). ABD’nin ÇHC’nin münhasır ekonomik bölge ilan ettiği noktalarda yaptığı keşif uçuşlarına da Çin tarafından müdahaleler olmaktadır. Burada bir hesaplama hatası çatışma riskini ortaya çıkarabilir. (Glaser 2012: 1-2; Larter 2016). ABD, Japonya ve Çin arasındaki Senkaku (Diaoyu) adaları anlaşmazlığında açıkça Japonya’yı destekleyerek, ABD ile Japonya arasındaki Karşılıklı İşbirliği ve Güvenlik Antlaşmasına vurgu yaptı. (Panda 2014). ABD askeri gemi ve uçaklarının ÇHC’nin yapay adaları çevresindeki her ortaya çıkışında Çin, Güney Çin Denizi’ndeki iddialarını tekrarlayıp resmi düzeyde açıklamalar yapmıştır. (Larter 2016). Tayvan’ın 2015’te başlattığı Güney Çin Denizi Barış İnisiyatifi ile Tayvan ve Japonya arasında Tayvanlı balıkçıların Senkaku (Diaoyu) adaları çevresindeki tartışmalı sulara girmelerine imkân veren bir anlaşma ile Tayvan ve Filipinler arasında balıkçılık alanında gerginliği azaltan Kasım 2015 anlaşması bir ölçüde tansiyonu düşürdü. (Kasım 2017a:185-186. Kasım 2018: 174). Buna rağmen

Güney ve Doğu Çin Denizindeki askeri hareketlilik ve tarafların zengin doğal kaynaklardan dolayı iddialarında ısrarcı olmaları bölgeyi tehlikeli kılmaktadır.

Tayvan'ın Güney ve Doğu Çin Denizi'ndeki aktif politikası, Tayvan-Anakara ilişkilerinin gergin olduğu dönemlerde tartışmaları artırmaktadır. Özellikle ÇHC'nin Tayvan'a yönelik askeri güç kullanımı olasılığıyla ilgili değerlendirmelerde Taiping (Itu Aba) adası gibi Tayvan'ın kontrolündeki Güney Çin Denizindeki adalara yönelik bir ÇHC müdahalesi tartışmaları yapılmaktadır.

Tayvan'ın 1.500 kilometre güney batısında yer alan Taiping adasına Çin'in müdahale edebileceği endişesi Tayvan'ı ek savunma tedbirlerine yöneltiyor. Bunda Taiping'in Tayvan'a göre çok küçük ve müdahale edilmesi kolay olmasının da etkisi vardır. Ancak Çin'in Güney Çin Denizi sorunlarında ABD, Vietnam ve Filipinler gibi ülkelere karşı Tayvan'la birlikte hareket ediyor imajı çizmeye çalıştığı bir ortamda Taiping'e saldırısı bölgesel stratejisiyle uyumlu olmayacaktır. (*Voice of America*, 29 Mart 2021). Aslında Tayvan ile Çin, Güney Çin Denizi ve U şeklindeki haritanın nasıl tanımlanması gerektiği üzerine Çin'de bulunan Güney Çin Denizi Çalışmaları Ulusal Enstitüsü ev sahipliğinde 2002 yılında beri akademik düzeyde bir araya geliyorlar. Anakara ve Tayvan'dan akademisyenlerin kaleme aldığı Güney Çin Denizi'ndeki duruma ilişkin yıllık raporlar da 2010 yılından beri yayınlanıyor. Ancak gerek U şeklinde harita gerekse strateji noktasında Tayvan ve Çin arasında bir uzlaşma olmadığı görülüyor. Tayvan 11 Çizgili haritayı kabul ederken sorunların barışçıl yolla çözülmesini istiyor ve diğer bölge ülkeleriyle ilişkilerinin zedelenmesini istemiyor. Yine de ÇHC için Tayvan'ın U şeklindeki haritada ısrarcı olması, Taiping'in ada olduğu argümanından vazgeçmemesi ve adayı diğer ülkelerin askeri kullanımına açmaması önemli. (Derek, 16 Ocak 2021).

Çin'in 2020'den itibaren Tayvan Boğazında askeri faaliyetlerini arttırması, Tayvan tarafından Çin'in askeri bir operasyon hazırlığı olarak yorumlandı. Ancak Çin Komünist Partisi'nin Tayvan'la ilgili konferansında iki sistem tek devlet çerçevesinde entegrasyon konusu tartışıldı. Çin Komünist Partisi'nin Ekim 2020 toplantısında Çin'in Fujyan Eyaleti ve Tayvan arasında füzyon stratejisi gündeme geldi. Şi Jinping Çin Komünist Partisi'nin 100. Yılında yaptığı 1 Temmuz 2021 tarihli konuşmada kuvvet kullanımına değinmeden 1992 Uzlaşmasını Tek Çin ile ilişkilendirdi. Şi Jinping 1911

Devriminin 110. Yılında yaptığı konuşmada yine benzer bir çizgi takip edip barışçıl bütünleşmeye vurgu yaptı. Çin'in Tayvan toplumuna ve şirketlere yönelik bir stratejiyle bütünleşmeyi zorlayacağı yorumları yapıldı. Bu noktada ÇHC açısından durumu zorlaştıran ise Hong Kong örneğinin Tayvan'da özellikle genç jenerasyonda iki sistem tek devlet anlayışının endişeyle karşılanmasına yol açmasıdır. (Kawashima, 23 Kasım 2021).

ÇHC'nin savaş gemisi potansiyeli Tayvan bağlamında tartışılırken. Aslında Çin'in özel kuvvetlerinin Tayvan için problem olduğu şeklindeki çatışma senaryolarının tartışıldığı, Güney ve Doğu Çin Denizi sorunlarının çatışma potansiyeli taşıdığı ve tüm bu konuların ABD-ÇHC rekabetinin parçası olduğu bir ortamda, bölge yeni Soğuk Savaş alanı olarak tanımlanmaya başlandı. (Golstein, 3 Ocak 2022). Nitekim ABD Başkanı Biden'ın imzaladığı 2022 mali yılı için ulusal savunma yasası ve bu çerçevede yer alan 7,1 milyar dolarlık Pasifik Caydırıcılık Girişimine yönelik Kongre açıklamasında Tayvan'ın savunmasından bahsedilmesi ÇHC ile potansiyel gerginlik sebebidir. (CNBC, 4 Ocak 2022).

5. SONUÇ

Asya Pasifik bölgesinin dünya ticaretinde öneminin artmasıyla ve bölge ülkelerinin uluslararası sistem içindeki durumlarının da güçlenmesiyle birlikte bir rekabet alanı olduğu görülmektedir. Soğuk Savaş dönemi sonrasında giderek artan oranda güç mücadelelerinin ortaya çıkması özellikle ÇHC-ABD rekabeti bağlamında bölgeyi uluslararası ilişkilerde ön plana çıkardı. Ülkeler arasındaki rekabetin yanında deniz alanlarıyla ilgili tartışmalı durumun olması askeri çatışma riskini de beraberinde getirmektedir. Bu ortamda Tayvan-Çin ilişkileri ve Tayvan'ın durumuyla ilgili tartışmalar hem ABD-ÇHC ilişkileri hem de Çin Denizi sorunları çerçevesinde önem taşımaktadır. Tayvan ve Anakara arasında 1992 Uzlaşısının taraflarca farklı yorumlanması ve ÇHC'nin Hong Kong örneğinde vurguladığı iki sistem tek devlet yaklaşımına yönelik olumsuz atmosferin Tayvan'da yaygınlaşması mevcut ortamının devam edeceğini göstermektedir. Tayvan'ın ekonomik gücüyle oluşturduğu etki alanı ve bölgedeki manevra kabiliyeti ABD ile olan ilişkileriyle birleşince Anakara ile her sürtüşme uluslararası alanda gündem olmaktadır. ABD tek Çin politikası izlemekle beraber ÇHC'nin güç kullanarak Tayvan'la bütünleşmesine karşı çıktığını ve ilişkilerin Tayvan'la İlişkiler Yasası ve verilen altı garanti çerçevesinde sürdürüleceğini ifade etmektedir. Her ne kadar ÇHC'nin silahlanması ve güç kullanma seçeneğinin masada olduğunu

vurgulaması söz konusu olsa da güç kullanarak Tayvan'la bütünleşmeye yönelmesi oldukça maliyetli olacaktır. Bu nedenle Anakara barışçıl bütünleşme söylemini de sürdürmektedir.

Asya-Pasifik bölgesinde çok sayıda ülkenin taraf olduğu Güney ve Doğu Çin Denizi sorunları ise Tayvan-Anakara ilişkileri bakımından karşımıza karmaşık bir tablo çıkarmaktadır. Tayvan'ın 11 çizgili, ÇHC'nin aynı U şeklindeki haritanın 9 çizgiye indirilmiş halini dikkate alarak egemenlik iddialarında bulunmaları Tayvan ile Anakara'yı bir ölçüde bir araya getirirken, Tayvan konunun barışçı yoldan ele alınmasını istemekte ve bölge ülkeleriyle ilişkilerini bozmamasına çalışmaktadır. Bu nedenle ABD'nin müttefikleri olan ülkelerle Tayvan arasında ortaya çıkan deniz alanları sorunlarında ABD uzlaştırıcı rol oynamaktadır. ÇHC açısından ise Tayvan'ın 11 çizgili haritada ısrarcı olması ve Taiping'in ada olduğu argümanını sürdürmesi tercih edilir bir durumdur. Ancak ABD'nin Obama döneminde açıkladığı yeniden dengeleme stratejisi çerçevesinde müttefikleriyle askeri angajmanlarını artırmasını ÇHC çevreleme stratejisi olarak algılamaktadır. Bu noktada Tayvan'a silah satışı da ÇHC açısından hassas bir konu olmaktadır.

Bölgedeki güç mücadelesinde Tayvan-Anakara ilişkileri sadece bölgeyi değil, uluslararası sistemi de ilgilendirmektedir. ÇHC'nin iki sistem tek devlet, barışçıl bütünleşme söylemini bırakıp askeri güç kullanımına yönelmesi küresel etkileri olan bir çatışma hatta çatışmalar zinciri anlamına gelmektedir. Mevcut statükonun korunması, ABD'nin tek Çin politikası çerçevesinde stratejik belirsizlik politikasına devam ettirmesi ve Çin Denizi sorunlarının çatışmaya varmadan ele alınması bölgesel istikrar açısından daha tercih edilir bir durumdur.

KAYNAKÇA

- Brosnan, E. (2016). "Taiwan Resists Hague-Based Tribunal's South China Sea Ruling", *The Washington Times*, <http://www.washingtontimes.com/news/2016/jul/14/taiwan-resists-hague-based-tribunals-south-china-s/>. (10 Eylül 2021'de erişildi).
- Campbell, K and Andrews, B (2013). *Explaining the US 'Pivot' to Asia*, Londra: Chatham House.
- Chandran, Nyshka (2018). "Chinese media warns the US of 'retaliations' from 'all sides' after new Taiwan bills passed", <https://www.cnn.com/2018/01/10/new-bills-strengthen-us-taiwan-relations-angering-china.html>, (10 Ocak 2021'te erişildi).
- Chiu, Nicholas (2020). "Taiwan Tiptoes in Cross-Strait Relations", *The Interpreter*, <https://www.lowyinstitute.org/the-interpreter/taiwan-tiptoes-cross-strait-relations>, (20 Aralık 2021'de erişildi).
- Clinton, Hillary (2011). "America's Pacific Century", *Foreign Policy*, no. 189: 56-63.
- Connelly, A (2015). *Congress and Asia-Pacific Policy: Dysfunction and Neglect*, Lowy Institute for International Policy.
- Denlinger, P. (2014). Why is the 1992 Consensus so Important for Beijing and Taipei?, Quora, http://www.slate.com/blogs/quora/2014/12/26/_1992_consensus_why_is_the_agreement_important_to_beijing_and_taipei.html (10 Aralık 2020'de erişildi).
- Derek, Xiaoheng He (2021). "The Taiwan Factor in the Clarification of China's Ushaped Line", <https://www.e-ir.info/2021/01/16/the-taiwan-factor-in-the-clarification-of-chinas-u-shaped-line/>, (17 Ocak 2021'de erişildi).
- Glaser, Bonnie S (2016). "Tsai Ing-wen and DPP Will Win Big in Taiwan", *CSCI*, (<https://www.csis.org/analysis/tsai-ing-wen-and-dpp-win-big-taiwan>, (10 Aralık 2020'de erişildi).
- Goldstein, Lyle (2022). "Stop Counting Warships. China's Special-Operations Forces Are Taiwan's Real problem", <https://www.businessinsider.com/chinas-special-operations-forces-are-taiwan-real-problem-not-warships-2021-12>, (3 Ocak 2022'de erişildi).
- Griffin, Nicholas (2014). *Ping-Pong Diplomacy: The Secret History behind the Game that Changed the World*, Londra: Simon&Schuster.
- Hass, Ryan (2021). "After Lifting Restrictions on US-Taiwan Relations, What Comes Next?", *Brookings*, <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2021/01/11/after-lifting-restrictions-on-us-taiwan-relations-what-comes-next/>, (10 Aralık 2021'de erişildi).

- Hioe, Brian (2021). "US Lawmakers Visit Taiwan Amid Flurry of Diplomatic Activity", <https://thediplomat.com/2021/11/us-lawmakers-visit-taiwan-amid-flurry-of-diplomatic-activity/>, (21 Kasım 2021'de erişildi).
- Jennings, Ralph (2017). 'After Panama, Who's Next to Cut Ties with Taiwan in Favor of China?', *Forbes*, <https://www.forbes.com/sites/ralphjennings/2017/06/13/after-china-grabs-a-key-diplomatic-ally-to-spite-taiwan-heres-who-falls-next/#337cfb3e45ee>, (21 Kasım 2021'de erişildi).
- Jennings, Ralph (2016). "UN Aviation Agency Rejects Taiwan: Here's Why It Matters," *Forbes*, <https://www.forbes.com/sites/ralphjennings/2016/09/28/un-aviation-agency-rejects-taiwan-3-losses/#2302c3b93c72>, (20 Kasım 2021'de erişildi).
- Kasım, Kamer (2019). "Power Shift in Taiwan and Its Implications on Cross-Strait Relations", *Power Shifts in East Asia and Their Implications for Asia-Europe Relations*, Ed. Karol Zakowski ve Bartosz Kowalski, Lodz: Lodz University Press: 51-68.
- Kasım, Kamer (2018). "Tayvan-ABD İlişkileri ve Güneydoğu Asya'da Güvenliğe Yansımaları", *Türkiye'de Tayvan Çalışmaları I*, Ed. A. Merthan Dünder, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi: 160-179.
- Kasım, Kamer (2017a). "The Impact of the US Rebalancing Policy toward Asia Pacific on International Relations in the Region", *Overcoming Controversies in East Asia*, Ed. Tomasz Kaminski, Lodz: Lodz University Press: 175-190.
- Kasım, Kamer ve Eren Kasım, Elif (2017b). "Taiwan-Cyprus-Kosovo Cases: Differences and Similarities", *Journal of Administrative Sciences*, Vol. 15, No. 30: 553-572.
- Kasım, Kamer (2017c). "Güney Çin Denizi'nde ÇHC-ABD Rekabeti", *Trans Pasifik Ortaklığı Asya Ülkeleri ve Türkiye*, Ed. Reyhan Akkaş. İstanbul: TASAM Yayınları: 25-32.
- Kasım, Kamer (2015). "Turkey-Taiwan Relations in the Context of Turkey's Asia Pacific Policy", *Uluslararası İlişkiler/International Relations*, Vol. 12, No. 45: 83-100.
- Kawashima, Shin (2021). "Changing the Discourse on China's Taiwan Policy", *The Diplomat*, <https://thediplomat.com/2021/11/changing-the-discourse-on-chinas-taiwan-policy/>, (23 Kasım 2021'de erişildi).
- Kuo, Lily (2020). "Taiwan Election: Tsai Ing Wen Wins Landslide in Rebuke to China", *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/world/2020/jan/11/taiwan-re-elects-tsai-ing-wen-as-president-in-clear-message-to-china>, (21 Aralık 2020'de erişildi).

- Larter, David (2016). "After U.S. Show of Force, China Takes Hard Line on South China Sea", *Navy Times*, (<http://www.navytimes.com/story/military/2016/03/08/china-hard-line-south-china-sea-stennis-patrol/81481860/>). (20 Kasım 2020'de erişildi).
- Lin, S.S. (2013). "National Identity, Economic Interdependence and Taiwan's Cross-Strait Policy, The Case of the Economic Cooperation Framework Agreement," *New Dynamics in Cross-Taiwan Strait Relations, How Far Can the Rapprochement Go?*, Ed. Weixing H. London, New York: Routledge: 31-47.
- Lofther, William (2012). 'US Pay Tribute to Six Assurances', *Taipei Times*, <http://www.taipeitimes.com/News/taiwan/archives/2012/07/15/2003537795>, (12 Aralık 2021'de erişildi).
- Ramzy, A (2016). "China Resumes Diplomatic Relations with Gambia, Shutting Out Taiwan," *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2016/03/19/world/asia/china-gambia-taiwan-diplomatic-relations.html?mcubz=0>, (18 Kasım 2021'de erişildi).
- Romberg, A.D (2016). "The 1992 Consensus Adopting to the Future?", <http://www.hoover.org/sites/default/files/clm49ar.pdf>, (20 Kasım 2021'de erişildi).
- Song Yann Hueiu (2015), *Taiwan's Response to the Phillippines- PRC South China Sea Arbitration*, http://www.mofa.gov.tw/en/News_Content.aspx?n=1EADDCFD4C6EC567&s=EDEBCA08C7F51C98, (11 Kasım 2021'de erişildi).
- Suttart, Robert G. Brown Michael E. and Adamson Timothy JA, with Mike Mochizuki M. M. and Deepa Ollapally (2013). *Balancing Acts: The U.S. Rebalance and Asia-Pacific Stability*, The George Washington University, Elliott School of International Affairs and Sigur Center for Asian Studies.
- Turan, İshak (2021a). "Hermeneutiğin Uluslararası İlişkilere Etkisi: Çin ile Filipinler Arasındaki Bölgesel Uyuşmazlık Sorunu", *Journal of Academic Social Science Studies*, Yıl. 14, Sayı. 85, Yaz: 431-447.
- Turan, İshak (2021b). "Ticaret Savaşı Sürecinde Şi Jinping Liderliğinde Çin Dış Politikası: Rasyonel Aktör Modeli Üzerinden Bir Analiz", *Dış Politikada Karar Alma Modellerinden Uygulamaya*, Ed. İlhan Sağsen ve Nuh Uçgan, Ankara: Nobel Yayınları: 245-276.
- Yan fa Jiann (2020). "The Prospects of Cross-Strait Relations after Taiwan's General Elections 2020", <https://www.pf.org.tw/files/6678/290F67B4-BD24-44EB-A6B7-4A0D3E4CD2CD>, (24 Aralık 2021'de erişildi).
- Zeng, W (2016), "Tsai Ing-wen and the Need to balance Cross-Strait Relations," *Foreign Policy Association*, <https://foreignpolicyblogs.com/2016/10/11/tsai-ing-wen-cross-strait-relations/>. (4 Kasım 2021'de erişildi).

Diğer Kaynaklar

- “Asia’s Top Risk in 2022 Will be U.S.-China Tensions Over Taiwan, Says Political Risk Analyst”, *CNBC*, <https://www.cnbc.com/2022/01/05/us-china-relations-over-taiwan-will-be-asias-top-risk-in-2022-analyst.html>, (5 Ocak 2022’de erişildi).
- “Biden Xi Summit Highlights Tension Desire for Cooperation”, *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/world/2021/nov/16/biden-xi-summit-highlights-tensions-and-desire-for-cooperation>, 16 Kasım 2021.
- “Biden Struggles to Stick to the Script on Taiwan”, *Foreign Policy*, <https://foreignpolicy.com/2021/11/17/biden-taiwan-china-misspoke-policy-mistake/>, 17 Kasım 2021.
- “Biden Says US Will Defend Taiwan if China Attacks”, *BBC News*, <https://www.bbc.com/news/world-asia-59005300>, 22 Ekim 2021.
- “China-US Summit Meeting Sets Tone for Bilateral Economic, Trade Dialogue: MOFCOM”, *Global Times*, <https://www.globaltimes.cn/page/202111/1239296.shtml?id=11>, 21 Kasım 2021.
- “Could US Troops Move from Okinawa to Taiwan?” *The China Post*, <http://www.chinapost.com.tw/editorial/detail.asp?id=490279&grp='I'>. (12 Kasım 2021’de erişildi).
- Economist (2021). “Is War between China and Taiwan Inevitable”, <https://www.eiu.com/n/is-war-between-china-and-taiwan-inevitable/>, 16 Haziran 2021.
- Executive Yuan (2016), “Cross-Strait Relations,” *Republic of China Yearbook 2016*, <http://english.ey.gov.tw/cp.aspx?n=5072E16FB9A9A759>. (20 Aralık 2021’de erişildi).
- “Wary of Beijing, Taiwan Doubles Down on South China Sea Island”, *Voice of America*, https://www.voanews.com/a/east-asia-pacific_wary-beijing-taiwan-doubles-down-south-china-sea-island/6203884.html, 29 Mart 2021.
- “Taiwan Thanks Biden for Supporting Cross-Strait Status quo”, *Focus Taiwan*, <https://focustaiwan.tw/cross-strait/202111160021>, 16 Kasım 2021.
- “Tsai Ing-wen Wins 2016 ROC Presidential Elections,” *Taiwan Today*, <http://taiwantoday.tw/news.php?unit=179&post=3819>, 17 Ocak 2016.
- “Trump Open to Shift on Russia Sanctions, ‘One China’ Policy” *The Wall Street Journal*, <https://www.wsj.com/articles/donald-trump-sets-a-bar-for-russia-and-china-1484360380>, 13 Ocak 2017.
- “US Reiterates Hope for Cross-Strait Relations to Remain Peaceful,” *The China Post*, <http://www.chinapost.com.tw/taiwan/foreign-affairs/2016/01/23/456825/us-reiterates.htm>. (12 Kasım 2021’de erişildi).

ULUSLARARASI HUKUK AÇISINDAN TAYVAN'IN KONUMU

*Gülcan AZİMLİ ÇİLİNGİR**
*Doğan DURNA***

GİRİŞ

Tayvan, Doğu Asya'da, Çin'in ve Japonya'nın güneyinde, Filipinler'in kuzeyinde bir ada ülkesidir. Birinci Çin-Japon Savaşı'nın (1 Ağustos 1894-Nisan 1895) ardından Qing Hanedanlığı tarafından Japonya'ya terk edilen ada, 1895-1945 yılları arasında Japon kolonisi olarak kalmış, 1945'te II. Dünya Savaşı sona erdikten sonra, o dönem Çin ana karasına hâkim olan Çin Cumhuriyeti'ne iade edilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası Çin'de; Kuamintag (KMT), (Milliyetçi Çin Partisi) (MÇP) ile Komünist Parti (ÇKP) arasında devam eden iç savaş, 1949'da Komünist Parti'nin kesin zaferiyle sona ermiştir. Çin Halk Kurtuluş Ordusu (ÇHKO) altında örgütlenen Komünistler, güneyde 22 Ocak 1949'ta Chiang Kai-Shek'i yenilgiye uğrattı. Bu yenilginin ardından, KMT lideri Chiang Kai-Shek ve taraftarları Tayvan Adası'na çekilmiştir (Adıbelli, 2006). Chiang Kai-shek, Tayvan Adası'nda 1 Mayıs 1949'dan 1987'e kadar 38 yıl sürecek bir sıkıyönetim ilan etti (Adıbelli, 2006). Bu tarihten sonra Çin ana karasında hâkim olan siyasal sistem ile Tayvan Adası'nda hâkim olan sistem farklı şekilde gelişmiştir.

Tayvan Adası üzerinde faaliyetini devam ettiren, 23.525.623 nüfusa sahip olan Çin Cumhuriyeti, 35.981 kilometrekare alanı etkili bir şekilde kontrol etmekte (National Statistics Republic of China, 2021) ve kişi başına düşen 30,981 bin USD millî geliri ile dünyanın en büyük yirmi birinci ekonomisidir (Statisticstimes, 2021). Öte yandan Tayvan, 165.000 kişilik aktif 1.655.000 kişilik rezerv gücüyle askerî açıdan bölgesinde önemli bir güce sahiptir (Global Firepower, 2021). Bununla beraber işleyen bir

* Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İİBF Kamu Yönetimi Bölümü Hukuk Bilimleri ABD, ORCID: 0000-0002-3618-2104.

** AB Uzmanı, Tarım ve Orman Bakanlığı, ORCID: 0000-0002-1839-0401.

demokrasiye sahip olan Tayvan, Freedom House tarafından yapılan değerlendirmede, 2021 yılında 100 üzerinden 94 puan alarak Japonya'nın ardından bölgesindeki en özgür ikinci ülke olmuştur (Taiwan News, 2021). Benzer şekilde, Ekonomist Dergisi tarafından 2020 yılında açıklanan demokrasi indeksinde, bölgesinde yer alan Japonya, Güney Kore gibi ülkeleri, Avrupa'da ise İsviçre ve Almanya gibi ülkeleri geride bırakarak dünya genelinde on birinci sıraya yerleşmiştir. Böylece, bölgesindeki özgür ülkeler kategorisindeki yerini korumuştur (Council on Foreign Relations, 2021). Yalnızca bu göstergelere bakarak Çin Cumhuriyeti'nin uluslararası arenada tanındığı ve uluslararası kuruluşlarda temsil edildiği düşünülebilir. Ancak gerçek tam tersidir ve görüldüğünden daha karmaşıktır. Tayvan uluslararası arenada az sayıda ülke tarafından tanınmakta, Birleşmiş Milletler ve diğer uluslararası örgütlerde temsil edilememektedir (Chiu, 1992: 112).

Çin ana karasında ve Tayvan Adası'nda ortaya çıkan iki siyasal otoritenin varlığı ve izlediği politikalar günümüz Tayvan-Çin sorununun kökenini oluşturmaktadır. Resmî adı, "Çin Cumhuriyeti" olan Tayvan*, 1971 yılına kadar Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi'nde Çin'i daimi üye olarak temsil etmekteydi. Soğuk Savaş döneminin iki kutuplu dünyasında 1970 yılına gelindiğinde 53 ülke Çin Halk Cumhuriyeti'ni (ÇHC), ABD ve Japonya'nın yanı sıra 66 ülke Tayvan'ı tanımaktaydı. İki ülke, her ikisini de tanıırken, ikisini de tanımayan ülke sayısı 14'tü (Mcbeath, 1998: 42; Aktaran: Sezen, 2018: 125). 1971 yılında başta Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve diğer batı ülkelerinin Komünist Çin'i meşru yönetim olarak tanımasının ardından Tayvan BM'de ki pozisyonunu kaybetmiştir. Tayvan günümüzde yalnızca 15 ülke tarafından bağımsız bir devlet olarak tanınmaktadır (MOFA, 2021). Yine Pekin Hükümeti, Tayvan Adası'nı kendi yönetimi altındaki bir eyalet olarak görmeye ve Tayvan'ın toprakları üzerinde hak iddiasında bulunmaya devam etmesine rağmen Tayvan, *de facto* bağımsız bir devlet olarak pek çok devletle ve uluslararası kuruluşla ilişkilerini sürdürmektedir.

* Bu çalışmada "Tayvan" ifadesi, aksi belirtilmedikçe Tayvan Adası üzerinde bulunan, 1912 yılında kurulan Çin Cumhuriyeti'ni ifade etmektedir. Coğrafi alan olarak ise "Tayvan Adası" ifadesi kullanılmıştır. Tayvan Adası ifadesi, Tayvan'a bağlı Penghu, Kinmen, Matsu ve diğer adacıkları da kapsamaktadır.

Çalışmamızda uluslararası hukukta devlet kavramı tanıma teorileri açıklandıktan sonra Çin-Tayvan ilişkisinin tarihi arka planı aktararak uluslararası hukuk açısından devlet olma kriterleri çerçevesinde Tayvan'ın durumu açıklanmaya çalışılacaktır. Bu çerçevede çeşitli ülkelerin yargı kararları ve tek Çin politikasına bakışları incelenecektir.

Uluslararası Hukukta Devlet

Uluslararası hukukun statüsünü ve ilişkilerini belirleyen temel birim devlettir (Pazarcı, 2007). Devlet, muayyen bir toprak parçası üzerinde yaşamını sürdüren insan topluluklarının her türlü siyasi otoriteden bağımsız bir şekilde teşkilatlanmış bulunan sosyal yapısını anlatan toplumsal bir kurumdur (Bozkurt vd., 2018:78). Bu tanımdan devletin genellikle; ülke, insan topluluğu ve egemenlik veya kamu otoritesi olmak üzere üç unsurdan teşekkül ettiği sonucuna varılabilir. Bu bağlamda, George Jellinek, 1900 tarihli Allgemeine Staatslehre (Devletin Genel Teorisi) adlı eserinde devlet olmanın üç unsurunu belirleyen doktrini geliştirmiştir. Jellinek'e göre bir devletin oluşumu için bir insan topluluğunun belirli bir ülkede etkin bir kamu otoritesi çerçevesinde örgütlenmiş olması gereklidir (Kuzu,2011: 15). Jellinek'in belirlediği kriterler uluslararası hukuk doktrini ve uygulamasında kabul görmüş ve Amerikan Devletleri arasında imzalanan Montevideo Sözleşmesi'nde de yer almıştır. Buna göre, 1933 tarihli Montevideo Devletlerin Hakları ve Yükümlülükleri Sözleşmesi'nin 1'inci maddesine göre; uluslararası hukuk açısından bir devletin varlığından söz edebilmek için aranan şartlar şunlardır; “bir uluslararası hukuk kişisi olarak devlet şu nitelikleri haiz olmalıdır: a) Halk (Nüfus); b) Belirli bir ülke (Toprak); c) Hükümet; d) Diğer devletlerle uluslararası ilişkiler kurma yeteneği” (Montevideo Convention, 1933).

Bir siyasi oluşumun, uluslararası hukukun kişisi olabilmesi için yani bir devletin devlet olarak uluslararası hukukta kabul görebilmesi için şu yeterliliklere sahip olması gerekmektedir;

Kalıcı Nüfus: Kalıcı nüfusun var olması en önemli kriterlerden biridir. Bu anlamda nüfusun az veya çok olmasının devletin niteliği anlamında önemi bulunmamaktadır. Diğer bir deyişle, nüfusun miktarı önemli bir unsur olmayıp en önemli unsur nüfusun kalıcı olmasıdır. Burada “kalıcılık” kelimesiyle anlatılmaya çalışılan, nüfusun hareket etmediği veya göç olgusunun hiç olmaması değil, daha çok nüfus arasında bir sosyal bütünlük olması ve

nüfusun makul bir sabitlik göstermesidir (Şöhret, 2019: 78-79). Yine nüfusun bir tek etnik ulustan olması zorunluluğu yoktur (Pazarcı, 2007: 141).

Tanımlanmış bir ülke: Ülkenin belirli bir bölgede bulunması kriterinin karşılanmasında, ülkenin üstünde hak ettiği topraklarının bir bölümünün işgal altında olması veya sınırlarının tartışmalı olması önemli değildir. Nitekim Hindistan'ın Çin ile Türkiye'nin Yunanistan ile sınır problemlerinin bulunması bu ülkelerin devlet niteliğine hanel getirmemektedir (BBC News, 2020). Bunun yanı sıra, bir devletin ülkesi sınırlarla belirlenir. Sınır ise, bir devletin ülkesini komşu devletlerden ve uluslararası alanlardan ayıran varsayımsal çizgidir (Bozkurt vd., 2018: 78). Devletin ülkesi kavramı, ülke topraklarını onun üzerindeki, hava sahasını ve yeraltındaki bütün topraklarını kapsar. Burada önemli olan, ülke toprakları içerisinde bir siyasi topluluğun etkili olarak yerleşmiş olmasıdır (Şöhret, 2019: 78-79). Bunun yanı sıra devletin ülkesinin büyük ya da küçük olması önemli değildir. Devletin ülkesinin coğrafi bütünlük içindeki bir tek kara ve ona bağlı deniz ve hava ülkesinden oluşması zorunluluğu da bulunmamaktadır (Pazarcı, 2007: 144).

Hükümet: Etkili bir yönetimin var olması, bu yönetimin demokratik bir yönetim olması veya meşru bir yönetim olmasından ziyade, devletin ülkede yaşayan insanların günlük hayatını idare edebilme kabiliyeti ve bölgeyi yönetebilme kapasitesiyle ilgilidir. Yabancı dillerde "hükümet" olarak anılan bu öge ile geniş anlamda bir kamu yönetimi örgütlenmesi ifade edilmektedir (Pazarcı, 2007: 147). Hükümetin etkin icra kontrolüne sahip olması ve bir başka devletin denetimine tabi olmaması gerekir. Yönetimin iç savaşlar ya da ayaklanmalar gibi nedenlerle belirli bir süre sekteye uğramasının devletin varlığına bir etkisi yoktur. Bu aslında bir derece meselesidir ve bir kez devlet ihdas edildikten sonra, hükümet otoritesinin geçici yoksunluğu veya etkisini yitirmesi devlet olmak niteliğini ortadan kaldırmaz. Hatta devlet, hükümeti diğer devletlerin gücüne bağlı olsa bile, varlığını sürdürür (Şöhret, 2019: 78-79).

Diğer devletlerle ilişki kurabilme yeteneği: Burada bir devletin uluslararası kuruluşlarda ve diğer ülkelerde temsili önemlidir. Bir varlığın diğer devletler ile ilişkilere girebilmesi kapasitesi, onun etkin icra kontrolünü sadece iç meselelerde değil, ama dış ilişkilerinde de uygulanabilmesini gösterir ve devletin 'egemenliği' veya 'bağımsızlığı' olarak da ifade edilir. Devlet olabilmek için, diğer bir devletin otoritesinden hukuken bağımsız olmalıdır. Eğer bir varlık uluslararası ilişkilerinde bir başka devletin talimatı altındaysa, devlet olarak tanınmak hakkını kazanamaz (Şöhret, 2019: 78-79).

Devletler Hukukunda Tanıma

Uluslararası hukukta tanıma, “bir uluslararası hukuk kişinin kendi dışında oluşan belli bir olayı, durumu, belgeyi ya da iddiayı kendisi bakımından yasal kabul ettiğini ve hukuksal ilişkilerini bu veriler üzerine kuracağını bildiren bir tek taraflı hukuksal işlemdir” (Pazarcı, 2007: 336). Tanıma, yeni kurulan bir devletin uluslararası toplumun bir üyesi olarak yoluna devam etmesine rıza göstermektir. Tanıma devletin kurucu unsurlarından biri değildir. Örneğin, uzunca bir süre diğer devletlerce tanınmayan Çin Halk Cumhuriyeti, buna rağmen milletlerarası alanda varlığını devam ettirmiştir (Bozkurt vd., 2018:84). Ancak buna rağmen, tanınan devletler uluslararası hukuk şemsiyesi altında yasal bir statü elde etmekte ve uluslararası bir kişiliğe kavuşmaktayken; tanınmayan devletler uluslararası ilişkilerini sürdürürken bir takım siyasi zorluklarla karşı karşıya kalabilmektedir. Bu durum aslında uluslararası politika ile milletlerarası hukukun birbirinin içine geçmiş olduğunun bir göstergesidir (Çelik,1987: 237).

Bir devletin egemenlik haklarının uluslararası güvence altına alınması ancak tanınma ile gerçekleşebilir (Kobey,1951: 282-288; Aktaran Kıran, 2017: 1083). Devletler Hukuku Enstitüsünün 1936 tarihli toplantısında alınan kararın birinci maddesinde tanıma; “Tanıma bir veya birkaç devletin, muayyen bir ülke üzerinde siyasi bakımdan teşkilatlanmış, diğer devletlerden müstakil, Devletler Hukuku kaidelerine riayete muktedir bir insan cemiyetinin mevcudiyetini tasdik ve bunu milletlerarası camianın üyesi olarak telakki ettiklerini gösteren bir tasarruftur” şeklinde tanımlanmıştır (Crozet, 1953: 4).

Tanıma, esas itibarıyla tanıyan devlet ile tanınan devlet arasında sonuç doğuran bir işlemdir (Pazarcı, 2007, s. 336). Bu yönüyle bir devletin tanınması tek taraflı bir işlemdir, zira tanıma işleminin hukukî sonuçları bu tek taraflı irade beyanının yapılması ile ortaya çıkar. Kolektif tanıma uygulamada yer alsa da yardımcı niteliktedir. Kolektif tanıma her devletin yetkili organı tarafından yapılan tanımanın yerini alamaz (Crawford, 2006:28; Aktaran Kuzu, 2011: 14).

Tanıma, hukuki olduğundan daha çok siyasal bir konudur da. Dolayısıyla mevcut devletlerin devlet olma koşullarını yerine getirmiş yeni bir devleti tanıma konusunda zorlayıcı bir etki yoktur. Aynı şekilde mevcut

devletlerin tanıma işlemi yaparken yeni devletlere koşullar ileri sürmesini engelleyecek bir hukuki ilke de bulunmamaktadır (Toluner, 2004: 157-158).

Tanınma arzusunda olan devletin bu karara dışarıdan etkisi olabilir ancak tanımak ya da tanımamak kararı tamamen mevcut devletin yetkisinde olan bir durumdur. Bunun doğal sonucu da tanımanın takdir yetkisi yalnızca sahibine ait olan bir işlemi oluşturmastır. Başka bir ifadeyle, bir devletin başka bir devleti tanıyıp tanımayacağı ve bunun zamanı tümüyle onun takdirine bağlı bulunmaktadır (Caşın, 2013: 422-423). Son olarak, tanıma geçmişe etkili bir hukuki işlem olması nedeniyle, bir devletin tanınmasıyla birlikte kurulmuş olduğu zamandan başlayarak uygulanmakta ve sonuçlarını doğurmaktadır (Bozkurt vd., 2018: 85).

Bu durumda devlet olma koşullarına sahip bir siyasi topluluğun kendiliğinden devlet olarak tanınması gerekir mi? Yoksa diğer devletlerin tanınmasıyla kazanacağı uluslararası hukuki kimlik ile mi devlet olma niteliğini kazanmaktadır? Bu husus öğreti de kurucu ve açıklayıcı teori çerçevesinde açıklanmıştır.

Kurucu Tanıma Teorisi

Kurucu teori, mevcut bir devletin yeni kurulan bir devleti tanıması, yeni devlete kendi açısından hukuki bir kişilik vereceğini savunur. Başka bir ifadeyle *bir devleti uluslararası toplumun eşit bir üyesi olarak var eden ana unsur, devletin bağımsızlık sürecinde izlediği yol değil, uluslararası toplumun üyelerinin yeni oluşan devleti tanımasıdır*. Bu teoriye göre; yeni devletler, ancak hali hazırda devlet vasfına sahip olan devletlerin onayı ile uluslararası toplumun bir üyesi olabilirler (Caşın, 2013: 419).

Kurucu teoriye ilişkin temel eleştiri; bir devletin, bazı devletlerce tanınıp diğerleri tarafından tanınmaması halinde statüsünün ne olacağı sorunudur. Bu teorinin bir diğer eksikliği ise bir siyasi oluşumun devlet olarak tanınması için kaç devlet tarafından tanınması gerekip gerekmediği hususunu açıkta bırakmasıdır. Bir siyasi yapının, uluslararası hukuk açısından devlet olarak tanınması için mevcut devletlerden kaç tanesinin tanınması gerekmektedir? Buna ilişkin bir alt sınır mevcut mudur? Bu durumda, Tayvan gibi sınırlı sayıda ülke tarafından tanınan bir siyasi yapı, “devlet” olarak tanınacak mıdır? Kurucu teoriye yöneltilen bir diğer eleştiri ise tanınmamış bir devletin bir uluslararası kişiliğinin olmaması nedeniyle uluslararası yükümlülüklerinin de olmaması ve bu nedenle uluslararası

hukukun yasaklarından bağışık olmasıdır. Uluslararası hukukun 20. yüzyıl uygulaması bu açıdan kurucu teoriyi desteklememektedir. Yeni kurulan bir devleti, devlet olmanın şartlarını yerine getirmesine rağmen, siyasî sebeplerle tanımayan devletler bu devletin hukukî hakları ve yükümlülükleri haiz olmadığını iddia etmemişlerdir. Nitekim Arap Devletleri İsrail'i tanımazken İsrail'in saldırmama veya müdahale etmeme gibi uluslararası hukuk kuralları ile bağlı olmadığını iddia etmedikleri gibi, benzer durum ABD'nin komünist devletleri tanımaması durumunda da ortaya çıkmıştır (Shaw, 2008: 447 Aktaran Kuzu, 2011: 12).

Açıklayıcı Tanıma Teorisi

Uluslararası hukukta devletlerin tanınmasına ilişkin bir diğer görüş olan açıklayıcı teoriye göre; “Devletler hukuku süjelerini kendi yaratmaz, fakat onları hukuki şahıs olarak bulur”. Bir siyasî oluşum, devlet olmanın üç klasik unsuruna sahipse kendiliğinden devletler hukukunun süjesi haline gelir. Diğer devletler bu devleti tanımakla mevcut durumu ortaya koymaktan başka bir şey yapmazlar. Zira devlet tanınmadan evvel mevcuttur, aksi takdirde tanıma söz konusu olmazdı. Çünkü yok olan bir şey tanınmaz (Croizat, 1953: 9).

Uluslararası hukukta genel kabul gören açıklayıcı teoriye göre bir devletin tanınması, tanınan devletin devlet olmanın koşullarını karşıladığını gösteren bir işlemdir. Bu nedenle mevcut bir devlet, devlet olma iddiasındaki siyasî bir birimi tanımadan önce devlet olma koşullarını yerine getirip getirmediğini incelemeli, bu soruya verilen yanıt olumlu ise tanıma işlemi gerçekleştirilmelidir (Kuzu, 2011: 125). Milletlerarası öğretide genellikle kabul edilen açıklayıcı tanıma teorisinde, tanımayla hâlihazırda var olan bir devletin varlığı, tanıyan devlet tarafından açıklanmış olmakta ve tanıyan devlet bakımından hüküm ve sonuçlarını doğurmaktadır (Bozkurt, 2018: 83).

Benzer şekilde, Uluslararası Hukuk Derneği de tanınmanın, açıklayıcı bir işlem olduğunu belirtmektedir. Derneğe göre, uluslararası hukukta devlet olabilme koşulları taşıyan yeni bir devlet bütün hukuki sonuçlarıyla varlığını korur, başka devlet veya devletlerce tanınıp tanınmaması bu durumu değiştirmez (Waldock, 1962: 14; Aktaran Azarkan, 2016: 1060). Başka bir ifadeyle yeni devlet uluslararası hukukun öngördüğü devlet olabilme koşulları yerine getiriyorsa, bu devlet zaten oluşmuş demektir, bu devletin varlığının kanıtlanması için başka devletlerin tanıma işlemi yapmasına gerek yoktur (Azarkan, 2008:19).

Günümüzde yazarların çoğunluğu ve uluslararası hukuk içtihadı bir devletin tanınması işlemini kurucu değil açıklayıcı işlem olarak değerlendirmektedir. Nitekim Polonya Devleti'nin 1919'da tanınması işlemini değerlendiren Karama Hakemlik Mahkemesi, 1.8.1929 tarihli kararında; "Uluslararası hukuk yazarlarının büyük çoğunluğunca yerinde olarak kabul edilen görüşe göre, bir devletin tanınması kurucu değil, yalnızca açıklayıcıdır. Devlet kendiliğinden vardır ve tanıma bu işlemede bulunan devletlerce onun varlığının duyurulmasından başka bir şey değildir" şeklinde ifade edilmiştir (Pazarcı, 2007: 337).

Tarihsel Arka Plan

Tayvan Adası'nın ilk yerleşimcileri adaya 8.000 yıl önce geldikleri tahmin edilen Aborjinlerdir. Daha sonra Song Hanedanlığı döneminde Kıta Çin'den adaya göçler başlamıştır. 1500'lü yıllarda bölgeye gelen Portekizli gemiciler tarafından Ilha Formosa (Güzel Ada) olarak adlandırılmıştır. 1624 yılında Hollanda Doğu Hindistan Şirketi adaya üs kurarak pirinç ve şeker kamışı yetiştirmeye başlamıştır. 1626 yılında İspanyol denizciler Tayvan'ın kuzeyine üs kurmaya çalışsa da Hollandalılarca püskürtülmüşlerdir. 1662 yılında Ming Hanedanı General Cheng Chenggong Hollandalıları adadan uzaklaştırarak adanın kontrolünü ele geçirmiştir. 1683'te Qing Hanedanlığı adanın batısının ve kuzeyinin kontrolünü ele geçirmiştir. Daha sonra 1885 yılında, adanın Qing Hanedanlığı'nın bir vilayeti olduğunu ilan etmiştir. I. Çin-Japon Savaşı'nın sonucu imzalanan Shimonoseki Antlaşması ile ada, Japonlara devredilmiştir (Wang, 2002). Tayvan Adası, II. Dünya Savaşı'na kadar 50 yıl süreyle Japon egemenliği altında kaldı. Bu arada, Çin limanlarının sömürgeci devletler tarafından Batı ticaretine açılması, ülke içinde zaten var olan tarihsel anlaşmazlıklarını daha da artırdı. Diğer taraftan, 1895 yılında Batılı fikirlere sahip olan Dr. Sun Yat-Sen, eski Ming Hanedanlığı'na sadık olan "Çin Toplumunun Dirilişi Örgütü"nü Kanton ve Hong Kong Bölgesi'nde kurdu. Daha sonra, 10 Ekim 1911'de başlayan Wuchang Ayaklanması (Xinhai İhtilali) sonunda ABD ve Japonya'nın desteğiyle, 12 Şubat 1912 yılında 2000 yıllık imparatorluğa son verip Çin Cumhuriyeti'ni ilan etti (Adıbelli, 2006).

1912 Şubatı'nda Çin'de, Mançu Hanedanlığı'nın hükümdarlığı sona erip cumhuriyet ilan edilmekle beraber Çin, Japonya'nın kendine saldırdığı 1937'ye kadar, siyasal istikrara ve bütünlüğe kavuşamadı (Armaoğlu : 269).

Dr. Sun Yat-sen'in 1925 yılında ölümünün ardından Whampoa Askerî Akademisi'nin başkanı olan Chiang Kai-shek, KMT Başkanlığı'na getirilmiştir. Chiang Kai-shek, ilk olarak Çin'in birliğinin sağlanmasına öncelik vermiştir. Bu amaçla, bölgelerinde özerk yönetimler kurmuş olan Savaş Lordları olarak bilinen grupları yok etmek amacıyla Kuzey Seferi'ni başlatmış ve başlangıçta bunda kayda değer başarı sağlamıştır. Ancak, daha sonra KMT içindeki ÇKP üyeleri söz konusu Kuzey Seferi'nin daha da ileriye götürülmesine karşı çıkmıştır. Taraflar arasında ilk ayrışma bu dönemde ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu gelişmeler üzerine KMT liderliği, Nisan 1927'de, komünist faaliyetlerin sosyal ve ekonomik açılardan yıkıcı olduklarını ve devrimin ilerlemesine engel teşkil ettiklerini değerlendirerek, bunların önlenmelerinin gerektiği yolunda bir karar almıştır. Bu kararı, komünistlere karşı sert önlemler takip etmiştir. Sürekli mağlubiyete maruz kalan ÇKP güçleri, Ekim 1934'te ülkenin güneyinden orta Çin dağlarına çekilip, kendilerini koruyabilmek amacıyla "uzun yürüyüş" olarak adlandırılan eyleme girişmiştir. 12.500 km'lik mesafeyi kapsayan bu yürüyüş, bir yıl sürmüştür (Eröktem, 2018: 5).

Mao Zedong liderliğindeki ÇKP Kasım 1931'de "Çin Sovyet Cumhuriyeti" adı ile devlet içinde küçük bir devlet kurmuşsa da, KMT güçlerinin etkin çevreleme eylemleri sonucunda, bu küçük oluşum giderek zayıflamış ve Eylül 1937'de lağvedilmiştir. Bu dönemde Japonya'nın saldırı ve işgalleri aşırı artış göstermiştir. Nitekim Japonya, Çin'deki kaos ortamından yararlanarak, 1931 yılında Mançurya'yı işgal etmiş ve Mançuko adıyla kukla bir devlet kurmuştur. Artan Japon saldırıları ve işgalleri üzerine ÇKP ve KMT liderleri, ortak düşman Japonya'ya karşı mücadele etmek amacıyla birlikte hareket etmeye karar verdiklerini açıklamışlardır (Eröktem, 2018:5).

Japonya güçlerinin, 7 Aralık 1941 günü Pearl Harbour saldırısı ve daha sonra Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin savaş ilan etmesi ile Çin-Japonya Savaşı, II. Dünya Savaşı'nın Pasifik Sahnesi'nin bir parçasına dönüşmüş ve 1945 yılında Japonya'nın teslim olmasına kadar devam etmiştir (Eröktem, 2018: 6).

İkinci Dünya Savaşı devam ederken, Uzak Doğu'daki gelişmeleri değerlendirmek amacıyla Roosevelt, Churchill ve Chiang Kai-Shek, 1943 yılında Kahire'de bir araya gelmişlerdir. Bu toplantı sonucunda hazırlanan Kahire Deklarasyonu ile Japonya'nın Çin Cumhuriyeti topraklarını iade

etmesine karar vermişlerdir (Chen ve Reisman, 1972: 615). İkinci Dünya Savaşının sona ermesinin ardından İngiltere, ABD ve Çin Cumhuriyeti tarafından yayınlanan Postdam Deklarasyonu ile Tayvan Adası'nın egemenliğinin Çin Cumhuriyeti'ne devri istenmiştir. Savaşın bitmesinin ardından Japonya tarafından 2 Eylül 1945'te imzalanan teslimiyet anlaşması ile Japonya, Postdam Deklarasyonu hükümlerini yerine getirmeyi kabul etmiştir. Böylece Tayvan Adası üzerindeki egemenlik Çin Cumhuriyeti Hükümetine devredilmiştir (Kasım ve Kasım, 2017: 556).

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından, Haziran 1946'da Çin'de, ÇKP ve KMT arasında bir iç savaş başlamıştır. Bu savaşta, ÇKP güçleri KMT'ye karşı büyük ilerleme sağlamış ve şehirler teker teker düşmüştür. Mao Zedung, 1 Nisan 1949'da saldırılara ara vererek, Zhou Enlai aracılığıyla Çin Cumhuriyeti yönetimine sekiz maddelik bir öneri paketi sunmuştur. Savaş suçlularının cezalandırılmalarını; 1947 Anayasası'nın ilgasını, hukuk sisteminin değiştirilmesini; ordunun yeniden teşkilatlandırılmasını; sermayenin kamulaştırılmasını, toprak reformunu; adil olmayan anlaşmaların feshini ve demokratik koalisyon hükümeti kurmak üzere danışma konferansı düzenlenmesini öngören bu öneriler paketi KMT tarafından kabul görmemiştir (Eröktem, 2018: 7). Daha sonra Çin Halk Kurtuluş Ordusu (ÇHKO) altında örgütlenen Komünistler, Güneyde de 22 Ocak 1949'ta Chiang Kai-Shek'i yenilgiye uğrattı. Bu yenilginin ardından KMT lideri Chiang Kai-Shek ve taraftarları Tayvan Adası'na çekilmiştir (Adıbelli, 2006).

İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesinin ardından kurulan Birleşmiş Milletler'in (BM) kurucu üyeleri arasında olan Çin'i 1971 yılına kadar Tayvan Adası'nda bulunan Çin Cumhuriyeti hükümeti temsil etmiştir. Soğuk Savaş Dönemi'nde değişen dünya dengeleri, önce ABD'yi Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) ile diplomatik ilişkiye geçmeye zorlamış ve iki ülke arasında kurulan diplomatik ilişki neticesinde dünyadaki birçok devlet de Çin Halk Cumhuriyeti ile aralarındaki hukuki tanıma sürecini başlatmıştır. ABD'nin, dönemin Dışişleri Bakanı Henry Kissinger ile başlattığı Doğu Asya'daki dönüşümün neticesinde, 1971 yılının Ekim ayında gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler'in 26. Genel Kurulu toplantısında kabul edilen 2758 sayılı kararla Çin Halk Cumhuriyeti, BM Örgütü'nün bir üyesi olarak BM Güvenlik Konseyi daimi üyesi statüsüne kavuşurken Tayvan, sahip olduğu bu statüyü kaybetmiştir (Karadağ, 2018: 49). Bu kararın üzerinden geçen bir

yıllık süre içinde Çin Cumhuriyeti Hükümeti, BM'nin tüm organlarından çıkarılmıştır. Takip eden yıllarda Tayvan ile diplomatik ilişkileri olan ülkeler giderek azalmıştır (Sezen, 2018: 125). Son olarak, Kiribati ve Solomon Adalarının Tayvan'la diplomatik ilişkilerini kesmelerinin ardından Tayvan'ı tanıyan ülke sayısı 15'e düşmüştür (The Diplomat, 2019).

Tablo 1.Tayvan'la Diplomatik İlişkisi Olan Ülkeler

Guatemala	Haiti	Esvatini	Belize
Honduras	Paraguay	Tuvalu	Marshall Adaları
Vatikan	Nikaragua	Nauru	Palau
Saint Vincent ve Grenadinler	Saint Kitts and Nevis	Saint Lucia	

Kaynak: (MOFA, 2021).

1949-1971 Dönemi Tayvan'ın Statüsü

Çin de devam eden iç savaşta Milliyetçilerin yenilmesinin ardından Chiang Kai-shek, 1949 yılında ordusu ve bürokratları ile Tayvan Adası'na taşındı. General Chiang'ın amacı, Çin Cumhuriyeti'ni Tayvan'da sürdürmek ve anakarayı komünistlerden tekrar almaktı. Böylece, uluslararası alanda bir tarafta Tayvan'da Çin Cumhuriyeti'nin devamını temsil eden Chiang Kai-shek rejimi, diğer yanda anakarada Mao liderliğinde sosyalist bir cumhuriyet olarak kurulan Çin Halk Cumhuriyeti olmak üzere, her ikisinin de kendini Çin'in temsilcisi olarak gördüğü iki Çin devleti ortaya çıkmıştır. Birleşmiş Milletler ve kapitalist dünya 1970 yılına kadar Çin'in temsilcisi olarak Tayvan'da bulunan KMT hükümetini kabul etmiştir (Sezen, 2018:125).

Crozat'ında ifade ettiği üzere;

“...Devletten ayrılma halinde, milletlerarası camianın diğer âza Devletleri, aynı zamanda muhtelif hâkimiyetleri birden tanıyabilirler; bu yeni hâkimiyetler ayrı ayrı yerlerde kurulmuştur; çünkü her hükümet kendi hudutları içinde teessüs edecektir. Fakat isyan halinde bu şekilde hareket etmek mümkün değildir; zira hasım taraflardan herbirinin Devletin ve iktidarın bütünü üzerinde iddiaları vardır. Binaenaleyh bu hükümetlerden bir veya diğeri arasında tercih yapmak icap eder” (Crozat, 1953:19).

Bu çerçevede, Çin İç Savaşı sonrası ortaya çıkan durum hukuken hükümetlerin tanınması şeklinde tanımlanmalıdır. Hükümetlerin tanınması, devletlerin tanınmasından farklıdır. Devletlerin yeni kurulan devletleri tanımalarının yanı sıra, muhatap devletlerin hükümetlerini de tanınması söz konusu olabilmektedir. Buna mukabil, devletin tanınması, hukuken mevcut hükümetin de tanınması yükümlülüğünü içermez. Ancak, uluslararası ilişkiler ve hukuk kuralları gereğince, devletlerin “sürekliliği” ilkesi dikkate alındığında, hükümet değişiklikleri, devletin varlığını ortadan kaldırmaz. Yeni kurulacak hükümet, daha önce imzaladığı uluslararası antlaşma hükümleri ve uluslararası topluma taahhüt ettiği yükümlülüklerini sürdürmek mükellefiyeti altındadır. Bununla birlikte, devletlerin birbirleri ile olan ilişkilerini, her devletin kendi anayasal iç hukuk düzenlerinin öngördüğü hükümetler vasıtası ile sürdürmesi genel ve zorunlu bir kuraldır. Aksi durumun kabulü ise devletlerin iç işlerine karışmama ilkesi ile tezat oluşturması hali göz önüne alındığında; genel kuralın hükümetleri tanımak olabileceği varsayılmaktadır (Caşın, 2013: 428).

Uygulanan uluslararası hukuka göre hükümetlerin tanınması yalnızca olağandışı yollarla hükümetlerin değişmesi durumunda söz konusu olacaktır. Başka bir ifade ile bir devletin anayasasına uygun olarak gerçekleşen hükümet değişikliklerinin tanınması gerekmemektedir (Pazarcı, 2007: 343).

Bir devletin ülkesinde olağandışı yollarla başa gelen tek bir hükümet bulunması durumunda uygulamada değişik görüş ve tutumlarla karşılaşmaktadır. Devletler hukuku uygulamasında en çok karşılaşılan ölçüt yeni hükümetin fiilen varlığı ve etkisi ilkesine uygun olarak yapılacak değerlendirmeye göre karar verilmesi olmaktadır (Pazarcı, 2007: 343).

Hükümetlerin tanınması noktasında ortaya çıkan bir diğer problemde sürgünde hükümet kavramıdır. Başka bir devletin ülkesinde bulunan ve kendi devletin ülkesi üzerinde yönetimi ve denetimi ele geçirememiş hükümetler “Sürgünde Hükümet” olarak tanımlanmaktadır. Sürgünde Hükümet olarak tanınma uygulamada iki durumda söz konusu olmaktadır: (Pazarcı, 2007: 344)

1) Bir devletin ülkesinin yabancı devletlerin işgali altında bulunduğu zaman hükümetin dost bir ülkesine giderek orada varlığını sürdürmesi durumu: Sürgünde Hükümetin işgal altındaki devletin daha önceki yasal hükümeti olması olanaklı olduğu gibi işgalciye karşı mücadele eden yeni bir hükümetin yurt dışında kurulması da olanaklıdır. Uluslararası

hukuk uygulamasında işgal altındaki bir devletin yasal hükümetinin başka devletler ülkelerinde varlıklarını Sürgünde Hükümet olarak sürdürmeleri durumunda genellikle bu hükümet tanınmakta olup uluslararası hukuka da uygun bulunmaktadır.

2) Bağımsızlığını arayan bir topluluğun ülke dışında hükümet kurması durumu: Mevcut bir devlet içinde dikta, baskı veya anti-demokratik bir rejimin hâkim olması durumunda ayaklanan siyasal oluşumların sürgünde hükümet kurmalarıdır (Şöhret, 2014: 251).

Tayvan örneğinde Çin Cumhuriyeti hükümetini sürgünde hükümet olarak kabul etmek güçtür. Zira sürgünde hükümetin kendi ülkesi dışında varlığını devam ettirmesi gerekmektedir. Ancak Çin Cumhuriyeti'nin Tayvan Adasına çekildiği dönemde Tayvan Adası Çin ülkesinin bir toprağıdır. Bu nedenle, Taipei'deki KMT hükümetini sürgünde hükümet olarak kabul etmek mümkün değildir.

1971 ve Sonrası Dönem

Yeni devletlerin tanınması konusunda ortaya çıkan bir diğer hukuki tartışma ise mevcut bir devletin yeni doğan bir devleti hukuki olarak (*de jure*) tanıdıktan sonra bu işlemi geri alıp alamayacağıdır. Bu sebeple, mevcut bir devletin siyasi hesaplamalar sonucu tanıdığı yeni bir devleti bir süre sonra tanıma kararını geri alması pek olası olmayacağı kabul edilmektedir (Şöhret, 2019:68). Hükümetlerin tanınmasında ise böyle bir durum söz konusu değildir.

Tanınmanın geri alınmasından sonra Tayvan'ın statüsünün ne olacağı öğretide tartışılmıştır. Tayvan örneğinde daha önce tanınan bir devletin daha sonra tanınmadığı durumlarda devlet olarak tanınan “siyasi topluluk” devlet niteliğini kaybedecek midir? Bir görüşe göre; Tayvan, tanınmanın geri alınması ile *de facto* siyasal bir yapı haline dönüşmüştür (Allen, 2000: 207). Kural olarak Çin Cumhuriyeti Devletinin tanınmasının geri alınması Tayvan'ın devlet olma niteliğine zarar getirmeyecektir. Bu nedenle, 1949 sonrası dönemde bölünme yoluyla iki Çin Devleti'nin oluştuğunu kabul etmek gerekmektedir.

Tek Çin Politikası

Çin Halk Cumhuriyeti ve Tayvan, tek Çin Politikasına sahiptir. Her iki taraf da Tayvan Adası'nın ve Çin ana karasının, bir bütün olarak Çin'i

oluşturduğunu kabul etmektedir. Ancak her iki tarafın da tek Çin Politikası birbirinden farklıdır. Taraflar, kendilerini Çin'in meşru hükümeti olarak kabul etmektedir. Pekin yönetimi, Tayvan Adası'nı kendi eyaleti olarak kabul etmekle beraber, *de facto* ayrılık durumunu kabul ederek "Tek Çin, İki Sistem" politikası çerçevesinde Tayvan'da egemenlik kurmak istemektedir. Tayvan ve Çin, aralarındaki sorunları değerlendirmek amacıyla 1992 yılında Hong Kong'da bir araya gelerek bir toplantı gerçekleştirdi. Bu toplantı neticesinde 1992 Konsensusu olarak kabul edilen kavram ortaya çıkmıştır. Öte yandan her iki taraf için 1992 Konsensusu farklı anlamlar ifade etmektedir. Pekin yönetimine göre, Çin Anakarası ve Tayvan "Tek Çin"e aittir ve her iki tarafta nihai olarak "Bir Ülke, İki Sistem" prensibi çerçevesinde ulusal birleşmeyi amaçlamaktadır. Tayvan, tarafı da "Tek Çin" politikasını benimsemekle beraber Tayvan için tek Çin'in çatısı, Çin Cumhuriyeti; Pekin yönetimi için ise Çin Halk Cumhuriyetini ifade etmektedir (Wang, 2018).

Pekin'in tek Çin Politikasına göre, Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) Çin Cumhuriyetinin ardıllıdır. Çin Cumhuriyeti ortadan kalktığından Çin Cumhuriyetinin egemenliğinde olan Tayvan Adası da, Çin Halk Cumhuriyetine geçmiştir. Bu teori son derece tartışmalıdır. Zira 1912 yılında kurulan Çin Cumhuriyeti ne Japon işgali döneminde ne de Çin Halk Cumhuriyetinin kurulmasından sonra Montevideo Sözleşmesi kapsamında devlet olmak için gerekli şartları kaybetmemiştir. Devlet olma şartlarının içeriği, Çin Cumhuriyeti açısından zaman içinde değişmekle beraber Çin Cumhuriyeti hiçbir zaman devlet olma gerekliliklerini kaybetmemiştir. Tayvan'ın sınırlı sayıda ülke tarafından tanınması nedeniyle Montevideo Sözleşmesi kapsamında diplomatik ilişki kurma kapasitesinin olmadığı iddiası ise tartışmaya açıktır. Zira Tayvan, Çin Halk Cumhuriyeti'nin üçüncü ülkeler üzerinde baskı kurması nedeniyle diplomatik ilişkilerinde sorun yaşamaktadır (Hsieh, 2009:63). Dolayısıyla Çin Cumhuriyeti sona ermediği için Çin Halk Cumhuriyeti de onun ardılı olamayacaktır. Öte yandan ÇHC'nin tek Çin Politikasında iddia ettiği gibi uluslararası alanda Tayvan Adasının Çin'in ayrılmaz bir parçası olduğuna ilişkin genel bir kabul da yoktur. Birleşik Krallık, ABD, Kanada ve Japonya gibi devletler ÇHC'nin Tayvan Adası üzerindeki iddiaları için "tanıma" ifadesi yerine "anlaşıldığı ve saygı gösterildiği", "dikkate alınmaktadır" gibi diplomatik ifadeler kullanarak ÇHC'nin Tayvan Adası üzerindeki iddialarını açık bir şekilde kabul etmemişlerdir (Hsieh, 2009: 64).

Uluslararası alanda genel eğilim Çin Cumhuriyeti'nin tanınmamasının devlet niteliğini sona erdirmediği yönündedir. Bu görüş açıklayıcı teori ile de uyumludur. ÇHC'nin iddia ettiği gibi Tayvan'ın BM'den çıkarılmasıyla devlet statüsünü kaybettiği savı da kendi içinde çelişiktir. Zira bu iddianın kabulü halinde ÇHC'nin 1970'lere kadar devlet statüsüne kavuşmadığını kabul etmek gerekmektedir (Hsieh, 2009: 64). Bu durum ÇHC'nin 1949'dan beri bağımsız bir devlet olduğu kabulüyle uyumlu değildir.

İkinci bir görüşe göre ise; Tayvan Adasının statüsü belirlenmemiştir. Bu görüşe göre 8 Eylül 1951 tarihli San Fransisco Barış Antlaşmasında Tayvan Adasının egemenliğinin kime geçtiği konusunda anlaşma sessiz kalmıştır. Çin Cumhuriyeti anlaşmalar yoluyla egemenliği kazanamadığından, Çin Halk Cumhuriyetinin de Çin Cumhuriyeti'nden egemenliği devralması mümkün değildir. Dolayısıyla Tayvan Adası hiçbir devlete ait değildir. Bu nedenle Tayvan Adası'nın statüsü, ulusların kendi kaderini tayin hakkı çerçevesinde değerlendirilmelidir (Chen ve Reisman, 1972: 654). Kanımızca bu görüş yerinde değildir. Şöyle ki; Bu anlaşmadan bir yıl sonra 28 Nisan 1952'de Tayvan da bulunan Çin Cumhuriyeti Hükümeti ile Japonya arasında Tayvan'ın başkenti Taipei'de, Taipei Anlaşması yapılmıştır. Bu anlaşmanın temel amacı her iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin yeniden tesis edilmesidir. Bu durumda, Japonya Hükümeti'nin Tayvan'da yerleşik olan Çin Cumhuriyeti Hükümetini tanıdığı ve Tayvan Adası üzerindeki egemenliği Tayvan Adası'nda yerleşik olan Çin Cumhuriyeti'ne devrettiği açıktır (Hsieh, 2009: 65).

Pekin yönetimi, Tayvan'ın statüsünün ulusların kendi kaderini tayin hakkı çerçevesinde belirlenmesi yönündeki görüşe de karşı çıkmaktadır. Pekin'e göre; Çin Halk Cumhuriyeti, 1912 yılında kurulan Çin Cumhuriyeti'nin ardıdır, Tayvan Adası üzerindeki egemenlik halefiyet yoluyla ÇHC'ye geçmiştir. Bu nedenle, Tayvan'ın statüsünün referandum yoluyla değiştirilmesi mümkün değildir. Zira "egemenliğin halka ait olması" prensibi egemenliğin ülkenin belirli bir bölgesinde yaşayan belirli kişilere değil ülkede bulunan tüm kişilere ait olmasını ifade eder. Dolayısıyla Tayvan üzerindeki egemenlik yalnızca Tayvan'da yaşayan kişilere değil tüm Çin Halkına aittir. Dolayısıyla Tayvan'ın statüsünün yalnızca Tayvan'da yaşayan kişilerin yapacağı bir referandum yoluyla değiştirilmesi mümkün değildir (White Paper, 2000). Kanımızca bu görüş tartışmaya açıktır. Şöyle ki; günümüzde uygulanan uluslararası hukuk bir insan topluluğunun haklarını

“halkların geleceklerini kendilerinin saptaması hakkı” ya da self determinasyon ilkesine dayanarak kullanacağı kabul edilmektedir (Pazarcı, 2007: 141). Nitekim BM şartının 55/1 hükmü self-determinasyon hakkını tanımaktadır. Bununla beraber devletler hukukunda bu hak tartışmalıdır. Öğretinin büyük bir bölümü bu hakkın her azınlık için değil kolonilerde ve işgal altındaki topraklarda yaşayan yerel halklar için tanınan bir hak olduğunu kabul etmektedir. Zira maddeyi devletlerin ulusal bütünlüklerinin ortadan kalkması şeklinde yorumlamanın bizzat BM Şartının metni ve ruhu ile bağdaşmayacağı belirtilmektedir (Doğan, 2006: 3). Öte yandan Tayvan Adasında yaşayan kişiler uluslararası hukuk açısından kendi kaderini tayin hakkına sahiptir. İlk olarak Tayvan Adasında yaşayan halk otonom bir siyasi yapı altında varlıklarını sürdürmektedirler. İkinci olarak bu kimseler 50 yıldan fazla bir süredir, ÇHC’de ki komünist sistemden farklı bir sosyo-ekonomik yapı altında varlıklarını sürdürmektedirler. Öte yandan Tayvan Adasında bulunan demokratik rejimin varlığı her iki yaka arasındaki siyasi bölünmeyi derinleştirmiştir. Bu üç unsur ile birlikte, Tayvan’ın *de facto* siyasi bir yapı olarak 50 yıldan fazladır süregelen varlığı, Tayvan Adası üzerinde yaşayan kişilere uluslararası hukuk ilkeleri çerçevesinde geçerli bir self determinasyon hakkı sağlamaktadır (Charney ve Prescott, 2000: 471).

Üçüncü bir görüşe göre; Tayvan ve Kıta Çin bölünmüş devlettir. Buna göre Çin toprakları, Çin Halk Cumhuriyeti ile Çin Cumhuriyeti arasında bölünmüştür. Her ikisi de beraberce Çin’in çatısını oluşturmaktadırlar. İkisi de Çin’in egemenliğini paylaşmaktadırlar. İki tarafta 60 yıldan fazladır, uluslararası kişiliğe sahip bağımsız bir devlet olarak faaliyet göstermektedirler. Uluslararası alanda diğer devletlerin Tayvan meselesini yaklaşımı da genel olarak bu yöndedir (Hsieh, 2009: 66). Benzer şekilde, 1990’ların başında Taipei yönetimi de boğazın iki yakasında bulunan “uluslararası arenada hukuki varlığa sahip iki yapının” “her birinin *de facto* kontrole sahip oldukları topraklar üzerinde yaşayan kişileri temsile yetkili olduğu” savıyla BM’ye üye olmak için bir teklif hazırlayarak kampanya başlatmıştır (Roth, 2009: 102). Nitekim uluslararası kuruluşlar ve diğer devletler *de facto* Tayvan’ın varlığını tanımaktadır. Öte yandan Pekin’e göre ise soğuk savaş döneminde ortaya çıkan iki Alman Devleti ilkesi Çin-Tayvan ilişkilerinin çözümlenmesinde kullanılamaz. Buna göre, savaş sonrası yenilen Almanya’nın statüsü galip devletler tarafından tayin edilerek, Federal Almanya Cumhuriyeti; İngiltere, Fransa ve ABD tarafından Alman Demokratik Cumhuriyeti ise Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmiştir.

Savaş sonrası Almanya'nın statüsü, galip devletler tarafından uluslararası hukuka konu pek çok anlaşma ile belirlenmiştir. Tayvan sorunu, Çin İç Savaşı sonucu ortaya çıkmış olup Çin'in iç meselesidir. Bu nedenle doğası gereği farklı olan Almanya örneği Çin-Tayvan ilişkilerinin çözümlenmesinde uygulanamaz (White Paper, 2000).

Bir diğer görüşe göre; Tayvan Adasının uzun yıllar Çan Kay-Şek'in kuvvetleri tarafından işgal altında olmasına rağmen 1980'lerden bugüne devam eden demokratikleşme süreci Tayvan'ın belirsiz statüsünü bağımsız hale getirmiştir. Ancak henüz devletleşme sürecini tamamlamamıştır (Hsieh, 2009: 65). Kanımızca bu görüş yerinde değildir. Montevideo Sözleşmesi'ne göre, bir devletin yönetiminin demokratik olup olmaması devlet olma gereklilikleri açısından bir anlam ifade etmemektedir. Sözleşme kapsamında devlet olma gereklilikleri için etkili bir yönetimin var olması yeterlidir.

Öte yandan Pekin ve Taipei esnek bir tek Çin politikasına sahiptirler. Birbirlerini hiç tanımamalarına rağmen, 1970'lerde iki Almanya'nın Ostpolitik Dönemi'nde olduğu gibi *de facto* ikili ilişkilerine devam etmektedirler. Bu sayede, her iki taraf da müzakere için zemin açmaktadır. Her iki tarafın da ilişkileri yürütmek için özel kurumları vardır. Tayvan'da yürütme, Yuanı altında Anavatanla İlişkiler Konseyi, Çin de ise Dışişleri Bakanlığı altında Tayvan'la İlişkiler Ofisi tarafından yürütülmektedir. Bu kurumların yanında her iki tarafta da ikili ilişkileri yürütmek üzere yarı resmi kurumlara sahiptirler (Hsieh, 2009: 79). Yine birbirlerini tanımamakla beraber aralarında çeşitli konularda 23 adet anlaşma imzalamışlardır. Bunlardan en önemlisi 2010 yılında imzalanan Boğazlar Arası Ekonomik İşbirliği Çerçeve Anlaşması'dır (Taiwan, 2021).

Çin'in en yüksek yasama organı olan Ulusal Halk Kongresi, 2005 yılında Tayvan'a karşı özel durumlarda güç kullanmayı da içeren gerekli tedbirlerin alınmasını sağlamak amacıyla hükümete yetki veren bir yasaı kabul etmiştir. Bu yasa ilk olarak zımni de olsa bölünmüş Çin'in varlığını kabul ediyordu. Yasa ile Deng Xiaping'in tek Çin iki farklı sistem yaklaşımı çerçevesinde Tayvan'ın Hong Kong ve Macau gibi özel bir yönetim statüsüne sahip bir bölge olacağı öngörülmektedir (Anti-Secession Law, 2021).

Öte yandan ikili ilişkilerin yürütülmesi çerçevesinde ÇHC yüksek mahkemesi Tayvan'ın yargı yetkisini *de facto* tanıyarak Tayvan Mahkemelerince verilmiş kararların aynı şekilde Çin'de de tanınması

gerektiğine karar vermiştir. Yüksek mahkeme kararında, Tayvan'ın ÇHC egemenliğinde olduğunu Tayvan mahkeme kararlarının tanınmasının sağduyu ve adalet meselesi olduğundan bahsederek mahkeme kararlarını kabul etmenin ulusal birleşme için faydalı olacağını ifade etmiştir (China Daily, 2009).

Tayvan Anayasa Mahkemesi, Tayvan'ın sınırlarını belirlenmesi amacıyla milletvekillerince 1993'te yapılan başvuru üzerine, kuvvetler ayrılığı ilkesi gereğince bu konunun yargı yetkisi dışında bir hükümet tasarrufu olduğu gerekçesiyle yapılan başvuruyu reddetti (Constitutional Court, 1993: 328). Anayasa Mahkemesi, daha sonra yasama organı tarafından Çin Halk Cumhuriyeti ve Tayvan arasında yapılan anlaşmaların, uluslararası anlaşma olarak sayılıp sayılamayacağı konusunda yaptığı bir diğer başvuruyu inceleyerek, yapılan anlaşmanın uluslararası hukuka tabi bir iç anlaşma olduğuna karar vermiştir (Constitutional Court, 1994: 329).

Yabancı Ülkelerin Tek Çin Politikasına Yaklaşımı

Uluslararası alanda diğer devletler diplomatik olarak tek Çin politikasına kabul etmektedirler. Ancak bununla beraber uluslararası ilişkilerin doğasından kaynaklı pratik yaklaşımları da uygulamaktadırlar. Tayvan'da yerleşik Çin Cumhuriyetini diplomatik olarak tanımasalar da yargı kararlarında ve ticari uygulamalarda *de facto* bağımsız bir devlet gibi kabul etmektedirler. Bu konuda devletlerin yaklaşımını inceleyecek olursak;

ABD'nin Tayvan'la ilişkileri, Tayvan'la İlişkiler Kanunuyla (TİK) yürütülmektedir. ABD tek Çin Politikası, ÇHC'den farklıdır. ABD, ÇHC'nin Tayvan üzerindeki egemenlik iddiasını hiçbir zaman tanımamıştır. ABD'nin Tayvan'la ilişkisi devlet benzeri bir ilişkidir. Bu nedenle *de facto* Tayvan'ı tanımaktadır. ABD'nin Taipei'de *de facto* bir büyükelçiliği ve izinli olarak ayrılan kariyer diplomatlarının istihdam edildiği özel sektöre ait bir örgüt olan Tayvan Amerikan Enstitüsü (The American Institute in Taiwan-AIT) bulunmaktadır. Buna kuruma karşılık olarak ise ABD'de başkent Washington ve diğer 12 Amerikan şehrinde faaliyet gösteren Taipei Ekonomik ve Kültür Temsilciliği (Taipei Economic and Cultural Representative Office-TECRO) bulunmaktadır (Pegg, 1998: 185).

İngiltere'de benzer bir yaklaşıma sahiptir. İngiliz mahkemeleri, önlerinde gelen dosyalarda verdikleri kararlarla Tayvan ve Çin'in farklı politik sınırlara sahip iki ülke olarak kabul etmektedirler (Hsieh, 2009: 72).

Fransız Mahkemesi, “Çin Cumhuriyetinin, bir Çin Devleti” olduğu, bu devletin tanınmamasının eski büyükelçilik binasına ilişkin haklarını savunmasına engel olmayacağı gerekçesiyle, Fransız Polinezyası’nda bulunan elçilik binasına ilişkin davada, Çin Halk Cumhuriyeti’nin temyiz talebini reddetmiştir (Hsieh, 2009: 72). Böylece, Tayvan’ı *de facto* bir devlet olarak kabul etmiştir. ABD, Almanya ve İtalyan mahkemeleri de önlerine gelen çeşitli olaylarda Çin Halk Cumhuriyetinin Varşova Konvansiyonu’na taraf olması ve Konvansiyona taraf olurken yaptığı bildirimde, Konvansiyon hükümlerinin Tayvan’ı da bağlayacağını bildirmesine rağmen mahkemeler ÇHC’nin bu görüşünü kabul etmeyerek *de facto* Tayvan’ı tanımışlardır (Hsieh, 2009: 72).

Kanada Quebec Eyalet mahkemesi daha da ileri giderek Tayvan’ın Montevideo Sözleşmesi çerçevesinde bağımsız bir politik yapı olarak tanımlamıştır. Yine Kanada’da, Nova Scotia Mahkemesi Tayvan’ı Uluslararası Deniz Hukuku çerçevesinde bayrak taşıyıcı devlet olarak tanımlamıştır. Yukarda zikredilen görüşler çerçevesinde genel olarak devletlerin kendi “Tek Çin farklı yorum” ilkesine sahip olduğunu ifade edebiliriz. Tayvan’ı tanımayan pek çok devletin mahkemeleri, ülkelerinin menfaatlerini korumak ve Tayvan ile ekonomik ve diplomatik ilişkileri sürdürebilmek için yargı kararlarıyla Tayvan’a *de facto* devlet statüsü vermişlerdir (Hsieh, 2007: 768).

Uluslararası kuruluşlar Tayvan’ın üyeliği için çeşitli formüller geliştirerek Tayvan’ın temsilini sağlamaktadırlar. Örneğin; Tayvan, 2002 yılından bu yana Dünya Ticaret Örgütü’ne müstakil gümrük bölgesi olarak üyedir (World Trade Organization, 2021).

SONUÇ

Uluslararası hukukta devletin tanınması, uluslararası hukukun bir kişisi olarak ortaya çıkmasından bağımsız, siyasî bir işlemdir. Çünkü bir ülkenin tanınması hukuki bir karardan ziyade politik bir seçimdir. Tanıma kararının politik doğası nedeniyle uluslararası alanda ülkelerin tanıma ya da tanımama kararlarına yönelik başvuru yapılabilecek bir merci de bulunmamaktadır. Bu nedenle bir devletin dünya üzerinde hiçbir devlet tarafından tanınmadığı durumda dahi Montevideo Sözleşmesinde öngörülen şartları taşıması halinde devlet sıfatını taşıyacaktır. Zira bir siyasi topluluk devlet olmanın koşullarını yerine getirmekle devlet statüsünü elde eder. Uluslararası hukuk açısından

tanıma, kurucu bir işlem olmaktan ziyade açıklayıcı bir işlemdir. Montevideo Sözleşmesi çerçevesinde Tayvan'ın 35,981 kilometrekare alan üzerinde yerleşik, 23,5 milyon nüfusa sahip olduğu ve sahip olduğu topraklar üzerindeki egemenliğini kesintisiz bir şekilde sürdürdüğü konusunda kuşku yoktur. Bunun yanı sıra Çin Halk Cumhuriyeti, Tayvan Adası üzerinde 1949 yılından bugüne kadar hukuki ve fiili bir egemenlik tesis edememiştir. Bu durum, Çin Halk Cumhuriyeti'nin Tayvan Adası üzerindeki hak iddialarını temelsiz kılmaktadır (Huang, 2002: 295; White Paper, 2000). Öte yandan Tayvan Adası'nda bulunan Çin Cumhuriyeti Hükümeti'nin, Çin ana karası üzerindeki hak iddiası da aynı gerekçelerle temelsizdir. Zira Tayvan Adası'nda bulunan Çin Cumhuriyeti, 1949 yılından bu yana Çin ana karası üzerinde fiili ve hukuki bir egemenlik kuramamıştır. Öte yandan organize bir siyasal yapı olarak Tayvan'daki otorite, 1949 yılından günümüze kadar kesintisiz bir şekilde devam etmiştir. Diplomatik ilişki kurma kapasitesi açısından ise Tayvan Adası'nda yerleşik bulunan Çin Cumhuriyeti, 1971 yılına kadar Birleşmiş Milletlerde Çin'i temsil etmiştir. Hali hazırda da 15 ülke tarafından tanınmaktadır (MOFA, 2021). Tayvan'ın yabancı ülkelerle ilişki kurmakta yaşadığı sorunların temel nedeni Çin Halk Cumhuriyeti'nin bu ülkelere diplomatik yollarla baskı yapmasından kaynaklanmaktadır. Bu durum Montevideo Sözleşmesi'nde zikredilen diğer devletlerle ilişki kurma kapasitesine hâlel getirmemektedir. Nitekim pek çok ülke, Tayvan'ı diplomatik olarak tanımamakla beraber uluslararası alanda hak ve yükümlülükler doğuracak anlaşmalar imzalamışlardır. Dolayısıyla uluslararası hukuk açısından Tayvan'ı, coğrafi alan itibarıyla Tayvan ve bağlı adalar üzerinde egemen olan, bağımsız bir devlet olarak tanımlamak gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Adıbelli, B. (2006). Çin Dış Politikasında Tayvan Sorunu. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Allen, S. (2000). "Statehood, Self-Determination and the 'Taiwan Question'". Asian Yearbook of International Law. (9):191-219.
- Anti-Secession Law. China Embassy. <http://www.china-embassy.org/eng/zt/999999999/t187406.htm> 17 Eylül 2021 tarihinde erişildi.
- Armaoğlu, F. (Tarihsiz). 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Azarkan, E. (2008). Uluslararası Hukukta Devletlerin Tanınması: Slovenya-Hırvatistan-Bosna Hersek. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Azarkan, E. (2016). "Devletlerin Tanınması ve 1933 Montevideo Sözleşmesi". Gaziantep University Journal of Social. 15(4):1055-1068.
- BBC News. (2020, 06 17). Çin ile Hindistan arasında Keşmir sınırında çatışma: İki nükleer güç arasındaki gerilim neden tırmanıyor? <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-53079330>, 25 Eylül 2021 tarihinde erişildi.
- Bozkurt, E, Poyraz, Y., Erdal, S(2018). Devletler Hukuku (10. Baskı). Ankara: Legem Yayıncılık.
- Caşın, M. H. (2013). Modern Uluslararası Hukukun Temel Esasları (Cilt 1). İstanbul: Legal Yayıncılık.
- Charney, J. I., & Prescott, J. (July 2000). "Resolving Cross-Strait Relations Between China and Taiwan". American Journal of International Law, 94(3): 453-477.
- Chen, L.-c., & Reisman, W. (1972, March). "Who Owns Taiwan: A Search for International Title". Yale Law Journal. 81(4): 599-671.
- China Daily. (2009, 5 14). Mainland courts further recognize Taiwan verdicts: http://www.chinadaily.com.cn/china/2009-05/14/content_7778802.htm, 14 Eylül 2021 tarihinde erişildi.
- Chiu, H. (Number 5-1992 (112)). "The International Legal Status of Republic of China". Occasional Papers/Reprint Series in Contemporary Asian Studies.
- Constitutional Court. (1993:328). Constitutional Court Judicial Yuan R.O.C: <https://cons.judicial.gov.tw/jcc/en-us/jep03/show?expno=328#secTwo>, 12 Eylül 2021 tarihinde erişildi.

- Constitutional Court. (1994:329). Constitutional Court Judicial Yuan R.O.C: <https://cons.judicial.gov.tw/jcc/en-us/jep03/show?expno=329>. 23 Eylül 2021 tarihinde erişildi.
- Council on Foreign Relations. (2021). Why China-Taiwan Relations Are So Tense: <https://www.cfr.org/backgrounder/china-taiwan-relations-tension-us-policy>. 19 Eylül 2021 tarihinde erişildi.
- Crawford, J. (2006). The Creation of States in International Law. 2nd edition.. Oxford Clarendon Press.
- Crozat, C. (1953). “Devletler Hukukunda Tanıma”. Journal of Istanbul University Law Faculty. 19 (1-2). 3-32: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuhfm/issue/9106/113847>. 10 Eylül 2021 tarihinde erişildi.
- Çelik, E. F.,(1987). Milletlerarası Hukuk. Birinci Kitap. 2. Baskı. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Doğan, İ. (2006). “Siyasal Bir İlke Olarak Halkların Kendi Geleceğini Belirleme İlkesine Devletler Hukuku Açısından Bakış”. Kamu Hukuku Arşivi. 9 (1):1-11.
- Eric Ting-Lun Huang. (2002). The Status of Taiwan Under International Law and in a Changing World. <http://digitalcommons.law.ggu.edu/theses>. 11 Eylül 2021 tarihinde erişildi.
- Eröktem, M. (2018). “Tayvan Gözlemleri”. Türkiye’de Tayvan Çalışmaları- I.:1-17. Ankara: APAM Yayınları.
- Global Firepower (2021). https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.php?country_id=taiwan. 19 Eylül 2021 tarihinde erişildi.
- Hsieh, P. L. (2007). “An Unrecognized State in Foreign and International Courts: The Case of the Republic of China on Taiwan”. Michigan Journal of International Law, 28(4), 765-814.
- Hsieh, P. L. (2009). “The Taiwan Question and the One-China Policy: Legal Challenges with Renewed Momentum”. Die Friedens-Warte: Journal of International Peace and Organization. 84, (3):59-81.
- Karadağ, H. (2018). “Birleşmiş Milletler ve Tayvan'ın Tanınma Sorunu”. Türkiye’de Tayvan Çalışmaları.:47-54. Ankara: APAM Yayınları.
- Kasım, K., & Kasım, E. E. (2017). “Taiwan-Cyprus-Kosovo Cases: Differences and Similarities”. Yönetim Bilimleri Dergisi/Journal of Administrative Sciences, 15(30):553-572.
- Kıran, A. (2017). “Uluslararası Hukukta Devletleri Tanıma ve Tanınma Türleri”. Social Sciences Studies Journal, 3(6):1083-1098.

- Kuzu, E. (2011). Uluslararası Hukukta Tanıma ve Kosova'nın Tanınma Sorunu. T.C İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Mcbeath, G. A. (1998). *Wealth and Freedom: Taiwan's New Political Economy*. Ashgate, Aldershot and Brookfield.
- Ministry of Foreign Affairs, Republic of China (Taiwan). (2021). Diplomatic Allies: https://en.mofa.gov.tw/AlliesIndex.aspx?n=1294&sms=1007#Accesskey_U. 22 Eylül 2021 tarihinde erişildi.
- Montevideo Convention. (1933, Aralık 26). University of Oslo Faculty of Law: <https://www.jus.uio.no/english/services/library/treaties/01/1-02/rights-duties-states.xml>. 20 Ağustos 2021 tarihinde erişildi.
- National Statistics Republic of China. (2021). National Statistics: <https://eng.stat.gov.tw/point.asp?index=9>. 18 Eylül 2021 tarihinde erişildi.
- Pazarcı, H. (2007). *Uluslararası Hukuk, Gözden Geçirilmiş 5. Bası*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Pegg, S. (1998). *International Society and the De Facto states*. Aldershot: Ashgate.
- Roth, B. R. (2009). "The Entity That Dare Not Speak Its Name: Unrecognized Taiwan as a Right-Bearer in the International Legal Order". *East Asia Law Review*, 4(9):92-122.
- Sezen, S. (2018). "Tayvan Yönetim Sistemi ve Kalkınma Politikaları". *Türkiye'de Tayvan Çalışmaları-I*: 124-160. Ankara: APAM Yayınları.
- Shaw, M. N. (2008). *International Law, sixth edition*. Cambridge University Press.
- Statisticstimes. (2021). <https://statisticstimes.com/economy/projected-world-gdp-ranking.php>. 17 Eylül 2021 tarihinde erişildi.
- Şöhret, M. (2014). *Uluslararası Hukukta Devletlerin Tanınması (Tanınmamış Bölgeler)*. T.C. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi. Kocaeli.
- Şöhret, M. (2019). "Uluslararası Hukukta Devletlerin Tanınmasının Hukuki Boyutu ve Tanınma ile İlgili Başlıca Normlar". *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*(38): 63-88.
- Taiwan. (2021). 26.09.2021 tarihinde Cross-Strait Relations: https://www.taiwan.gov.tw/content_6.php, 21 Eylül 2021 tarihinde erişildi.

- Taiwan News. (2021, Nisan 03). Taiwan Ranked 2nd Freest in Asia by Freedom House: <https://www.taiwannews.com.tw/en/news/4141747>, 22 Eylül 2021 tarihinde erişildi.
- The Diplomat. (2019, 09 26). "Taiwan Loses 2 Diplomatic Allies, Wins US Support Ahead of Crucial Presidential Election". <https://thediplomat.com/2019/09/taiwan-loses-2-diplomatic-allies-wins-us-support-ahead-of-crucial-presidential-election/>, 17 Eylül 2021 tarihinde erişildi.
- Toluner, S. (2004). Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin Milletlerarası Hukuki Statüsü, Milletlerarası Hukuk Açısından Türkiye'nin Bazı Dış Politika Sorunları (2.Baskı b.). İstanbul: Beta Yayınları.
- Wang, Austin C. K.-Y.-Y. (2018.11.10). The Diplomat. What Does the 1992 Consensus Mean to Citizens in Taiwan? <https://thediplomat.com/2018/11/what-does-the-1992-consensus-mean-to-citizens-in-taiwan/>. 23 Eylül 2021 tarihinde erişildi.
- Wang, T.-s. (June 2002). The Legal Development of Taiwan in the 20th Century: Toward A Liberal and Democratic Country. Pacific Rim Law & Policy Journal, Vol.11.No.3: 531-559.
- White Paper--The One-China Principle and the Taiwan Issue. (2000.02.21). <https://www.fmprc.gov.cn/ce/ceno/eng/ztxw/twwt/t110655.htm>, 07 Ağustos 2021 tarihinde erişildi.
- World Trade Organization. (2021). https://www.wto.org/english/thewto_e/countries_e/chinese_taipei_e.htm, 23 Temmuz 2021 tarihinde erişildi.

GRİ BÖLGE STRATEJİLERİ ÇERÇEVESİNDE TAYVAN’IN HİBRİT TEHDİTLERLE MÜCADELE STRATEJİSİ

*Diren DOĞAN**

GİRİŞ

Uluslararası literatürde genel bir kabul haline gelmiş olan “Asya’nın Yükselişi” kavramı, son yirmi yıldır özellikle Asya ülkeleri arasından Çin Halk Cumhuriyeti’nin sıyrılışı ile dikkat çekmektedir. Devletler sahnesinde bahsedilen yirmi yılın oldukça kısa bir süre olduğu göz önüne konulursa, Çin’in yükselen güç olma yoluna girişi ve bu durumu tehdit olarak algılayıp önlem alması beklenen başat güç ABD’nin geç uyanışı ciddi soru işaretlerine sebep olmaktadır. Bu noktada ABD’nin refleks mekanizmalarını eleştirmenin yanı sıra Çin’in yeni nesil savaş stratejilerini uygulamadaki donanımının incelenmesi önemlidir. Nitekim uluslararası düzene aykırı davranmanın tecrübesini Afyon Savaşı ile acı şekilde deneyimleyen ve aşağılanma yüzyılı olarak betimlediği bir dönemden geçen Çin, bu süreçten çıkardığı derslerle günümüzde büyük satranç tahtasının en dikkat çeken ve anlaşılmaya çalışılan oyuncularında kendine yer bulmuştur.

Küreselleşen dünyada ortadan kalkan keskin ayrımlar yalnızca sınırları, dilleri, kültürleri değil; ülkelerin tehdit tanımlamalarını da bulanıklaştırmaktadır. Bu bulanıklık güvenlik çalışmalarında savaş ile barış durumu arasında konumlanan ve klasik savaş eşiğinin altında kalan “Gri Bölge” kavramını ortaya çıkarmıştır. Barış ve savaş arasındaki operasyonel alan olarak kabul edilen gri bölgede uygulanan stratejiler bu stratejiye maruz kalan ülkeleri cevap verme noktasında kararsız bırakırken, uluslararası hukukun araçsallaşmasına da ciddi örnek sunmuşlardır. Bu doğrultuda söz konusu “Gri Bölge Stratejisi” kavramı 2010 yılında yayınlanan ABD Savunma Bakanlığı raporu ile dikkatleri toplamış ardından yapılan

* Doktora Adayı, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi. diren.dogan@alanya.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-6021-2828.

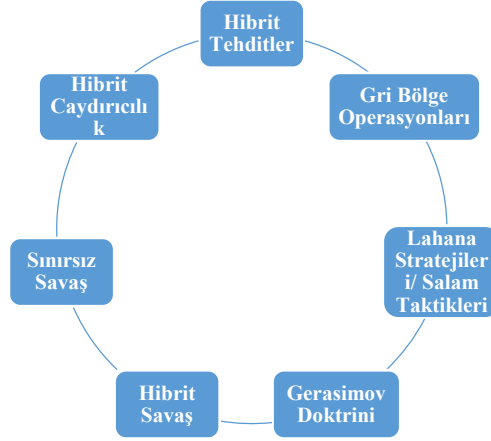
alışmalarla uluslararası literatüre girmiştir. Kavram kısaca; barışçıl bir davranış olarak nitelendirilemeyecek kadar iddialı, ancak savaş zamanı gerçekleştirilen bir faaliyet sayılamayacak kadar saldırganlıktan uzak davranışlar bütünü olarak tanımlanmıştır. Yine aynı yıl Japonya Savunma Bakanlığı gri bölge stratejilerini Çin'in davranışları ile özdeşleştiren ilk devlet olmuştur. Bu tarihten itibaren Çin'in özellikle Güney Çin Denizi'nde attığı adımlar veya kendi toprağı gördüğü Tayvan'a yönelik faaliyetleri gri bölgede gerçekleştirilen toprak, egemenlik ve ekonomik çıkarlar üzerinde savaşlara dönüşmeyecek seviyedeki çatışmalar olarak tanımlanmıştır.

Bu doğrultuda bu çalışma Çin Halk Cumhuriyeti'nin, Tayvan'daki gri bölge stratejilerini ve bu stratejiler kapsamında uyguladığı hibrit tehditlerin analizini içermektedir. Çin Halk Cumhuriyeti'nin 21. Yüzyılda gri bölge stratejileri kapsamında Tayvan 'daki hak iddiaları paralelinde bölgeye yönelik uyguladığı hibrit tehditleri açıklamayı ve Tayvan'ın bu tehditlere karşı geliştirdiği mücadele stratejilerini araştırmayı amaçlamaktadır. Savaş ve barış arasında kalan bir kesişim kümesi olarak tanımlanan "Gri Bölge Stratejileri (atışmaları)"nin incelenmesi ve bu çerçevede Çin Halk Cumhuriyeti'nin uluslararası hukukun sınırlarından sızarak Tayvan'a yönelik uyguladığı hibrit tehditlerin analiz edilmesi çalışmanın öncelikli amacıdır. Aynı zamanda demokratik olmayan yönetimlerin demokratik rakiplerine karşı uyguladığı hibrit tehdit unsurlarını araştırmayı, demokrasilerin bu tehditlere yanıt verme yollarını aramayı, bu doğrultuda Tayvan örneğinden hareketle hibrit tehdide maruz kalan ülkelerin mücadele yelpazelerini genişletecek öneriler sunmayı amaçlamaktadır.

A. Kavramlar ve Tanımlar

Son yıllarda oldukça popüler hale gelen ve 21. yüzyılda devletlerin rakiplerine karşı yürüttükleri güvenlik odaklı faaliyetleri tanımlamayı amaçlayan çalışmalarda, kavramların birbiri içine geçmişliği ve henüz net bir ayrıma sahip olmaması sebebiyle çoğunlukla çakışan tanımlamalar bir arada kullanılabilir. Bu noktada bu kavramların birbirine karşıt anlamlar taşımadığı aksine birbirini tamamlayan ve yeni stratejilerde bütüncül olarak kullanılan enstrümanları ifade ettiklerini vurgulamak önemlidir. Bu doğrultuda örneğin hibrit tehditlerin veya hibrit savaşın ekseriyetle gri bölgede gerçekleştiği, devletlerin bu faaliyetleri uygularken salam stratejilerinden faydalandıklarını, bu stratejilere maruz kalan devletlerin yanıt olarak karşı hibrit caydırıcılık enstrümanlarını kullandıklarını belirtmek, her

kavramın birbirinden bağımsız değil birbirine benzer veya birbirini tanımlayan kavramlar olduğunu vurgulamak noktasında önem teşkil etmektedir.



Şekil 1: Hibrit tehdit okumalarında karşılaşılan kavramlar kümesi

a. Gri Bölge Stratejileri

Çalışmanın ana konusu olan “Hibrit Tehdit” kavramı, tıpkı uygulayan aktörün niyeti gibi bünyesinde sayısız belirsizlik barındırırken, kavramın yeşermesi için ihtiyaç duyduğu en uygun ortamın “gri bölge” olduğu hususu genel kabul görmüş bir gerçekliktir (Aday vd. 2019: 5). Gri bölgede gerçekleştirilen faaliyetlere kısaca “Gri Bölge Stratejileri (veya taktikleri)” ismi verilmektedir. Kavram üzerinde fikir birliği olmadığını belirtmekle birlikte kısaca gri bölge stratejileri; barış zamanındaki klasik rekabet eşiğini aşan ancak geleneksel bir rekabeti tetikleme olasılığı düşük olan eylemleri tanımlamak için kullanılmaktadır (Kiessling 2021). Gri bölgede gerçekleştirilen faaliyetlere savaş demek gerçeklikten uzak bir yorum olacaktır çünkü buradaki faaliyetler çatışma yelpazesinin genişliği noktasında devletler arasındaki geleneksel çatışmalardan ayrılırlar. Gri bölge faaliyetlerinin bu yelpazede bir konuma yerleştirilmesi istendiğinde, en soldaki barışçıl devletlerarası rekabetten en sağdaki nükleer Armagedona uzanan çizgide gri bölge stratejileri merkezin soluna düşecektir (Barno, Benzahel 2015, <https://warontherocks.com/2015/05/fighting-and-winning-in-the-gray-zone/>, 1 Şubat 2022’de erişildi).



Şekil 2: Konvansiyonel Olmayan Savaşta Çatışma Spektrumu (Hoffman 2016: 29)

Gri bölge faaliyetleri ile ilgili farklı bir tanım, bir devletin, askeri güç seviyesindeki kuvvet kullanım eşiğinin hemen altındaki faaliyetlerine işaret etmektedir. Çatışma eşiğinin altında kalan bu faaliyetlerde amaç, belirli stratejik hedeflere ulaşmak iken, uygulanan stratejide entegre ulusal ve ulus altı güç araçları kullanılabilir (Hoffman 2016)¹. Yine benzer bir tanımda gri bölge faaliyetleri birinin güvenlik hedeflerine doğrudan ve büyük ölçüde kuvvet kullanımına başvurmadan ulaşmaya çalışan, kararlı durum caydırıcılığının ve güvencesinin ötesinde bir çaba veya çabalar dizisi olarak tanımlanmaktadır (Chorn ve Sato 2019). 30.06.2022 11:04:00Terimle alakalı üretilebilecek farklı tanımların yanı sıra; tanımlarda görülen farklılıklar devletlerin konu hakkında benzer görüşlere sahip olup olmadıklarını anlamayı da zorlaştırmaktadır. Günümüzde gri bölgeyi net olarak neyin oluşturduğu noktasında ortak bir kanı bulunmamakla birlikte uzmanların ve karar alıcıların uzlaştığı tek bir husus vardır; devletler, stratejik bir avantaj elde etmek için “askeri müdahaleyi tetikleyecek bir seviyenin altında” gri bölge taktiklerini kullanırlar (Kiessling 2021, 122). Çünkü gri bölge operasyonları, gri bölge şokunu tolere edebilen ve geri yansıtabilen esnek bir barış zamanı için uygundur, aniden savaşın patlak vermesine sebep olacak kadar kırılgan bir barış için uygun değildir. Tüm taraflar savaşılmaya hazırsa yani eğer barış ihtimali zayıfsa, gri bölge operasyonları üstlenilmesi çok riskli olacaktır. Çünkü böyle bir ortamda beklenmedik bir savaşın çıkma ihtimali ciddi seviyededir. Bunun anlamı, gri bölge eylemlerinde hedeflerin iş birliğine yatkın olması gerektiğidir; barışı bozmaya değil, mesafeyi korumaya yatırım yapmalıdırlar. Bu yüzden statükoyu sürdürmek isteyen ülkeler, bu tür bir öz caydırıcılığa karşı özellikle savunmasız olacaklardır (Layton 2021, <https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/responding-chinas-unending-grey-zone-prodding>, 6 Şubat 2021 tarihinde erişildi.).

¹ Bu doğrultuda rakip devlet inkâr edilebilirliği kaybetmeden uygulanan askeri gücün seviyesini arttırmak için vekil güçleri kullanabilir. Bkz. Rusya’nın Küçük Yeşil Adamları.

Gri bölge kavramı esasen yeni bir kavram olmamakla birlikte² günümüzde popüler hale gelmesini sağlayan dikkat çekici adım ABD dört yıllık savunma incelemesinde “Gri Bölge” kavramından bahsedilmesiyle gerçekleşmiştir. Belgede geçen cümleler bir bakıma gelecekteki savaşların evirildiği yönü gösterir niteliktedir:

“Önümüzdeki on yıllarda güvenliğimize yönelik tehditlerin, devletin gücünden ziyade devletin zayıflığından kaynaklanması daha olasıdır. Gelecekteki stratejik manzara ne tamamen savaş ne de tamamen barış olan belirsiz gri alanda giderek artan bir şekilde zorluklara sahip olacak. Böyle bir ortamda, ortaklarımızın güvenlik sorunlarına yanıt vermesini sağlamak, ABD kuvvetlerine yönelik riski azaltabilir ve güvenliği tek başımıza ulaşamayacağımız alanlara kadar genişletebilir.” (US Department of Defence 2010, 78).

Amerika’nın vurguladığı gelecekteki savaşların gri alanda gerçekleşeceği öngörüsünün dışında, Japon Savunma Bakanlığı, gri bölge ile Çin’in davranışlarını eşleştiren ve formüle eden ilk devlet kurumudur. 2010 yılında gri bölgenin ilk kez bahsedildiği ABD dört yıllık savunma incelemesinin yayınlanmasından birkaç ay sonra, Japonya Savunma Bakanlığınca oluşturulan Ulusal Savunma Programı Yönergeleri (NDPG) bu tür çatışmaları Japonya perspektifinden ele almıştır. Belgede, Doğu Asya’daki güvenlik durumu, “artan sayıda gri bölge” olarak adlandırılan anlaşmazlıkların olduğu toprak, egemenlik ve ekonomik çıkarlar üzerinden savaşlara dönüşmeyecek durumdaki çatışmalar olarak tanımlanmıştır (Fouse 2011, 4). 2013 yılındaki NDPG’de ise bu kavramın bizzat tanımına yer verilerek “Çeşitli ülkeleri içeren, devam eden bölgesel ihtilafların yanı sıra “gri bölge” olarak adlandırılan durumların sayısında bir artış, yani ne saf barış zamanı ne de toprak, egemenlik ve deniz ekonomik çıkarları üzerindeki beklenmedik durumlar var.” ifadelerine yer verilmiştir (Japan Ministry of Defence 2013, 2).

Diğer taraftan bu tanımlamaların ötesinde, devletleri gri bölge stratejilerini uygulamaya iten motivasyonların araştırılması önemli bir husustur. BM Birleşmiş Milletler Antlaşması madde 2/4’te belirtildiği üzere

² Bkz. Henry A. Kissinger, Military Policy and Defense of the “Grey Areas”, Foreign Affairs, 1955. <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/1955-04-01/military-policy-and-defense-grey-areas>

uluslararası hukukta kuvvet kullanımı yasaktır ancak pek çok uygulamada da görüldüğü üzere devletler meşru müdafaa olarak gördüğü durumlarda, kuvvet kullanma kapasitesini tetiklemekten kaçınmak için gri bölge taktiklerini tasarlayabilirler (Farid j. Mawlood 2019, 1; Mazarr 2015, 34). Gri bölge faaliyetlerinin uygulanmasının çekici tarafı; bu faaliyetler sayesinde bir taraftan potansiyel düşmanlar, büyük ölçekli bir çatışma olasılığından kaçınırken diğer taraftan devletler, uluslararası toplumun dikkatini çekmeden, hedeflerini kendi çıkarlarına hizmet etmeye zorlayabilmektedirler (Chorn ve Sato 2019). Aynı zamanda konvansiyonel savaşa nazaran gri bölge faaliyetlerinin düşük maliyeti özellikle günümüz küresel ekonomik konjonktüründe önemli bir unsurdur. Bu noktada gri bölge stratejilerinin uygulama örneklerini incelemek için uzaklara bakmamız beyhude bir çaba olacaktır zira Rusya'nın Kırım'ı ilhakı sırasında sahada görünen kamuflajlı ancak üstlerinde herhangi bir ülkeye ait işaret taşımayan “*küçük yeşil adamları*”, günümüzde Ukrayna'da uyguladığı pasaport politikası ve ülke içindeki ayrılıkçılara verdiği örtülü destek, Boko Haram'ın Nijerya, Husi'lerin Yemen'deki provakatif faaliyetleri gri bölge stratejilerinin geniş enstrümanlarından yalnızca bir kağıdır (Barno ve Bensahel 2015). Tabi bu noktada gri bölge stratejilerinin en iyi uygulayıcılarından biri olan Çin Halk Cumhuriyeti'ne (Çin) ayrı bir yer açılması gerekmektedir. Çin, jeopolitik avantajlar uğruna gri bölge stratejilerini uygulayan tek ülke olmasa da bölgesel anlamda en iyi gri bölge uygulayıcılarından biri olduğunu söylemek yerinde bir yorum olacaktır. Nitekim buradaki yetenek sadece Çin'in uyguladığı stratejilerde değil aynı zamanda bulunduğu bölgenin en muazzam gri bölge alanlarından biri olmasından kaynaklanmaktadır. Gerek Güney Çin Denizi'ndeki toprak ihtilafları, gerek Tibet bölgesinde Hindistan ile yaşanan uyuşmazlıklar, gerek Uygur meselesine gösterdiği hassasiyetin diplomaside Çin'in yumuşak karnı olarak görülmesi, gerekse Tayvan meselesi ve tüm bu konularda ortaya çıkan gelişmeler gri bölge stratejilerini uygulamak için Çin'e uygun bir habitat oluşturmaktadır (Godement 2020; Şahin 2019, 79). Bu örnekler arasında en dikkat çekici gri bölge faaliyeti ise Çin'in Güney Çin Denizi (GÇD)'ndeki egemenlik iddiaları kapsamında inşa ettiği yapay adalar ve militarizasyon faaliyetleridir (James Holmes 2021). Uluslararası hukukun sınırlarından kolayca sızan bu adımlar uluslararası liberal düzenin devamı için endişe verici kabul edilirken, Çin'in bölgede uyguladığı lahana stratejileri ise oldukça dikkat çekici bir oyalama ve hâkimiyet kurma taktiği olarak dikkatleri çekmektedir. Çin, buradaki tartışmalı adalara özenle hazırlanmış bir

zamanlama sırasıyla; önce balıkçı gemilerini, ardından balıkçı devriye gemilerini, ardından sahil güvenlik gemilerini ve son olarak PLAN savaş gemilerini göndermiş, bu adaları lahana yaprakları gibi katman katman çevreleyerek diğer iddiacı devletlerin gemilerinin buraya erişimini engellemiştir (Layton 2021, <https://www.lowyinstitute.org/the-interpreter/bringing-grey-zone-focus>, 5 Şubat 2022 tarihinde erişildi). Çin'in *core interest*³ olarak tanımladığı diğer bölgelerde de benzer davranışları bulunmaktadır ve bu faaliyetler incelendiğinde kendisi için iyi bir gri bölge stratejisi uygulayıcısı demek doğru olacaktır çünkü Çin'in gri bölge faaliyetleri silahlı şiddet kullanılmadan gerçekleştirilen faaliyetlerdir; bu kapsamda Haziran 2020'de öldürülen Hintli askerler, tahta sopalar ve atılan taşların yer aldığı fiziksel bir münakaşa neticesinde öldürülmüşlerdir, Vietnam Çin sınırından geçtiğimiz günlerde gelen görüntülerde yine birbirine taşlarla saldıran taraflara rastlanmıştır. Çin silahlı çatışmaya başvurmada, lahana stratejileriyle toprak kazanma arayışında diğer gri bölge uygulayıcılarına göre daha soft araçlara yönelmektedir. Bunun ötesinde gri bölge faaliyetleri, bölgedeki ve bölge dışı ülkelerin Çin'in çıkarlarını dikkate alarak davranışlarını ve eylemlerini değiştirmesi anlamında stratejik avantaj elde etmeyi de amaçlamaktadır (Layton 2021b). İlerleyen kısımda daha geniş alınacak olan Çin'in bu stratejileri yalnızca bahsedilen örneklerle sınırlı olmamakla birlikte çok farklı araç takımlarını içermektedir. Bunlar;

- Bilgi operasyonları ve dezenformasyon,
- Siyasi ve ekonomik zorlama,
- Siber ve uzay operasyonları,
- Devlet kontrolündeki güçler tarafından provokasyon, faaliyetleridir (Hicks, Federici ve Akiyama 2019, 3).

³ Hayati çıkar olarak değerlendirilebilmektedir. 2015 yılına kadar Tayvan, Uygur Sorunu, Tibet Meselesi gibi toprak odaklı konular Çin'in core interesti olarak tanımlanırken 2015 yılında Güney Çin Denizi de bu kapsam içine alınmıştır. Çin'in bu başlıklardan herhangi birinden taviz vermesi düşünülemezken, bu başlıklara yönelik bir dış adım savaş sebebi olarak tanımlanmaktadır.

Gri Bölge Karakteristiği	Çin'in Faaliyetleri
Entegre kampanyalar yoluyla siyasi hedefleri takip eder.	- Güney Çin Denizi'ndeki iddiaların siyasi temellerini özetledi. Anlatı, propaganda çabaları. - Çok sayıda unsur koordine edildi: Denizcilik, siyasi, ekonomik, askeri. - Entegre askeri olmayan yaklaşımın teorik temelleri atıldı.
Çoğunlukla askeri olmayan veya kinetik olmayan araçlar kullanır.	- Paramiliter: Sivil balıkçı filolarının ve uçaklarının, ihtilafli bölgelerde mevcudiyet sağlamak, diğer hak sahiplerinin faaliyetlerini kuşatmak ve bunaltmak veya baskı altındaki Çinli mevcudiyet iddialarını güçlendirmek için konuşlandırılması. - Ekonomik: Doğrudan yardım veya elverişli ticaret anlaşmaları teklif etmek, erişim anlaşmaları veya ortak kalkınma anlaşmaları imzalamak, tehdit etmek veya yaptırım uygulamak. - Enerji: Varlık araçları olarak petrol kulelerinin kullanılması; teşvik olarak enerji anlaşmaları ve yardım. - Diplomatik: Doğrudan zorlayıcı diplomasi yürütmek, Çin'in eylemlerine iş birliği veya koalisyon tepkilerini baltalamak için çalışmak, müzakerelere katılmak. Kurallara dayalı bir düzenin temel istikrarını koruyan, ancak nüfuzu Pekin'e kaydıran paralel normlar ve kurumlar oluşturmak. - Bilgilendirici: Resmî açıklamalar, sosyal medya kampanyaları, tanıtım hikâyeleri; bilgi toplamak ve şekillendirmek için siber yeteneklerin kullanılması, cezai eylemleri tehdit eder.
Açık bir savaştan kaçınmak için, tırmanan kilit eşiklerin altında kalmaya çalışır.	Kendini savunma hükümlerini tetikleyen BM Şartı "saldırgan eylemler" tanımı da dâhil olmak üzere, yanıt eşiklerinin altında kalmaya yönelik görünüşte açık niyet. Gerilimi azaltmak ve eşikleri korumak için geri çekilmeye istekli olmak.
Belirleyici sonuçları kısa sürede aramak yerine kademeli olarak hedeflerine doğru hareket eder.	Stratejik hedeflere ulaşmak için uzun vadeli, artan adımlar dizisi. Gerginlikleri azaltmak ve uzun vadeli ilerleme kapasitesini korumak için geri adım atmaya istekli.

Şekil 3: Çin'in Gri Bölge Faaliyetleri (Mazarr 2015, 84-85)

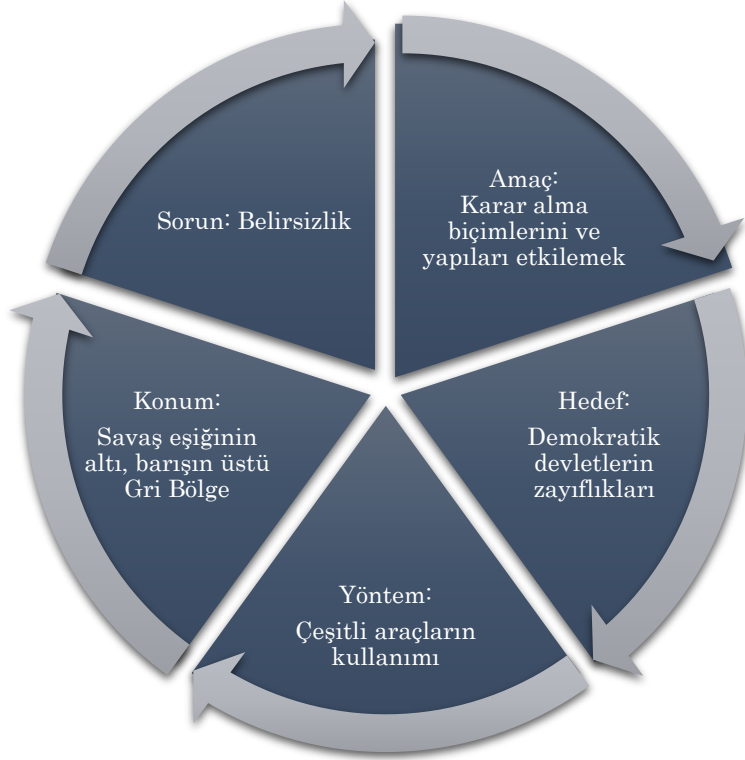
b. Hibrit Tehditler

Daha önce de belirtildiği üzere gri bölge, savaş ve barış arasındaki kesişim kümesini oluşturan bir bölgedir. Devletlerin burada gerçekleştirdiği faaliyetler uluslararası hukukun sınırından kolayca sızabilirken, kuvvet kullanma noktasında akıllarda ciddi soru işaretleri oluşturmaktadır. Burada gerçekleştirilen faaliyetlerin geneli yıpratma, geciktirme, inkâr ve ikna stratejileriyle gerçekleşir. Bu stratejilerin uygulanma noktasında en etkili araçlardan biri elbette aktörler tarafından uygulanan hibrit tehditlerdir. Hibrit tehditler, hedef alınan bir ulusun ağırlıklı olarak barış, kriz ve savaş arasındaki “gri bölgede” yürütülen, ulusal güvenlik çıkarlarına zarar verecek şekilde siyasi karar alma sürecini etkilemeyi amaçlar (NATO StratCom COE 2019, 5). Hibrit tehdit kavramı tıpkı gri bölge stratejileri gibi hem uygulama alanında hem de tanımında belirsizlikler barındırırken özellikle NATO ve Avrupa Birliği (AB) tarafından sınırlarının belirlenmesi, faaliyetlerinin tanımlanması ve bu sayede karşı yanıt enstrümanlarının oluşturulması noktasında ciddi çalışmalar yapılmaktadır. Bu doğrultuda NATO ve AB, 2016 yılından itibaren Hibrit tehditlere karşı koymayı iş birliği için bir öncelik olarak nitelemiştir (European Union 2016). Bu kapsamda 2016 yılında onaylanan AB ve NATO ortak deklarasyonunun ardından 2017 yılında dokuz katılımcı devletin (Finlandiya, İsveç, Birleşik Krallık, Letonya, Litvanya, Polonya, Fransa, Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri) ortak bir deklarasyon imzalamasıyla⁴ “Avrupa Hibrit Tehditlerle Mücadele Mükemmeliyet Merkezi (Hybrid CoE)” kurulmuştur (European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats 2016a). Temel amacı Hibrit tehditleri önlemek ve üye devletlerin hibrit tehditlere karşı kabiliyetlerini geliştirmek olan Hybrid Coe’ye göre Hibrit tehditler; yerel, bölgesel, devlet veya kurumsal düzeyde karar verme sürecini etkileyerek bir hedefi baltalamak veya zarar vermek amacını taşıyan devlet veya devlet dışı aktörler tarafından yürütülen bir eylemi ifade eder. Bu tür eylemler koordineli ve senkronizedir ve kasıtlı olarak demokratik devletlerin ve kurumların zayıf noktalarını hedefler. Bu faaliyetler siyasi, ekonomik, askeri, sivil veya bilgi alanlarında yer alabilirken aynı zamanda çok çeşitli araçlar kullanılarak gerçekleştirilirler ve aynı zamanda tespit ve ilişkilendirme eşiğinin altında kalacak şekilde tasarlanmışlardır (European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats 2016b). Hibrit tehditler noktasında NATO’nun tanımında “Askeri ve askeri olmayan,

⁴ Türkiye, bu merkeze 2020 yılında katılmıştır.

dezenformasyon, siber saldırılar, ekonomik baskı, düzensiz silahlı grupların konuşlandırılması ve düzenli kuvvetlerin kullanılması dahil olmak üzere, örtülü ve açık yolları bir araya getiren, savaş ve barış arasındaki çizgiyi bulanıklaştırmayı ve hedef kitlelerin zihinlerine şüphe tohumları ekmeyi amaçlayan faaliyetler bütünü” ifadelerine yer verilmektedir (NATO 2016). AB’nin hibrit tehditlerle ilgili tanımı NATO ile benzerlik göstermekle birlikte NATO’nun öncelikleri durumsal farkındalık, siber savunma, tatbikatları oluştururken, AB durumsal farkındalık, siber güvenlik ve dezenformasyon temalarına daha fazla öncelik vermektedir (Szymański 2020, 1). Bu doğrultuda AB hibrit tehditleri; belirli siyasi hedeflere ulaşmak için devlet veya devlet dışı aktörler tarafından koordineli bir şekilde kullanılabilecek geleneksel ve geleneksel olmayan, askeri ve askeri olmayan faaliyetlerin birleşimi olarak kullanmakta ve bu kapsama özellikle askeri olmayan faaliyetlerin geniş bir skalasını dahil etmektedir. AB’nin değindiği bu faaliyetler arasında enerji kaynakları veya finansal hizmetler gibi kritik hizmetlerin kesintiye uğraması yoluyla kritik bilgi sistemlerine yönelik siber saldırılardan, kamu kurumlarına olan güvenin sarsılmasına veya sosyal bölünmelerin derinleşmesine kadar düşük seviyedeki farklı enstrümanlara yer verilirken bunların tespit edilmesinin güçlüğü üzerine özellikle durulmuştur (“A Europe That Protects: Countering Hybrid Threats” 2018). Hibrit tehdit tanımı, Hibrit tehditlerle mücadele kapsamında en yoğun çalışmaları yürüten bu üç yapının tanımlarıyla sınırlı olmamakla birlikte; dezenformasyon, siber saldırılar kolaylaştırılmış göç, casusluk, uluslararası hukukun manipülasyonu, kuvvet tehditleri (hem düzensiz silahlı gruplar hem de konvansiyonel kuvvetler tarafından), siyasi yıkım, sabotaj, terörizm, ekonomik baskı, enerji bağımlılığı vb. pek çok enstrümanı içerisinde barındırmaktadır (NATO StratCom COE 2019, 8).

Yukarıda genel tanımları yapılan hibrit tehdit unsurları içerik olarak kinetik ve kinetik olmayan hibrit tehditler olmak üzere iki ayrı gruba ayrılmaktadır. Kinetik hibrit tehditler; vekalet savaşları, bildirilmemiş çatışmalar ve paramiliter gruplar gibi sert güç unsurlarını içerirken, kinetik olmayan hibrit tehditler; Anlatı odaklı operasyonlar ve sosyal medyanın silahlandırılması, siber saldırılar, ekonomik baskı ve bu tehditleri uygulayan aktörlere finansman sağlanması gibi çeşitli unsurları içerir (Duarte 2020).



Şekil 4: Hibrit tehdit döngüsü

Hibrit tehditlerin tıpkı gri bölge stratejileri gibi en sorunlu tarafı belirsizliktir. Tehdidi uygulayan aktörün niyeti belirsiz olduğu içindir ki bu niyet, çoğu zaman kasıtlı olarak gizlenir, tehdide maruz kalan devletlerin bunların farkına varması, karşı önlem alması ve bunu düşmanca faaliyet olarak belirlemesi zorlaşmaktadır (Janičatová ve Mlejnková 2021). Benzer şekilde bu tehditlerin değerlendirmeleri yalnızca aktörler değil aynı zamanda bu tehditleri engelleme noktasında yüksek potansiyele sahip uluslararası kuruluşlar arasında da farklılık gösterebilmektedir. Örneğin, bir hava sahası ihlali, tesadüfi görülebildiği gibi kasıtlı bir provokasyon eylemi olarak da kabul edilebilir. Askeri tatbikatlar güvence veya caydırıcılık olarak algılanabilir ya da yabancı destekli bir siyasi kuruluş, kültürler arası alışverişi teşvik ediyor veya demokratik değerleri baltalıyor olarak değerlendirilebilir (NATO StratCom COE 2019, 9). Hibrit tehditleri inceleyen çalışmaların genelinde Rusya'nın faaliyetlerine atıf yapılmaktadır. Bazı kaynaklar Rusya'nın Kırım ve Doğu Ukrayna'daki eylemlerini tanımlamak üzere hibrit

tehdit, hibrit savaş, gri bölge gibi kavramların üretildiğini ve hatta “Gerasimov Doktrini”yle Rusya’nın stratejilerini bu yöne kaydardıklarını iddia etmektedir (Barno ve Bensahel 2015, 6; Rumer 2019; T.C. Dışişleri Bakanlığı, <https://www.mfa.gov.tr/nato-2030.tr.mfa>, 06.02.2022 tarihinde erişilmiştir.). Ancak gerek NATO’nun 2030 belgesinde “sistemik rakip”, gerekse Haziran 2021 tarihindeki Brüksel zirvesinde “davranışlarıyla sisteme meydan okuyan aktör” olarak belirtilen bir ülke bulunmaktadır: Çin Halk Cumhuriyeti (T.C. Dışişleri Bakanlığı 2021; NATO 2021).

B. Çin Halk Cumhuriyeti’nin Hibrit Tehditleri ve Tayvan’ın Mücadele Stratejisi

Körfez Savaşı’nın patlak vermesinin sekizinci yıldönümü olan 17 Ocak 1999 tarihinde Çin’in Halk Kurtuluş Ordusuna mensup iki albay tarafından “Sınırsız Savaş” adıyla bir kitap yazıldı ve şubat ayında piyasaya sürüldü. Bu kitapta gelişmekte olan ülkelere, özellikle de Çin’e, yüksek teknolojili bir savaş sırasında ABD’ye karşı askeri yetersizliklerini telafi etmek için taktikler önerilmekteydi (Liang ve Xiangsui 1999, 2-7). Bu taktikler Çin’in günümüzde kullandığı siber saldırı, ekonomik ambargolar, lahana stratejileri, dolaylı stratejiler vb. hibrit tehdit enstrümanlarının önemini vurgulayarak, bu tarz yeni nesil stratejilerin artık öldürme gücü yüksek saldırı araçlarının yerine geçtiğini, bu sayede aktörün düşmanı öldürmek ve sakatlamak yerine hedef üzerinde kontrol kurmasını mümkün kıldığını vurgulamıştır (“Sınırsız Savaşta PLA Kıdemli Albaylar: Bölüm I”, <https://nuke.fas.org/guide/china/doctrine/unresw1.htm>, 7 Şubat 2021’de erişildi). Sınırsız savaş; strateji, ekonomi ve sosyal teoriyi içeren karmaşık bir belge olarak tasarlanmıştır ve bu stratejinin temel taşı, daha sonra Çin’i diğer tüm angajman alanlarında güçlendirecek olan ekonomik üstünlüktür. Diğer önemli ilkeler ise medyaya sızma, kurumsal casusluk, çarpık ticari ilişkiler vb. unsurları kapsamaktaydı. Yazarlara göre bu savaş türü geleneksel savaşlara göre dört alternatif belirlemektedir:

- 1) Politikada ve uluslararası normlarda olumlu küresel değişimi teşvik etmek için siyasi eylem;
- 2) Müttefikler ve rakipler üzerinde artan ekonomik baskı. (Çin’in çıkarlarını küresel ölçekte geliştirme ve hatta tek tek ülkelerin ortaklık önceliklerini değiştirme yeteneği. Çin’in ekonomik gelişimi ve dünya ekonomisindeki önemli etkisi buna kolaylık sağlaması umulmaktadır);

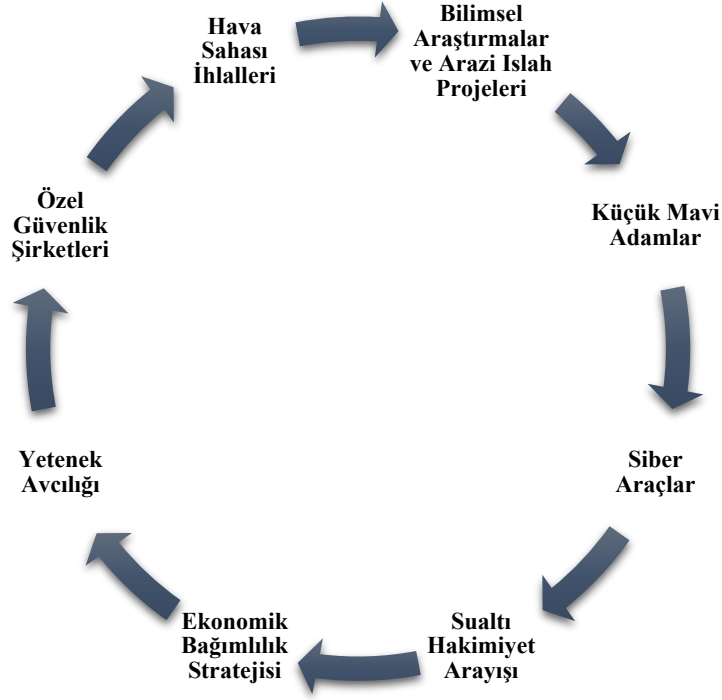
- 3) Siber ve ağ savaşına katılım;
- 4) Devlet dışı aktörlerin çatışmalara dâhil edilmesi.

Bu dört madde ve Çin'in gerek söylemleri gerekse uyguladığı stratejiler incelediğinde son on yılda, Çin'in eylemlerinin büyük ölçüde bu ilkelere bağlı kaldığı yargısına ulaşılabilmektedir (Lawrence 2020). Peki, niçin son on yıl? Aslında bu sorunun yanıtı küresel sistemdeki değişim ile Çin'in davranışlarının paralelinde incelenmelidir. Dünya son on yılda ciddi bir ekonomik ve siyasi dönüşüm içine girerken seksenlerden itibaren ekonomik olarak ivmelenmeye başlayan bir aktör kendi siyasi yönetimine bağlı uluslararası şirketler vasıtasıyla kritik altyapı yatırımlarını satın alarak, telekomünikasyon, boru hattı ve liman inşaat projelerine girilerek, 2013 yılında ilan edilen Kuşak-Yol İnisiyatifinin yanında sunulan barışçıl yükseliş ve kazan-kazan söylemlerinin çekiciliği ile özellikle yarı çevre ve çevre ülkelerinin gönlünü fethedip onlara yüksek oranda krediler vererek ve bu ülkelerin kapılarının kendi yatırımlarına açılmasını sağlayarak ardından Avrupa Birliği'nin ekonomik kaosundan yararlanıp bu yatırımların birliğe üye ülkelere ulaşmasını gerçekleştirerek tüm dikkatleri üzerine çekmeye başlamıştır. Bu aktörün uluslararası sisteme bir kaldıraç mı yoksa sistemi değiştirmeye yönelik bir tehdit mi olduğu yönünde farklı niyet okumaları yapılırken, ekonomik yatırımlarını sürdürerek iktisadi kalkınmasını arttıran bu aktör ardından askeri modernizasyon faaliyetlerine girişmiştir. Bu sefer akıllara gelen asıl soru bu aktörün saldırgan bir niyetinin olup olmadığı yönünde olmuştur. Ancak yukarıda da belirtildiği üzere 21. yüzyılda savaşlar yalnızca askeri kapasiteyle sınırlı kalmayarak diğer aktörlerin en hassas noktalarını keşfedip oraları hedef alacak şekilde donanım kazanmışlardır (Speranza 2020 <https://foreignpolicy.com/2020/07/08/china-nato-hybrid-threats-europe-cyber/>, 7 Şubat 2022'de erişildi; Chaisse ve Matsushita 2018, 163). Çin Halk Cumhuriyeti'nin bir hibrit tehdit mi yoksa hibrit fırsat mı olduğunu sorgulamadan önce onun tarihsel kimliğini oluşturan “Çin Anlatıları”na değinmekte fayda vardır. Anlatılar bir devletin davranışlarının ardındaki temel motivasyonu açıklayan ve psikologların basmakalıp kabul edilen “çocukluğunuza inmeliyiz” sözü gibi en hassas noktalarını açıklayan haritalardır. Bu doğrultuda Çin anlatıları incelendiği zaman aşağıdaki yanıtlara ulaşılmaktadır;

- Çin için toprak bütünlüğü hayati önem taşımaktadır ve Çin topraklarının herhangi bir bölümünün herhangi bir zamanda veya herhangi bir biçimde anakaradan ayrılmasına asla izin verilmeyecektir.

- Tayvan, Çin'in ayrılmaz bir parçasıdır ve Çin'in yeniden birleşmeyi başarma konusunda sarsılmaz bir taahhüdü vardır; Bunun tanınması, Çin ile resmi ilişkilerini sürdürmek isteyen herhangi bir ülke için hayati önem taşımaktadır
- Çin hükümeti, Çin'in egemenliğini ve toprak bütünlüğünü korumak ve Boğazların iki tarafının yeniden birleşmesini sağlamak için gerekli her türlü yola başvurma hakkına sahiptir.
- Tayvan ile yeniden birleşme, "Çin ulusunun büyük gençleşmesi"nin ("Çin Rüyası" olarak da bilinir) bir parçasıdır (Bkz. Xi Jinping'in Çin vizyonu) (Pamment vd. 2019, 241).

Çin anlatıları incelendiği zaman egemenlik ve toprak bütünlüğü odaklı söylemlerin büyük yer kapladığı ve bunların Çin'in hayati çıkar olarak belirlediği alanlar kapsamında kırmızı çizgi olarak vurgulandığı görülmektedir. Dış politikada Çin ile diplomatik yoldan iletişime geçmek isteyen aktörlerin bu çizgileri kabul ederek adım atması ise özellikle vurgulanmaktadır. İncelendiği zaman Çin'in en yoğun hibrit tehdit faaliyetleri de bu anlatılar paralelinde gerçekleşmektedir. Örneğin, uluslararası toplumdaki farklı aktörler tarafından Çin'in büyük bölümü üzerinde egemenlik iddia ettiği Güney Çin Denizi'ndeki Çin faaliyetleri veya Tayvan'ın bağımsızlığına yönelik getirilen eleştirilerin ardından Çin'in savaşı kurt diplomasisi olarak tanımlanan sert bir diplomatik dil ve karşı atak yoluyla sindirme çabasına giriştiği görülmektedir. Bu durum Deng Xiao Ping ile özdeşleştirilen "gücünü gizle ve zamanını bekle" önermesinden sıyrılan ve kuyruğuna basılması halinde her an saldırmaya hazır bir Çin'in varlığını göstermektedir (Beng 2021). Benzer şekilde; ABD tarafından Çin'in hassasiyet gösterdiği Uygur meselesi, Tayvan sorunu, Çin'in ekonomik yatırımları vb. konulara getirilen ABD eleştirilerinin ardından gösterilen Çin refleksi; ABD'nin geçmiş yıllardaki başarısızlıklarının ilanı, Ortadoğu'da gerçekleştirdiği faaliyetler, demokrasiyi yaymak adına attığı adımların eleştirisi vb. minvalde ilerlemektedir ("Twitter on China's Spokerperson" 2021). Bölgesel öncelikli Çin hassasiyetlerin ötesinde Çin'in gerçekleştirdiği hibrit faaliyetler küresel bir nitelik göstermektedir. Bu kapsamda Çin'in uyguladığı hibrit tehditler; bilgi operasyonları ve dezenformasyon faaliyetleri, siyasi ve ekonomik zorlama, siber ve uzay operasyonları, demokratik kurumlara saldırı, örtülü kuvvet kullanımı gibi genel başlıkları altında toplanabilirken pratikte uygulanan tehditler ise çok daha geniş bir yelpazeye sahiptir.



Şekil 5: Çin'in Hibrit Tehdit Spektrumu

Çin'in hibrit tehditlerine verilebilecek örnekler arasında; ekseriyetle Rusya ile tanımlanan bir faaliyet türü olsa da ülke dışında yaşayan muhaliflerin eleştirilerini susturmaya yönelik uyguladığı bilgi operasyonları, bir yumuşak güç unsuru olarak Çin stratejik kültürünün öğrenilmesi ve yayılmasını amaçlayan Konfüçyüs enstitüleri, Çin'in 2016 yılında ABD'nin insansız sualtı aracına el koyması, Avustralya'nın FONOP operasyonlarına verdiği destek sebebiyle Büyük Set Resifi'nin UNESCO tehlike altındaki dünya mirasları listesine alınması konusundaki Çin önerisi, Güney Çin Denizi'nde uygulanan lahana stratejileri paralelinde oluşturulan yapay adaların askeri üsse çevrilmesi ve aşırı milliyetçi dürtülere sahip "küçük mavi adamlar" olarak nitelendirilen sayısız deniz milisinin bölgede devriye faaliyetlerinde rol alması, dünyadaki güvenlik kameralarının %40'ını kapsayan ve devlet destekli bir Çin şirketi olan Hikvision kameralarının dünyanın her yerinden veri toplama potansiyeli taşıması, dünya üzerinde dolaşan verilerinin %95'inden fazlasını taşıyan denizaltı kablolarında Çinli telekomünikasyon şirketlerinin yatırımlarının veri güvenliği noktasında

yarattığı çelişki, kırk ülkede faaliyet gösteren Çinli özel güvenlik şirketlerinin ve özel askeri şirketlerin yurtdışına konumlandırılmış asimetrik güç unsuru potansiyeli taşımaları, Çin politikaları paralelinde faaliyetler gerçekleştirmesi için farklı ülkelerdeki siyasileri etkileyen Çinli bağışçılar, Kuşak Yol İnisiyatifi çerçevesinde borçlandırma tuzağına düşürülen ülkelerin siyasi olarak Çin tarafından baskılanması, uluslararası şirketlerde yaşayan bilim adamlarının Çin'e hizmet etmek/istihbarat sağlamak üzere yetenek avcılığının yapılması vb. çeşitlendirilebilecek daha pek çok faaliyet alanını kapsamaktadır (Hicks, Federici, ve Akiyama 2019; Markusen 2022; Hillman 2021; Önal 2020; Zhou 2021; "Huawei Marine Achieves over 100 Contracts-Submarine Networks"; "Mapping China's Digital Silk Road" 2021; Sherman 2021).

a. Tayvan'a Yönelik Hibrit Tehdit Uygulamaları

Çin'in uyguladığı hibrit tehditlerin en yoğun hedeflerinden biri elbette Tayvan'dır. Tayvan ile anakara ilişkileri 1949 yılında Milliyetçi Çan-Kay Şek'in Komünist Mao Zedung'a karşı iç savaşı kaybetmesi ve Tayvan'a çekilmesinin ardından Tayvan'ın siyasi statüsü tartışmalı olarak kalmıştır (Şahin 2019, 10-12). 1990'larda Çin, Pekin'in Hong Kong ve Makao'yu yeniden bütünleştirmek için kullandığı "tek ülke, iki sistem" yaklaşımını önermiştir ancak Tayvan, bu planı reddetmiştir. 2016'da bağımsızlık yanlısı Demokratik İlerleme Partisi lideri Tsai Ing-wen'in seçilmesiyle Tayvan Boğazı'ndaki ilişkiler "Tek Çin-Bağımsız Demokratik Tayvan" ikileminde gerginleşmiştir (Toupchinejad 2021). Bu denklemde Pekin, adanın kendi topraklarının bir parçası olduğunu iddia etmekte hatta gerekirse onu zorla almakla tehdit etmektedir lakin iktidardaki Demokratik İlerleme Partisi ise onun zaten bağımsız bir ülke olduğunu savunmaktadır (Wang 2021). Günümüzde bazı uzmanlara göre Pekin'in uyguladığı hibrit stratejinin sebebi, ilk olarak Tayvan'ı kuvvet kullanarak almaya yönelik bir girişimin ABD müdahalesi ihtimalini taşımasıdır çünkü özellikle son yıllardaki ABD-Çin çekişmesinde Tayvan kilit aktörlerden biri konumuna gelmiştir. Aynı zamanda dünyaya "barışçıl yükseliş" ve "barış içinde bir arada yaşama" mesajlarını ileten bir lider için askeri güce başvurarak adayı işgal etmek, özellikle hala Çin'in anlaşılmaya çalışıldığı bir dönemde, dünyadaki imajının zedelenmesi noktasında olumsuz bir etki yaratacaktır (Bush, Glaser ve Hass 2021). Bu doğrultuda Çin, uzun yıllar boyu enselerinde konvansiyonel askeri tehdidi hissedenden Tayvanlılar için karmaşık bir hibrit tehdit sepeti oluşturmaktadır (Ignatius 2018).

Bu sepet öncelikle Tayvan'ın demokratik kurumlarının kırılmalıklarından faydalanarak halkı yıpratmaya çalışan bir bilgi manipölasyonunu içermektedir. Bu doğrultuda adanın Çin tarafından işgal edilebileceği riski devlete bağlı basın-yayın organlarıyla sürekli dinç tutulurken diğer taraftan Tayvan'daki basın-yayın kuruluşlarının Çin ile birleşme yanlısı yayın yapmalarının sağlanması için çeşitli faaliyetler yürütölmektedir. Örneğin, Afganistan'daki son olayların ardından Çin'deki devlete bağlı medya kuruluşları, ABD'nin Afganistan'a yaptığı gibi Tayvan'ı da terk edeceğini ima eden bir propaganda anlatısını desteklemeye teşvik etmiştir. Burada Pekin'in amacı, sürekli olarak Tayvan halkına artan gücünü hatırlatmak, Tayvan'ın geleceği hakkında karamsarlığa neden olmak, adanın siyasi sistemindeki bölünmeleri derinleştirmek ve dış güçlerin onun esnekliklerine karşı koymada yetersiz olduğunu ispat etmek olarak sıralanabilmektedir. (Bush, Glaser ve Hass 2021). Aynı şekilde anakaradan Tayvan'daki devlet kurumlarına yönelik yapılan siber saldırılar, Tayvan'daki seçimlere müdahale etmek üzere uygulanan dezenformasyon faaliyetleri kinetik hibrit tehditlerden çok daha yıpratıcı uygulama örnekleri sunmuştur (Maizland 202, <https://www.cfr.org/background/china-taiwan-relations-tension-us-policy>, 8 Şubat 2022'de erişildi). Bir diğer örnek Covid-19 salgını esnasında Çin tarafından oluşturulan aşk kriziyle ilgilidir. Pfizer ile aşk tedariki noktasında anlaşma yapmak üzere olan Tayvan'ın, firmaya uygulanan Çin baskısı sebebiyle görüşmelerin yarıda kesilmesi aslında aşk tedarikinde sıkıntı yaşanmasının ardından iç politikada DPP karşıtı görüşlerin yükseleceğini planlayan bir stratejinin faaliyetidir (Funabashi 2021). Ekonomik ve alanlarda ise Çin, Tayvanlı işletmeleri anakara ile bağlantılar geliştirmeye teşvik etmek için çeşitli programlar yürötmektedir; Çin ayrıca Tayvanlıların anakarada okumasını, yaşamasını ve çalışmasını desteklemek için bir takım kolaylaştırıcı önlemler almıştır. Tayvan'daki genç kuşağın büyük çoğunluğu kendisini Tayvanlı olarak tanımlasa da Çin tarafından sunulan yüksek ücret garantisi adadan anakaraya doğru beyin göçünü teşvik etmiştir ve bu kapsamda özellikle yarı iletkenler konusunda dünyanın en prestijli markalarından birine sahip olan Tayvan'ın kalifiyeli mühendislerinin anakaraya gitme oranları yükselmiştir (Houweling 2021). Uluslararası tanınma noktasında Çin'in faaliyetleri genel olarak üçüncü tarafları Tek Çin ilkesini tanımaya zorlamak ve Tayvan ile diplomatik ilişkileri kesmeyi Çin ile diplomatik ilişki kurmak için şart düşmek yönünde ilerlemektedir. Ek olarak özel şirketleri, prestijli ticaret kurumlarını ve otelleri teşvik ve şartlandırma yoluyla ölkelerinden

Tayvan adının kaldırılması doğrultusunda adım atmaya yönlendirmektedir (Pamment vd. 2019, 239; Jennings 2018)⁵. Aynı şekilde uluslararası limanlara giren Tayvan gemilerine kasıtlı olarak Çin gemileri tarafından eskortluk yapıldığı bilinmektedir.

Çin'in şu anda ve yakın gelecekte öncelikli hedefi birleşmeyi zorunlu kılmaktan ziyade bağımsızlığı caydırmaktadır bu amaçla karşı tarafın kaynaklarını tüketmek için sert ve yumuşak güç taktiklerini harmanlayan bir strateji yürütmektedir. Bu doğrultuda Tayvan hava sahasında ihlaller gerçekleştirmekte, kum tarama gemileriyle Tayvan'ın deniz yetki alanlarını ihlal etmekte, artan seviyede ve ısrarla gerçekleştirilen bu tacizlerle huzursuzluğa sebep olmaktadır. Diğer taraftan Çin tarafından gün aşırı gerçekleştirilen ADIZ ihlalleri, ekim ayında gerçekleştirilen ve oldukça ses getiren elli altı Çin savaş uçağının yaptığı sortilerin ardından uluslararası toplumun dikkatini çekmiş, Asya-Pasifik bölgesinde ABD'nin koordinasyonunda gerçekleştirilen askeri tatbikatın ardından 23 Ocak tarihinde otuz dokuz uçakla gerçekleştirilen ikinci rekor ise Çin'in bu faaliyetlerinin amacının yalnızca caydırıcılık değil aynı zamanda yıpratma ve yıldırma stratejisi olduğunu da kanıtlamıştır (Lee 2021; "China sends 27 warplanes into Taiwan ADIZ as Xi meets top military brass| The Japan Times"; Everington 2022). Çin tarafından gerçekleştirilen kinetik ve kinetik olmayan hibrit tehditler karşısında Tayvan'ın uyguladığı en büyük strateji uluslararası toplumun dikkatini çekmektedir. Örneğin Tayvan Milli Savunma Bakanlığı, Çin tarafından gerçekleştirilen hava sahası ihlallerini sosyal medya hesaplarından her an kanıtlarıyla birlikte kamuoyu ile paylaşmaktadır ("Ministry Of National Defense R.O.C" 2022, Ministry of National Defense R.O.C, 8 Şubat 2022'de erişildi).

⁵ Son zamanlarda ABD'nin Tayvan ile ivmelenen müttefiklik ilişkilerinin ardından Baltık ülkeleri önderliğinde başlayan AB-Tayvan mesaisi Litvanya'nın Vilnius'ta resmi Tayvan temsilciliği açmasıyla neticelenmiştir. Çin'in bu konudaki yanıtı oldukça sert olmuş, diplomatik temsilcisini geri çağırması ve Vilnius yönetimini yaptırımlara tabi tutmuştur.



Şekil 6: Sosyal medya üzerinden Çin'in Tayvan hava sahasına gerçekleştirdiği ihlali duyuran Tayvan Milli Savunma Bakanlığı sayfasının gönderisi.

Tayvan son yıllarda ciddi bir ulus inşa sürecine girmiştir ve bu kapsamda Tayvan kültürünü, milli kimliğini teşvik etmek, demokratik yetkinliklerinin ön plana alınmasını sağlamak Çin'in hibrit tehditlerine karşı uygulanabilecek bir başka mücadele stratejisini içermektedir (Lin 2021, 108). Tayvan'ın uyguladığı bir diğer strateji uluslararası ittifakları güçlendirmek ve Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), Birleşmiş Milletler (BM) vb. örgütlerde temsiliyetinin artması için çabalamaktır. Bu kapsamda 2021 yılında Tayvan'ın DSÖ örgütü toplantısına katılması için hazırlanan "*Taiwan Can Help!*" ve Tayvan'ın BM'de temsil edilmesi için oluşturulan "*Give Taiwan a Voice*" kampanyaları özellikle ABD ve batılı ülkelerinden ciddi destek görmüştür (Ministry of Health and Welfare 2021, <https://covid19.mohw.gov.tw/en/cp-4789-53866-206.html>, 8 Şubat 2022'de erişildi; Republic of China 2021, https://www.roc-taiwan.org/wto_en/post/1552.html 8 Şubat 2022'de erişildi). Aynı zamanda Baltık ülkeleri ile başlayan AB genelindeki Tayvan ilgisi kısa zamanda meyvelerini vermiştir. 2021 yılının Eylül ayında Çek Cumhuriyeti, Slovakya ve Litvanya heyetlerinin Tayvan'a ziyaretiyle başlayan ekonomik öncelikli ısınma turları, AB parlamentosunun Tayvan ziyaretiyle devam etmiş bu ziyaretler Vilnius'da Tayvan Temsilciliği'nin açılması ve AB

Parlementosu'nun "21 Ekim 2021 tarihli AB-Tayvan siyasi ilişkileri ve işbirliğine ilişkin Dışişleri ve Güvenlik Politikası Birliği Yüksek Temsilcisine Tavsiyesi" başlıklı belge ile ciddi bir ivme kazanmıştır ("AB-Tayvan Siyasi İlişkileri ve İşbirliğine İlişkin Dışişleri ve Güvenlik Politikası Birliği Yüksek Temsilcisine 21 Ekim 2021 Tarihli Tavsiyesi"; Ministry Foreign Affairs Republic of Taiwan 2021; European Parliament 2021). Ekonomik alanda başlatılan ve diplomatik alanda meyvelerini veren bu gelişmelerin yanı sıra ABD'nin Hint Pasifik Komutanlığı ev sahipliğinde 1974 yılından beri iki yılda bir düzenlenen ve dünyanın en büyük çok uluslu tatbikatı olarak nitelendirilen RIMPAC'e Tayvan'ın katılımı yönündeki söylemler ve geniş çaplı ABD savunma yardımları ise Çin'in kinetik hibrit tehditlerinde dayanıklılık sağlamak üzere oluşturulan ekonomik, siyasi ve askeri üç sac ayağının kanıtı niteliğindedir ("Taiwan thanks U.S. for approval of Patriot missile support package-Focus Taiwan", <https://focustaiwan.tw/politics/202202080006>, 8 Şubat 2022'de erişildi; "Taiwan's role at RIMPAC likely limited to 'observer'-Taipei Times" 2022, <https://www.taipeitimes.com/News/taiwan/archives/2022/01/03/2003770633> 8 Şubat 2022'de erişildi).

SONUÇ

Siyasi tarihin kırılma noktalarını oluşturan savaşlar, birbirini tehdit olarak gören rakip devletler arasında patlak vermiş ve büyük yıkımlara sebep olmuştur. Küreselleşen dünyada ortadan kalkan keskin ayrımlar yalnızca sınırları, dilleri, kültürleri değil; ülkelerin tehdit tanımlamalarını da bulanıklaştırmıştır. Bu bulanıklık güvenlik çalışmalarında savaş ile barış durumu arasında konumlanan ve klasik savaş eşiğinin altında kalan "Gri Bölge" kavramını ortaya çıkarmıştır. Barış ve savaş arasındaki operasyonel alan olarak kabul edilen gri bölgede uygulanan stratejiler bu stratejiye maruz kalan ülkeleri cevap verme noktasında kararsız bırakırken, uluslararası hukukun araçsallaşmasına ciddi örnek sunmuşlardır. Bu doğrultuda söz konusu "Gri Bölge Stratejisi" kavramı 2010 yılında yayınlanan ABD Savunma Bakanlığı raporu ile dikkatleri toplamış ardından yapılan çalışmalarla uluslararası literatüre girmiştir. Kavram kısaca; barışçıl bir davranış olarak nitelendirilemeyecek kadar iddialı, ancak savaş zamanı gerçekleştirilen bir faaliyet sayılamayacak kadar saldırganlıktan uzak davranışlar bütünü olarak tanımlanmıştır. Yine aynı yıl Japon Savunma Bakanlığı gri bölge stratejilerini Çin'in davranışları ile özdeşleştiren ilk devlet

olmuştur. Bu tarihten itibaren Çin'in özellikle Güney Çin Denizi'nde attığı adımlar veya kendi toprağı gördüğü Tayvan'a yönelik faaliyetleri gri bölgede gerçekleştirilen toprak, egemenlik ve ekonomik çıkarlar üzerinde savaşlara dönüşmeyecek seviyedeki çatışmalar olarak tanımlamıştır.

Özellikle Çin'in deniz milisleri adı verilen balıkçı teknelerinin faaliyetleri, Çin'in sahil güvenlik teknelerinin 2021 yılında değıştirilen sahil güvenlik yasasıyla Çin Deniz Kuvvetleri (PLAN) yapılanmasının alt birimi haline getirilmesi ve Güney Çin Denizi'nde egemenlik hakkı talep eden diğeri bölge ülkelerine karşı ciddi yetkilerle donatılması, Çin uçaklarının gün aşırı Tayvan hava sahasında ihlallerde bulunması, Covid-19 sürecinde Tayvan hükümetinin aşırıya ulaşmak için Pfizer ile yaptığı görüşmelerin Çin Halk Cumhuriyeti tarafından önlenmesi ve bu nedenle Tayvan iç politikasında karşıt seslerin yükselmesi, Çin'in Güney Çin Denizi'ndeki adaları kumla doldurarak yüzölçümünü genişletmesi ve buraları silahlandırarak potansiyel bir üs haline getirmesi, Kuşak-Yol İnisiyatifi vasıtasıyla anlaştığı ülkeleri borçlandırma tuzağına sürüklemesi ve siyasi karar alma süreçlerini yönlendirmesi veya UNESCO dönem başkanlığını devralan Çin'in Avusturalya'nın Güney Çin Denizi'ndeki FONOP operasyonlarında ABD'ye destek vermesi sebebiyle, dünya mirası listesindeki Avusturalya Büyük Bariyer Resifi'nin tehlike altındaki miraslar listesine taşınması tartışmalarının Çin tarafından masaya yatırılması gibi çeşitlendirilebilecek örneklerin geneli revizyonist bir gücün kendisine karşı oluşması muhtemel blokları önlemek amacıyla bulanık ve diğeri devletleri huzursuz eden ancak savaş pozisyonu almaları için düşük seviyede kalan hibrit tehditler olarak sınıflandırılmaktadır.

Bu noktada gri bölge stratejilerini uygulayan devletlerin otoriter yönetime sahip devletler olduğı, aynı zamanda demokratik devletlerin ise gri bölgede ortaya çıkan bu tehditleri izleme ve yanıt verme noktasında gerek yasal gerekse caydırıcılık olarak zayıf donanımına sahip olduğı gözlenmektedir. Bu durum yalnızca devletler özelinde değıil aynı zamanda uluslararası hukuk bağlamında da gri bölgede faaliyet göstermeyi amaçlayan devletlerin kolaylıkla sızabileceğı boşluklar olduğunu gözler önüne sermektedir. Zira devletler Birleşmiş Milletler sözleşmesinde belirtilmeyen durumlarda güç kullanmanın yollarını 1945 yılından beri bir şekilde bulmuşlardır. Uluslararası Hukuk, ister imzalanmış anlaşmalar yoluyla olsun, ister 1949 Cenevre Sözleşmeleri vb. belgelerle, isterse müeyyideler yoluyla olsun konvansiyonel savaşlarda devletlerarası davranışı tanımlamak ve

yönetmek için genellikle yeterli kılavuz ilkeler sağlamıştır. Fakat bununla birlikte, gri bölgede uygulanan stratejilerin düşük yoğunluğu ve yüksek derecede operasyonel gizliliği nedeniyle, bu tür stratejilere yönelik verilecek yanıtlar belirsizdir. Bu belirsizlik gri bölgedeki tehdidin uygulandığı ülkeyi de yıpratarak çaresiz bırakmaktadır. Örneğin Tayvan Hava Savunma Kuvvetleri, Çin Halk Kurtuluş Ordusu Hava Kuvvetlerinin kendi hava sahasına yaptığı her saldırıya karşı bir savaş uçağı kaldırdığında bu başarısız bir caydırıcılık stratejisi olmasının yanı sıra Tayvan'ın envanterindeki savaş uçaklarının ömrünü ve personelinin enerjisini gereksiz yere tüketmesine sebep olacaktır. Ancak bu faaliyetin Tayvan'da yarattığı psikolojik etki de unutulmamalıdır. Yüksek rütbeli bir Tayvan subayının Reuters'a belirttiği gibi: “Bahçeniz diyorsunuz ama bahçede sürekli takılan komşunuz. Bu eylemle, buranın kendi bahçeleri olduğunu ve o bahçenin evinizden bir adım ötede olduğunu beyan ediyorlar.” Bu örnekten de anlaşıldığı üzere Çin'in asıl amacı, tam kapsamlı bir askeri operasyon gerektirmeksizin kendi stratejisini farklı boyutlardaki tehdit unsurları ile melez hale getirerek karşı tarafa dayatmaktır. Bir savaşa girmeyi göze almamasının yegâne sebeplerinin başında ilk olarak her ne kadar askeri modernleşmesini hızlandırmış olsa da hala ABD'nin askeri kapasitesinin gerisinde olduğu gerçeği, olası bir Tayvan müdahalesine uluslararası toplumdan gelecek tepkinin Çin üzerinde yaratacağı imaj kaybı ve ülkenin çarklarının başta ABD olmak üzere dünya ile gerçekleştirdiği ticaret neticesinde dönmesi gelmektedir. Bu iki durum Çin'i üstü kapalı bir strateji izlemeye, uluslararası toplumun dikkatini üzerine toplamadan daha soft ancak etkili ve ısrarlı bir biçimde gri bölge stratejileri yürütmeye ve yarattığı hibrit tehditlerle üzerinde etki oluşturmak istediği devletlerin karar mekanizmalarını dengesizleştirmeye yöneltmektedir. Çin'in bu faaliyetleri her ne kadar batının dikkatini çekmiş ve AB ve NATO paydaşlığında Helsinki'de bir “Hibrit Tehditlerle Mücadele Mükemmelliyet Merkezi” kurulmasına neden olmuş olsa da Çin'in hibrit tehditlerini yoğun olarak kendi egemenlik alanı gördüğü Tayvan Adasındaki yönetime karşı ve Güney Çin Denizi'nde hak iddia eden diğer ülkelere karşı uyguladığı görülmektedir. Aslında bu iki bölgeye sahip olmak uğruna gözünü kırpmadan savaşa girebilecek bir ülke olan ve bunu son zamanlarda bilhassa savaşçı kurt diplomasisi yoluyla çekinmeden dile getiren Çin, kendi kapasitesini maksimum seviyeye çıkarana kadar gri bölge stratejileriyle rakiplerini yıpratmaktadır ve hedefindeki ülkelere hala masadaki iddialı bir oyuncu olduğuna dair bir nevi gözdağı vermektedir. Bütün bu gelişmeler,

devletlerarası ilişkileri düzenleyen uluslararası hukukun sınırlarından görünmez bir şekilde geçmekte bu durum ise uluslararası düzende ivmelenme potansiyeli yüksek sarsıntılar ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.

Özellikle “Tek Çin” politikasının keskin sınırları etrafında Çin’in Tayvan’a ve Tayvan’ın bağımsızlığına destek veren ülkelere yönelik gerçekleştirdiği hibrit tehdit stratejileri; ekonomik boyuttan başlamak üzere geleneksel diplomasi, kamu diplomasisi, bilgi güvenliği, siber güvenlik, dezenformasyon, espionaj, savaşçı kurt diplomasisi vb. askeri güç kullanımının altında yer alan geniş bir yelpazede uygulanagelmektedir. Tüm bu tehditler karşısında, Tayvan’ın ulusal kimliği ve sahip olduğu demokratik ilkeleri en önemli savunma mekanizması iken, girdiği uluslararası işbirlikleri, ABD tarafından desteklenen savunma yatırımları, Tayvan’ın uluslararası toplum tarafından tanınması amacıyla gerçekleştirilen çeşitli kampanyalar, batı ile artan ekonomik ve diplomatik bağları, covid-19 krizinin paralelinde ortaya çıkan yarı iletken tedarik sıkıntısı için Tayvan’ın önemli bir kaynak ülke olması, Çin ve Rusya’nın özellikle NATO ve diğer batı kurumları kapsamında uluslararası düzeni sarsmaya yönelik faaliyetlerde bulunan ülkeler olarak tanımlanmaları ve bu kapsamda demokrasilerin güçlenmesine yönelik çabaların desteklenmesi yönünde oluşan genel kanı Tayvan’ın Çin ile gerçekleştirdiği hibrit tehdit savaşında en büyük destek mekanizmalarıdır. Ancak diğer taraftan Çin’in dünya üzerinde kurduğu ekonomik bağlar ve bu bağların yarattığı diplomatik etkileycilik şemsiyesi, Çin’in içişlerine karışmama, barışçıl yükseliş, barış içinde ortak gelecek söylemlerinin özellikle üçüncü dünya ülkeleri üzerindeki etkileyciliği Tayvan’ın bağımsız bir ülke olarak kabul görme stratejisinin önündeki önemli engeldir. Tayvan’ın DSÖ ve BM’ye yönelik gerçekleştirdiği kampanyaların oldukça destek görmüş olmasına rağmen sonucunun olumsuz olması, Tayvan diplomatik temsilciliğini açan Litvanya’nın çok ciddi Çin yaptırımlarına maruz kalması, Nikaragua’nın 2021 yılında Tayvan ile diplomatik ilişkilerini keserek Çin’i tanıması türünden arttırılabilecek örneklerin geneli Çin’in, Tayvan’ın uluslararası toplumda söz sahibi olmasını engellemek amacıyla gerçekleştirilen faaliyetlerdir ve bu tür faaliyetler 21. Yüzyılın temel dinamiğini oluştururken özellikle Tayvan gibi demokratik devletlerin bu tür hibrit tehditlere yönelik dayanaklıklarını geliştirmek üzere kolektif hibrit caydırıcılık araçlarını zenginleştirmesi ciddi önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- “A Europe That Protects: Countering Hybrid Threats” (2018). Text. EEAS - European External Action Service - European Commission. 2018, (https://eeas.europa.eu/topics/economic-relations-connectivity-innovation/46393/europe-protects-countering-hybrid-threats_en).
- “AB-Tayvan Siyasi İlişkileri ve İşbirliğine İlişkin Dışişleri ve Güvenlik Politikası Birliği Yüksek Temsilcisine 21 Ekim 2021 Tarihli Tavsiyesi”, (https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0431_EN.html, 8 Şubat 2022’de erişildi).
- Barno, David ve Nora Bensahel (2015). “Fighting and Winning in the ‘Gray Zone’”. War on the Rocks, (<https://warontherocks.com/2015/05/fighting-and-winning-in-the-gray-zone/>, 7 Şubat 2022’de erişildi).
- Bush, Richard vd. (2021). “Opinion: Don’t Help China By Hyping Risk of War Over Taiwan”. NPR, (<https://www.npr.org/2021/04/08/984524521/opinion-dont-help-china-by-hyping-risk-of-war-over-taiwan>, 7 Şubat 2022’de erişildi).
- Carment, David ve Dani Belo (2018). “Wars Future: The Risks and Rewards of Grey Zone Conflict and Hybrid Warfare”, (https://d3n8a8pro7vnm.cloudfront.net/cdfai/pages/4059/attachments/original/1539971167/Wars_Future_The_Risks_and_Rewards_of_Grey-Zone_Conflict_and_Hybrid_Warfare.pdf?1539971167, 7 Şubat 2022’de erişildi)
- Chaisse, Julien ve Mitsuo Matsushita (2018). “China’s ‘Belt and Road’ Initiative: Mapping the World’s Normative and Strategic Implications”. *Journal of World Trade* 51.
- “China sends 27 warplanes into Taiwan ADIZ as Xi meets top military brass|The Japan Times”, (<https://www.japantimes.co.jp/news/2021/11/28/asia-pacific/china-adiz-taiwan-xi-jinping/>, 7 Şubat 2022’de erişildi).
- Chorn, Drien ve Monica Michiko Sato (2019). “Maritime Gray Zone Tactics: The Argument for Reviewing the 1951 U.S.-Philippines Mutual Defense Treaty”. CSIS. (<https://www.csis.org/maritime-gray-zone-tactics-argument-reviewing-1951-us-philippines-mutual-defense-treaty>, 4 Şubat 2022’de erişildi)
- Duarte, Felipe (2020). “Non-kinetic hybrid threats in Europe-the Portuguese case study (2017-18)”. *Transforming Government: People, Process and Policy ahead-of-print* (Nisan). <https://doi.org/10.1108/TG-01-2020-0011>.
- European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats (2016a). “Establishment”. *Hybrid CoE-The European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats* (blog). 2016. (<https://www.hybridcoe.fi/establishment/>, 7 Şubat 2022’de erişildi).

- European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats (2016b). “Hybrid threats as a concept”. *Hybrid CoE-The European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats* (blog). 2016. (<https://www.hybridcoe.fi/hybrid-threats-as-a-phenomenon/>, 7 Şubat 2022'de erişildi).
- European Parliament (2021). “European Parliament Delegation Ends Visit to Taiwan [News|European Parliament]” <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20211104IPR16624/european-parliament-delegation-ends-visit-to-taiwan>, 7 Şubat 2022'de erişildi).
- European Union (2016). *JOINT COMMUNICATION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT AND THE COUNCIL Joint Framework on Countering Hybrid Threats a European Union Response*. (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52016JC0018>, 7 Şubat 2022'de erişildi).
- Everington, Keoni (2022). “39 Chinese military aircraft intrude on Taiwan’s ADIZ, (<https://www.taiwannews.com.tw/en/news/4419716>, 7 Şubat 2022'de erişildi).
- Farid j. Mawlood (2019). “Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı Ve Irak Savaşı”. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (<https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/29741/-6113.pdf?sequence=1&isAllowed=y#:~:text=Uluslararası%C4%B1%20hukuk%2C%20bir%20devletin%20ba%C5%9Fka,olmayan%20%C3%BCm%20devletler%20i%C3%A7in%20ge%C3%A7erlidir,1> Şubat 2022'de erişildi).
- Fouse, David (2011). “Japan’s 2010 National Defense Program Guidelines: Coping With The ‘Grey Zones’”, (<https://apcss.org/wp-content/uploads/2011/12/Fouse-Japan-Final.pdf>, 7 Şubat 2022'de erişildi).
- Funabashi, Yoichi (2021). “China and Taiwan’s ‘unrestricted vaccine warfare’”. The Japan Times, (<https://www.japantimes.co.jp/opinion/2021/07/19/commentary/world-commentary/china-taiwans-vaccine-warfare/>, 7 Şubat 2022'de erişildi).
- Godement, François (2020). “Overstretch? China’s Foreign Policy Gamble”. (<https://www.institutmontaigne.org/documents/china-trends/china-trends-6-EN-web.pdf>, 4 Şubat 2022'de erişildi).
- Hicks, Kathleen vd. (2019). “Strategic Analysis 18: China in the grey zone”. Hybrid CoE. (https://www.hybridcoe.fi/wp-content/uploads/2020/07/Strategic-Analysis-18_2019.pdf, 7 Şubat 2022'de erişildi).
- Hillman, Jonathan (2021). “China is Watching You”. The Atlantic, (<https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2021/10/china-america-surveillance-hikvision/620404/>, 7 Şubat 2022'de erişildi).

- Hoffman, Frank G. (2016). "The Contemporary Spectrum of Conflict: Protracted, Gray Zone, Ambiguous, and Hybrid Modes of War", (https://www.heritage.org/sites/default/files/2019-10/2016_IndexOfUSMilitaryStrength_The%20Contemporary%20Spectrum%20of%20Conflict_Protracted%20Gray%20Zone%20Ambiguous%20and%20Hybrid%20Modes%20of%20War.pdf, 7 Şubat 2022'de erişildi).
- Houweling (2021) "Taiwan to plug tech brain drain with new law". *Verdict* (blog). (<https://www.verdict.co.uk/taiwan-secures-tech-china-wages-economic-warfare/>, 7 Şubat 2022'de erişildi).
- "Huawei Marine Achieves over 100 Contracts-Submarine Networks", (<https://www.submarinenetworks.com/-en/vendors/hmn-tech/huawei-marine-achieves-over-100-contracts>, 7 Şubat 2022'de erişildi).
- Ignatius, David (2018). "Opinion|China's Hybrid Warfare against Taiwan". *Washington Post*, 2018, (<https://www.washingtonpost.com/opinions/2018/12/14/chinas-hybrid-warfare-against-taiwan/>, 7 Şubat 2022'de erişildi).
- James Holmes ve Toshi Yoshihara (2021). "The 5 Shades of China's Gray-Zone Strategy". Text. The National Interest. The Center for the National Interest. 16 Haziran 2021. (<https://nationalinterest.org/blog/reboot/5-shades-chinas-gray-zone-strategy-187843>, 4 Şubat 2022'de erişildi).
- Janičatová, Silvie ve Petra, Mlejnková (2021). "The ambiguity of hybrid warfare: A qualitative content analysis of the United Kingdom's political-military discourse on Russia's hostile activities". *Contemporary Security Policy* 42 (3): 312-44. (<https://doi.org/10.1080/13523260.2021.1885921>, 7 Şubat 2022'de erişildi).
- Japan Ministry of Defence (2013). "JAPAN'S 2013 NATIONAL DEFENSE PROGRAM GUIDELINES", (https://warp.da.ndl.go.jp/info:ndljp/pid/11591426/www.mod.go.jp/j/approach/agenda/guideline/2014/pdf/20131217_e2.pdf, 7 Şubat 2022'de erişildi).
- Jennings, Ralph (2018). "China Demands Companies Stop Calling Taiwan A Country -- Here's What They'll Do". *Forbes*. 2018, (<https://www.forbes.com/sites/ralphjennings/2018/01/17/corporations-will-quickly-comply-as-china-pressures-them-to-stop-calling-taiwan-a-country/>, 5 Şubat 2022'de erişildi).
- Kiessling, Elizabeth K. (2021). "Gray Zone Tactics and the Principle of Non-Intervention: Can 'One of the Vaguest Branches of International Law' Solve the Gray Zone Problem?" *Harvard National Security Journal*, (<https://harvardnsj.org/2021/02/gray-zone-tactics-and-the-principle-of-non-intervention-can-one-of-the-vaguest-branches-of-international-law-solve-the-gray-zone-problem/>, 7 Şubat 2022'de erişildi).

- Layton, Peter (2021a). “Bringing the grey zone into focus”, (<https://www.lowyinstitute.org/the-interpreter/bringing-grey-zone-focus>, 7 Şubat 2022'de erişildi).
- Rusi, (2021b). “Responding to China’s Unending Grey-Zone Prodding”., <https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/responding-chinas-unending-grey-zone-prodding> , 7 Şubat 2022'de erişildi).
- Lee, Yimou (2021). “China’s latest weapon against Taiwan: the sand dredger”. *Reuters*, (<https://graphics.reuters.com/Taiwan-China/Security/jbyvrnzerve/> ,7 Şubat 2022'de erişildi).
- Liang, Qiao ve Wang Xiangsui (1999). *Unrestricted War*. Beijing: PLA Literature and Arts Publishing House, (<https://www.c4i.org/unrestricted.pdf> , 7 Şubat 2022'de erişildi).
- Lin, Mao (2021) “Taiwan in Dynamic Transition: Nation Building and Democratization”. *The Chinese Historical Review* 28 (1): 108-10. <https://doi.org/10.1080/1547402X.2021.1923220>.
- Maizland, Lindsay (2021). “Why China-Taiwan Relations Are So Tense”. Council on Foreign Relations, (<https://www.cfr.org/backgrounder/china-taiwan-relations-tension-us-policy> , 7 Şubat 2022'de erişildi).
- “Mapping China’s Digital Silk Road” (2021), (<https://reconasia.csis.org/mapping-chinas-digital-silk-road/> ,7 Şubat 2022'de erişildi).
- Markusen, Maksimum (2022). “A Stealth Industry: The Quiet Expansion of Chinese Private Security Companies”, (<https://www.csis.org/analysis/stealth-industry-quiet-expansion-chinese-private-security-companies> , 7 Şubat 2022'de erişildi).
- Mazarr, Michael J. Dr. (2015). “Mastering the Gray Zone: Understanding a Changing Era of Conflict”. İçinde *Monographs, Books, and Publications*, (<https://press.armywarcollege.edu/monographs/428> , 6 Şubat 2022'de erişildi).
- Ministry Foreign Affairs Republic of Taiwan (2021). “Taiwan’s Trade, Investment Tour of Slovakia, Czechia, Lithuania Gets Underway - New Southbound Policy Portal”. New Southbound Policy, (<https://nspp.mofa.gov.tw/nsppe/news.php?post=209741&unit=370&unitname=Government-News&postname=Taiwan%E2%80%99s-trade,-investment-tour-of-Slovakia,-Czechia,-Lithuania-gets-underway>, 7 Şubat 2022'de erişildi).
- Ministry of Health and Welfare (2021). “Taiwan Can Help, and Taiwan is Helping!” 2021, (<https://covid19.mohw.gov.tw/en/cp-4789-53866-206.html>, 7 Şubat 2022'de erişildi).

- “Ministry Of National Defense R.O.C”. (2022), (<https://www.mnd.gov.tw/English/default.aspx>., 7 Şubat 2022'de erişildi).
- NATO (2016). “NATO’s response to hybrid threats”, (https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_156338.htm, 7 Şubat 2022'de erişildi).
- NATO (2021). “Brüksel Zirve Bildirisi”, (https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_185000.htm, 7 Şubat 2022'de erişildi).
- NATO StratCom COE (2019). “Hybrid Threats a Strategic Communications Perspective”, (<https://stratcomcoe.org/publications/hybrid-threats-a-strategic-communications-perspective/79>, 7 Şubat 2022'de erişildi).
- Önal, Buket (2020). “Çin’in Kültürel Diplomasisi: Konfüçyüs Enstitüleri’nin Rolü ve Eleştiriler”. *International Journal of Politic and Security* (IJPS). 2(4), 2020: 217-245.
- Pamment, James vd. (2019). “Chinese public diplomacy in Taiwan”. NATO strategic communications centre of excellence, (<https://stratcomcoe.org/publications/hybrid-threats-chinese-public-diplomacy-in-taiwan/89>, 7 Şubat 2022'de erişildi).
- Republic of China, Internet (2021) “‘Give Taiwan A Voice’ Campaign”. Permanent Mission of the Separate Customs Territory of Taiwan, Penghu, Kinmen and Matsu to the World Trade Organization., (https://www.roc-taiwan.org/wto_en/post/1552.html, 7 Şubat 2022'de erişildi).
- Rumer, Eugene. (2019). “The Primakov (Not Gerasimov) Doctrine in Action”. Carnegie Endowment for International Peace, (<https://carnegieendowment.org/2019/06/05/primakov-not-gerasimov-doctrine-in-action-pub-79254>, 6 Şubat 2022'de erişildi).
- Sherman, Justin (2021a). “Beijing’s Growing Influence on the Global Undersea Cable Network”. Jamestown Institute, (<https://jamestown.org/program/beijings-growing-influence-on-the-global-undersea-cable-network/>, 6 Şubat 2022'de erişildi).
- Atlantic Council (2021b). “Cyber defense across the ocean floor: The geopolitics of submarine cable security”, (<https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/report/cyber-defense-across-the-ocean-floor-the-geopolitics-of-submarine-cable-security/>, 6 Şubat 2022'de erişildi).
- “Sınırsız Savaşta PLA Kıdemli Albaylar: Bölüm I” (1999), (<https://nuke.fas.org/guide/china/doctrine/unresw1.htm>, 7 Şubat 2022'de erişildi).
- Speranza, Lauren (2020). “China is NATO’s New Problem”. *Foreign Policy* (blog), (<https://foreignpolicy.com/2020/07/08/china-nato-hybrid-threats-europe-cyber/>, 6 Şubat 2022'de erişildi).

- Szymański, Piotr (2020). "Towards Greater Resilience: NATO and the EU on Hybrid Threats", 7. (<https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2020-04-24/towards-greater-resilience-nato-and-eu-hybrid-threats>, 6 Şubat 2022'de erişildi).
- Şahin, Diren (2019). "*Bölgesel İhtilaflar Bağlamında Güney Çin Denizi ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin Bölge Politikaları*". Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, (https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=FgmkGchPKo23qQqBeqzVZnBr3x-PaZifEJk4Ae8bqD20KL1QA_fauzM8S23D7ZcJ, 7 Şubat 2022'de erişildi).
- "Taiwan thanks U.S. for approval of Patriot missile support package-Focus Taiwan". (<https://focustaiwan.tw/politics/202202080006>, 6 Şubat 2022'de erişildi).
- "Taiwan's role at RIMPAC likely limited to 'observer'-Taipei Times" (2022). 03 Ocak 2022. (<https://www.taipeitimes.com/News/taiwan/archives/2022/01/03/2003770633>, 7 Şubat 2022'de erişildi).
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, (2021). "NATO 2030 Belgesi". (<https://www.mfa.gov.tr/nato-2030.tr.mfa>, 7 Şubat 2022'de erişildi).
- Toupchinejad, Arash (2021). "China's Hybrid War on Taiwan: Fighter Jets to Fruit Politics". *NAOC* (blog), (<https://natoassociation.ca/chinas-hybrid-war-on-taiwan-fighter-jets-to-fruit-politics/>, 6 Şubat 2022'de erişildi).
- "Twitter on China's Spokerpersion" (2021). 28 Ocak 2021, (https://twitter.com/mfa_china/status/1487068869839654918?s=217 Şubat 2022'de erişildi).
- "Unrestricted Warfare" (2002). The Institute of World Politics. 22 Ağustos 2002, (<https://www.iwp.edu/books/unrestricted-warfare/>, 7 Şubat 2022'de erişildi).
- US Department of Defence (2010). "Quadrennial Defense Review Report". Defence Report. US Department of Defence, (https://history.defense.gov/Portals/70/Documents/quadrennial/QDR2010.pdf?ver=vVJYRVwNdnGb_00ixF0UfQ%3d%3d, 7 Şubat 2022'de erişildi).
- Wang, Cindyoutli (2021). "Taiwan Outlines Plans to Counter China's 'Gray Zone Threats' - BNN Bloomberg". 08 Kasım 2021, (<https://www.bnnbloomberg.ca/taiwan-outlines-plans-to-counter-china-s-gray-zone-threats-1.1679028>, 6 Şubat 2022 tarihinde erişildi).
- Zhou, Laura (2021). "China builds undersea cable bases amid digital infrastructure rivalry". South China Morning Post. 12 Aralık 2021, (<https://www.scmp.com/news/china/diplomacy/article/3159328/china-builds-undersea-cable-bases-amid-digital-infrastructure>, 8 Şubat 2022'de erişildi).

BEING SMALL PLAYING SMART: TAIWAN AS A SMALL STATE TO EXPAND INTERNATIONAL SPACE

Chun-Hsuan, SUNG - Jiunn-Cherng, TENG***

Introduction

Since the Kuo Ming Tang (KMT) lost the Chinese civil war against Chinese Communist Party (CCP) in Mainland China and retreated to Taiwan to defend for the invasion by the People's Liberation Army (PLA). Although the war between KMT and CCP had ceased after the retreat, there were no further and deeper relations between the cross-strait afterward. As the World War II ended, the U.S. began to contain the Communism. The U.S. president Harry S. Truman then established the Truman Doctrine, which allowed the U.S. to provide political, military, and economic assistance to all democratic nations under threat from authoritarian forces. This created an opportunity for U.S. and Taiwan to build a solid friendship and continued to provide political, military, and economic support. The current trilateral relations between Taiwan, U.S. and China were formed in 90s. The former president of Taiwan, Chiang Ching-Kuo first broke the status quo by permitted the veterans returned to the mainland to visit relatives. Afterward, former president of Taiwan, Lee Teng-Hui permitted Taiwanese businessmen to invest China and lead to more frequent exchange of funds and personnel between cross strait, improving the relationship between Taiwan and China. Ultimately, this had facilitated the transformation of bilateral relationship between Taiwan-U.S. and U.S.-China into trilateral relationship. These three players are affecting and balancing each other.

Based on the historical origin, CCP government claims for the territorial integrity, thus Taiwan supposed to be considered as the core interest for China.

* Graduate Institute of East Asian Studies, National Chengchi University, Taipei, Taiwan.

** Research Associate, Chung-Hua Institution for Economic Research, Taipei, Taiwan.

However, due to the ideology of Taiwan coincidence with U.S., Taiwan then asserted as extremely important interest for U.S. to promote the democracy.¹ Therefore, since U.S. severed diplomatic relationship with Taiwan, U.S. soon issued “Taiwan Relations Act” to continue the relations with Taiwan. Taiwan as an important player between both China and U.S., this contributed to three joint statements between China and the U.S., which are Shanghai Communiqué, Joint Communiqué on the Establishment of Diplomatic Relations, and August 17th Communiqué. Henceforth, China, U.S. and Taiwan had maintained a tacit agreement for peace in the past 50 years. Particularly, Taiwan and China are based on “1992 consensus”, China and U.S. are based on the acknowledgement of “One China Policy”, and U.S. and Taiwan are based on Taiwan Relations Act. This balance had been weakened today.

In 1998, the Asian Financial Crisis struck the entire East Asia. Fortunately, China was yet opened their financial market to the world. Also, the centralization allowed China to have enough time to react and avoid the harms from the Asian Financial Crisis. In 2007, the World Financial Crisis influenced the entire world, and the impact is much larger than the financial crisis that happened in 10 years ago. The World Financial Crisis was first detonated by subprime mortgage crisis. One of the largest mortgage companies which is called American Home Mortgage Investment Corporation went bankrupt due to mismanagement. Soon after, the third largest hedge fund firm Bear Stearns was closed to bankrupt. This series of events revealed the problem of U.S. financial system. Since Fannie Mae and Freddie Mac were involved in financial distress, Lehman Brothers, AIG, Merrill Lynch were also fell into financial distress. Due to the financial asset were securitization and

¹ According to the classification of national interest by the Commission on America's National Interests in 1996, there are 4 levels of U.S. national interest: vital interest, extremely important interest, just important interest, and secondary important interest. Vital interest is defined as conditions that are strictly necessary to safeguard and enhance the well-being of Americans in a free and secure nation. Extremely important interest is defined as conditions that, if compromised, would severely prejudice but not strictly imperil the ability of the U.S. government to safeguard and enhance the well-being of Americans in a free and secure nation. Just important interest is defined as conditions that, if compromised, would have major negative consequences for the ability of the U.S. government to safeguard and enhance the well-being of Americans in a free and secure nation. Secondary important interest is defined as conditions that are intrinsically desirable but that have no major effect on the ability of the U.S. government to safeguard and enhance the well-being of Americans in a free and secure nation.

derivatives, it further triggered the fallen of stock quote, debt, exchange rate, real estate price. The no barrier world financial market caused the disaster has rapidly spread to the world. When financial system of various countries was striking by the World Financial Crisis, Shanghai Stock Exchange was also dropped from 6240 to 2200 only within a year. Moreover, China held 1.8 trillion USD foreign exchange deposits and a large amount of U.S. debt have forced them to make countermeasures. China immediately announced to offer a 66 million USD and monetary quantitative easing policy to stimulate the local economic activity. These measures not only activated the economic activity, but also prevented China's local firms from closing. In this regard, many countries were expecting China would be able to lead them out of the financial crisis quagmire. In last thirty years, China has experienced two economic crises, but China overcame it and made its financial system stronger and thrived. This has cumulated the trust of Asia and the world that China would be able to lead the world economic out from quagmire. With the continuous revise on financial system of China, it allowed it to increase the investment in technology, military, and other fields, for the overall national strength enhancement.

Along with the rise of China, U.S. has gradually noticed that there is a new country rapidly emerge in the 20 years of the post-Cold War era, another adversary emerging challenger to the current unipolar system. Therefore, the former president of U.S. Donald Trump launched the trade war tend to suppress the economic growth rate of China. Since 2018, the trade war has already continued for two years resulting the world paid the price. Fortunately, Taiwan was less harm from the trade war upon two following reasons for Taiwan to walk through the battlefield unscathed. The first reason is China treats Taiwan as part of China. The second reason is U.S. treat Taiwan as its allies. This special trilateral relations allow Taiwan to avoid becoming a victim of the trade war. Although Taiwan is benefit under this position, Taiwan still unwilling to keep the same distance with China and U.S. The current Taiwan government tend to develop better relations with the U.S. while ignoring the goodwill from China. Taiwan seems to intentionally break the previous ambiguity with China. In this context, China keeps suppressing Taiwan's international space in response. This further caused Taiwan had lost various opportunities to participate international associations and congresses, such as World Health Organization, OECD Steel Committee, and so on. From current situation that Taiwan is facing, it makes people doubt whether it is a

smart play for a small state to bet on one superpower and ignore its opponent in order to earn international space? As a small state, how to maximize the international space?

This paper based on that Taiwan as a core interest for China to maintain the territorial integrity and extremely important interest for the U.S. to maintain the democracy in Taiwan. If Taiwan accepts the rule of the game in international politics, there will be no arms race or military threat. According to previous research, most of scholars used the theory of hedging to explain how Taiwan could maximizes state interest. However, this paper disagrees to idea that the theory of hedging can fully explain the status because Taiwan is in a different situation from other small states. Taiwan is actually playing a loser game, which means Taiwan's strategy is not to hedge but to maximize the interest. This paper claims that under this game, Taiwan could possibly gain some interest by relying on one side. But from the previous experience, Taiwan only can maximize national interest by keeping the same distance with China and U.S.. This is also the reason why scholars from Taiwan and overseas would have wrong impression that the theory of hedging would work on explaining Taiwan's situation. Lastly, this paper will introduce a possible method for small state to evaluate and calculate the international space.

Taiwan's policy toward the U.S. and Mainland China

Taiwan, as a small state in the cross-strait relations and the whole world, confronts not only opportunities but also various challenges during the unstable periods. The principles of Taiwan's foreign policy are based on equality and reciprocity that conforms to the Constitution for strengthening international cooperation and respect treaties of United Nations to ensure regional stability and peace. As a small state, Taiwan becomes a pivot for great powers to maintain regional peace and balance the risk of potential threats. The following paragraphs are the analysis of Taiwan's foreign policies toward the U.S. and China, and also the policies of U.S. and China toward Taiwan over the past 20 years to show the outcome of different policies from each ruling parties.

Presidency of Chen Shui-Bian (2000-2007)

Over the past 20 years, Taiwan has experienced three times transition of power. Each president released his/her national security strategy and foreign policy during his/her term in office to ensure people's safety and strengthen

the capability of tackling internal and external threats. As a small state, Taiwan has completed diplomatic relations with 15 countries although it has diplomatic relations with more than 25 countries in 2000. As China grows richer, stronger and increasingly assertiveness, Taiwan's status become more vulnerable. Thus, the government's foreign policy is important to balance external stress.

Taiwan experienced its first party alteration in the year of 2000, which the Democratic Progressive Party (DDP) candidate Chen Shui-Bian won the presidential election. In the beginning of inauguration as president, the world was concerned that the foreign policy and statements of the new government would increase potential risk of shifting status quo. For the U.S., it is especially critical to deter any risk of unilateral change and reduce any conflict between the Taiwan Strait.

During 8-year presidential term of former president Chen Shui-Bian, his administration-imposed policies and shared the Taiwanese values of freedom and democracy with outside world. However, the U.S. distrusted Chen's policy and action due to his inconsistency on the issue of cross-strait relations which might increase the risk of changing status quo of the Taiwan Strait. Although the U.S.' attitude toward the Strait was ambiguity, One China Policy acknowledgement and peacefully resolve dispute were what it supported for. The important events that significantly impact Taiwan's relations with the U.S. and China in Chen's term of office are as follow:

- In 2000, Presidential candidate Chen Shui-bian won the presidential election. In order to show the new government would not do any unilateral change or assertive action, Chen announced a pledge in his inaugural address "Four Noes that" if the Chinese Communist Party (CCP) has no intention to use military force against Taiwan, Chen's administration would not declare independence, change the national title, push forth the inclusion of the so-called "state-to-state" description in the Constitution, and promote a referendum to change the status quo in regard to the question of independence or unification (Office of the President Republic of China 2000)" Besides, Chen also extended an olive branch to Beijing government, calling for the leaders of two sides to use wisdom to jointly deal with the question of one China. Despite that Chen had shown goodwill gesture to China and pledge of not taking further action that might bring about conflict

between the Taiwan Strait, the U.S. government and CCP were prudent in response. The strategy that CCP took is to wait for Chen's inauguration speech and determine whether need to take further action or not. Later in months, CCP have an internal regime change and its Taiwan policy remained the same. In addition, the new leader of Taiwan had avoided assertive words in his inaugural lead to CCP's observation to his following action and evaluation to his attitude towards the cross-strait relations. Also, CCP is still persisted in one China policy that claims there is only one China in the world and both mainland and Taiwan belong to one China. China's sovereignty and territorial integrity brook no division (Ministry of Foreign Affairs of People's Republic of China 2002).

- In 2001, soon after George W. Bush inaugurated as the president of the U.S., there was an aircraft collision incident between China and U.S. over the South China Sea. This small conflict induced U.S. to sell Military weapons to Taiwan which based on the Taiwan Relations Act (CRS Report for Gcongress 2001). Few month later, an airborne terrorist attacks occurred on the World Trade Center in the U.S.. George W. Bush responded to the catastrophic damage by switching its strategic target from East Asia to the Middle East and improving international cooperation. Meanwhile, Chinese leader Jiang Zemin expressed sympathy and condemnation on the attacks showing China's position against terrorism (Jacques deLisle 2011). This improved the Sino-U.S. relation, but their relations were vulnerable because both were strengthening their relations and increasing cooperation with regional allies. The U.S. relied on mainland China's support not only on fighting against terrorism but also on preventing North Korean nuclear crisis. Nonetheless, mainland China for the U.S. was a potential threat due to its rising power.
- In 2002, Chen participated in a virtual conference and announced "Taiwan and China standing on opposite side of the Strait. There is one country on each side." Also, he declared the necessity of enactment of Referendum Act for people to vote on laws. Chen Shui-Bian delivered this sensitive statement according to Taiwan-mainland China diplomatic competition and mainland China's rejection of interacting with the ruling party. His statement had aroused massive

controversy among the outside world causing U.S. avoided to give conspicuous support for Taiwan in this dispute; it gave a firmly response that there was no change in U.S.' one China policy instead. On the other hand, even though China did not give an instant comment on the dispute, in the report of 16th national congress of the communist party, CCP clearly addressed that China opposed any separatist forces and there was only one China (Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China 2002).

- In 2003, Taiwan was rejected by WHA which let Taiwan isolated in the fight against SARS. Moreover, Taiwan constantly faced military threat and diplomatic competition. As a result, the government made further reaction to defend Taiwan's interests. Meanwhile, the Legislative Yuan passed the Referendum Act that allows citizens to vote for laws. In addition, Chen claimed that Taiwan would hold referendum next year and the topic of the referendum might focus on "the status quo of a sovereign independent Taiwan and the status quo of peace without being subject to the threat of missiles." Chen's statement aroused public concern again and raised tensions between the U.S. and China. The U.S. government reprimanded Taiwan over the controversy referendum. In a press conference of U.S. President George W. Bush meeting with China Premier Wen Jia-Bao late of the year, Bush indicated that the U.S. government opposed the comments and actions of leader of Taiwan which might lead to unilaterally change the status quo of the Taiwan Strait. China's Premier Wen responded in the same press that Chinese government could not accept and tolerate the attempt to split Taiwan from Mainland China, and China appreciated the U.S. government's position in the Taiwan's action (The White House 2003). For the U.S., the defensive referendum means unilateral changing the status quo of the Taiwan Strait which violated Chen's pledge in the presidential inauguration, seriously tested the red line of China and impacted on the U.S.' national interests. The result of Taiwan's unilateral change reduced mutual trust between Taiwan and the U.S. Taiwan's relations with the U.S. and China got worse over Chen's statements. Although Taiwan got much pressure from the global, the government still held the referendum, the same day as presidential election in 2004.

- In 2004, the Chen had once again won re-election. However, the ruling party failed to win legislative majority which further declined China's willingness to talk with the Chen and limited Taiwan authority's choice of policy. For the purpose of diminishing tensions with the global, Chen Shui-Bian, at national Security Council meeting, suggested that the government would maintain the status quo of stability and be willing to communicate with China. The U.S. Department of State gave a positive response to Chen's statement and urged both sides of the Straits to seize the opportunity to communicate with each other.
- In 2005, China enacted the Anti-Secession Law, a legal law that prevents Taiwan separated from China and warns the use of non-peaceful means to protect mainland China's integrity (Embassy of the People's Republic of China in the U.S. of America 2005). Taiwan held a "Democracy and Peace to Protect Taiwan" rally few days later against China's anti-secession law. Moreover, Taiwan took this opportunity to repair relations with the U.S. by showing that Taiwan was a peacemaker instead of a troublemaker between Taiwan Strait. The reaction of the U.S. in this dispute is to win over European Union's support to postponed lifting their arms embargo on China in order to appeal China to find a peaceful solution to its dispute with Taiwan (Gow 2005).
- In 2006, Taiwan's government passed a resolution to cease the function of National Unification Council and advocated the territorial dispute should be involved in the Constitution. Both the U.S. and China thought Taiwan authority's decision was an attempt to extend tensions of the Strait. Therefore, the U.S. government reiterated its commitment to the one China policy and opposed to any unilateral change of the status quo in the Strait.
- In 2007, ruling party initiated the plan of referendum about Taiwanese United Nations membership which hold on the same day as the presidential election in 2008. Although the consequence of the referendum was failed due to the rate of vote was below 50%, the proposals had led to serious concerns by the U.S. and China. The U.S. continued to reduce the risk of the referendum by warning the further action of the authority and communicate with mainland China in the following months to avoid any change in the region.

Presidency of Ma Ying-Jeou (2008-2015)

Taiwan experienced its second turnover of power in 2008. Former president Ma Ying-jeou, the candidate of KMT, had won the 12th presidential election. In his term of office, he insisted on “no unification, no independence and no use of force” as the principles of interacting with China. Consequently, the cross-strait relations started improved as the government’s policy towards China in accordance with “facing reality, pioneering a new future, shelving controversies and pursuing a win-win solution (Office of Republic of China 2008).” Furthermore, for the purpose of not being isolated from the international stage and pursuing security and prosperity, Taiwan chose to relax its relations with China and keep a stable relation with the U.S.. The U.S. also had a presidential election in late 2008 and China faced its presidential transition in 2012 which is significant influence on relations among China, the U.S. and Taiwan.

In Obama’s first and second terms of presidency, there were many global issues that only cooperate with countries that can solve, such as economic recovery, climate change, and nuclear proliferation. As China progressively became a great power, it was supposed to be more responsible for international affairs. For the purpose of integrating China into the international system and acquiring its full support to deal with global issues, the U.S.’s Taiwan policy was prudent but flexible. Since the U.S. tried to maintain its influence in the region and obtained support from the potential adversary at the same time. According to the Joint Press Statement by President Obama and President Hu of China in 2009, Obama reiterated its one China Policy commitment and indicated that the U.S. policy in cross-strait relations would be based on the Three U.S. - China communiqués and the Taiwan Relations Act (The White House 2009). However, two years later, Hillary Clinton, the former U.S. Secretary of States, in the Foreign Policy suggested that the U.S. stand at a pivot point and the future of politics will be decided in Asia (Foreign Policy 2011). Afterwards, Obama administration accurately expressed the U.S. strategy: rebalance towards the Asia-Pacific in his second term in office. As a small state between great power, Taiwan devoted to develop economic ties with China and keep military cooperation with the U.S. to occupy a significant position in the region during this period.

In Chen Shui-Bian’s presidency, both sides of the Strait merely have a high-level talk, there were just few connections between the Strait like

implementation of the Mini Three Links including postal, transportation and trade in Kinmen, Matsu and China in 2001, and three cross-strait charters in 2003, 2005 and 2006. When Ma Ying-Jeou took the office, the relations between the Strait had significantly risen. The following are high-level Talks and agreements that were signed between Taiwan and China from 2008 – 2015.

- The first Chiang-Chen Talks was held between Taiwan's Straits Exchange Foundation (SEF) Chairman Chiang Pin-kung and Chairman of the Association for Relations Across the Taiwan Strait (ARATS) Chen Yunlin in 2008 after Ma was elected as the 12th term President of Taiwan. The start of the Talk between two sides represented increase in exchanges, communications, and a large progression in the development of cross-strait relations. The first Talk focused on the implementation of different charter flights and contacts between people across the Strait. Negotiators of both sides signed minutes of talks "The Straits Exchange Foundation and the Association for Relations Across the Taiwan Strait Minutes of Talks on Cross-Strait Charter Flights" which ensured more passenger charter flights and cargo charter flights would be planned later. Further for improving contacts between people of the two sides and increase tourism across the Strait, the negotiators signed Cross-Strait Agreement between SEF and ARATS Concerning Mainland Tourists Traveling to Taiwan.
- Later in the same year, the second Chiang-Chen Talks was soon held. Four Agreements were signed including Agreements of Air Transportation, Launching Direct Sea Transportation, Expanding Postal Cooperation, and Establishing a food safety screening mechanism.
- The third Chiang-Chen Talks, held in 2009, which focused on the matters of economy and trade. The Talks further signed three agreements – the Cross-Strait Joint Crime- Fighting and Judicial Cooperation, the Cross-Strait Financial Cooperation, and the Cross-Strait Air Transport Supplementary Agreement. Also, it included an announcement of consensus on matters concerning the Mainland investment in Taiwan. Although the topic of the third Talks included many aspects, the discussions were aimed at stabilizing economic and trade relations of two sides.

- Few months later, the Fourth Talks was held and it focused on the issue of agricultural exports and imports, protection of rights and interests of fishermen, and establishing transparent and protection of labor. Those Three agreements were signed in the Talks - Cross-Strait Cooperation on the Inspection and Quarantine of Agricultural Products, Cross-Strait Fishery Labor Cooperation, and Cross-Strait Cooperation on Standard Inspection, Measurement and Certification.
- For the purpose of raising Taiwan's export competitiveness to reduce the impact of regional economic integration like free trade market between China and ASEAN and free trade market among China, South Korea and Japan, Taiwan government negotiated with mainland China for further cooperation by signing a cross-strait Economic Cooperation Framework Agreement (ECFA) in the fifth Talks in 2010 which would avoid unfair trade treatment faced by Taiwan. In particular, China and Taiwan signed Cross-Strait Agreement on Intellectual Property Right Protection and Cooperation in the Talks as well.
- Later in 2010, the sixth Talks was held and both sides signed Agreement on Medical, Pharmaceutical and Health Cooperation to prevent on Taiwan's health care system and protect medical rights and interests of Taiwanese.
- In 2011, The Fukushima nuclear power plant accident happened in Japan drew large attention from the world. This disaster killed over 15,000 people and also further intensified environmental pollution. Undoubtedly, for the strengthening exchanges of nuclear power operations and accident report, both sides of the Strait signed Cross-Strait Nuclear Power Safety Cooperation Agreement in the seventh Talks.
- After ECFA signation, the trade barrier between Taiwan and China had diminished. As the result, institutionalizing customs cooperation and providing protection of investors' rights were essential for the further discussion. Therefore, the meeting was ended in signing the Cross-Strait Investment Protection Agreement and Cross-Strait Customs Cooperation Agreement in the eighth Talks in 2012.
- A further step to enhance cross-strait cooperation and liberalize trade in service was discussed in the ninth Talks in 2013 and the two sides

signed Cross-Strait Trade in Services Agreement. Regards to the agreement, China was willing to open 80 service sectors to Taiwan for 64 service sectors open in respect. However, it is still unratified by the legislature and further triggered a massive demonstration called Sunflower Movement in March 2014. In April, former vice-president Xiao Wan-Chang met with Li Ke-Qiang. During the meeting, Li Ke-Qiang highly concerned the economic relationship between Taiwan and China were changed. Li mentioned that Taiwan was no longer playing complementary but competitive relationship with China. Hence, it is necessary for Taiwanese corporation to compete without barriers in China market. Besides, Li indicated that Taiwan needs to integrate with international economic system, and China market will perfectly play that role (何榮幸 & 劉光瑩 2014).

- The tenth cross-strait high-level Talks was held in February 2014, few weeks before the Sunflower Movement. For the purpose of upgrading seismic activities and monitoring meteorological condition, both sides signed Cross-Strait Collaboration Agreements on Seismological Monitoring and on Meteorology to strengthen early warning capabilities.
- The cross-strait high-level Talks was held again in 2015 after the sunflower movement to establish a favorable investment environment for Taiwanese enterprises by reducing tax burdens and ensuring flight safety. Both sides signed Cross-Strait Agreement on the Avoidance of Double Taxation and Enhancement of Tax Cooperation and Cross-Strait Collaboration Agreement on Flight Safety and Airworthiness (Mainland Affairs Council Republic of China 2021).

Interaction between Taiwan and the U.S. had also improved from 2008-2015. The U.S. supported Taiwan participated in international affairs such as being an observer in the World Health Assembly from 2009-2016 and as a guest of 38th Session of the ICAO in 2013. Despite the rejection of Taiwan's participation in international affairs for the following sessions of WHA and ICAO, the U.S. publicly advocated the importance of Taiwan's role in international affairs. In addition to advocating Taiwan's international participation, the U.S. send high-ranking officials to visit Taiwan for further discussions about bilateral cooperation which were recognized as the solidity of Taiwan-U.S. relations. The visits included the U.S. Agency for

International Development Administrator Rajiv Shah and deputy Secretary of Energy Daniel Poneman in 2011, visit of Commerce Under Secretary for International Trade Francisco Sanchez in 2012, visit of the U.S. Environmental Protection Agency Administrator Gina McCarthy in 2014 which was the first American Cabinet-level official visited to Taiwan since 2000, visits of Deputy U.S. Trade Representative Demetrios Marantis and Robert Holleyman in 2013 and 2015 respectively for the resumption of the U.S.-Taiwan trade and economic talks under the Trade and Investment Framework Agreement (TIFA), and visit of Assistant Secretary of State for Economic and Business Affairs Charles Rivkin in 2015 (Taipei Economic and Cultural Representative Office in the U.S. 2021).

Taiwan's relations with both the U.S. and China had improved during Ma Ying-Jeou's presidency. Due to the stability of the bilateral relations, Taiwan attended many international affairs which did not happen in the past ten years. The strategy that Taiwan broadened its international visibility was by preventing coercion against Taiwan. For instance, increase economic ties with mainland China which is beneficial for both sides and strengthening cooperation with the U.S. to prevent intimidation of mainland China. Hence, Taiwan had a well relation with regional partners and participation in the international affairs.

Presidency of Tsai Ing-Wen (2016-)

In 2016, Taiwan has once again experienced the transition of power. Within Tsai Ing-Wen's presidency, she strongly insisted "to connect with the global as the first step; strengthen the tie with U.S., Japan and the new Southbound Policy countries as the second step; expand exchanges with Southeast Asian countries, and then interact with China as the last step" as the principles of interacting with China and U.S.. Tsai Ing-Wen's government does not announce that will seek for independent, nevertheless the government rejects the 1992 consensus causing rapidly cooling down the cross-strait relations.

Even though the president and leader of Democratic Progressive Party (DPP) Tsai Ing-Wen used to claim for Taiwan independence, she clearly knows Taiwan is incapable to fight against the potential invasion by the Mainland. This induces Tsai Ing-Wen's government decision to build a strong bilateral relation with U.S., seeking for enhancing the national security and

more international space. Soon after Trump's government received the intention from Taiwan, U.S. consecutively extended the olive branch in return. The most crucial action for Trump's government to strengthen bilateral relations with Taiwan is by increasing visits of senior officials Taiwan. The following are senior officials visit since 2016.

- In 2019, Acting Assistant Secretary of Treasury for International Markets of U.S. Mitchell Silk visited Taiwan to discuss the concept and possibility of energy development in Taiwan and neighboring countries. Besides, Mitchell Silk also visited Taiwan's industrial elites to discuss issues like debt market development, increasing participation in private sector projects, and promoting competitive procurement.
- In 2020, Assistant Secretary of State for Educational and Cultural Affairs of U.S. Marie Royce visited Taiwan for participation in new American Institute in Taiwan (AIT) buildings opening ceremony and promoting educational & cultural project. She also met with Taiwan's industrial elites for further advisement exchange.
- Soon after the leaving of Marie Royce, U.S. Secretary of Health and Human Services Alex Azar II visited Taiwan. Alex Azar II is the highest-ranking member of the U.S. Cabinet to visit Taiwan since 1979. The purpose for Alex Azar II to visit Taiwan was not only to discuss and investigate the achievements of preventing the COVID-19 epidemic in Taiwan, but also met the president, vice-president, minister of foreign affairs, minister of Health and Welfare. This action even further showed the U.S.' intention to win over Taiwan.

Moreover, the U.S. successively passed "Taiwan Travel Act", "Taiwan Allies International Protection and Enhancement Initiative (TAIPEI) Act of 2019", and "Taiwan Assurance Act". These acts allow U.S. government to send their officials to Taiwan, and also offer the weapons to Taiwan for strengthen the ability of self-defending. But the decision that makes by Tsai's government also caused Taiwan to suffer the huge military pressure from China. For an instance, China breaks the tacit agreement of airspace ambiguity between Taiwan. To sum up, Ma Ying-Jeou is the only one to keep the same distance with China and U.S. In contrast, Chen Shui-Bian and Tsai Ing-Wen tend to strengthen the relations with U.S. solely.

Loser Game and the Evaluation of the International Space

In the past, the academy had always used the theory of hedging to explain the behaviour of the Taiwanese government to expand the international space. Under this theory, as a small state, Taiwan is less likely to implement hard balancing. Therefore, it is a less costly solution for a small state to select hedging policy rather than hard balancing policy. However, this article believe that Taiwan's government is not making the policy with the perspective of hedging. It will make academics mistakenly believe Taiwan makes the foreign policy in the perspective of hedging, because the policy results are usually coinciding with the perspective of hedging. Taiwan is much likely playing a "Loser game" with two superpowers.

Loser Game

A loser game is defined as the player knows the game will definitely be lost at the end before the game has started. The reason for the player to get involved into the game is because the player is lacked of the power to refuse the invitation of the game. The refute implies that the player will be isolated by the superpowers and whole world. Due to the result of the game is crystal clear which the player will definitely be lost, the player will only seek (1) to maximize the interest and (2) prolong the demise before the game is ended. Theoretically, this game theory should not be worked in any country all around the world. The funny thing is that Taiwan is firmly fit into this severe requirement of the Loser Game. The relations between Taiwan and China unlike the state-to-state relations in any other country, China has claimed the Taiwan as its own territory. The Mainland not only seeks to annex Taiwan, but also capable of annex Taiwan with strong military forces. Unless Taiwan is willing to be isolated from the global, otherwise Taiwan must accept the game rule which was set by the global and also accepted the fact that Taiwan will lose the game. Since Taiwan will lose this game anyway, Taiwan's strategy towards the game will no longer be hedging. On the contrary, what Taiwan can do now is to maximize the state interests in this period.

International Space

The traditional national interests are defined as people's interest. These usually include national security, political ideology, political system, economy, and territory unity (Duchacek 1986). Along with the globalization,

countries are not only to interact with neighbouring countries, but also participate international trade, organisations, and conventions. These conspicuously reflect that the international space is emerging as a new criterion for national interest. In particular, the participation of organisations is the only and the most representative indicator as it is susceptible to other countries. Thus, the following paragraphs are first aiming to introduce and estimate whether the international space of Taiwan has changed.

According to Table 1, Chen Shui-Bian's government had newly participated 8 organisations within 8 years. These organisations are including Commission for the Conservation of Southern Bluefin Tuna, World Trade Organisation, World Customs Organization, International Scientific Committee for Tuna and Tuna-like Species in the North Pacific Ocean, International Competition Network, Western and Central Pacific Fisheries Commission, Advisory Centre on WTO Law, and International Cooperation on Cosmetics Regulation.

Table 1. Taiwan's Participation of Organization and Accession Year Between 2000-2007

Name of Organisations	Year
International Cooperation on Cosmetics Regulation	2007
Advisory Centre on WTO Law	2004
Western and Central Pacific Fisheries Commission	2004
International Competition Network	2002
International Scientific Committee for Tuna and Tuna-like Species in the North Pacific Ocean	2002
World Customs Organization	2002
World Trade Organisation	2002
Commission for the Conservation of Southern Bluefin Tuna	2001

According to Table 2, Ma Ying-Jeou's government had newly participated 7 organizations within 8 years. These organizations are including International Forum of Independent Audit Regulators, International Council for Information Technology in Government Administration, Inter-American Tropical Tuna Commission, South Pacific Regional Fisheries Management Organization, Association of World Election Bodies, Asset Recovery Inter-Agency Network of Asia/ Pacific, and North Pacific Fisheries Commission.

Table 2. Taiwan's Participation of Official Organization and Accession Year Between 2008-2015

Name of Organizations	Year
North Pacific Fisheries Commission	2015
Asset Recovery Inter-Agency Network of Asia/ Pacific	2014
Association of World Election Bodies	2013
South Pacific Regional Fisheries Management Organization	2012
Inter-American Tropical Tuna Commission	2010
International Council for Information Technology in Government Administration	2010
International Forum of Independent Audit Regulators	2008

According to **Hata! Yer işareti başvurusu geçersiz.**, Tsai Ing-wen's government had newly participated 3 organizations within 5 years. These organizations are including International Council for Harmonization of Technical Requirements for Pharmaceuticals for Human Use, Southern Indian Ocean Fisheries Agreement, and Global Financial Innovation Network.

Table 3. Taiwan's Participation Official Organization and Accession Year Between 2016-2021

Name of Organizations	Year
Global Financial Innovation Network	2019
Southern Indian Ocean Fisheries Agreement	2019
International Council for Harmonization of Technical Requirements for Pharmaceuticals for Human Use	2018

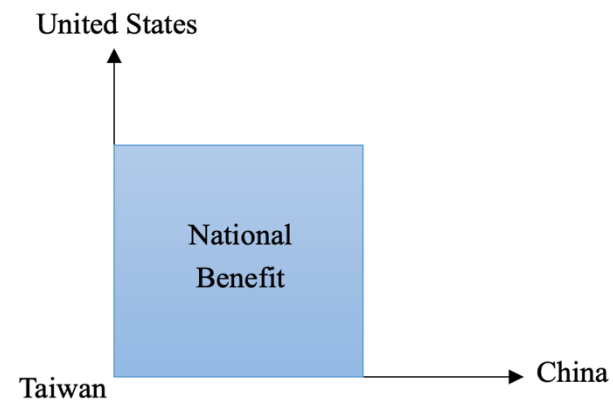


Figure 1. Equal distance of U.S.-Taiwan-China Relation

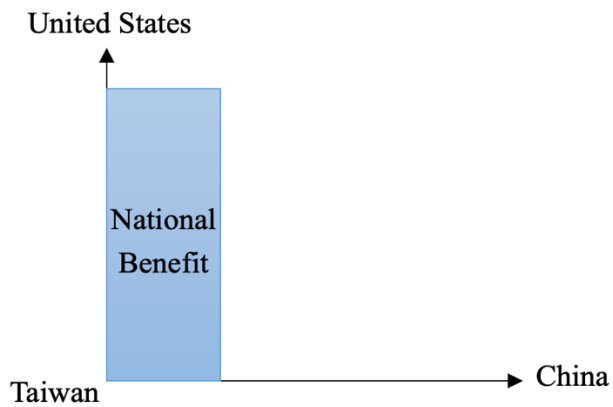


Figure 2. Unequal distance of U.S.-Taiwan-China Relation (China)

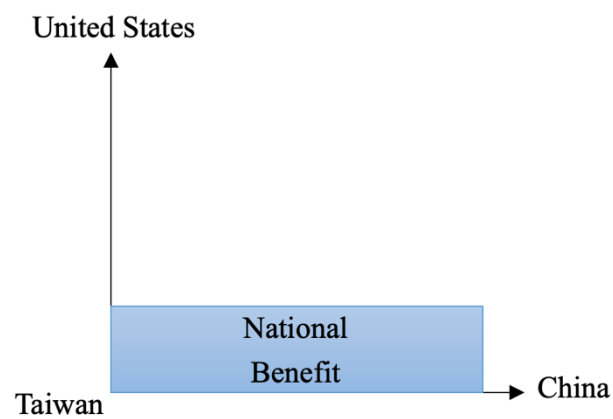


Figure 3. Unequal distance of U.S.-Taiwan-China Relation (U.S.)

According to the definition of Loser Game, Taiwan will definitely lose the game in the end regardless the effort devoted. Therefore, what Taiwan can do is to keep the game as long as possible, and to maximize the benefits in the process. In addition, according to the prerequisite assumption of the trilateral relationship between China, the U.S. and Taiwan. As long as Taiwan accepts the international rules of the game, it will not be subject to urgent military infringement. There are actually two bilateral relations in operation. This paper believes that the relationships between U.S.-Taiwan-China is more likely a vector relationship, but no longer a triangle relationship. As figure 1 is shown, the national interests that Taiwan obtained are the area of the model. The larger the area is, the greater the national interest.

When Taiwan relies solely on the U.S. and away from China that will cause China decided to not offer Taiwan benefit. The consequence will further cause the benefit of Taiwan not able to reach the maximum (Figure 2). In the contrary, if Taiwan relies to China alone and away from the U.S., U.S. may no longer require offering Taiwan benefit for keeping the stable relations with Taiwan due to Taiwan is just extremely important interest for U.S. (Figure 3).

From previous research, it is arguable that whether Taiwan is still an extremely important interest for U.S. or it has already been downgraded to just important interest for U.S. If does, Taiwan is not as important as used to for U.S. Especially as China's overall strength increases and the U.S. declines, the importance of Taiwan may also Changed. For Taiwan, downgrading will break the status quo and compress possible operating space. However, from several previous action would be able to infer that Taiwan is still an important ally for U.S. in Asia. Thus, when Taiwan is the core interest of China and still an extremely important interest for U.S., China and U.S. will continue to offer benefits to Taiwan in order to gain Taiwan's support. Under such circumstances, China and the U.S. will continue to compare and overweight, and ultimately help Taiwan to maximize the national interest (Figure 1).

Conclusion

With the rise of the mainland, the unipolar system is challenging by the new country. The balance between the cross-strait in the past also disappeared. Although China is always willing to unite with Taiwan, as long as Taiwan accepts this new set of rules of the game will be no immediate harm. Due to China's hard power growth, the relationship between U.S.-Taiwan-China is

no longer the triangular relationship as before. After all, it is still doubted by academy that whether Taiwan remains the ability to balance the Mainland. Hence, the current relationship between China, U.S. and Taiwan is more likely to be a one large and two little bilateral relations. Under this circumstance, Taiwan must not think how to hedge, but to maximize the benefits within a limited time.

Because Taiwan accepts the premise of the game, it will not affect by U.S.-China competition due to both sides will not expect to harm their core interest. Under the two bilateral relations, Taiwan-U.S. relation and Taiwan-China relation, the evaluation of Taiwan's interest can be expressed as a vector. On this vector, China and the U.S. are on the X-axis and Y-axis respectively. The values of X-axis and Y-axis are the benefits that superpowers offer. The area of the vector shows the Taiwan's national interest. Therefore, as the core interests of China and the U.S., keeping an equal distance with both sides for Taiwan can maximize Taiwan's national interests whereas inclines to one side will cause the other superpower stops offering benefits to Taiwan. Consequently, the area of Taiwan's national interest will be small since no longer need to win over Taiwan.

However, this paper has two limitations. First, the estimation concept that is claimed still under constructed. It requires to be further constructed in the future for quantification. Second, this model could not answer when will the superpowers stop to offer the benefits. Without the answer, it is impossible to calculate the maximum national interest correctly.

In spite of the fact that the estimation is a whole new concept, this paper has already provided two contributions. First, the Loser Game could help academy to further understand how Taiwan's government makes the policy. Second, to insist only to keep same distance with two superpowers will allow Taiwan to maximize the national interest. Richard Bush mentioned that the trilateral relations of U.S.-Taiwan-China is actually a leverage game (Bush 2005). This implied that if Taiwan is too close to one side, the whole balance will be lost and caused irreparable consequences. Based on this standpoint, Taiwan supposes to keep the same distance with both U.S. and China in order to continue and maximize the national interest.

REFERENCES

- Bush, Richard C. (2005). *Untying the Knot: Making Peace in the Taiwan Strait*. Brookings Institution Press.
- CRS Report for Congress (2001). *China-U.S. Aircraft Collision Incident of April 2001: Assessments and Policy Implications*.
- Embassy of the People's Republic of China in the U.S. of America (2005). *Anti-Secession Law (Full text)*. Retrieved from <http://www.china-embassy.org/eng/zt/999999999/t187406.htm>
- Foreign Policy (2011). *America's Pacific Century*. Retrieved from <https://foreignpolicy.com/2011/10/11/americas-pacific-century/>
- Gow, David (2008). *EU delays lifting arms ban on China*. *The Guardian*. Retrieved from <https://www.theguardian.com/world/2005/apr/15/china.armstrade>
- Jacques deLisle (2011). *9/11 and U.S.-China Relations*. Foreign Policy Research Institute. Retrieved from <https://www.fpri.org/article/2011/09/911-and-u-s-china-relations/>
- Mainland Affairs Council Republic of China (2021). *General Policy Archives (2008-2016)*. Retrieved from <https://www.mac.gov.tw/en/News.aspx?n=C62A6E4BD490D38E&sms=F56AA93EEC16ECD5>
- Office of the President Republic of China (2000). *President Chen's Inaugural Address*. Retrieved from <https://english.president.gov.tw/NEWS/2643>
- Office of Republic of China (2008). *President Ma's Inaugural Address*. Retrieved from <https://english.president.gov.tw/NEWS/45>
- Taipei Economic and Cultural Representative Office in the U.S. (2021). *Taiwan-U.S. Relations*. Retrieved from https://www.roc-taiwan.org/us_en/post/24.html
- The Commission on America's National Interest (1996). *America's National Interest*. Harvard University.
- The White House (2003). *President Bush and Premier Wen Jiabao Remarks to the Press*. Retrieved from <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/12/20031209-2.html>
- The White House (2009). *Joint Press Statement by President Obama and President Hu of China*. Retrieved from <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/joint-press-statement-president-obama-and-president-hu-china>

中華人民共和國外交部 (2002). The full text of Comrade Jiang Zemin's report at the 16th National Congress of the Communist Party of China [江澤民同志在黨的十六大上所作報告全文]. Retrieved from https://www.fmprc.gov.cn/web/ziliao_674904/zyjh_674906/t10855.shtml

中華人民共和國外交部 (2002). The full text of Comrade Jiang Zemin's report at the 16th National Congress of the Communist Party of China [江澤民同志在黨的十六大上所作報告全文]. Retrieved from https://www.fmprc.gov.cn/web/ziliao_674904/zyjh_674906/t10855.shtml

何榮幸 & 劉光瑩 (2014). The Next Step of China's Policy [中國政策下一步]. Commonwealth Magazine. Retrieved from <https://www.cw.com.tw/article/5057437?from=search>

TAYVAN MİLLİYETÇİLİĞİ VE DPP (DEMOKRATİK İLERLEYİCİ PARTİ)'NİN YÜKSELİŞİ

Ali DEMİR*

GİRİŞ

Tayvan, tarihsel olarak çeşitli devletler tarafından işgal edilmiş bir ada olmasına rağmen 1946 yılındaki Kuomintang (KMT) yönetimi ile yabancı devletlerin işgal süreci sona ermiştir. Çin anakarasında komünistlerle olan iç savaşı kaybeden Chiang Kai-shek, 1949'da Tayvan'a gitmek zorunda kalmıştır. Chiang Kai-shek ve beraberindekilerin adaya gelmesinin asıl nedeni, bir gün Çin'e dönmek ve bunun için de Çin halkını komünizmden kurtaracak gücü yeniden kazanmaktır. Sonuç olarak Tayvan'ın kendi kültürel ve ulusal kimliğini yok sayarak Tayvan'ı Çin ulusunun bir parçası olarak görmüşler ve Sun Yat Sen'in fikirlerine dayanan parti olan KMT'nin ilkelerini uygulamaya başlamışlardır (Jacobs, 2012).

Şubat 1947 ayaklanmasını bahane ederek, Kuomintang, ana kıta komünistlerinden gelen tehditleri sona erdirmek için sıkıyönetim ilan etmiştir. Kuomintang başlangıçta muhalefet partilerinin seçimlere katılmasına izin vermiş, ancak zamanla muhalefet partileri yasaklanmış ve muhalefet partisi liderleri yasadışı hareket etmeye zorlanmıştır. Örneğin, merkezi gizli polis teşkilatı olan Tayvan Garnizon Komutanlığı, muhalefet partilerinin yasadışı faaliyetlerinin Kuomintang yönetimine yönelik bir tehdit olarak görülmesinden sonra kurulmuştur. Bu gizli polis teşkilatının öncülüğünde yürütülen çeşitli operasyonlarla siyasi dengeleri değiştirebilecek siyasiler ortadan kaldırılmıştır. Bu şekilde gerçek dışı bir çoğulculuğun tesis

* Tayvan Milli Eğitim Bakanlığı tarafından verilen 2019 Huayu Enrichment Bursu'nu kazanarak 2019-2020 yıllarında 6 aylık sürede Ulusal Tayvan Üniversitesi'nde Çince eğitimi aldım ve bu süre zarfı boyunca insanlara olan saygısına, demokrasisine, doğal güzelliklerine hayran kaldığım Tayvan'ın Türkiye'de tanıtılmasına az da olsa katkıda bulunabilmek için yazılar kaleme almaktayım. Tayvanlıların vergilerinden oluşan burs sayesinde Tayvan'da eğitim alma ve yaşama fırsatı bulduğum için nazikane yazmış olduğum bu makaleyi Tayvan halkına ithaf ederim. ORCID 0000-0002-7659-0356.

edilmesinden sonra uluslararası arenadan da destek sağlanmaya çalışılmıştır. Kuomintang yönetimi Tayvan'ı Çin'in bir eyaleti olarak gördüğünden, yerel Tayvanlılara önemli kurumlarda çok az temsil verilmiştir. Temsil hakkı daha az olan Tayvanlılar, muhalefet partilerinin yasaklanmasına tepki göstermeye başlamıştır. 1950'lerin sonunda parti kurma girişimleri merkezi hükümet tarafından engellenmiştir (Manthorpe, 2005).

KMT'nin iç ve dış politika yaklaşımı daha çok milliyetçi Çin söylemine odaklanmıştır. Bu söylem daha çok Çin halkının kültürel ve ulusal anlamda bir olmasını önelemiştir. KMT'nin iktidarda olduğu dönemde Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) ve KMT uluslararası arenada hakimiyet mücadelesi içine girmiştir. Özellikle 1972'de Birleşmiş Milletler'de Tayvan'ın koltuğuna ÇHC gelmesinden sonra Tayvan'ın izolasyonu gündeme gelmiş ve bu durum KMT'yi dış politikada egemenlik mücadelesi vermeye zorlamıştır.

Chiang Kai-shek (Çan Kay-şek)'in oğlu Chiang Ching-kuo (Çan Çing-kuo)'nun saltanatı sırasında, askeri hükümetin baskısı hafiflemiştir. Böylece siyasette ve basında kısmi bir özgürleşme yaşanmıştır. Ancak en önemli değişiklikler, Bay Demokrasi olarak bilinen Lee Teng-hui'nin başkanlığı sırasında meydana gelmiştir. Tayvan Milliyetçiliği'nin hem iç hem de dış politikada daha fazla zemin bulması da bu döneme denk gelmiştir. Bundan sonraki dönemde KMT ile Demokratik İlerleyici Parti (DPP)'nin iktidar mücadelesi "kimlik" söylemi üzerine yoğunlaşmıştır.

Manthorpe'un verdiği bilgiler doğrultusunda, 1972'de Chiang Kai-shek'in oğlu Chiang Ching-kuo'nun başkan yardımcılığına atandığını ve yolsuzluğun önüne geçmek ve kamuoyunu bütçe konusunda bilgilendirmek için reformist politikalara giriştiğini biliyoruz. Chiang Kai-shek Nisan 1975'te ölmüş ve üç yıl sonra, Mart 1978'de, Chiang Ching-kuo Tayvan (Çin Cumhuriyeti)'nin başkanlığını üstlenmiştir. Chiang Ching-kuo, KMT yönetiminin askeri güç, istihbarat ve parti sekreteri ile iktidarı paylaştığı baskın mekanizmayı sürdürmeye devam etmiştir. Bu dönemden sonra her ne kadar basın özgürlüğü sağlansa da KMT kadrosunda radikal yönetim taraftarları reformların hayata geçirilmesini engelleme girişimlerini sürdürmüştür (Manthorpe, 2005).

Tayvan Miliyetçiliği'ni ele almadan önce bilinmesi gereken en önemli husus Tayvan'daki tarihsel birikimin veya tarihsel sürecin Tayvan Milliyetçiliği'ni nasıl ortaya çıkardığı ve bugünkü mevcut siyasi iklimi nasıl etkilediğini anlamaktır. Bu nedenle giriş bölümünde Tayvan hakkında kısa bilgiler verilmiştir.

1. Tayvan Milliyetçiliği

Tayvan Milliyetçiliği'nin kökenleri ilk olarak coğrafi meselelere dayanmaktadır. Tayvan adası her ne kadar coğrafi konum olarak yalıtılmış bir pozisyonda olsa da 1600'lü yıllarda Avustronezyalılar tarafından işgale uğramış ve sırasıyla önce Hollandalılar (1624-1661) ve İspanyollar (1626-1642) ve ardından Çinliler tarafından sömürgeleştirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Tayvan'ın bu coğrafi yalıtılmışlığı Ming Hanedanı'nın sadık generali Koxinga(Zhen Chenggong)'nın uzun bir süre boyunca Mançulara (1661-1683) karşı Çin rejimini başarıyla sürdürmesine olanak sağlamıştır. Bu coğrafi yalıtılmışlık, Mançu İmparatorluğu işgalinden sonra (1683) Tayvan'ın sınır bölgesi olarak tercih edilmesinde de rol oynamıştır (Cabestan, 2005).

Buna karşın Tayvan'ın uluslararası deniz ticaret yollarının kesişim noktasında olması 19.yüzyılda Büyük Britanya ve Fransa'nın ilgisini çekmiştir. Aynı zamanda bu dönemde büyük bir gelişmeye şahit olan Japon İmparatorluğu, Tayvan'ı Ryukyu Takımadalarının “doğal” uzantısı olarak gördüğü için Mançu Sarayı'nın modernize edilmesinde rol oynamış, Tayvan'ın güvenliğini sağlamış ve 1885 yılında ise kendine bağlı bir eyalet statüsüne yükseltmiştir (Cabestan, 2005).

Japon işgali sırasında (1874) Tayvanlılar yaşamış olduğu ikinci sınıf vatandaş muamelesinin nedenlerinden birini Japonların Tayvanlıları Çinli mirasın sahibi olarak görmeleriyle açıklamışlardır. Bu durum Tayvanlılarda Çin kimliğinin benimsenmemesi için kuvvetli bir zemin hazırlamıştır. Buna bağlı olarak, bazı araştırmacılara göre, Tayvan Milliyetçiliği meselesi Japon İşgali'nin ada sakinleri üzerinde bırakmış olduğu etkiye bir tepki olarak başlamıştır (Hao, 2016). Tayvan, 1895 yılında Shimonoseki Antlaşması hükümlerince, Japon egemenliğine girdiği zaman ada halkı bu işgale direnmeye çalışmıştır. Örneğin yerel eşraf bir Tayvan Cumhuriyeti (Tayvan minzhuguo) kurmaya karar vermiştir. Fakat Tayvan Milliyetçiliği'nde daha etkili ve gerçekçi bir grup, Li Hsien-tang tarafından temsil edilen, Japon İmparatorluğu içinde siyasi özerkliğe sahip olan bir yapının kurulmasına yoğunlaşmıştır. Ancak Tokyo'nun benimsediği zorunlu asimilasyon politikaları bu isteklerin yok olmasına ve Tayvan Milliyetçiliği'nde daha da derin bir öfkenin oluşmasına neden olmuştur (Ching, 2001).

Han Çinlilerinin demografik yapı bakımından daha fazla olmasına rağmen Çin yönetimi altındayken bile Tayvan, ada olmasının avantajı olarak her zaman kendine ait sosyo kültürel bir kimlik duygusuna sahip olmuştur. Bu

kimlik duygusu, imparatorluk yönetiminden uzaklaşma eğilimlerini barındıran ve denize kıyısı olmayan Fujian eyaletinden gelen Çin göçü ile desteklenmiştir (Ching, 2001).

1945-1949 yılları arasında Çin'den Çin ulusundan ayrılma amacıyla Chiang ile birlikte gelen anakaralılar ile Tayvanlılar arasındaki muhalefet Tayvan Milliyetçiliği'nin ikinci özelliği olarak karşımıza çıkmıştır (Cabestan, 2005). KMT'nin dayatmaya çalıştığı kolektivist yurttaşlık ve Tayvanlıların sahip olduğu milliyetçilik KMT'nin ulus inşasında büyük bir çatışmaya neden olmuştur. Şubat 1947 Ayaklanması / 28 Şubat Olayı, KMT'nin Çin milliyetçiliğini dayatmasının bir miktar yumuşatmasını ve Tayvanlıların çok az da olsa siyasal zemine katılımını sağlamıştır. Şubat 1947 Ayaklanması'ndan önce Xie Xue-hong ve Jian Ji gibi isimler önderliğinde gelişmekte olan Tayvan Milliyetçiliği, Tayvanlıları ve Tayvan Halk Birliği gibi yapıları örgütlemiştir. Fakat bu türden bir örgütlenme doğrudan KMT'nin siyasetteki egemenliğine karşı geldiği için KMT rejimi tarafından dağıtılmış ve üyeleri yeraltına çekilmekten zorunda bırakılmıştır (Hao, 2016, s. 39). Aynı zamanda 28 Şubat Olayı Tayvanlılar için Japon sömürge döneminde yaşananları hatırlatmış ve Tayvan seçkinlerinde oluşan Tayvan Milliyetçiliği'nin daha da artmasına yol açmıştır. Bu olay ister istemez Tayvan kimliğinin ve bilincinin oluşmasında önemli bir rol oynamış ve bu, KMT rejimi altındaki halkın demokratikleşme isteğinin temellerini oluşturmuştur. Bunun sonucunda da Tayvan Milliyetçiliği'nin ortaya çıkmasında ve Tayvan kimliğinin oluşmasında Japon sömürgesinden ziyade Çin'de ve Tayvan'da iki ayrı devlet sonsuza kadar ayrılması belirgin bir sınır oluşturmuştur (Chu & Lin, March 2001).

28 Şubat Olayı olarak da bilinen olay 27 Şubat 1945 tarihinde KMT askeri görevlilerin Tayvanlı bir kadını kaçak sigara sattığı iddiasıyla vurarak öldürmesi ile başlamıştır. Bu olay sonrasında Tayvanlılar tepki için toplanmış ve KMT askerleri bu kalabalığa ateşle karşılık vermiştir. Gösterilen sonucunda yakınlarda bulunan bir radyo istasyonundan yapılan duyuru ile isyan adanın tamamına yayılmıştır. İsyanı durdurmak için Taipei Valisi tarafından Ulusal Devrim Ordusu çağırılmış ve gösteriler sayıları binleri bulan Tayvanlının öldürülmesiyle sonuçlanmış ve 38 yıl sürecek Beyaz Terör olarak adlandırılan sıkıyönetim dönemi başlamıştır. İsyanların başlamasının en itici faktörler arasında KMT rejiminin kötü ekonomi politikaları ve halkın karşılaştığı işsizlik olmuştur (Fell, 2018).

1960'lı yıllarda ABD'nin İki Çin formülünü benimsemesi ve resmileştirmeye çalışması Tang Wai Hareketi için olumlu bir durum olarak karşılanmıştır fakat 1964 yılında Paris'in Pekin hükümetini tanımasından sonra bu pozitif algı kısa sürmüştür. Chiang Kai-shek, İki Çin politikasına karşı olduğunu belirttikten sonra 1971'de Sovyet tehdidinin yükselmesini önlemek isteyen ABD kesin bir şekilde uluslararası toplumda iki ayrı Çin'in olamayacağını deklare etmiştir. 1972'de ABD'nin tercihini ÇHC'den yana yapmasından sonra Tayvan tek Çin politikası ile karşı karşıya kalmıştır (Cabestan, 2005).

Son kırk yıla bakıldığında Tayvan'da hem Tayvan Milliyetçiliği hem de Tayvanlılaşma politikalarının merkeze alındığı görülmektedir. Temelde bu iki unsur Tayvan kimliğinin çarpıcı bir dönüşüm geçirmesini sağlamıştır. Tayvan kimliğinin önemine vurgu yapanların birkaçı genel olarak KMT'yi yabancı rejim unsuru olarak değerlendirmiş ve bunun nedeni Tayvan kimliği ya da Tayvan Milliyetçiliği'nin geçirmiş olduğu bazı radikal değişikliklerdir (Chang, 2015, s. 1).

Bu değişikliklerden en önemlisi 1970'lerdeki Tang Wei hareketi olmuş ve Tayvan Milliyetçiliği kapsamında Tayvan Siyasi Tarihi'nde önemli bir yer edinmiştir. Bu siyasi hareket 'parti dışı' anlamına gelmektedir. Hareketin ismi 1950'li ve 1960'lı yıllarda KMT destekçisi olmayan üyeleri ifade etmek için kullanılmıştır. Fakat geçmişe oranla Tang Wai Hareketi, 1977 seçimlerine katıldığında siyasi zeminde bir hayli güçlü ve örgütlü olduğunu göstermiştir. Bu hareketin temel motivasyonu etnik adalet ve demokratikleşme olmuştur (Fell, 2018, s. 27).

Bir diğer değişken olarak Tayvan Edebiyatının rolü gösterilmiştir. Japon sömürge yönetimi altında olduğu gibi 1970'li ve 1980'li yıllarda Tayvan Edebiyatı, Tayvan ulus kimliğinin inşasına büyük katkılar sağlamıştır. Örneğin Taiwan Literature (Tayvan Edebiyatı-1964) ve Li Poetry Magazine (Li Şiir Dergisi-1964) bu amaçla kurulmuştur. Bu entelektüel eğilimin yaşanması siyasi harekete destek vermiş ve Tayvan bilincinin halk arasında unutulmaz bir yere sahip olmasını sağlamıştır (Hao, 2016).

1972'de Chiang Ching-kuo tarafından kısmi olarak başlatılan siyasi liberalleşme reformları sonucunda hem edebi hem de kültürel temelde Tayvan Milliyetçiliği hareketinin destekçisi Formosa Dergisi söylem üzerinde güçlenmiştir (Hsiao, 2000). Formosa (Meilidao) Dergisi, Tayvan için Çin öncesi adı olan Formosa'yı kullanarak demokrasi ve eşitlik taleplerini dile

getirmiş ve Tayvan'ın uluslararası arenadan izolasyonu nedeniyle zor durumda olan KMT rejimi dergiyi Aralık 1979'da kapatmış ve baş editörünü tutuklamıştır. Bazı yazarlar için Formosa dergisinin kapatılması siyasi yansıması olarak kabul edilen ve 1986'da kurulan Demokratik İlerleyici Parti (DPP)'nin güçlenmesini sağlamıştır (Wachman, 1997).

1980'li yılların ilk başlarında demokratikleşme adımları KMT'nin radikal üyeleri tarafından sürüncemede bırakıldığı için Tang Wei, partisiz bir hareketlenmenin daha kolay ve tehlikesiz olacağına karar vermiştir. Çünkü Tang Wei içerisinde bulunan ılımlılar, demokratikleşme reformlarının bir kez başlatıldıktan sonra olumlu anlamda geri döndürülemez bir yola gireceğini savunmuştur. Bu nedenle demokratikleşmeyi Tayvanlıların hayatına bir şekilde dahil etmeye karar vermişlerdir. KMT nin muhalefet partilerini böl ve yönet taktiği ile siyasi ortama barikatlar kurduğu dönemde, 1981 yılında, Lee Teng-hui Taipei valiliği görevine gelmişti. KMT rejiminin Tayvanlıların önemli politik pozisyonlarda bulunmasına sıcak bakmadığından Tayvanlı Lee'nin valilik makamına gelmesi Tang Wei Hareketine göre kendileri için uygun siyasal zemin oluşmaya başladığını göstermiştir. Fakat KMT nin hukukun üstünlüğü yerine kuralları kendi rejimine göre kullanması nedeniyle Tayvan Valisi olarak Lee, KMT rejiminden almış olduğu emirlere uymak zorunda kalmış ve çoğu zaman muhalefet hareketleriyle karşı karşıya gelmiştir (Tsai, 2005, s. 138-144).

KMT rejimi, Tayvan'ı 50 yıllık bir süre zarfı boyunca ulus olma kültürle yönetmeye çalışmış ve bu kült, Tayvan'ı Çin'in küçük bir parçası olarak göstermiştir. Fakat bu Çin merkezli yaklaşım, Lee Teng-hui gibi Tayvanlı politikacıların yükselmesi ve Tayvanlıların politikada Tayvanlı bir yaklaşımı artırması sonucunda modası geçmiştir. 1980'li yıllarla birlikte kültürel kökene vurgu yapan Çinli ve etnik kökene vurgu yapan Tayvanlı kimliği arasındaki bölünme, kimliğin yeniden tanımlanmasındaki ana fay hattını oluşturmuştur (Chang, 2015, s. 1). Bazı araştırmacılara göre Tayvan Milliyetçiliği nin yükselmesinde ve 1980'li yıllardaki katı diktatörlük rejimine rağmen siyasi bir hareket olarak kararlılık kazanmasında Tayvanlı bir ailenin 28 Şubat 1980'de katledilmesi rol oynamıştır (Hao, 2016, s. 45).

Lee Teng-hui dönemi ile birlikte 1990'larda demokratikleşme yönünde hızlı bir ivme kazanan Tayvan, bağımsızlığı savunan ve radikal kimlik değişikliğini içine alan yeni bir söyleme kavuşmuştur. Bu söylem Tayvan'ın eşsiz tarihine ve kültürel konumuna büyük önem atfetmiştir. Tayvan kimliğini

teşvik etmeyi ve eskiden itibaren mevcut özelliklere sahip bir Tayvan özlemi yaratmayı amaçlayan bu söylem önceki Çin odaklı söylemin aksini işaret etmiştir. Bu nedenden dolayı Tayvanlılaşma meselesi son kırk yılda Tayvan siyasetinin merkezinde yer almıştır. Bunun bir sonucu olarak da DPP, 2000 yılında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimini kazanarak yarım asırlık KMT rejimini sonlandırmıştır (Chang, 2015).

2. Lee Teng-hui Rolü (1988-2000)

Tayvan Valiliği yaptığı süre boyunca eylemlerinin çoğu KMT tarafından belli kısıtlamalar altında olmuştur. Fakat Lee zaman zaman KMT rejiminin desteklemediği türden kararlar da almış ve birçok Tayvanlı onun Tayvan geleneklerini canlandırma faaliyetlerini memnuniyetle karşılamıştır. Örneğin Lee, Tayvan'ın ünlü opera divasından ,Yang Li-hua, Tayvanlı çiftçi ve zanaatkarların kültürel aktivitelerini artırmak amacıyla adanın daha çok izole ve başkentten uzakta olan bölgelerini turlamasını ve gösteriler yapmasını rica etmiştir. Lee'nin operayı seçmesinin nedeni operanın uzun yıllar boyunca Tayvanlıların mizahı ve kederi birleştirdiği popüler bir eğlenceyi temsil etmiş olması ve aynı zamanda ada sakinlerinin canlılığını ve yaşamının ifadesini barındırmasından kaynaklanmıştır. Operanın önemiyle birlikte Yang Li-hua, Tayvanlılara canlılık getirmeyi başarabilecek sayılı sanatçılardan birisi olduğu için Lee tarafından bilerek davet edilmiştir (Tsai, 2005, s. 146).

Vali Lee, 1983 yılı Ağustos ayında Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'ne bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyaret boyunca KMT gizli polis teşkilatının kendisinin KMT rejimi aleyhinde davranışlarını rapor edeceğini bildiğinden ABD'de anti-KMT davranışlarından ve söylemlerinden uzak kalmıştır. Fakat ABD'de Tayvan'a olan sempatinin farkına vardıktan sonra Tayvan'da daha güçlü bir pozisyonda yer alarak Tayvan'ı uluslararası arenada daha etkili kılmak istemiştir. Bu nedenle Tayvan'a döndükten sonra KMT temsilcileri arasında çoğunluğu mafya bağlantılı "siyah" politikacılarla ve çoğunluğunun destekçisi iş çevresinden olan "altın" politikacılarla bir dizi görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşmeler sonrasında bu siyasiler Lee'nin destekçisi olmuş ve Lee de bu siyasileri kendi güç tabanını genişletmek için kullanmıştır (Tsai, 2005).

Chiang Ching-kuo, Tayvan halkının son zamanlarda Tayvan Milliyetçiliğine yönelik eğilimlerinin artığının farkına varmıştır. Aynı zamanda halkın çoğunluğu tek parti iktidarının varlığından rahatsızlık

duyduğunu seçimlerde göstermiştir. Bu nedenle oğul Chiang, siyasi liberalleşme yolunda önemli kararlar almış fakat anayasadaki bazı kısıtlamalar nedeniyle bu kararların gerçekleştirilmesi zorlaşmıştır (Harrison, 1988). 1983 yılının sonlarına doğru Chiang Ching-kuo hastalığından dolayı bir başkan yardımcısı seçmeyi kararlaştırmıştır. Düşünülen isimler arasında KMT üyeleri için en şaşırtıcı isim Lee Teng-hui olmuştu çünkü, daha önce bahsedildiği üzere, Lee Tayvan doğumlu olduğu için Tayvan Milliyetçiliğine siyasi arenada destek sağlamaya yatkın bir isimdi. Ancak KMT, Tayvanlılaşma ya da Tayvan Milliyetçiliğini durdurmak veya önlemek için eskisi kadar güce sahip değildi (Tsai, 2005).

15 Şubat 1984 tarihinde Chiang Ching-kuo, KMT Merkez Komitesi'nden onay aldıktan sonra 24 Şubat'ta Chiang seçimini Lee'den yana yaptığını açıklamış ve Lee'nin yeni başkan yardımcısı olacağını resmen duyurmuştur. 20 Mayıs'ta Lee Teng-hui, Tayvan'ın sekizinci başkan yardımcısı olarak görevi devralmıştır. Lee başkan yardımcılığı görevi boyunca valiliği sırasında yaptığı gibi Tayvan'ın bütün bölgelerine ziyaretler düzenlemiş, oğul Chiang ve Tang Wei liderleri arasında uzlaşmayı sağlamaya yardımcı olmuş ve en önemlisi de Tayvan halkı ve KMT arasında düşüncelerin iletilmesi anlamında adeta bir elçi vazifesi üstlenmiştir (Tsai, 2005). Lee Teng-hui, KMT üyeleri içerisinde sahip olduğu politik güç sayesinde Chiang Ching-kuo'nun ölümünün ardından 1988 yılında Tayvan Devlet Başkanlığı'na başlamıştır (Rubenstein, 2015).

1990 seçimleriyle birlikte Yuan (Tayvan'daki temsili meclisin adı)'da DPP'nin KMT'ye görece üstün sayıda olması Tayvan'ın iç siyasetinde Çin karşıtı seslerin yükselmesine yol açmıştır. DPP'nin iç politikadaki yükselen başarısı, Tayvan'da yeniden birleşme arzusuna karşı bağımsızlık arzusunu ortaya çıkarmıştır. Lee'nin liberalleşme ve Tayvanlaştırma politikası, KMT'nin üst düzey temsilcileri tarafından bir zayıflık olarak görülmüştür. Ancak tüm eleştirilere rağmen Lee, partinin katı duruşunu değiştirmek için reformları uygulamaya karar vermiştir. Lee'nin yapmak istediği reformlar arasında gençleri siyasete daha fazla dahil etmek yer almıştır. Bu kararlar cesaretlenen gençler tam demokratikleşmeyi ve anayasanın yenilenmesini talep etmeye başlamışlardır (Rubenstein, 2015).

Mayıs 1990'da başkanlığı devraldıktan sonra Lee, DPP ve öğrenci taleplerine karşı daha ılımlı bir politika izlemeye başlamıştır. KMT'nin reform hareketlerine karşı çıkmasından sonra Yeni KMT İttifakı adı verilen yeni bir

yapı ortaya çıkmıştır. 1990'ların ortalarında, Lee'nin başkanlığında yasal olmayan Ulusal İlişkiler Konferansı toplanmış ve bu konferansta KMT, DPP ve diğer taraflar birkaç kural üzerinde anlaşmışlardır. Her şeyden önce, ÇHC'ye yönelik diplomaside Tayvanlıların güvenliğine öncelik verilmesi kararlaştırılmıştır. Mevcut anayasanın Komünist İsyanı ile ilgili yasaları içeren bazı maddeleri kaldırılması istenmiştir. Kadınlara temsil için daha fazla fırsat verilmesi de eklenmiştir. Konferansta üzerinde anlaşmaya varılamayan en önemli konu, devlet başkanının halk tarafından seçilip seçilemeyeceği olmuştur. Bir diğer ağırlık verilen konu içeriğinde ise ulusun tanımı ve Tayvan Milliyetçiliği'nin geleceği yer almıştır. Tayvanlı veya Çinli tartışması, 1990'ların ilk günlerinden itibaren Tayvan'ın iç politikasında en çok tartışılan konulardan biri olmuştur (Jacobs, 2012).

1991 yılında Tayvan için en önemli siyasi gelişmesini Ulusal Meclis üyelerinin seçilmesi oluşturmuştur . Tayvan 1991 yılını seçimlerle geçirmiş ve DPP bu dönemde kendisini bağımsızlık partisi olarak adlandırmıştır. 1992'de DPP, yuan ve meclisteki üstünlüğünü KMT'ye karşı kaybetmiştir. Ancak anayasadaki tartışmalı sorunlardan biri doğrudan devlet başkanlığı seçimi meselesi tekrar gündeme gelmiştir. DPP, bu sorunu çözmek için protestolara başlamıştır (Rubenstein, 2015). Protestolara neden olan diğer etken hükümetin muhalefet ve birçok işçi yapılanmasının isteklerini dikkate almayan kararları olmuştur. Gösteriler Lee'ye KMT'yi siyasi zeminde zayıflatmak için bir fırsat sağlamıştır. Bu gösterilerden sonra Lee, KMT'ye karşı reform için halk desteğine gitmenin önemini anlamıştır (Tsai, 2005).

Tiananmen Meydanı Olayı sonrasında Batı'nın ve ABD'nin ÇHC'ye tepkisini çok iyi hatırlayan Lee için protestoların barışçıl bir şekilde çözülmesi önemli bir konu olmuştur. Tayvan için böyle kötü bir izlenim bırakmaktan kaçınmıştır. Göstericilerle karşılaşmak Lee için de birçok avantaj sağlamıştır çünkü Lee'ye göre, halktan ne kadar çok destek alınırsa, KMT'yi reformlar için o kadar az ikna etmeye çalışacaktı. DPP, protestoları destekledikten sonra halk arasında daha popüler bir konuma yükselmiştir. Bu popülerlik, DPP'nin 1996 seçimlerinden sonra Yuan ve Ulusal Meclis'teki üyeliğini artırmasına yardımcı olmuştur. KMT için, doğrudan seçilmiş bir başkanlık sistemi, KMT'nin gücünü siyasi olarak azaltabilirdi. Bunun için KMT rejimi gösterilere ve DPP'ye karşı sert bir politika izlenmesini savunmuştur (Hsieh, Lacy, & Niou, 1998).

Lee Teng-hui döneminde Tayvan Milliyetçiliği'nin güçlenmesini ve ilerleyen yıllarda da yükselişini sağlayan en büyük gelişme Tayvan'ın demokratikleşmeye doğru yolculuğu olmuştur. Lee, Tayvan Milliyetçiliği'ni daha sağlam bir siyasal zeminde savunmak ve Tayvanlılaşmayı tam anlamıyla gerçekleştirmek için devlet başkanının halk tarafından seçilmesini önemli görmüştür. 1994 yılında DPP'nin desteğiyle devlet başkanı ve yardımcısının doğrudan halk tarafından seçilmesi anayasaya eklenmiştir. Tayvan anayasasında bu değişiklik sağlanmış olsa da, KMT'nin yuandaki çoğunluğu nedeniyle demokratikleşmenin tam olarak sağlanamadığı görülmüştür. Bu yüzden Lee, yasal gücünü Tayvan Milliyetçiliği'ni savunan ve bazı Tayvanlılar için kötü bir geçmişi olan KMT'den değil, Tayvanlılardan almak istemiştir (Hsieh, Lacy, & Niou, 1998).

Anayasadaki bu değişikliğin, hem Tayvan'ın iç politikada demokratikleşmesini sağlaması, hem de dış politikada alışılmadık bir çizgiye yol açması beklenmemiştir. Fakat bu değişiklik, devlet başkanının halk tarafından seçildiği Mart 1996'da gerçekleşmiştir. ÇHC, Tayvan'ı kendi parçası olarak gördüğü için Tayvan'daki gelişmelere sessiz kalmamış ve Mart 1996'da Tayvan'ın egemen otoritesi altındaki Tayvan Boğazı'nda askeri bir tatbikat başlatmıştır. Bu tatbikat açıkça Tayvan'daki ilk "demokratik devlet başkanlığı seçimi" için bir uyarı özelliği taşımıştır. ÇHC, bu tatbikatla sadece Tayvan'ı tehdit etmekle kalmamış, aynı zamanda ABD ile ilişkilerini de sekteye uğratmıştır. Lee, Tayvan Boğazı Krizini bir fırsata dönüştürmüş ve ABD ile belirsiz ilişkisini güçlendirmeye çalışmıştır. ABD'nin askeri üstünlüğü Tayvan Boğazı'ndaki gerilimi yatıştırmıştır. Öte yandan Tayvan Boğazı Krizi, Tayvan'ın Tayvan kimliği ile izleyeceği temel dış politikanın oluşmasına zemin hazırlamış ve DPP'nin bağımsızlık söylemleri Lee'nin varoluş politikasıyla bütünleşmiştir (Manthorpe, 2005).

1996 seçimleri öncesinde Çin Halk Cumhuriyeti'nin Tayvan'a yönelik saldırgan tutumunu artıran diğer bir gelişme, Lee'nin 1995 yılında Cornell Üniversitesi'ni ziyaret etmesi olmuştur. Bu ziyaret, hem KMT hem de ÇHC tarafından Lee'nin gizli Tayvan Milliyetçisi olabileceği konusunda şüphe uyandırmıştır. Lee'nin Amerika Birleşik Devletleri ziyaretinden sonra Lee'ye göre Tayvan için demokratikleşme hareketi kaçınılmaz bir reform hareketi haline gelmiştir. Ancak hem iç hem de dış politikadaki değişimin zamanla olacağına inanan Lee için çok ani değişiklikler ÇHC'nin saldırgan ve istilacı politikasına yol açabilirdi. Tayvan Boğazı Krizi, Lee'nin ABD'ye

yakınlaşmasına ve liberalleşme ve Tayvanlılaşma politikalarına zemin hazırlamıştır. Çünkü bu krizden sonra ABD, Tayvan'a siyasi, ekonomik ve askeri açıdan verdiği desteği artırmıştır. Aynı zamanda, büyük ölçüde KMT seçkinlerinin siyasetteki gücünün azalmaya başlaması iç politikada DPP çizgisine yakın gelişmelerin takip edilmesini sağlamıştır (Cheng, 1997).

Açıkçası, Tayvan Boğazı Krizi Lee'nin kazanmasında önemli bir rol oynamıştı ancak Lee'nin zaferinin bir başka nedeni de başarılı akademik geçmişi ve vali olarak siyasette reform yapma çabalarıydı. KMT, 1995 yılında Ulusal Meclis'te ve Yasama Yuan'da çoğunluğu kaybettiğini kabul etmek zorunda kalmıştı. Lee, KMT'yi ikna çabasına girmeden DPP'nin desteğiyle demokratikleşme reformlarını gerçekleştirebileceğini anlamıştı. Lee için asıl amaç Tayvan'ın uluslararası arenada varlığını sürdürmesiydi. Lee'ye göre, *demokratikleşme Tayvan'ın uluslararası arenadaki yalnızlığını önemli ölçüde azaltacaktır. Böylece Tayvan, ÇHC üzerindeki demokratik üstünlüğünü diğer ülkelerle diplomatik ve ekonomik ilişkilerde kullanabilirdi. Demokratikleşme sadece Tayvanlılar için değil, bölge halkı için de önemli bir gelişme olacaktır. Tayvan bölgede demokrasi meşalesi gibi parlayacaktır* (Lee, 1999).

Lee Teng-Hui, devlet başkanlığı yaptığı süre boyunca Tayvanlılaşma yanlısı politikalara ağırlık vermiştir. Bu politika Tayvan Milliyetçiliği'nin önemli ölçüde zemin bulmasına ve DPP'nin güçlenmesine imkan sağlamıştır. Lee için Tayvan'da iki tür milliyetçilik vardır; biri Büyük Tayvan olarak adlandırılan coğrafyayı kapsayan Tayvan Milliyetçiliği diğeri ise Çin kültürünü merkeze alan Çin Milliyetçiliği. Bu ikisi, Lee döneminde siyasi zeminde birbirine rakip olmuş milliyetçilik anlayışydı ve aynı zamanda Tayvan siyasi partilerinin gündeminden düşmeyen hassas bir konuyu oluşturmuştur. Lee, Tayvan'ın demokratikleşmesinin başarıya ulaşması ve istikrarla devam etmesi için ilk önce Tayvan'ın *var olmasını* hedeflemiş ve herhangi bir milliyetçiliği direkt olarak siyasi arenada savunmamıştır. Bu *var olma politikası* pragmatik diplomasi olarak Lee tarafından adlandırılmış ve kısaca siyasi olarak ilişki kurulamayan ya da kurulmayan ülkelerle ekonomik yönden bir ilişkinin kurulması hedeflenmiştir (Lee, 1999, s. 61-62).

Her ne kadar milliyetçilik konusunda kesin bir kararı olmasa da anakıttan gelmiş ve kendini Tayvanlı kabul edenlere KMT'nin “yabancı” (outsider) sınıflandırmasına karşın Lee “yeni Tayvanlı” adını vermiştir. Böylece Lee, toplum içerisinde ayrıştırıcı bir karakter yerine birleştirici bir kahramana dönüşmüştür. Bu tanımlama 1996 yılı seçimlerinden önce

gerçekleşmiş ve Lee tüm ayrımcı söylemleri geride bırakmayı, Tayvan'ın geleceği için yepyeni bir sayfa açmayı istemiş ve bu yeni sayfada “yeni Tayvanlı” kimliği ile yeni bir başlangıç yapmayı hedeflemiştir (Lee, 1999, s. 192).

3. Demokratik İlerleyici Parti (DPP)'nin Kuruluşu ve Yükselişi

1970'li yıllarda seçim siyaseti konusunda uzmanlaşmış isimlerle sayıca az muhalif aydın grubu kendilerini ortak bir mücadeleye adanmıştır. Bu iki farklı alanda uzmanlaşmış insanları barındıran grup bir araya gelerek **Tang Wei** ya da Parti Dışı hareketi adını verdikleri bir birlik oluşturmuşlardır. Tang Wei hareketi içerisinde bulunan aydınlar muhalif yayınlar çıkararak KMT rejiminin sansürlerini çiğnerken Tang Wei hareketi destekçisi olan politikacılar da seçim ofislerini ve seçim kampanyalarını kullanarak siyasi reformların gerçekleşmesi için mücadele etmişlerdir. Adanın neredeyse tamamında Tang Wei hareketi ofisleri geniş bir örgütsel temel sağlamış ve hareket 1970'lerin sonu 1980'lerin başında ileri düzeyde siyasi bir partinin vasıflarına sahip olmuştur. Bu harekete kendini adayan siyasiler daha cesur ve organize hale gelmek için ortak platform ve kampanya stratejileri oluşturmuşlardır. Ayrıca birçok aktivist de kampanya boyunca adayların platformlarını ziyaret ederek destek vermişlerdir. 1980'lerin sonunda hareket faaliyetleri itibarıyla adeta siyasi bir partiye dönüşmüştür. Tang Wei destekçileri/aktivistleri halen sıkıyönetimle ülkeyi yöneten KMT rejimine karşı gelmek ve 1986'nın sonunda yapılacak olan seçimlere hazırlanmak için bir araya gelmiş ve Demokratik İlerleyici Parti (DPP) adını verdikleri siyasi partiyi Eylül 1986 yılında kurmuşlardır (Rigger, 2001).

Başka bir deyişle, Chiang Ching-kuo'nun yıllarca süren sıkıyönetim kararnamesini kaldırması ve muhalefet partileri üzerindeki kısıtlamanın gevşetilmesi DPP'nin siyasi hayata dahil olması sayesinde gerçekleşmiştir (Hao, 2016).

DPP'nin kurulduğu zamanda KMT'nin sıkıyönetim kurallarınca herhangi bir muhalefet partisinin kurulması yasaklanmış olduğu için DPP'nin kurulması Tayvan politikasında yeni bir dönemin başlangıcını ifade etmiştir. KMT rejiminin ilk başlarında Tayvan siyaseti, tabanda yerel liderleri belirlemek ve Tayvanlıların seçimlere “katılımını” sağlamak için rekabetçi seçimleri düzenleyen melez bir yapıya sahip olmuştur. Ancak 1940'da sıkıyönetimin ilan edilmesinden sonra siyasi partilere izin verilmemiş ve

Tayvanlıların yerel politikaya katılımı yasaklanmıştır. Aynı zamanda KMT kendi politikasını eleştiren ve anakarayı komünistlerden kurtarma girişimlerine karşı gelen muhaliflere amansız bir savaş başlatmıştır (Rigger, 2001).

Demokratik İlerleyici Parti (DPP) 1986 yılında kurulduktan sonra içerisinde birçok eğilimi barındırmıştır. Bunlardan önceliği ele alanlardan birisi Çin ulusu ve Tayvan ulusu arasında açık ve kesin bir kopuş olmasını isteyen bağımsızlık taraftarları olmuştur. 1980’li yıllarda Tayvan siyasetindeki ana meseleler demokratikleşme ve buna bağlı olan siyasi sistemin Tayvanlılaştırılmasıydı. DPP içerisinde bağımsızlık destekçilerinin sayısının artmasını sağlayan temel değişimler olmuştur: ÇHC de yaşanan Tiananmen Olayı, 1991’de Lee Teng-hui tarafından başlatılan siyasi reformlar ve KMT rejimi tarafından Pekin ve Taipei arasında resmi olmayan iletişimin kurulması. Chen Shui-bian ve diğerlerinin yükselen bağımsızlık taleplerinin ardından DPP tüzüğüne “*ada liderlerinin adanın kesin statüsüne ilişkin herhangi bir kararı ada nüfusunun onayına sunulmasını*” zorunlu kılan ünlü madde eklenmiş ve böylelikle Tayvanlıların kendi kaderini belirleme hakkı siyasi bir zemine kavuşmuştur (Cabestan, 2005).

Fakat bu iddialı söylem, Tayvan halkı tarafından olumlu karşılanmamış olsa gerek ki DPP’nin oylarında bir düşüş gerçekleşmiş ve DPP bu söylemini yumuşatma yoluna gitmiştir. 1995 yılında DPP başkanı olan Shih Ming-teh statükoya razı olmuş ve KMT’nin benimsemiş olduğu gibi Tayvan’ın uluslararası statüsünün iyileştirilmesine ve BM’ye dönüş çabalarına odaklanmıştır. Bu durum, DPP ve KMT arasında Tayvan’ın demokratikleştirilmesi konusunda egemen bir konsensüs oluşturmuş ve “*Tayvan Adası’ndaki Çin Cumhuriyeti*”nin geleceği yalnızca Tayvanlılar tarafından belirlenebilecek bağımsız bir devlettir anlayışı ortaya çıkmıştır. Ancak KMT, ÇHC’nin demokratik bir yapıya kavuşması halinde bir birleşme söz konusu olacağına dair açık kapı bırakmasına rağmen yeni konsensüs adanın zaten bağımsız olan ulus devlet olarak yükselmesine ve demokrasisini geliştirmek ve yaşatmak için güvenliğine ve hayatta kalmasına öncelik vermiştir. Günümüzde de görüldüğü üzere Tayvan’daki neredeyse tüm partiler bu yeni konsensüsün desteklediği ve ürettiği Tayvan Milliyetçiliğini göz önünde bulundurmamak zorundadır (Schubert, 2004).

DPP nin içerisinde seçilmiş siyasileri kapsayan ılımlı kanat ile toplumsal hareketlere odaklanan ve önderliği hedefleyen New Tide Fraksiyonu (NTF) iş

bölümü gerçekleştirmiştir. Partinin karar alma mekanizmasında ılımlı kanat daha çok rol oynarken NTF aktivistleri partinin bürokratik faaliyetlerinde daha çok etkiye sahip olmuştur. Partinin ilk iki parti başkanı Chiang Peng-chian ve Yao Chia-wen, NTF ile iyi ilişkiler geliştirmiştir. Bunun sonucunda ılımlı kanat, partinin üst görevdeki koltuklarında ve daimi komitedeki yetkilerinde sayıca üstünken DPP'nin genel sekreter ve genel sekreter yardımcısı NTF aktivistlerinden seçilmiştir (Rigger, 2001).

Formosa dergisinin hapsedilen liderleri ılımlı kanattaydılar ve NTF aktivistlerinin parti içerisinde güçlenmesinden rahatsız olmuşlardır. NTF'nin etkisini azaltmak için 1980'lerin sonunda hapisten çıkar çıkmaz DPP ılımlı kanadında yer almışlardır. Chang Chun-hung ve Huang Hsin-chieh gibi isimler NTF'nin partideki gücünü kırmak için Formosa Fraksiyonunu resmi olarak kurmuş ve DPP içerisinde büyük bir grup oluşturmuşlardır. Formosa Fraksiyonu meselelere odaklanmak ziyade kişiliklere odaklanmıştır. 1988'den 1991 yılına kadar Formosa Fraksiyonunun güç kazanması NTF ile arasında grup çatışmasına yol açmış ve bu durum DPP'nin dağılacağı korkusunu yaratmıştır. Fakat 1991 yılından sonra fraksiyonlar arasındaki anlaşmazlık seviyesi düşmüş ancak bu çatışmanın etkisiyle DPP, halk arasındaki güvenini nispeten kaybetmiş ve gelecek seçimlerdeki oy kaybıyla karşılaşmıştır (Rigger, 2001).

DPP içerisinde bulunan NTF, ideolojisini diğer fraksiyonlardan (Yeni Dönem, Yeni Enerji, Adalet İttifakı, Refah Devleti İttifakı, Tayvan Bağımsızlık İttifakı ve Ana Akım İttifakı) iyi tanımlamış ve politik tercih bakımından güçlü bir yapıya sahip olması nedeniyle farklı bir algı oluşturmuştur. Hatta bazı araştırmacılar NTF için parti içerisindeki parti olarak bahsetmişlerdir. Bu açıdan bakıldığında Formosa Fraksiyonu ile New Tide Fraksiyonu arasındaki gerilimin nedeni daha da iyi anlaşılmaktadır. Fakat DPP içerisinde genel başkanlığının kazanılması daha kuvvetli bir çatışmaya sahne olmuştur. Çünkü genel başkanlık partinin halka ve dünyaya karşı yüzüydü ve önemli bir temsil gücüne sahipti. Fakat genel başkanlar Formosa Fraksiyonu'ndan zayıf kişiler tarafından temsil edildiği zamanlar NTF partinin kontrolünü adım adım ele geçirmeye başlamıştır. NTF parti içerisinde o kadar güçlü bir yapıya sahip olmuştu ki 1986'dan 2000'e kadar seçilen genel başkanların neredeyse tamamı NTF'nin onayına dayanarak seçilmiştir (Fulda, 2002).

New Tide etkisi altında kalan partinin ikinci genel başkanı Yao Jiawen, DPP'nin Tayvan bağımsızlığı konusundaki tutumunu radikal bir noktaya taşımıştır. Tayvan bağımsızlığı taraftarlarının endişesini ve Tayvanlılar arasındaki kutuplaşmayı artıran gelişme Nisan 1989'da DPP'nin sol kanat destekçisi ve gazeteci Cheng Nanzong'un kendisini yakması olmuştur. Tayvan bağımsızlığının destekçilerinin artmasındaki diğer önemli etken de 1990'ların başında denizaşırı ülkelerde bulunan Tayvan muhaliflerinin adaya dönüşü olmuştur. Tayvan bağımsızlığının desteklenmesinin DPP içerisindeki artışı doğal olarak Tang Wei hareketinden bu yana bu siyasi akımı destekleyen seçmen arasında da bölünmeyi ortaya çıkarmıştır. Fakat DPP ulus inşası amacıyla ortaya çıkan bir siyasi hareket olmadığından Tayvan bağımsızlığı DPP'yi gerçek anlamda siyasi partiye dönüştürmüştür (Cheng & Hsu, 1996).

New Tide Fraksiyonunun parti içerisinde yükselmesi aynı zamanda parti içinde elit bir tabaka oluşturmuş ve bu tabaka KMT nin şahin kanadının düşmanlığının yanı sıra Çin Komünist Partisi (ÇKP)'nin de tehditlerini üstüne çekmiştir. DPP ilerleyen süreçte elit kesimler arasındaki çatışmayı çözerken kendine karşı oluşan muhalif güçlerle anlaşma olasılığını en aza indirmiştir. Tayvan bağımsızlığının DPP içerisinde sıkı bir şekilde benimsenmesinden dolayı DPP, Tayvanlıların kendi kaderlerini belirleme hakkı konusunda herhangi bir söylemi rahatça ifade edememiştir. Tayvan'ın en büyük muhalif partisi olan DPP, 1991 yılında Tayvanlı ve birçok yabancı gözlemci tarafından siyasi arenada ciddi kararlar alamayan bir parti olarak etiketlenmiş ve bununla birlikte siyasi hareket olarak imaj yönünden büyük bir darbe almıştır (Fulda, 2002).

Her ne kadar DPP, 1991'de Ulusal Meclis seçimlerinde düşük oy oranı ile karşılaşsa ve 1996 Devlet Başkanlığı seçiminde düşüş yaşasa da genel olarak ele alındığında 1990'lar boyunca partinin dönüşümünde ve bazı yıllarda seçim başarısında belirli ilerlemeler görülmüştür (Rigger, 2001). 1994 Taipei Valiliği ve 1997'deki yerel seçimde başarı elde etmesine rağmen bu başarılar DPP'nin siyasi amaçlarını gerçekleştirmesine yardımcı olamamıştır. 1998'de gerçekleştirilen Çin konferansı ile birlikte merkez sol olarak nitelendirilmiş ve kimi yazarlara göre bunun sonucunda 2000 yılındaki Devlet Başkanlığı seçimi zaferinin temellerini atmıştır. 2000 seçimlerinden sonra Devlet Başkanı olan Chen Shui-bian, Tayvan bağımsızlığını ilan etmekten kaçınarak Çin ile ekonomik ve kültürel uyuma ihtiyaç olduğunu vurgulamıştır. Bu tutumunun arkasındaki nedenlerden biri DPP'nin mecliste azınlık durumunda olması ve diğeri ise Chen'in görev süresinin kısıllığı ile açıklanmıştır (Fulda, 2002).

DPP içerisindeki New Tide ve Formosa Fraksiyonları 1998 yılında DPP'nin Çin'e yönelik ekonomik politikasındaki uzlaşmayı sağlamasının ardından hem Formosa hem de NTF "*Tayvan'ı Güçlendir, Batıya Yönel*" formülünü geliştirmişlerdir. İki fraksiyon arasındaki uzlaşmanın sağlanmasının yanında Xu Xinliang'ın 2000 seçimlerinde aday olmak için partiden ayrılması ile birlikte Formosa Fraksiyonu diğer fraksiyonlarla birleşmiş ve siyasi sahneden kaybolmuştur. 1999 yılında partiden bir başka ayrılış daha gerçekleşmiş ve Zhang Junhong fraksiyondan ayrılıp New Era Fraksiyonunu kurmuştur (Rigger, 2001).

1990'lar boyunca parti başkanlığı NTF'nin elinde kalmış ve NTF ile Formosa Fraksiyonu arasındaki mücadele parti başkanlarının politikalarına dahi yansımıştır. Partinin altıncı dönem başkanı Shi Mingde ve sekizinci dönem başkanı Lin Yixiong, NTF'nin desteğini alarak parti içerisinde tekelleşme tehlikesi taşıyan Formosa Fraksiyonuna uzak kalmışlardır. Ancak Formosa Fraksiyonundan gelen yedinci dönem parti başkanı Xu Xinliang, Tayvan Partisi için bir çağrı yapmış ve genç nesil politikacıların muhalefeti ile karşılaşmıştır. Kendini Tayvan'ın Nelson Mandela'sı olarak göstermeye çalışan Shi Mingde (altıncı dönem parti başkanı) New Tide Fraksiyonunda popüler bir isimdi ve uzun yıllar boyunca KMT rejimine muhalif olduğu için hapiste kalmıştır (Arrigo, 1991).

Bu iki farklı fraksiyona sahip politikacıların Tayvan siyasetinde önemli roller oynaması beklenmiş ancak Shi'nin kurduğu Yeni Parti (New Party-NP) DPP içerisinde büyük bir muhalefetle karşılaşmış ve Shi'nin başarısızlığı netlik kazanmıştır. Shi'ye karşı ılımlı politika yanlısı olan Xu ise Chen Shui-bian tarafından birçok kez eleştirilmiştir. Xu'nun Tayvan bağımsızlığı konusunda ılımlı bir görüşe sahip olması ve KMT ile anlaşmanın mümkün kılınabileceği gibi söylemlerine Chen tarafından şiddetle karşı çıkmıştır. Tayvan bağımsızlığı fikri partiler arasında koalisyon ve fikir alışverişine engel teşkil etse de Chen parti tüzüğünden bu fikrin çıkarılması fikrini her zaman reddetmiştir. Chen, NTF'nin desteğini alacağını düşünerek DPP içerisindeki ılımlı kanata olan baskısını artırmış ve planladığı NTF desteğini 2000 seçimlerinde parti adaylığına başvurmak için kuralları esnetmeye çalıştığında görmüştür. Eleştirdiği Xu'nun neredeyse tüm görevlerini Xu gittikten sonra Chen'in devralması parti içerisinde yaşanan hizipleşmenin ne derece tehlikeli boyutlarda olduğunu göstermiştir (Fulda, 2002).

Mayıs 1999'da Xu Xinliang ve Kasım 2000'de Shi Mingde, DPP'den ayrılmış ve apolitik reform siyasetini odaklayan *shangmeng* (Dağ) adlı siyasi bir örgütü Haziran 2001'de kurmuşlardır. Açıkçası Shi, Chen Devlet Başkanı olduktan sonra NP ile koalisyon kurmamasını hayal kırıklığı ile karşılamış ve Chen yönetimini yetenekli politikacıların güçsüz bırakıldığı konusunda sert dille eleştirmiştir. Bunun üzerine dokuzuncu parti başkanı Xie Changting 2002'de görev süresi bitmeden parti içinde herhangi bir reform yapamamış ve Shi'nin eleştirisinin haklılığını ortaya koymuştur. Xie'nin parti içinde NTF'nin oluşturduğu gücü kıramamasını gösteren en önemli gelişme NTF üyesi Wu Nairen'nın genel başkan olarak atanması olmuştur. Açıkçası, Xie Refah Devleti fraksiyonu kurucusu olmasına rağmen, 1980'lerin sonunda Sosyal Hareket Departmanı başkanı olarak hizmet ettiği yıllarda New Tide Fraksiyonu ile iyi ilişkiler geliştirmiş ve NTF'nin desteğini kazanmıştır. NTF'nin Çin ile birleşmeyi tamamen reddetmemesi New Era Fraksiyonu ile arasındaki ideolojik ayrışmayı kesinleştirmiş ve Formosa Fraksiyonu ile NTF'nin aynı konuda yaşadığı kutuplaşmayı akıllara getirmiştir (Schubert, 2004).

• Chen Shui-bian'ın Başkanlığı (2000-2008)

Parti içerisindeki birçok tartışmanın ve karşı çıkılmanın ardından 2000 yılında yapılan devlet başkanlığı seçimlerini kazanan Chen Shui-bian ve partisi DPP, Tayvan demokrasisinin ileri bir aşamaya taşınmasında önemli rol oynamıştır. Chen her ne kadar DPP içerisinde NTF kökeninden gelse de bürokrasiyi ve orduyu Tayvan ulusunu önemseyen ve değer veren kurumlar haline getirmeye çalışmıştır. Her ne kadar DPP, devlet başkanlığında ve başkan yardımcılığında nihai bir zafer kazanmış olsa da KMT, Chen yönetiminin işlevini sınırlandırmayı denemiştir. Örnek olarak Chen'ı başkanlık görevinden almak için girişimlerde bulunmuş ve ABD'den silah alımı için gerekli olan bütçeyi onaylamamıştır. Hatta ordu içerisinde bulunan bazı subayların darbe yapma girişimlerinde olduğu ve bazılarının ise Çin'e iltica talebinde bulundukları gibi söylemler Chen yönetiminin gözünü korkutmak amaçlı yapılmıştır (Jacobs, 2012).

2001'in sonlarında yasama seçimlerinde ekonomik daralma ve bir yılı aşan işsizlik gibi konular gündemi meşgul etmiştir. DPP doğal olarak bu iki temel meselenin seçim sonuçlarını negatif yönde etkileyeceğinden endişelenmiştir. Aynı zamanda KMT ile The People First Party (PFP-liberal muhafazakar görüşe sahip) arasında seçim ittifakının olmaması üzerine bu

ikilinin oluşturduğu “mavi” güçler koalisyonu bölünmüştür. Buna benzer şekilde DPP ile The Taiwan Solidarity Union (TSU-Tayvanlılaşma ile Tayvan bağımsızlığının olacağını savunan siyasi hareket) arasında herhangi bir seçim ittifakının olmaması üzerine dört parti seçime ayrı ayrı katılmışlardır. Seçim sonrasında DPP endişelerinin aksine yine en çok oyu almış fakat KMT hedeflediği oy oranının altında kalmıştır. Chen 2001’deki partisinin zaferine fazla sevinememişti çünkü Başbakan Chang Chun-hsiung 2002’de yeni seçilen yasama meclisine saygı göstermek için istifa etmiştir. Bunun ardından Chen, Yu Shyi-kun’u yeni başbakan olarak atamıştır. Bu olayların yaşanması halkın gözünde Chen yönetimine karşı olumsuz bir algı oluşmasına neden olmuştur (Jacobs, 2012).

2002 yılının Ağustos ayında Başkan Chen, Tokyo’da yapılan Dünya Tayvan Dernekleri Federasyonu toplantısında bir konuşma yapmış ve konuşmasında Tayvan’ın tam bağımsızlığına ve Tayvan Boğazı’nın her iki tarafında bir ulus söylemine değinmiştir. Bu ise Pekin ve Taipei arasında büyük bir gerilim yaşanmasına neden olmuştur. Dönemin Anakara İşleri Komisyonu Başkanı Tsai Ing-wen, basın açıklamasında Tayvan’ın politikasında herhangi bir değişiminin olmadığını açıklamıştır. Bu açıklamayı olumlu karşılayan ABD’deki siyasilere detaylı açıklama ve bilgi sunumu için Tsai ve Başbakan Yu New York’a gitmişlerdir. Başkan Chen’in Tayvan bağımsızlığı vurgusunun Tayvan’da ve diğer ülkelerde olumlu karşılanması akla Lee Teng-hui’nin 1999’da yapmış olduğu Çin’le devletten devlete ilişki söylemine gelen tepkileri hatırlatmıştır. Uluslararası ve ulusal arenada Tayvan’ın bağımsızlığının zamanla kabullenildiğinin göstergesi olarak görülmüştür. Bunun ardından Çin, Tayvan’a karşı muhtemel bir işgalin alt yapısını hazırlayan *anti-secession law/ ayrılma karşıtı yasasını* 2004 yılında çıkarmıştır. 2004 yılının özellikle seçildiğinin düşünülme nedeni ise bu yılda Tayvan genel seçimlere gitmiştir. Çin’in çıkarmış olduğu yasa karşısında Chen, 2004’teki galibiyetini kesinleştirmek için adadaki Tayvan Milliyetçiliği’ni sürekli gündemde tutmuştur (Hickey, 2007).

Aslına bakılırsa 2004 seçimlerinde en önemli faktörün gençler olacağı tahmin edilmiştir. Çünkü Çin’den gelen tehdit dalgası Tayvanlıları, Tayvan milliyetçiliğine olan ilgilerini görece artırmış ve siyasi söylem olarak da Tayvan bağımsızlığına yaklaştırmıştır. Bunun farkında olan DPP, seçim kampanyasında demokrasi ve Tayvan’ın kendi gücüne inanması gibi Tayvan milliyetçiliğini ön plana alan söylemlerle kampanyasını başlatmış ve

sürdürmüştür. Hatta DPP seçim kampanyasını o kadar iddialı hale getirmiştir ki Başkan Chen'in fotoğrafı ile birlikte John F. Kennedy, Franklin D. Roosevelt, Winston Churchill ve Woodrow Wilson fotoğrafları eklenerek "barış" vurgusu yapılmıştır. KMT ise başkanlığın değişerek Tayvan'ın güvende tutulmasını vurgulamıştır. Fakat DPP seçim kampanyasının en zirve noktasını 28 Şubat Ayaklanması'nın 57.nci yıldönümünü ve Lin I-hsiung'un annesi ve ikiz kızlarının öldürülmesinin 24.üncü anmasını gerçekleştirerek yapmıştır. Bu seçim kampanyalarının neticesinde Tayvanlı seçmenler daha önceki seçimlere göre bu seçim için daha da heyecanlanmışlardır. Fakat hem Tayvanlıların heyecanlarını şoka dönüştüren hem de Tayvan tarihinde karşılaşılmayan bir gelişme tüm seçim atmosferini bambaşka bir boyuta taşımıştır. Büyük gazeteler seçimden önceki gün öğle saatlerinde Başkan Chen'a ve Başkan Yardımcısı Annette Lu'ya seçim kampanyası sırasında hareketli cip durduğu anda suikast girişimi olduğunu manşetine taşımıştır. Bunun üzerine KMT aday Lien Chan ve PFP aday James Soong seçim kampanyalarını anında iptal etmiş ve Başkan Chen'a ziyarette bulunmuşlardır (Schubert, 2004).

Bu sarsıcı olayın ardından Tayvanlı seçmenler şok içerisinde oylarını kullanmış ve seçim gecesinde seçim sonuçları tüm televizyon kanallarında gösterilmiş ve Chen Shui-bian'ın tekrar başkan olarak seçildiği belirtilmiştir. Fakat seçim sonuçlarına itiraz eden Lien Chan ve James Soong suikast girişiminin DPP tarafından seçimi kazanmak için yapılan bir algı operasyonu olduğunu iddia etmişlerdir. Bunun üzerine seçimin geçersiz kılınmasını talep etseler de incelemeler sonrasında bu talep reddedilmiştir (Jacobs, 2012).

Chen yönetiminin Tayvan milliyetçiliği bağlamındaki en önemli adımı Dışişleri Bakanlığı'nda yapılan atamalarla ve söylemlerle göstermiştir. KMT rejimi yönetimde olduğu süre boyunca Tayvan dış politikasında tüm Çin'in temsilini önemsemiş ve atamalarda anakaradan gelen kişiler bizzat seçilmiştir. Lee Teng-hui Dönemi ile değişen bu dinamikler yerini Tayvanlılaşma ve Tayvanlıların göreve getirilmesi ile farklı bir boyuta ulaşmıştır. 2000 yılında Chen Shui-bian başkanlık görevine geldiğinde ise ilk "gerçek" Tayvanlı Dışişleri Bakanı Tien Hung-mao atanmıştır (Schubert, 2004).

Chen yönetiminde DPP birçok reform yasasını mecliste kolaylıkla onaylatmış fakat 2004 sonrasında meclisteki üye sayılarının DPP aleyhine farklılık göstermesi nedeniyle yeni reform yasalarının onaylanması zora girmiştir. Var olan ekonomik darboğazı ortadan kaldırmak için DPP'nin

birçok firmaya yasal tavizler vermesi piyasada adaletsizliği tetiklemiş ve bazı siyasilerin yolsuzlukla anılması sonucunda DPP'nin destekçileri tarafından DPP'ye olan sempati hayal kırıklığına evrilmiştir. Kimi araştırmacılara göre DPP bu türden başarısızlıklarını saklamak için Tayvan Milliyetçiliği'ni gündemde tutmuştur. Dış politikada DPP siyasal olarak etkinliğini 2004 seçimlerinden sonra görece düşürmüş ve ABD ile olan fiili ittifakından öteye yeni bir gelişmeye adım atmamıştır. Çin ile olan ekonomik ilişkiler devam ederken siyasal olarak Tayvan bağımsızlığının sürdürülmek istenmesi önemli bir ikilem oluşturmuştur. ÇHC'nin Tayvan bağımsızlığı söylemini sürdürmesi ve ABD'nin fiili destekten öteye politika üretmemesi Tayvan'ın Çin tarafından sürekli olarak tehdit edilmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır. DPP, resmi diplomatik ilişkilerde temaslarını artırmasına rağmen Çin'in mevcut uluslararası ortamdaki baskınlığı nedeniyle Birleşmiş Milletler (BM) hedefine ulaşmasında ilerleme kaydedilememiştir. Tüm yaşanan bu gelişmelere rağmen DPP'nin temel başarısı Tayvan Milliyetçiliği'ni kurumsal bir yapıda temsil düzeyini artırması ve Çin ile birleşme fikrinden halkı barışçıl ve demokratik yollarla uzaklaştırması olmuştur (Fell, 2018).

1992 yılından 2004 yılına kadar DPP için siyasi arenada bir yükseliş söz konusu olmuş ve Yeni Parti (New Party/NP)'nin sahneye 1994'te çıkmasıyla birlikte de Tayvan siyaseti ilk defa üç partili bir siyasi ortama kavuşmuştur. NP'nin ortaya çıkması Tayvan demokrasisinin güçlü yapısını ve Tayvanlıların çoğulcu yapıya olan saygısını göstermiştir. Fakat parti siyasi olarak başarılı olamamış ve 1990'ların sonunda siyasetten çekilmiştir. 2000 yılı seçimleriyle birlikte partiler birçok koalisyon halinde seçimlere katılmış ve çok partili dönemin başlangıcı sayılmıştır. Aynı zamanda 2000 ve 2008 seçimlerinde güçlü adayların yarışması nedeniyle bu yılda yapılan seçimler Tayvan için daha kritik olmuştur. 2008 yılında yapılan seçimler DPP'nin hezimetini olurken KMT'nin ise zaferi olmuştur çünkü KMT Başkanlık seçimlerini ve mecliste görece üstünlüğü elde etmiştir (Chang, 2015).

2005 yılında yaşanan bazı gelişmelerin KMT'nin 2008'deki başarısının temel etkenlerini oluşturduğu söylenmiştir. 2005'te "Mavi" koalisyonu liderlerinin Çin'i ziyaret etmesi KMT ile Çin Komünist Partisi (ÇKP) arasında diyalogun artmasına neden olmuştur. 2008 zaferinden sonra KMT yönetimi 2005'te yaşanan bu olaya dayanarak Çin ile ilişkileri normalleştirme girişimlerinde bulunmuştur. Bunların yanı sıra 2005 yılında Kaohsiung Tren İstasyonu skandalı ile DPP'nin imajına "yolsuzluk" lekesi eklenmiş ve bu

durum DPP'nin popülaritesini zedelemiştir. 2008 seçimlerini etkileyen diğer bir gelişme ise 2005 yılında KMT Genel Başkanlığına Ma Ying-jeou'nun gelmesi olmuştur. Ma, kamuoyunda KMT'nin imajını değiştirmiş (çünkü Ma yolsuzluk konularında neredeyse adı anılmayan bir siyasiydi) ve KMT'nin 2008 Başkan adayı için en etkili isim olmuştur (Fell, 2018).

- **Ma Ying-jeou ve Tayvan'da Yeniden KMT Dönemi (2008-2016)**

KMT'nin 2008'de kazanmasının temel nedeni olarak başkan adayı Ma gösterilmiştir çünkü DPP'nin adayı ve diğer partilerin adayı Ma ile yarışacak kadar güçlü değildiler. Diğer önemli neden ise DPP'nin kendi içerisinde farklı adaylara sahip olması olmuş ve gösterilen adayın önce DPP içerisindeki kutuplaşma ile uğraşması gerekmiştir. Bu uğraş nedeniyle DPP seçim kampanyalarına tam odaklanamamış ve KMT güçlü adayı ile birlikte başkanlık yarışını kazanmıştır. Ma yönetimi her ne kadar istediği reformları yapacak KMT çoğunluğuna sahip olsa da yönetimde temkinli ve muhafazakar şekilde davranmıştır. KMT'nin etkisiz kalmayı tercih ettiği birçok konu olmuş ve Ulusal Sağlık Sigortası'nı uygulamak için herhangi bir çabada bulunmamıştır. Muhalefetten gelen Geçit Töreni ve Meclis Yasası, medya tekelleri, LGBTİ+ hakları gibi konuların bir an önce çözüme kavuşturulması istense de KMT ve Ma yönetimi bu isteklere tamamen sessiz kalmıştır. Buna ek olarak, KMT yönetimi sıkıyönetim zamanını hatırlatıcı şekilde medyaya müdahale etme gibi girişimlerde bulunmuştur. Bunun en çarpıcı örneği ise Ma'nın eski kampanya sözcüsü olan Lo Chih-chiang'ın Merkez Haber Ajansı'na genel müdür olarak atanması olmuştur. Bununla birlikte KMT, Çin'i eleştiren haberlere de sansürler uygulamak istemiştir. Medya üzerinde daha çok internet temelli haber kaynaklarına olan baskı da artmıştır. Daha da çarpıcı olanı ise, Çin medya kuruluşlarından bazıları Tayvan medyasında reklamlar satın almaya başlamıştır. Bu durum Tayvan'ın bağımsızlığına yönelik bir tehdit olarak algılanmıştır (Cabestan & deLisle, 2014).

Ma, 2008 seçim taahhütlerinde olduğu gibi açıkça Çin ile ekonomik ilişkileri artırmış ve Ma'nın ilk döneminin sonuna yaklaşıldığında, doğrudan Tayvan için en büyük tehdit olan Çin ile ilişkiler Tayvan bağımsızlığını zedeleyecek noktaya gelmiştir. KMT, yaşamada çoğunluğa sahip olmasına rağmen, demokratik olarak hesap verilebilirlik konusunda sınıfta kalmıştır. Örneğin, Tayvan Boğazı Arası İlişkiler Derneği-Boğazlar Borsası Vakfı (SEF-ARATS) arasında gerçekleşen anlaşmaların uygulanmasına zemin hazırlayan yasaları onaylamış ne de Ekonomik İşbirliği Çerçeve Anlaşması

(EİÇA\ECFA)'nın yasal düzenlemeleri ile ilgilenmiştir (ECFA, Çin ve Tayvan arasında bazı ticari engelleri kaldırmayı amaçlayan ticari bir antlaşmadır). Ma yönetimi iktidara geldikten sonra Boğazlar arası politikanın nasıl ve hangi kurum tarafından yönetildiği veya hangi kararların neye göre alındığı gibi sorular KMT'nin demokratik şeffaflığa sahip olmaması nedeniyle hiç cevaplanmamıştır. Fakat bilinen en açık gerçek ÇKP ile KMT liderlerinin demokrasiden uzak politikalar çerçevesinde Boğazlar arası ilişkileri kontrol ettiği olmuştur (Schubert, 2016).

Ma yönetiminin ilk dönemi ekonomik refah ve Tayvan'da değişim gibi radikal seçim vaatlerinin yerine getirilememesiyle sona ermiştir. Ma'nın ikinci dönemi ise ekonomik durgunluğunun DPP'nin 2008'den önce yaşadığı gibi bir durgunluğa girmiş ve Tayvanlıların Tayvan Milliyetçiliği hassasiyeti Çin ile olan “tehlike”li yakınlaşma sonrasında artmıştır. DPP'nin 2008 öncesi ekonomik durgunluğa çözüm bulamaması iktidarı kaybetmesine yol açmıştı ve aynı durum Ma yönetimi için de aynı sonucu getireceğinden KMT endişe içerisine girmiştir. DPP'nin bir zamanlar yaşadığı parti içi mücadelelerle şimdi KMT karşı karşıya kalmış ve özellikle 2009'da yerel seçimlere kimlerin aday gösterileceği konusunda büyük tartışmalar KMT destekçilerinin desteğini azaltmıştır (Fell, 2018).

DPP ise 2008'de yaşanan başkanlık seçimi yenilgisinin ardından hızlı ve güçlü bir toparlanma sürecine girmiş ve Mayıs 2008'de parti genel başkanlığı yarışını Tsai Ing-wen kazanmıştır. Tsai, birçok partili için partiye yenilik getirip getirmeyeceği yönünde bazı endişelere yol açmasına rağmen Tsai Hanımefendi Chen Shui-bian yönetiminin yanlışlarından ders almıştı. Tsai öncelikle parti içi bölünmelere sebep olan eski usul karma birincil sistemi değiştirmiş ve 2009'da yerel adayları belirlemek için merkezi adaylık sistemini getirmiştir. 2010 yılına gelindiğinde ise kamuoyu anketleri göz önüne alınarak rekabetçi bir parti içi seçim gerçekleşmiş ve DPP destekçileri tarafından asi kabul edilen adaylardan kaçınılmıştır. Tsai Hanımefendi'yi Chen ve diğer Tang Wei kökenli partililerden ayıran en önemli özellik Batı'da eğitim almış genç bir kadın akademisyen olmasıydı ve Chen yönetimi yolsuzluk olaylarından en az leke alan isim olması da diğer yönden ayıran bir özellik olmuştur. Chen dönemi yolsuzluk olaylarının gündemden düşmeye başlaması ile birlikte Tsai için partinin imajını değiştirme vakti gelmişti. Fakat 2012 seçim kampanyasına kadar Tsai, Çin ve Tayvan Milliyetçiliği konularından partinin herhangi bir politikasına açıklık getirmemiştir. Tsai, bu

zamana kadar ilgili konularda ılımlı bir yaklaşımı tercih etmiş ve DPP'nin Çin Politika Konferansı'nı 2012 yılından önce gerçekleştirmemiştir. Yerel seçimlerde Tayvan Milliyetçiliği ve Çin gibi konuların DPP için çok fazla belirleyici olmaması beklenmiş fakat Devlet Başkanlığı seçimlerinde bu konuların önemli faktör olacağı açıkça kabul edilmiştir (Schubert, 2016).

2012 seçimlerinde Ma'nın devam eden popülaritesi ve Tsai'nin henüz halk arasında Ma'ya oranla tanınırlığının olmaması KMT için yine zaferle sonuçlanmıştır. 2012 seçimlerinden önce DPP'de olduğu gibi KMT'de parti içi isimlerde büyük değişiklik yapılmış ve Başkan Yardımcılığına deneyimli bürokrat ve eski belediye başkanı Wu Den-yih getirilmiştir. Bu önemli siyasi atama sonucunda KMT yasama meclisi ile ilişkilerini geliştirmiş ve KMT yönetiminin halk ve medya arasındaki iletişim kanallarına farklı bir boyut kazandırmıştır. Ma, Tsai'a karşı hamle yapmak için askıda tuttuğu ve seçimde önemli bir fark yaratacağını düşündüğü ECFA\EİÇA'yı imzalamıştır. Buna ek olarak, televizyon reklamlarında KMT propagandası bir önceki seçime oranla artırılmış ve bunun sayesinde kamuoyunda hafızalarda daha kalıcı olmuştur. Tüm bunlarla birlikte her iki partinin odağında iki devletli çözüm ve Tayvan Milliyetçiliği ön plana alınmış ve KMT 2012 seçimlerinde "etnik" uyuma dikkat çeken seçim kampanyasına odaklanmıştır. Buna karşın Tsai, seçim kampanyasında fakir ve zengin arasında oluşan uçuruma dikkat çekmiş ve bilhassa kendi akademik başarısını ön plana alan ve Tayvan'ı modern dünyaya daha çok yaklaştıracığını vaat eden söylemlere yer vermiştir.

Tsai, Çin ile ilişkilerin gerilmesini ya da ekonomik ilişkilerde tecrit edici politikaların izlenmesi gibi düşünceleri geri plana atarak daha ılımlı bir yaklaşım sergilemiş ve Ma'nın 1992 Konsensüsü'ne odaklandığı bir yaklaşıma karşı olarak da Tayvan Konsensüsü'nü önermiştir (ÇHC ile Tayvan arasında yarı-resmi temsilciler tarafından bir toplantı düzenlenmiş ve Tayvan Milliyetçiliği taraftarlarına göre kabul edilmeyen bir uzlaşma sağlanmış ve bu uzlaşmanın siyasi jargodaki ifadesine 1992 Konsensüsü adı verilmiştir). Tsai'nin Tayvan Konsensüsü, partilerin Çin ile ilişkiler konusunda demokratik bir zeminde uzlaşma sağlanmasını içermiş ve bu siyasi söylemle birlikte Tsai, DPP'yi tekrar merkez sola çekmeye çalışmıştır. Ma'nın 2012 seçim zaferinin arkasında yatan uluslararası faktör ise Çin ile ilişkileri belirli bir seviyeye doğru ilerletmesi ve sürekli olarak Çin ile normalleşme çabalarını gündemde tutması olmuştur. Aynı zamanda birçok iş lideri KMT'nin 1992 Konsensüsü'ne göstermiş olduğu ilgiyi desteklemiş ve DPP'nin Tayvan

Konsensüsü gereken ilgiyi alamamıştır. Önemli iş çevrelerinin desteğine çok fazla güvenen Ma, 2011 yılında Çin ile bir barış anlaşması yapılacağını duyurmuş fakat kamuoyunun sert eleştirilerine maruz kaldıktan sonra bu kararından vazgeçmiştir. 2012 seçimlerinde Ma'nın devam eden popülaritesi ve Tsai'ın henüz halk arasında Ma'ya oranla tanınırlığının olmaması KMT için yine zaferle sonuçlanmıştır (Cabestan & deLisle, 2014).

Ma'nın ikinci dönemi birinci döneminde olduğu gibi Çin ile ekonomik ilişkiler artmış fakat yerel düzeyde neredeyse hiç reform faaliyetleri yapılmamıştır. Seçim yenilgisinden sonra Tsai parti başkanlığından istifa etmiş ve daha önceki genel başkan Su Tseng-chang parti başkanlığı seçimini kazanmıştır. Ma'nın ikinci döneminde DPP, KMT'ye agresif muhalefet içerisinde olmamıştır. Bunun yanı sıra, Çin ile ekonomi odaklı Boğazlararası Hizmetler Ticaret Anlaşması (Cross-Strait Services Trade Agreement/CSSTA) 2013 yılında imzalanmış ve 2014 yılında her iki ülkenin Anakıta İlişkiler Konseyi başkanları karşılıklı ziyaretlerde bulunmuştur. Bu ziyaretler sonucunda Ma ve ÇHC Devlet Başkanı Xi Jinping 2015 yılında Singapur'da bir araya gelmişlerdir. Ma'nın ikinci başkanlık dönemi tam anlamıyla fiyaskolar dönemi olmuştur. Bunun ilk örneği 2013 yılında yapımına başlanan Dördüncü Nükleer Enerji Santrali'nin tamamlanamamış olmasıdır. Diğer örnek ise Tayvan tarihinde ilk kez yasama meclisinin işgal edildiği Ayçiçeği (Öğrenci) Hareketi olmuştur. Tayvan ile Çin arasında 2013 yılında imzalanan CSSTA'nın maddelerinin detaylı incelemesi yapılmadan yasama meclisinde onay alması sonucunda öğrenciler tarafından buna karşı tepki oluşmuş ve öğrenciler 18 Mart-10 Nisan 2014 tarihleri arasında protestolar gerçekleştirmiş ve sonucunda da yasama meclisini işgal etmişlerdir (Fell, 2018).

• Tsai Ing-wen ve DPP'nin Yükselişi (2016-...)

Ma, devlet başkanlığının ikinci döneminin sonlarında kamuoyundan büyük tepkiler görmüş ve KMT'nin 2016 seçimlerine giden süreçte başkanlık için zafer şansı düşmüştür. Birçok araştırmacıya göre, 2016 seçimlerinden önce Ma'nın Çin ile ilişkilerde aşırı derecede ılımlı davranması ve Tayvanlıların refahı ve geleceği için herhangi bir adım atmaması Tayvanlıları Tayvan Milliyetçiliği'ne ve daha çok ekonomik istikrarı sağlayacak bir devlet başkanı adayına yaklaştırmıştır. DPP, KMT'nin boğazlar arası ilişkilere önem vermesinin kamuoyuna ise görece az ilgi göstermesinin farkına varmış ve 2016 seçimleri öncesinde daha çok gıda güvenliği, ekonomik durum ve sağlık

sistemi gibi birey odaklı politikaları gündeme getirmiştir. Bunun yanında, KMT Tsai'a oranla daha az güvenilirliğe ve popülerliğe sahip Eric Chu'yu aday göstermiştir. Fakat KMT içerisinde adaylık için farklı görüşler olmuş ve bu durum Chu'nun KMT'den beklediği desteği tam olarak alamamasına neden olmuştur. Chu bilindik KMT kampanyalarını devam ettirmiş ve Tek Tayvan sloganı ile kampanyasını sürdürmüştür. Kamuoyunun 1992 Konsensüsü' ne karşı olumsuz bakış açısı nedeniyle Chu seçim kampanyasında bu konuya, Ma'ya kıyasla, daha az yer vermiştir. Aynı zamanda KMT, Ayçiçeği Hareketi'ni ve DPP'yi Tayvan'ın bağımsızlığına tehdit olarak gösteren reklam kampanyaları düzenlenmiştir (Tumin, 2016).

Tsai ise bir önceki seçimdeki yaptığı yanlışları tekrarlamamak için mevcut Tayvan Anayasası'na uyan ve Tayvan halkının iradesine saygı duyan bir çerçevede Boğazlar arası ilişkilerin barış ve istikrar odaklı bir hale getirilmesi konusunda söz vermiştir. Ayrıca Tsai, 1992 Konsensüsü hakkında net bir karşıt tavır belirlememiş ve bu ılımlı politikanın karşılığında ise ne Çin karşıtı ne de Tayvan Milliyetçisi olan seçmeni yanına çekmiştir. Kimi araştırmacılara göre Tsai'ın bu politika yaklaşımı 2000 seçimlerinde Chen'in gösterdiği politikaya benzemiştir. DPP, Ayçiçeği Hareketi'nin nasıl bir etki yaptığını da göz önüne alarak genç seçmenlere kampanyasında ayrı bir önem vermiştir. Bu da KMT'nin yaptığının tam tersi bir politikayı takip etmek demektir. Bununla birlikte DPP, sivil toplum kuruluşları ile sıkı çalışmalar yürütmüş ve sivil toplum adaylıklarına Tsai bizzat katılmıştır. Tsai, Chu karşısında 2016 seçimlerinde mutlak bir galibiyet kazanmış ve Tayvan'ın ilk kadın devlet başkanı olmuştur (Fell, 2018).

Tsai seçim zaferinden sonra 20 Mayıs 2016'da yaptığı konuşmada, Chen ve Ma'nın aksine, Tayvan'ın demokrasisine ve toplumsal hareketlerin önemine değinmiştir. Tsai konuşmasında uluslararası meselelerden ziyade iç meseleleri ele alan ve odak noktasını genç seçmenler ve sivil toplum aktivistlerini yer alan değerlendirmelerde bulunmuştur. Tsai konuşmasındaki temel başlıklar kısaca *Dönüşen Ekonomik Yapılar, Sosyal Güvenlik Ağının Güçlendirilmesi, Sosyal Eşitlik ve Adalet, Bölgesel Barış ve İstikrar ve Boğazlar Arası İlişkiler, Diplomatik ve Küresel Konular* olmuştur. Aynı zamanda sürdürülebilir kalkınmayı içeren bir ekonomi modelinin geliştirilmesini ve Çin odaklı ekonomik bağımlılığının düşürülmesini sağlayacak yeni politikalar önermiştir. Özellikle geçmişte KMT rejimi altında ayrımcılığa maruz kalan Tayvan'ın yerli halklarına da adalet ve eşitlik sözü

vermiştir. Seçim öncesinde olduğu gibi Tsai, 1992 Konsensüsü hakkında ılımlı bir izlenim oluşturmuş ve Çin ile ilişkileri sürdürme konusunda mevcut mekanizmaların devam edeceğini belirtmiştir (Fell, 2018).

Tsai Ing-wen ve DPP yönetime geldikten sonra iç meselelerde çok fazla olumsuz bir atmosferle karşılaşmamış olmasına rağmen Çin, Tsai'ın 1992 Konsensüsü 'nü demokratik ve iki eşit ülke zemininde tekrar değerlendirme isteği nedeniyle Tayvan'la olan ekonomik ilişkilerini en aza indirmiş ve Tayvan'a yönelik turların kısıtlanmasına karar vermiştir. Aynı zamanda Tayvan 2017 yılındaki Dünya Sağlık Kongresi'ne davet edilmemiş ve katılımı engellenmiştir. Bu tür uluslararası engellemelere karşı kendini hazırlayan Tsai iç konularda daha çok reform yapmaya odaklanmıştır. Fakat Çin'in Tayvan'ı izole etme çabalarına rağmen Tayvan yarı resmi kanallardan birçok ülkeyle temas haline girmiş ve ekonomik misyonluk temelinde ilişkilerini yürütmeye önem vermiştir. KMT'nin iç reformları engelleme çabalarına rağmen Tsai birçok konuda reform yapmayı sürdürmüştür. Bunlardan en radikali Tayvan'ın yerli halklarından resmi kanalla özür dilemesi olmuştur. Bu yolla Tsai Tayvan halkının birlik içerisinde adil bir yaşama kavuşmasının garanti edileceğini göstermiştir. Tsai sadece yerli halkların haklarına kavuşmalarını sağlamamış aynı zamanda LGBT+ (Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Transgender) haklarının korunması ve aynı cinsten evliliğin yasallaştırılması gibi konuları da gündeme getirmiştir. Bu konuların gündeme getirilmesi ve yerli halklara yönelik reformların yapılmasına karşılık olarak muhafazakâr seçmenler protestolar düzenlemiş ama Tsai bu protestoları Tayvan'ın demokratik kimliğinin bir parçası olarak değerlendirmiştir (Fell, 2018).

Tsai yönetiminin gündeminde yerel politikalar kadar küresel politikalarda önemli bir yere sahip olmuştur. Tayvan liderlerinin yönetime geldikten sonra karşılarında her zaman ABD ile ilişkiler, Çin ile ilişkiler ve yerel politikalar olmak üzere üçlü denge tahtası bulunmuştur. Tsai, ABD ve Batılı ülkelerle iyi ilişkiler içerisinde olacağını zaten eğitim geçmişi ile kanıtlamış ve aynı zamanda göreve geldikten bir yıl sonra yerli halktan resmi olarak özür dileyerek yerel politikalarda da durumu kontrol altına almıştır. Fakat Çin ile ilişkilerde ise Tsai'ın hem Tayvan Milliyetçiliği merkezli hem de 1992 Konsensüsünü başka bir temelde ele almak isteyen Çin politikası nedeniyle belli bir kesinlik kazanmamıştır. Kesinlik içeren tek konu belki de Tsai'ın ekonomik açıdan Çin'e olan bağımlılığı azaltmaya yönelik hamleler içeren Yeni Güneye Yönelik Politikası (New Southbound Policy-NSP)'ni

geliştirmiş olmasıdır. Bu politikayla birlikte Tayvan, Güney ve Güneydoğu Asya'daki diğer ülkelerle ekonomik anlaşmalar bağlamında ekonomisini çeşitlendirme içerisinde olacaktır. Geliştirilen bu politikaya rağmen Çin'den sonra Tayvan'ın en büyük ticaret partneri olan ABD'ye yönelik yatırım odaklı anlaşmalar yapılması gündeme gelmiştir. Aynı zamanda Tsai özellikle Tayvanlılar için gıda güvenliğini sağlamak ve koruma altına almak için sığır ve domuz eti pazarının açılmasına yönelik anlaşmanın devamını istemiştir. Ancak Trump yönetimi Tayvan'a yönelik ticaret anlaşmalarında herhangi bir değişikliğe gidilmeyeceğini açıklamış ve “geçiş dönemi adaleti” konusunda adımların atılması Tayvan için ekonomiyi canlandırmada çıkış yolu olarak görülmüştür. KMT'nin yasama meclisindeki büyük uğraş ve engellemelerine rağmen KMT rejiminin yerel halklara geçmişte yaptığı adaletsizlikler kabul edilmiştir (Chin, 2017).

Tüm bu reformist politikalar ve kararların yanı sıra Tsai ülke içinde olduğu gibi parlamento içerisinde de herhangi bir bölünmenin önüne geçmek için mücadele etmiştir. Örneğin, DPP'deki bazı politikacılar geçiş dönemi adaletini Chiang Kai-shek'in heykellerinin de kaldırılmasını içerdiğini iddia etmiş fakat Tsai bunun uzlaşmayla değil yüzleşme ile ilgili olduğunu belirterek karşı çıkmıştır. Tahmin edileceği üzerine bu tür bir yaklaşım Tayvan Milliyetçiliği konusunda daha fazla radikal adımlar atılmasını talep edenler tarafından ağır bir eleştiri yağmuruna tutulmuştur. 2017 yılında Lee Teng-hui'den gelen Çin Cumhuriyeti yerine Tayvan isminin kullanılması ve bağımsızlık referandumuna tam desteğini vereceğine dair radikal açıklamaları Tsai yönetimini ABD ve Çin ile ilişkilerde zor durumda bırakmıştır (Chen, 2017). Zira Tsai'a göre bağımsızlık referandumu için ne ABD ile fikir alışverişi olmuş ne de Çin'in tehditlerine hazır bir ortam oluşturulmuştu. Lee'den gelen talep ve DPP içerisinde Deep Green olarak adlandırılan- aşırı bağımsızlık yanlısı- grubun eleştirileri Tsai'ın yönetimde zayıf bir rol üstlendiği imajını yaratmıştır. Ancak Tsai eleştirilere ve çağrılara rağmen kendi politika ajandasını temel alarak karar vermiş ve hem parti içerisinde hem de yönetimdeki gücünü göstermiştir. Buna karşın Tsai Ing-wen sadece parti içerisindeki radikal bağımsızlık isteyen grupla mücadele etmemiş, aynı zamanda Tayvan'ı ekonomik, siyasi ve askeri alanda tehdit eden Çin ile de mücadele içinde olmuştur. Xi Jinping yönetimi Çin'de bulunan Tayvanlı şirketlerin liderlerini Tsai'ı desteklememeleri konusunda uyarmış ve aynı zamanda mevcut bir Tayvan işgali için Tayvan'ın egemenliğinde bulunan hava ve deniz alanlarında askeri tatbikatlar gerçekleştirmiştir (Lin, 2016).

Tsai yönetiminde belirgin olan diğer bir unsur ise Tayvanlı ve Çinli kimliğinin benimsenmesi meselesinin karmaşık bir hal almış olmasıdır. Tayvanlı kimliği, merkezi otoritenin ya da yönetimin aldığı kararlar doğrultusunda benimsenme oranı değişmemektedir. Bir halkın kendini tanımlaması için belirli bir otoritenin varlığına veya iznine ihtiyacı yoktur. Tayvanlı kimliği her ne kadar Tsai yönetiminde daha fazla siyasileşmiş gibi görünse de Tayvan Milliyetçiliği'nin yok sayıldığı zamanda siyasi bir yapıya bürünmüştür. Buradaki doğru analiz, söylemin sürekliliği olmuştur (Dreyer & deLisle, 2021). Bu durumun farkında olan Tsai ve DPP yönetimi-Deep Green istisna olarak ele alınırsa- Tayvan bağımsızlığını ve milliyetçiliğini siyasi zeminde radikal olarak ifade etmekten kaçınmıştır. Zira Çin'in kışkırtıcı faaliyetleri sonucunda Tayvanlılarda artan milliyetçilik hassasiyetini içeren söylem Tsai yönetiminde vücut bulmuştur. Tsai yönetimi, ilk dört yılı boyunca Çin'e Tayvan'ı tehdit edecek ve ekonomik, siyasi ve askeri bağlamda yaptırımlara maruz bırakacak politikaları uygulamaktan kaçınmıştır. Bunun temel nedeni olarak Lee'nin Tayvan'ın var olma politikasının DPP ve Tsai yönetimi tarafından dikkatle takip edildiği söylenebilir. Lee'nin var olma politikası kısaca Tayvan'ın siyasi tanınma önceliğinden ziyade ekonomik olarak var olmasını ve yumuşak politika araçlarıyla diplomatik ilişkilerde bulunması şeklinde açıklanabilir.

Tsai yönetiminin ilk döneminde yapılan 2018 yerel seçimlerinde DPP, 2010 yılına oranla bir düşüş yaşamış buna karşılık KMT oy oranını arttırmış ve KMT açısından 2020 devlet başkanlığı seçimleri için daha iyimser bir ortam elde edilmiştir. Tsai için yerel seçim sonuçları DPP'nin eksiklerini fark etmesi ve 2020 başkanlık seçimlerinde kendi adaylığı konusunda daha net bir ön hazırlık oluşturmaya açısından önemli olmuştur. ÇHC, 2018'deki DPP'nin seçimdeki düşüşünden sonra KMT'yi 2020 seçimlerinde mevcut bir başarının beklediğine dair umutlara kapılmıştır. Fakat Tayvanlıların gündeminde olan problemler için KMT'nin reform yapması yine Tayvanlılar tarafından beklenmemiştir. Tsai'nin reform gündeminde olan evlilik eşitliği ve emeklilik reformu gibi konular Tayvanlıların halihazırdaki taleplerine hitap etmiştir. 2018 yılının sonuna doğru çekişmeli bir süreçten sonra popüler Kaohsiung Valisi Han Kuo-yu, KMT'nin aday olarak gösterilmiştir. Çin ise her zaman olduğu gibi bu seçimlerde de büyük bir faktör olarak yer almaya çalışmıştır. Örneğin, 2019 yılının başlarında Xi Jinping konuşmasında Tayvan'ın *tek ülke, iki sistem* formülüyle Çin ile birleşmesinin en barışçıl yol olacağını söylemiştir. Bu konuşmanın ardından Tayvanlıların tepkisi artmış ve bu artan

tepkinin ardından Tsai, 1992 Konsensüsünün bu formülle aynı anlama geldiğini ifade ederek açıkça 1992 Konsensüsünü savunan KMT'yi hedef almıştır. Bu tartışmalar yaşandığı sırada Hong Kong Valisi'nin suçluları Çin'e iade eden kanunu onaylamasının ardından Hong Kong'da protestolar başlamış ve kanlı süreç Tayvan'da televizyon yayınlarından gösterilmiştir. Bu sarsıcı olayların yaşanması sonucunda Tsai ve DPP, Tayvanlılara şu mesajı vermiştir: *“KMT yönetimi altında Tayvan, yeni Hong Kong olacaktır”* (Dreyer & deLisle, 2021, s. 34).

2019'da eşcinsel evlilik yasallaşmış ve bununla birlikte Tsai, genç seçmenin oylarını kendinde toplamayı başarmıştır. Han Kuo-yu her ne kadar popüler bir aday olsa da Tayvanlılara söylem olarak hitap edememiş fakat yine de seçimde KMT adayları arasında bir başarı göstermiştir. 2020 devlet başkanlığı seçimlerinde Tsai, oyların yüzde altmışa yakını almış ve Tayvan Devlet Başkanlığı görevinde ikinci dönemine başlamıştır. Tsai, oyların yarısından fazlasını olmuş olmasına rağmen partisi DPP seçimde bu başarıyı yakalayamamıştır (Sam, 2020). Tayvanlılar, Tsai'ı başkanlık seçimlerinde desteklemiş fakat DPP yerine farklı siyasi söylemleri olan partilere yönelmişlerdir. Bu da Tayvanlıların hâlihazırdaki DPP söylemlerini klişe bulduğunu ve daha çok enerji güvenliği, eşitsizlik ve ekonomide yaşanan düşüş gibi yeni problemlerle ilgilendiğini göstermektedir (Kuo, 2020).

Tsai Ing-wen Hanımefendi'nin devlet başkanlığı görevi halen devam etmektedir. Son zamanlarda ÇHC tarafından 2018 ve daha önceki yıllarda olduğu gibi Tayvan'ın hem hava hem de deniz sahalarına yönelik askeri harekâtlar devam etmekte ve bu tür saldırılar Tayvan'ın egemenlik ihlaline yönelik tehditler içermektedir. Daha önce bahsedildiği üzere Tayvan milliyetçiliği son zamanlarda “üretilmiş” bir kavram değildir aksine Çin'in Tayvan'ı kendi parçası olarak kabul ettiği politikalardan da eski tarihe dayanmaktadır. Bunun neticesinde Tayvanlıların kendi egemenliklerine ve demokrasilerine tehdit saçan Çin'e karşı tepkileri artarak devam etmektedir. Bunun bilincinde olan Tsai yönetimi son zamanlarda Tayvan'ın “yerli” askeri teknolojilerini geliştirmesine yönelik ivme kazanan adımlar atmaktadır. Tayvan her ne kadar askeri lojistik konusunda ABD ile sıkı ittifak içerisinde bulunsa da bir zamanlar ekonomik olarak Çin'e olan bağımlılığın sona erdirilmesi gibi Tayvan da ABD'ye olan “bağımlılığına” bu tür gelişmelerle çözüm bulmaktadır. Covid-19 pandemisinin tüm dünyayı etkisi altında aldığı

neredeyse son iki yıldır Çin hem Tayvan'ın aşya ulaşmasını hem de Dünya Sağlık Toplantısına katılmasını engellemek istemiştir.

SONUÇ

Geçmişte Tayvan, çeşitli ülkeler için hem ticari hem de askeri anlamda stratejik üs olarak değerlendirilmiş ve yine bu ülkeler tarafından içerisinde barındırdığı kültür, dil ve etnik yapılar göz ardı edilmiştir. Özellikle KMT rejimi altında diğer ülke rejimlerinde yaşamamış olduğu büyük tektipleşme ile karşılaşan Tayvan, demografik yapısının değiştirilmeye çalışıldığı yıllardan sonra bile Tayvanlılar kendi özünü unutmamış ve Tayvanlı kimliğini ayakta tutmak için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Tayvan milliyetçiliğinin çıkış noktasını kesin bir tarihe indirgemek çok yersiz bir yaklaşım olacağından sadece Tayvan milliyetçiliğini tetikleyen ve bunun yıllar boyunca artan bir taleple gündemde olmasını sağlayan faktörlere yer verilmiştir. Tek bir faktörün başlı başına etkili olmadığı ve sonucunda da Tayvan milliyetçiliğinin tek tipte sonuçlanmayacağı açıkça görülmüştür. Her terminolojide olduğu gibi Tayvan milliyetçiliği teriminin de farklı fraksiyonları vardır ve bu fraksiyonlar tarihte ve günümüzde siyasetten kültüre birçok alana yansımıştır. KMT yönetimi yıllarında (1946-2000) birçok siyasi ve kültürel alandaki gruplar tarafından Tayvan milliyetçiliği desteklenmiş ve daha sonrasında resmi olarak siyasi bir parti organına dönüşmüştür. Her ne kadar kendisini siyasi olmayan bir yapılanma olarak tanımlasa da faaliyetleri ve talepleri açısından siyasi bir yapı olan *Tang/Dang Wei Hareketi*, Tayvan milliyetçiliğinin deyim yerinde ise cesaretlenmesi ve ayaklanmasını sağlamıştır. Hareket, KMT rejiminin sıkıyönetim kurallarının son derece acımasız olduğu yıllarda dahi Tayvanlıların hakkını savunmaktan vazgeçmemiş ve Tayvan milliyetçiliğinin daha sonra parti zemininde temsili için gerekli olan siyasi ve sosyolojik ortamı hazırlamıştır. 1970'li yıllarda sıkıyönetim kurallarının baskın olmasına rağmen Chiang Ching-kuo'nun 1980'li yılların başında yapmaya çalıştığı birtakım politika ve medya ile ilgili reformlar sayesinde hem Tang Wei Hareketi hem de toplum içerisindeki demokratikleşme isteği KMT'nin sıkıyönetim yıllarına oranla daha rahat dile getirilmiştir. Bu reform ortamından sonra Tang Wei Hareketine mensup kişiler tarafından 1986 yılında Tayvan siyasi tarihinin ilk muhalefet partisi Demokratik İlerleyici Parti (DPP) kurulmuştur. DPP'nin kurulması ile birlikte hem Tayvan bağımsızlığı hem de Tayvan milliyetçiliği söylemleri daha rahat bir şekilde siyasi zeminde kendine yer bulmuştur.

Daha önce Tayvan milliyetçiliği konusunda farklı fikirlere sahip olan üyeler DPP içerisinde de bunu dile getirmiş ve DPP kendi içerisinde birkaç fraksiyonlara ayrılmıştır. Çeşitli fraksiyonların iktidar mücadelesi içinde zaman zaman KMT'ye karşı savunmasız kalmasına rağmen ileri görüşlü ve dirayetli parti başkanları -Tsai Ing-wen- sayesinde siyasi arenada başarılar elde etmiştir. Özellikle 2000 seçimlerinde KMT rejiminin yarım asırı bulan yönetimini sonlandırdıktan sonra DPP hem kendi siyasi geçmişinde hem de Tayvan siyasi tarihinde küçümsenmeyecek bir başarı kazanmış ve aday Chen Shui-bian, Tayvan Devlet Başkanı olmuştur. Chen'in başkanlığının ikinci döneminde yolsuzluk ve ekonomik daralma gibi problemlerin ortaya çıkması DPP'nin imajını zedelemiş ve KMT'nin 2008 devlet başkanlığı seçimlerinde popüler ve siyasi anlamda güçlü olan Ma Ying-jeou'yu aday göstermesi DPP'nin seçimleri kaybetmesiyle sonuçlanmıştır. DPP'nin parti başkanı olarak Tsai Ing-wen göreve geldikten sonra 2016 yılındaki devlet başkanlığı seçimlerine aday olmuş ve DPP bu seçimleri kazanarak Tayvan tarihinde yeni bir sayfa açmıştır.

Tüm bu gelişmeler eşliğinde DPP'nin Tayvanlı kimliği ve Tayvan milliyetçiliği için önemi KMT'nin Çin ile ilişkilerde Tayvanlıları yok sayarak hareket etmesine rağmen DPP'nin kuruluşundaki amaç olan her zaman Tayvanlıların bağımsızlığının savunulmasında yer almaktadır. KMT'nin kuruluşundan itibaren Tayvanlı kimliğini kabul etmemiş olması buna ek olarak KMT'nin görmezlikten gelme ve kimi zaman asimilasyon boyutlarına varan politikalarına karşın DPP, Tayvanlı kimliğini ve milliyetçiliğini ön plana çıkaran politikaları aracılığıyla Tayvan milliyetçiliği için önemli bir yere sahiptir. Tayvanlıların son yıllarda karşılaştıkları en büyük sorunlarından bir tanesi Çin'den gelen tehditlerdir. Bu tehdidi sonlandırmanın şu an için bir ihtimali olduğu söylenemez fakat Tsai yönetimi herhangi bir Çin tehdidinin adaya ulaşması ihtimaline karşı milli savunma stratejileri ve milli askeri donanımlar gerçekleştirmektedirler. Tayvan milliyetçiliği, Tsai ve DPP yönetiminde farklı bir bakış açısıyla savunulmaktadır. Bu bakış açısı Tayvan'ın bağımsız, demokratik ve insan haklarına saygılı bir ülke olarak uluslararası arenada hak ettiği yerde olmasını sağlamaktır. Tayvan milliyetçiliği bağlamında, Tsai yönetimi milli askeri teknolojiler geliştirmekte ve Tayvan'ı uluslararası örgütlerde tam aktif üye haline getirmek için çeşitli çabalar gerçekleştirmektedir. Buna en güncel örnek 2021 yılındaki Dünya Sağlık Asamblesi'nde ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulu toplantısında Tayvan'ın da yer almasına yönelik yapılan çalışmalar gösterilebilir. Tayvan

hâlihazırda BM üyesi değil ve üyeliği için gereken tüm şartları sağlamasına rağmen Çin'in etkin siyasi ve ekonomik gücünü kullanarak Tayvan'ın BM'ye üyeliğini engellediği bilinmekte ve Tayvan'ı devlet olarak tanıyan ülkelere de kesin bir tehdidi bulunmaktadır. Tayvan milliyetçiliği ve DPP'nin yükselişinden belki de öğrenilecek en kapsamlı sonuç, Tayvan'ın geleceğinde Çin ile birleşen, demokrasisini ve kendi değerlerini kaybeden bir ülke değil BM'ye üye olan, ekonomik ve siyasi olarak bağımsız ve kendi kültürel yapısına bağlı bir ülke olmak vardır.

KAYNAKÇA

- Arrigo, L. Gail (1991). From Democratic Movement to Bourgeois Democracy: The Internal Politics of the Taiwan Democratic Progressive Party in 1991 . M. Rubinstein içinde, *The Other Taiwan* (s. 159). New York: Routledge.
- Cabestan, Jean-Pierre (2005). Specificities and Limits of Taiwanese Nationalism. *China Perspectives*, 120-138.
- Cabestan, Jean-Pierre & de Lisle Jacques (2014). *Political Changes in Taiwan under Ma Yingjeou* . London: Routledge.
- Chang, Bi-yu (2015). *Place, identity, and National Imagination in Post-war Taiwan*. New York: Routledge.
- Chen, Wei-han (2017). *Taiwanese Identity Crucial to Facing Threat*. Ekim 16, 2021 tarihinde Taipei Times: www.taipeitimes.com/News/front/archives/2017/10/05/2003679745 adresinden alındı
- Cheng, Tun-jen (1997). Taiwan in 1996: From Euphoria to Melodrama. *Asian Survey*, 43-51.
- Cheng, Tun-jen& Hsu, Yung-ming (1996). Issue Structure, the DPP's Factionalism and Party Realignment. H.-m. Tien içinde, *Taiwan 's Electoral Politics and Democratic Transition: Riding the Third Wave* (s. 139). Armonk/New York: Routledge.
- Chin, Heng-wei (2017, Aralık 13). *The DPP Must Implement the Law*. Ekim 16, 2021 tarihinde Taipei Times: www.taipeitimes.com/News/editorials/archives/2017/12/13/2003683875 adresinden alındı.
- Ching, T.S. Leo (2001). *Becoming Japanese: Colonial Taiwan and Politics of Identity Formation*. Berkeley: University of California Press.
- Chu, Yun-han& Lin, Jih-wen. (March 2001). "Political Development in 20th Century Taiwan: State-Building, Regime Transformation and the Construction of National Identity". *The China Quarterly*, 102-129.
- Dreyer, June Teufel & deLisle, Jacques. (2021). *Taiwan in the Era of Tsai Ing-wen Changes and Challenges*. London&New York: Routledge.
- Fell, Dadfydd (2018). *Government and Politics in Taiwan*. New York: Routledge.
- Fulda, Andreas Martin (2002). The Politics of Factionalism in Taiwan's Democratic Progressive Party. *Internationales Asienforum* , 323-350.
- Hao, Zhidong (2016). *Whither Taiwan and Mainland China*. Hong Kong: Hong Kong University Press.
- Harrison, Selig S. (1988). Taiwan after Chiang Ching-kuo. *Council on Foreign Relations* , 790-808.

- Hickey, Dennis Van Vranken (2007). *Foreign Policy Making in Taiwan From principle to pragmatism*. London&New York : Routledge.
- Hsiau, A-chin (2000). *Contemporary Taiwanese Cultural Nationalism*. New York: Routledge.
- Hsieh, John Fuh-sheng & Lacy, Dean & Niou, Emerson M. S. (1998). Retrospective and Prospective Voting in a One-Party-Dominant Democracy: Taiwan's 1996 Presidential Election. *Public Choice*, 383-399.
- Jacobs, J. Bruce (2012). *Democratizing Taiwan*. Leiden: Brill.
- Kuo, Lily (2020, Ocak 11). *Taiwan election: Tsai Ing-Wen wins landslide in rebuke to China*. Ekim 16, 2021 tarihinde The Guardian: <https://www.theguardian.com/world/2020/jan/11/taiwan-re-elects-tsai-ing-wen-as-president-in-clear-message-to-china> adresinden alındı.
- Lee, Teng-hui (1999). *The Road to Democracy: Taiwan's Pursuit of Identity*. Tokyo: PHP Institute.
- Lin, Gang (2016). Beijing's New Strategies toward a Changing Taiwan. *Journal of Contemporary China*, 321-355.
- Manthorpe, Jonathan (2005). *Forbidden Nation: The History of Taiwan*. New York: Palgrave Macmillan.
- Rigger, Shelley (2001). *From Opposition to Power : Taiwan's Democratic Progressive Party*. London&Colorado: Lynne Rienner Publishers.
- Rigger, Shelley (2001). The Democratic Progressive Party in 2000: Obstacles and Opportunities. *The China Quarterly*, 944-960.
- Rubenstein, Murray A. (2015). *Taiwan: A New History*. New York: Routledge.
- Sam, Cedric (2020, Ocak 11). *Taiwan 2020 Election Results*. Ekim 16, 2021 tarihinde Bloomberg: <https://www.bloomberg.com/graphics/2020-taiwan-election-results/> adresinden alındı.
- Schubert, Gunter (2004). Taiwan Political Parties and National identity. The Rise of an Overarching Consensus. *Asian Survey*, 534-554.
- Schubert, Gunter (2016). *Routledge Handbook of Contemporary Taiwan*. London&New York: Routledge.
- Tsai, Shih-shan Henry (2005). *Lee Teng-hui and Taiwan's Quest for Identity*. New York : Palgrave Macmillan.
- Tumin. (2016, Ocak 6). *The KMT attempting to stir up intergenerational conflict?* Kasım 14, 2021 tarihinde New Bloom: <https://newbloommag.net/2016/01/06/kmt-intergenerational-conflict-ad/> adresinden alındı
- Wachman, Alan (1997). *Taiwan: National Identity and Democratization*. London&New York: Routledge.

ABD EKONOMİK YARDIMLARININ TAYVAN EKONOMİSİNDEKİ YERİ

*Mehmet Fazıl ÖZKUL**

1. GİRİŞ

ABD dış yardımının kısaltması olan ABD yardımı farklı süreçlerde değişik başlıklarla özdeşleşmiştir. Bu başlıklar içinde en kapsamlısı ve en çok bilineni Marshall Planıdır. Amerikan Dış Politika Enstitüsü tarafından tanımlandığı şekliyle Marshall Planı, II. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Avrupa ülkelerinin canlandırılmasını ve kominizim tehlikesine karşı korunmasını amaçlamaktaydı. Marshall Planı ile ilişkili Ekonomik Yardım Kanundaki karşılıklı paralar (Counterpart funds) hükümlerine göre yardım alan ülkeler, yardımın yerel parayla eşdeğerini özel bir hesapta toplayıp söz konusu parayı ABD ile mutabık kalınan alanlarda ülke ekonomisinin canlandırılması amacıyla kullanabilmekteydiler (Türel:69-72). Ağırlıklı olarak Avrupa ülkelerine sunulan bu destek fırsatından savaştan sonra Çin Cumhuriyeti (ÇC) de yararlandı. Ancak hiperenflasyon ve bütçe açığı ile mücadele eden ÇC hükümeti programı istikrarlı bir şekilde uygulayamadığından Tayvan'a taşınmadan önce program ABD tarafından sona erdirildi. Kore Savaşı nedeniyle ABD'nin Tayvan'a yaptığı yardım yeniden başladıktan sonra Tayvan doları daha istikrarlı hale gelince ABD hükümeti destek uygulamasını yeniden başlattı. İlk yıllarda, mali destek esas olarak ABD yardım mallarının satışından gelen para olmuştur. Nitekim 1951-65 döneminde yardım kapsamındaki 32,963 milyon NTD'nin (Tayvan doları) 375 milyon NTD'si yani yaklaşık %34,5'i ABD'nin tarımsal yardım fazlalık ürünlerinin satışından gelmiştir.

Diğer Asya ve Güneydoğu Asya ülkeleri ile karşılaştırıldığında İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Tayvan kişi başına en fazla ABD yardımını alan ülke olmuştur. 1951-1967 yılları arasında Tayvan'ın nominal GSYİH'si

* Dr., Rekabet Kurumu, ORCID: 0000-0001-7113-3343.

34,5 milyar USD idi ve ABD yardımı nominal nominal GSYİH'nın yaklaşık %12'sine ulaşmıştır. Söz konusu dönemde Tayvan'ın aldığı toplam ABD yardımı, Japonya'ninkinin %68'i ve Güney Kore'nin %61'i, olmasına rağmen kişi başına aldığı yardım, yaklaşık olarak Güney Kore'ninkinin 2, Filipinler'ininkinin 6 ve Japonya'dakinin 10 katı olarak gerçekleşmiştir. Tayvan'a gelen yardımlarda en büyük payı %60 ile askeri yardımlar alırken ekonomik yardımların payı %40 olarak gerçekleşmiştir. Kişi başına düşen askeri yardım, 206 dolar iken kişi başına düşen ekonomik yardım 181 dolar olmuştur.

II. Dünya Savaşı sonrası ABD'nin en çok yardım yaptığı ülkelerden bir tanesi de Tayvan olunca, ülkenin kalkınmasında ABD'nin rolü ve Tayvan'ın ekonomisinin ABD'ye bağımlı olup olmadığı da tartışma konusu olmuştur. Tsongmin Wu'ya (2014) göre, ABD, Tayvan'a yardım ederken uygun bulunduğu projeleri destekleyerek Tayvan'ın ekonomik kalkınmasının yönünü ve stratejisini etkilemiştir. Tayvan ile ABD arasında bir anlaşmazlık olsaydı, ABD hükümeti yardım fonlarını bir tehdit olarak azaltarak veya hatta durdurarak Tayvan'ı önerileri kabul etmeye zorlayabilirdi. Lee ve Chang (2014) ise ABD yardımının, Tayvan'daki hükümetin egemenliğini ve Tayvan'ın ABD'ye olan bağımlılığını güçlendirdiğini ortaya koymuştur. Ancak Tayvan'ın ABD yardımında ekonomik politika yapma özerkliği, ABD tarafından tamamen kısıtlanmamıştır. Bunun nedeni, ABD-Tayvan ilişkilerinin sadece Tayvan için değil, ABD hükümeti için de önemli olmasıdır. Politika oluşturma ve uygulamadaki bu tür özerklik, Tayvan'ın değişen koşullara tepki vermesini sağlayarak Tayvan'ın ABD yardımını daha verimli kullanmasında rol oynamıştır. Tayvan'ın yalnızca ABD ile değil, aynı zamanda o sırada dünyanın en büyük ve en hızlı büyüyen pazarı olan Japonya ile de iyi bağlantılarının olması da Tayvan'daki ABD yardımının başarısında etkili olmuştur. ABD'nin Tayvan'a yaptığı yardımın etkisi üzerine yapılan önemli araştırmalardan bir tanesi de Neil'in (1966) çalışmasıdır. Neil, ABD yardım politikasının etkilerini oldukça kapsamlı bir şekilde değerlendirerek. ABD'nin Tayvan'a yaptığı yardımın başarısının şu faktörlere bağlamıştır: Yüksek yardım düzeyi, kamu yatırımlarının altyapıda ve insan kaynaklarında yoğunlaşması, yatırım tercihlerinde karşılaştırmalı üstünlük arayışı, tasarrufların daha yüksek gelir nedeni yerine bir sonuç olarak ele alınması, ABD yardımının siyasi reformları teşvik etmek için bir kaldıraç olarak kullanılmasından kaçınılması, özel sektörün gelişimine odaklanması. Lee (2020) ise Tayvan'ın ekonomik olarak ABD'ye bağlı olmadığını ancak

kalkınmasında ABD diplomasisinin önemli bir rolü olduğunu vurgulamaktadır. Lee'göre Amerikalı yetkililer, korumacı bir ekonomik modeli savunan Chiang Kai-shek'i ikna için iki iddia öne sürdüler. İlk olarak, ekonomik olarak kendi kendine yeterli olması yönünde atılacak adımların ülkenin ABD yardımına bağımlı olmasını engelleyeceğini savundular. Tayvan'ın Amerikan yardımının nihai olarak sona ermesi beklentisiyle ekonomik olarak kendi kendine yeterli olması yönündeki tavsiyeyi yinelediler. Chiang Kai-shek ile arkadaşları, bu tavsiyeyi (ve onunla bağlantılı kalkınma politikalarını) ABD'ye olan siyasi bağımlılığını azaltmak ve Soğuk Savaş'ta daha özerk bir varlık elde etmek için bir fırsat olarak yorumladılar. ABD ekonomik diplomasisinin ikinci ayağı, Chiang Kai-shek ile arkadaşlarını, kalkınmayı daha büyük bir ideolojik rekabet stratejisinin parçası olarak düşünmeye ikna etmektir. Ekonomik gelişmenin ve kapitalizmin sosyalist modele üstünlüğünü göstermenin siyasi olarak Tayvan'ın çıkarlarına hizmet edeceğini savundular.

Ekonomisinin ABD'ye bağımlılığı tartışmalarından bağımsız olarak Tayvan, II. Dünya Savaşı'ndan bu yana kişi başına düşen millî gelirini yaklaşık 25 kat artırıp dünyanın önemli teknoloji merkezlerinden biri olmayı başarmıştır. Bu benzeri az görülen kalkınma hamlesinin arkasındaki iç ve dış faktörlerden bir tanesi de ABD ekonomik yardımlarıdır. ABD ekonomik yardımları dar anlamda mali yardımlardan oluşmaktadır. Geniş anlamda mali yardımlar dışında, teknoloji transferleri, danışmanlık faaliyetleri, yatırımlar ve ihracat desteklerini de kapsamaktadır. ABD'nin Tayvan'a yaptığı yardım üç döneme ayrılabilir: İlk dönem Çin İç Savaşı'ndan Kore Savaşı'na; ikinci dönem askeri yardımdan ekonomik yardıma; üçüncü dönem mali yardımın sona ermesi sonrası dönem.

Bu çalışmada geniş anlamda ABD ekonomik yardımlarının farklı dönemlerdeki Tayvan Ekonomisindeki yeri ve etkileri birlikte ele alınıp analiz edilecektir. Çalışmanın ikinci bölümünde Tayvan-ABD ilişkileri ele alındıktan sonra üçüncü dönemde ve dördüncü bölümde sırasıyla farklı dönemlerde ABD'nin Tayvan'a ekonomik yardımları ve etkileri irdelenecektir. Son bölümde ise genel bir değerlendirme yapılacaktır.

2. TAYVAN-ABD İLİŞKİLERİ

II. Dünya Savaşı'nda Japonya'nın teslim olmasından sonra Tayvan Adası, Çin'in bir parçası oldu. Ülkedeki iç savaş sonrası KMT'nin Tayvan

adasına kaçıp 1949'da devleti kurmasından sonra ABD ve Tayvan arasında oldukça kuvvetli bir diplomatik bir ilişki dönemi başlamış ve bu süreç, ABD'nin 1979'da Çin ile diplomatik ilişkiler kurmasına kadar devam etmiştir. ABD'nin Tayvan ile resmi diplomatik bağının sona ermesi ve Birleşmiş Milletler (BM) tarafından üye olarak kabul tanınmaması, Tayvan'ı askeri, siyasi ve ekonomik olarak sıkıntıya ve tehlikeye sokmuştur. Ancak ABD, Çin ile temasını sürdürmek için Tayvan ile doğrudan ilişkisini feshetse de, dolaylı yönden diyalog kurmaya devam etmiştir. Tayvan ile dolaylı yoldan ilişkilerin çerçevesi ABD Kongresi tarafından 1979'da çıkarılan Tayvan İlişkileri Yasası (TRA) ile oluşturulmuştur (Ridzuan ve diğerleri,2021:28). Yasanın temel amacı, iki ülke arasında ilişkilerin stratejik ortaklık boyutunda devam etmesini sağlamaktadır. Parameswaran'a (2014) göre stratejik ortaklığın Tayvan-ABD ilişkilerinde dört önemli unsuru bulunmaktadır: Birincisi, diğer stratejik ortaklıklar gibi iki ülke arasındaki ortaklık da sıkı ittifaklara kıyasla çok daha düşük düzeyde ve daha az bağlayıcı taahhüt gerektiren gevşek bir uyuma sahiptir. İkincisi, stratejik ortaklık, taraflar arasında yapılandırılmış işbirliğinin çerçevesini göstermektedir. Üçüncüsü, bu stratejik ortaklığın temel amacı, belirli bir ülke veya gruba karşı koymaktan ziyade hem ortak zorlukları ele almak hem de ortak fırsatları değerlendirmektir. Tehdit odaklı değil, hedef odaklı bir düzenlemedir. Dördüncüsü, farklı alanlardaki işbirliklerinden oluşan çok boyutlu antlaşmaları içermektedir. Stratejik ortaklığın bu özelliği Tayvan ile ABD arasındaki ilişkilerde açıkça görülmektedir. İki ülke arasındaki ilişkiler ekonomi ve ticaret konularıyla sınırlı olmayıp savunma ve güvenlik konularındaki anlaşılmalari da kapsamaktadır.

ABD, TRA 1979'u kullanarak Tayvan ile stratejik ortaklığını sürdürürken aynı zamanda üç Ortak Bildiri'ye¹ dayalı Tek Çin Politikasına bağlı kalarak

¹ ABD'nin Çin ile diplomatik ilişkilerinin temel dayanağı da üç ABD Başkan'ın Nixon, Carter ve Reagan'in bildirilerine dayanmaktadır. Bu bildirilerle özet olarak önce ABD ve Çin ilişkilerinin normalleşme süreci başlamış sonra Çin yani Çin Halk Cumhuriyeti tek yasal Çin devleti olarak kabul edilmiştir. Son tebliğde ABD, Tayvan'a yapılan silah satışlarının hem miktarını hem de kalitesini kademeli olarak azaltmak için şartlı bir taahhütte bulunmuştur. Silah satışlarına ilişkin bu 1982 bildirisi, o zamandan beri Pekin tarafından koşulsuz bir taahhüt olarak yorumlanmaktadır. Ancak ABD, silah satışlarındaki herhangi bir düşüşü, her iki hükümetin imzaladıkları "önlemleri kabul etmek ve koşullar yaratmak için her türlü çabayı göstereceklerini" vurgulayan tebliğin müteakip maddesine bağlı olarak değerlendirmektedir. Çin'in Tayvan'a yönelik askeri tehdidi ileriki yıllarda önemli ölçüde arttığından, ABD TRA'nın amacını da göz önüne alarak, silah satışlarını azaltmaya gitmemiştir (Glaser ve diğerleri,2020:5).

Çin ile diplomatik bir bağ kurmaktadır. TRA 1979, ABD'nin Tayvan'a, kendi kendini savunma kapasitesini oluşturabilmesi için gerekli araçları sağlayacağı hususunda resmi olmayan bir savunma taahhüdüdür. ABD, güvenlik konusunda yerli savunma sanayisini geliştiren ve ekonomisinde savunma bütçesi harcamalarını artıran Tayvan savunma stratejisinin sağlanması için elverişli ortamın yaratılmasında önemli bir rol oynamıştır. Diğer yandan bu yasal düzenleme, Tayvan ekonomisinin gelişmesi, dışarıya açılması ve nüfusunun gereksinimlerini karşılayabilmesi için önemlidir (Baylis ve diğerleri 2014). Stratejik ortaklık, ABD'ye de Doğu Asya'da siyasi/ekonomik bir aktör olarak varlığını sürdürmesi ve Çin'den gelebilecek tehditleri minimize edilmesi başlıklarında önemli katkı sağlamaktadır.

ABD ile Tayvan arasındaki stratejik ortaklığın çerçevesini çizen ABD düzenlemelerinden bir tanesini de 1982'deki memorandumudur. Çin ile diplomatik ilişkilerin alt yapısını oluşturan Reagan'ın bildirisi sonrası için tek taraflı olarak Tayvan ve ABD Kongresi'ne güvence vermek için yayınlanan memorandumda altı başlıktan oluşmaktadır (Glaser ve diğerleri, 2020:5): ABD,

- Tayvan'a silah satışını sona erdirmek için bir tarih belirlemeyi kabul etmemiştir,
- Tayvan'a silah satışı konusunda Çin'e danışmayı kabul etmemiştir,
- Taipei ve Pekin arasında arabuluculuk rolü oynamayacaktır,
- Tayvan İlişkileri Yasası'nı gözden geçirmeyi kabul etmemiştir,
- Tayvan üzerindeki egemenlik konusundaki tutumunu değiştirmemiştir,
- Tayvan'a Çin ile müzakerelere girmesi için baskı uygulamayacaktır.

1979 sonrası siyasi ve güvenlik ile ilgili bu gelişmeler yaşanırken stratejik ortaklığın ekonomi başlığında iki ülke ilişkileri ticaret ve yatırım anlaşmalarıyla şekillenmektedir. Çin'in Tayvan'ı Asya'nın derinleşen ekonomik entegrasyonundan marjinalleştirmeye yönelik çabalarına karşılık ABD ile ekonomik bağları derinleştirmek, Tayvan ekonomisini sağlamlaştırmanın ve ülke güvenliğini güçlendirmenin alternatifi olarak görülmektedir. Bu bağlamda, 1994 yılında imzalanan Ticaret ve Yatırım Çerçeve Anlaşması (TIFA), ABD-Tayvan ekonomik ve ticari diyalogu için temel teşkil etmektedir (Office of the U.S. Trade Representative). TIFA genel olarak fikri mülkiyet, tarım, tıbbi cihazlar, ilaç ve sanayi gibi konuları

kapsamaktadır. İki ülke ekonomik ilişkilerin sorunsuz gittiği dönemlerde TİFA aracılığıyla her yıl bir araya gelerek yatırım ve ticaret konularını değerlendirmektedir. Bununla birlikte, ticari anlaşmazlıklar olduğu yıllarda ABD, üst düzey TİFA konseyinin toplantılarını yapmaya istekli olmamıştır.

İkili ticaret ve yatırıma ek olarak, Tayvan'ın kritik tedarik zincirlerindeki ve jeo-ekonomik politikadaki rolü, özellikle gelişmiş, teknolojiler söz konusu olduğunda ABD için azımsanmayacak bir öneme sahiptir. Küreselleşmeyle birlikte, Tayvan'ın küresel tedarik zincirlerinde kritik bir düğüm olarak öne çıkması, ona uluslararası ekonomide, özellikle yüksek teknoloji konusunda, büyüklüğünü çok aşan bir önem kazandırmaktadır. Tayvan'ın yarı iletken endüstrisi, ABD firmaları için ticari ve stratejik öneme sahip olarak büyümeye devam etmektedir. Yarı iletkenler, yapay zekâ, 5G, kuantum hesaplama ve otonom sistemler dâhil olmak üzere geleceğin "kazanılması gereken" ticari ve askeri teknolojilerinin temelini oluşturmaktadır. Bu alanda faaliyet gösteren işlem teknolojisinde dünyaya öncülük eden firmalardan TSMC, Apple, QUALCOMM, Nvidia gibi firmaların çip ihtiyaçlarının önemli bir bölümünü karşılamaktadır.

Yukarıdaki faktörlerin etkileriyle 1940'li yılların ikinci yarısında tek taraflı ekonomik yardımlarla başlayan diyalog, bugün iki tarafın da fayda sağladığı stratejik ortaklığa dönüşmüştür. Rakamlar ifade edecek olursak, 2019'da, 85,5 milyar dolar değerindeki toplam ticaretiyle ABD'nin en büyük onuncu ticaret ortağı olan Tayvan 2021'de 103 milyar dolar ticaret hacmiyle sekizinci sıraya çıkarak İtalya, Fransa, Brezilya gibi ülkelerin önüne geçmiştir. Tayvan'ın ABD toplam ihracatındaki payı %2,1; ithalatındaki payı ise yüzde %2,7'dir The United States Bureau (2021). 2020 yılında, ABD'nin Tayvan'a doğrudan yabancı yatırımı 31 milyar dolar Tayvan'ın ABD'ye yaptığı doğrudan yabancı yatırımı ise 13,7 milyar dolara ulaşmıştır (U.S. Trade Representative 2021 a).

3. ABD'NİN TAYVAN'A MALİ YARDIMLARI

3.1. Çin İç Savaşı'ndan Kore Savaşı'na Kadar Olan Dönem

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD, savaştan zarar gören ülkelerin ekonomilerini canlandırmak için Ekonomik İşbirliği Yasasını kabul etti. Bu yasaya dayanarak, ABD, Başkan'ı Ekonomik İşbirliği İdaresi'ni (ECA) örgütleyerek ABD yardımını yürütmek ve denetlemek için alıcı ülkelere misyonlar gönderdi. ABD ve Çin, de Temmuz 1948'de "Ekonomik Yardım

Anlaşması”nı imzaladılar. ABD, Çin’in güvenliğini sağlama ve ekonomisini güçlendirmesi bu ülkeye hibe ve kredi vermeyi kabul etti. Çin yardım fonuna aktarılan ABD yardımının 10 milyon doları Tayvan için ayrıldı. Tayvan'a yapılan bu ilk ABD yardımı, Tayvan Şeker Şirketi, Tayvan Demiryolu İdaresi ve Tayvan Enerji Şirketi'nin restorasyonu için kullanıldı (Lee ve Chang, 2014:2). Ancak anlaşmadan kısa bir süre sonra, ÇC hükümeti komünistlere karşı Çin'deki iç savaşta başarısız olunca ABD yardımı sonlandırdı. Komünist güçlerin Tayvan'daki hükümeti devirme niyetinde olmadığına karar vermesi de bu süreçte etkili olmuştur. (Bergsten, Freeman & Lardy, 2008).

2.2. İkinci Dönem Askeri Yardımdan Ekonomik Yardıma Olan Dönem

ÇC'nin merkezi hükümeti Tayvan'a taşındıktan bir yıl sonra 1950'de Kore Savaşı patlak verince ABD, bölgedeki komünist saldırganlığa karşı koymak için yeni bir stratejik hesaplama yapmıştır. Stratejik değişimle ABD, Tayvan'ı Batı Pasifik hattına dahil ederek askeri ve ekonomik yardımı tekrar başlattı. ABD'nin Tayvan'a yaptığı yardımlar üzerine yapılan çalışmaların çoğu 1950'den başlayan dönemi ele almıştır. Tayvan'a yapılan yardımda, ABD'nin Sovyet bloğundan gelen komünist genişlemeyi kontrol altına alma önemli rolü olmuştur. ABD'nin Tayvan'a ekonomik yardımının en çok olduğu dönem 1950-1965 arası dönemi kapsamaktadır. 1965'ten sonra, gelen krediler için Çin-ABD fonu oluşturulmuş ve kredi borçları 2005'e kadar geri ödenmiştir. Yani, geniş anlamda, ABD'nin Tayvan'a yaptığı yardım 2005 yılına kadar devam etmiştir.

1951-1967 yılları arasında Tayvan'ın birikmiş nominal GSYİH'si 34,5 milyar dolar idi ve ABD yardımı aynı dönemde nominal GSYİH'nın yaklaşık %12'sini oluşturuyordu. Bu dönemde ekonomik ve askeri yardım miktarı yaklaşık 4 milyar USD idi ve bunun 1.586 milyar doları ekonomik yardımdı. Yardımın %90'ı hibe %10'u ise kredi şeklindeydi (Lee ve Chang, 2014:5). Ekonomik yardım, mal ve hizmetlerin transferini ve dolaşımını sağlamak için doğrudan hibeler, ikili ve çok taraflı kalkınma kredileri ve teknik işbirliğini kapsamıştır. Barış için Gıda Programında yer alan ABD tarımında tüketim fazlası ürünler ekonomik yardımın önemli bir parçasını oluşturmuştur. Askeri yardım da Tayvan'ın istikrarlı ekonomik büyüme ve istikrarlı toplum olmasına katkı sağlayarak olarak ekonomiye dolaylı katkı yapmıştır.

3.2.1. Kamu Sektörüne Yönelik Yatırımlar ve ABD Yardımları

Tayvan’da 1953-1960 yılları arasında büyük ölçekli yatırımların önemli bölümü kamu sektörüne ait elektrik, ulaşım ve madencilik alanlarındaki yatırımlardı. Yatırımlar dört yıllık ekonomik planlar çerçevesinde uygulamaktaydı. Proje tipi ve proje dışı destekler olarak iki başlıkta gerçekleşen ABD yardımları özellikle ilk iki dönemde söz konusu yatırımların finansmanında önemli rol oynamıştır. Tayvan'ın altyapısına ve endüstriyel gelişimine katkı sağlamak için belirli projelere sağlanan ABD yardımları proje tipi destekler; ABD desteği kapsamında gelen malların satışından elde edilen ve projeleri finanse etmek için kullanılmayan yardımlar da proje dışı yardım olarak isimlendirilmiştir.

Mali yardım olarak Tayvan’a verilen ABD kredilerinin bir kısmı Tayvan Doları (NTD) bir kısmı da ABD doları (USD) cinsinden gerçekleşmiştir. En yoğun kredi desteğinin gerçekleştiği 1953-1963 yıllarında Tayvan'a verilen ABD yardım kredileri, sırasıyla 6,4 milyar NTD ve 310 milyon olmuştur. Kamu sektörüne verilen krediler, NT dolar kredilerinin %68,08'ini, ABD doları kredilerin %91,87'sini; özel sektöre verilen krediler ise NT kredilerin %31,92'sini ve ABD doları kredilerin %8,13'ünü oluşturmuştur. Tablo 1'de gösterildiği gibi, kamu hizmetlerinde elektrik, madencilik ve sanayi, ulaşım ve Shihmen Rezervuarı’nın NTD dolar kredileri içindeki payı sırasıyla %58,81, %15,72, %12,71, ve %6,90 ve ABD doları kredileri içindeki payı sırasıyla %39,92, %25,71, %17,01 ve %6,14’tür (Lin ve diğerleri, 2012:6).

ABD yardımının dağıtım mantığı, Tayvan Hükümetinin öncelikli hedef seçtiği sektörlerle ağırlık ve öncelik verilmesi şeklinde kurgulanmıştır. Bu doğrultuda halkın beslenmesi ve sanayi sektörünün gelişmesi için desteklerde tarım sektörüne öncelik verilmiştir. Ayrıca tarım sektörünün en önemli ihracat kaynağı olması da desteklerde öne çıkmasını sağlamış, gübre ve şeker vb. üretmek için temel ihtiyaç olan elektrik, ABD yardımından en fazla payı almıştır. Yine aynı bakış açısıyla ABD yardımlarından en büyük ikinci payı ikinci madencilik ve sanayi sektörleri alırken bu sektörlerle verilen destekler gübre ve şeker alt başlıklarına yoğunlaşmıştır. Nitekim gübre, şeker, alüminyum ve kömür alt başlıkları, madencilik ile sanayide kamu sektörüne verilen NTD kredilerinde ABD yardımının sırasıyla %33,93, %27,94, %10,39 ve %7,48'ini; ABD Doları kredilerinde ise %53,07, %19,98, %6,45 ve %5,97'sini oluşturmuştur (Lin ve diğerleri, 2012:6).

Tablo 1: Kamu Sektörüne Yönelik ABD Yardımları (1950-1963)

Sektörler	NTD Dolar Krediler (%)	ABD Dolar Krediler (%)
Elektrik	58,81	39,92
Madencilik ve sanayi	15,72	25,71
Ulaşım	12,71	17,01
Shihmen Rezervuarı	6,9	6,14
Diğer	5,76	11,12

Kaynak: Lin ve diğerleri, 2012

3.2.2. Özel Sektöre Yönelik Yardımlar ve ABD Yardımları

ABD'nin Tayvan'a desteği içinde özel sektörün payı az olmasına rağmen söz konusu desteğin sektörün gelişiminde önemli katkısı olmuştur. Tablo 2'de görüldüğü gibi, özel sektöre yapılan ABD yardımının payı, NTD kredilerinde, tarım, ormancılık ve balıkçılıkta %57,25; küçük ve orta ölçekli işletmelerde %23,67; madencilik ve sanayinde %8,31 olurken ABD doları kredilerde söz konusu sektörlerin payları sırasıyla %11,82, %30,5 ve %58,01 olarak gerçekleşmiştir.

NTD kredilerde %57,25 paya sahip tarım sektöründe, söz konusu payın %90,94'ü kırsal kalkınmayı desteklemek amacıyla Çin-Amerikan Kırsal Yeniden Yapılanma Ortak Komisyonu (JCRR) tahsis edilmiştir. Çin'in savaş sonrası kırsal yeniden inşası için kalıcı olmayan bir ajans olarak hizmet veren (JCRR) ülkenin komünistlerin eline geçmesinden sonra Tayvan'a devredilmiştir. 1951'de ABD ekonomik yardımının yeniden etkinleştirilmesiyle birlikte JCRR, ABD'nin Tayvan Misyonu'nun tarım kolu haline gelmiştir. JCRR'nin etkinliğini arttırmak için bürokratik engellerin en aza indirildiği bir çalışma ortamı yaratılmıştır. Böylece yardımın doğrudan nihai kullanıcılara ulaştığı sistemde JCRR katalizör olmuştur. Tayvan, JCRR aracılığıyla teknik ve mali yardım sağlayarak, tarım politikalarına yön verip yeni teknolojileri ve karmaşık projeleri teşvik etmiştir. JCRR, çiftçi birliklerinin yeniden canlandırılması ve güçlendirilmesi yoluyla araştırma, yayım ve sulamanın planlanması ve uygulanmasını birleştirmeye çalışan tek kurum olarak da faaliyet göstermiştir(Mao ve Chi, 1995: 31). Kısacası JCRR'nin Tayvan'ın tarımsal sektöründe üretim, verimlilik ve ihracat artışında çok önemli rolü olmuştur (Thorbecke 1979).

USD kredilerde en çok destek verilen sektör madencilik ve sanayidir. Madencilik ve sanayi içinde de ağırlıklı olarak desteklenen alt başlık %25,75 payla barınma ihtiyacının desteklenmesinde yararlanılan çimento sektörüdür.

Tablo 2: Özel Sektöre Yönelik ABD Yardımları (1950-1963)

Sektörler	NT Dolar Krediler (%)	ABD Dolar Krediler (%)
Tarım, hayvancılık, balıkçılık	57,25	11,82
Küçük ve orta ölçekli işletmeler	23,67	30,5
Madencilik ve Sanayi	8,31	58,01
Diğer	11,77	-

Kaynak: Lin ve diğerleri, 2012

3.3. 1965 Sonrası ABD Yardımları

ABD mali yardımının 1965’de sona ermesinden sonra, iki ülke hükümetleri bir araya gelerek Tayvan’a destek için Çin-Amerikan Fonunun kurulmasını kararlaştırdılar. Çin-Amerikan Fonu'nun temel amacı, stratejik endüstrilere veya finans kurumlarının projeleriyle birlikte hükümetin sosyal kalkınma programlarını desteklemektir. Bu amaç doğrultusunda Çin-Amerikan Fonu, dokuz yıllık zorunlu eğitim, aile doğum kontrol planı, tıbbi ekipman alımı, fabrikalarda uygulamalı eğitim için ekipmanın alımı ve altyapı projelerinin gibi hükümet programlarını finanse etti. Fonun mali kaynaklarını, karşılıklı paralar fonundan kalan tutar ve ileride geri alınabilecek bir tutar oluşturmuştur (<https://law.moj.gov.tw/ENG/LawClass/LawAll.aspx?pcode=A0030052>). Tablo 3’de görüldüğü gibi, destek büyüklüklerine göre büyükten küçüğe doğru en çok finanse edilen başlıklar, sanayi geliştirme, tarım ve tarım kaynakları, arazi geliştirme ve kaynak koruma, yeni girişimciler için rehberlik ve önemli inşaat projeleri olmuştur. Sanayi gelişme başlığı altında, Çin Çelik İşbirliği, on büyük inşaat projesine ait nükleer santraller, hidroelektrik santralleri ve termik santraller; tarım ve tarımsal kaynaklar başlığı altında, Zengwen Rezervuarı, pelajik balıkçı gemisi, tarımın makineleşmesi, turizm ve serbest balıkçılık faaliyetleri; arazi geliştirme ve kaynak koruma başlığı altında, su işlerinin inşası/iyileştirilmesi ve arıtma tesisleri; önemli inşaat ve

planlar başlığı altında, kamu işletmelerinin ve diğerlerinin özelleştirilmesine ilişkin ekonomik politikalar için araştırma ve planlar desteklenmiştir (Lee ve Chang, 2014:14).

Fon, ÇC ve ABD arasındaki anlaşmaya göre, Tayvan'daki ekonomik ve sosyal kalkınma programlarını “kredi ve yatırım” ile sübvansiyon başlıklarında desteklemiştir. 1966-2005'e döneminde Çin-Amerika Fonundan 95,2 milyar NTD (yaklaşık 2,972 milyon \$) kullanılmıştır. Bunun içinde kredi ve yatırımın payı %78,45, sübvansiyonun payı %21,55 olmuştur. Tablo 3'de görüldüğü gibi inşaat ve planlar olan dışındaki başlıklar ağırlıklı olarak kredi ve yatırımlarla desteklenmiştir (Lin ve Diğerleri, 2012: 11).

Tablo 3. Çin Amerikan Fonundan Desteklenen Faaliyetler

Destek Başlıkları	Fondan Aldığı Toplam Pay (%)	Kredi ve Yatırım Oranı (%)	Sübvansiyon Oranı (%)
Sanayi Geliştirme	28,68	97,49	2,51
Tarım ve Tarımsal Faaliyetler	17,89	62,63	37,37
Arazi Geliştirme ve Kaynak Koruma	15,80	87,39	12,51
Yeni girişimler için Rehberlik	14,95	100	0
Önemli inşaat ve Planlar	11,84	24,93	75,07

Kaynak: Lin ve diğerleri (2012).

Hızlı ekonomik büyümeyle birlikte Çin-Amerikan fonunun desteklediği finansman miktarının ilk yıllardaki ülke ekonomisine katkısı takip eden yıllarda azalan bir seyir izlemiştir. Nitekim Çin-Amerikan fonunun merkezi yönetim yıllık giderlerine oranı 1968'de %10'un üzerindeyken bu oran ekonomik gelişme nedeniyle bütçenin genişlemesiyle daralmış ve 1970'lerin sonunda %2'nin altına inmiştir. Çin-Amerikan Fonu'nun 1965 öncesi ABD yardımı kadar büyük olmaması ve kullanım şeklinin esas olarak yukarıda bahsedilen projelere “temel sermaye” veya orta vadeli sermaye sağlamak olması da bu süreçte etkili olmuştur. Bununla birlikte Çin-Amerikan Fonu, bütçeyi etkilemeden yatırımlara kaynak sağlamıştır. ABD yardımının kredi anapara ve faizlerinin tamamı Ocak 2004'e kadar Çin-Amerikan Fonu

tarafından ödenmiştir. Görevini tamamlayan fon daha sonra Ulusal Kalkınma Fonu ile birleşmiştir. Kısacası, ABD'nin Tayvan'a yaptığı yardım süreci, yardımın alınmasından kendi kendine kalkınmanın sağlanmasına ve ardından ABD yardım kredisinin geri ödenmesine kadar bir süreci kapsamıştır.

4. ABD DESTEĞİNİN EKONOMİK ETKİLERİ

4.1. Dış Ticaret ve Sanayileşme

1950'li yılların başında ihracatının %90'ından fazlası tarım ürünlerinden oluşan Tayvan'da sanayi ürünlerinin tamamına yakını ithal edilmekteydi. Öyle ki Tayvan, gıda ihtiyacını karşılamak için gübre, giyim ihtiyacını karşılamak için kumaş ve savaşta yıkılmış altyapıyı onarmak için de çimento ithal etmek zorundaydı. İhracatı birkaç tarım kaleminden oluşan ve dış açık veren Tayvan'ın ithalatı gerçekleştirmek için de büyük miktarda dövize ihtiyacı vardı (Özkul 2017). Ülkenin maddi imkânsızlıklar içinde sanayileşmesinde ve dış ticaret açığını kapatmasında ABD'nin mali ve teknik desteğinin ciddi bir katkısı olmuştur. Tayvan'ın sanayileşme ve diğer ekonomik programları ile uyumlu olarak ABD yardımlarının 1951-1965 yıllarında %6,2'si tüketim mallarına %73,1'si hammaddelere ve %20,7'si sermaye mallarına yönelik gerçekleşmiştir. Sanayi üretimi için ihtiyaç duyulan makine- ara mal talebinin ABD yardımlarıyla karşılanması bir yandan sanayinin gelişmesine katkı sağlarken diğer yandan da dış ticaret açığının finanse edilmesinde önemli rol oynamıştır². Nitekim Tayvan'ın 1950-1970 yılları arasında ticaret açığı toplam 1,7 milyar dolara ulaşırken ABD yardımı ile bu açığın 1,3 milyar dolar ile finanse edilmiştir. Diğer bir deyişle, ABD yardımı, 1950'den 1970'e kadar olan 21 yıllık ticaret açığının %78,5'ini karşılamıştır (Lee ve Chang, 2014:8). Öte yandan tarım ürünlerinin toplam ihracat içindeki payı, 1950'lerin sonunda %80'lere indikten sonra 1960'ların ortasında da sanayi ürünleri ihracatının gerisine düşmüştür.

² Tayvan'ın ABD yardımlarından bağımsız yapmış olduğu ithalatta, istikrarlı olarak hammadde ve sermaye mallarına ağırlık verip tüketim malı ithalatını azaltması de bu süreçte etkili olmuştur. Toplam ithalat içinde, 1950 yılında toplam ithalatın %46'sını oluşturan tüketim malları ithalatının payı 1954'te %12,6'ya; 1961'de ise %10,1'in altına düşmüştür. İthal edilen hammaddelerin payı ise 1950 yılında toplam ithalat tutarının %40,7'sini oluştururken, 1952'de %65,9'a yükselmiş uzun yıllar %60-70 arasında dalgalanmıştır,

4.2. Enflasyonu Kontrol Altına Almaya Katkı

II. Dünya Savaşı'nın yarattığı yıkım ardından Çin'deki iç savaş ve ekonomik koas Tayvan'da hiper- enflasyona yol açmıştı. Tayvan'da fiyatlar, 1946'dan 1948'e yaklaşık beş kat yükseldikten sonra 1949'un başlarında yaklaşık otuz kat arttı. Aynı zamanda, anakaradan gelen göç nedeniyle nüfusa iki milyon asker ve sivil eklendi. Fiyat istikrarına duyulan acil ihtiyaç nedeniyle 1949 ortalarında Tayvan doları devalüe edildi, faizler arttırıldı. Parasal önlemlerin enflasyonu düşürmekte yetersiz kaldığı noktada gelen ABD ekonomik yardımları enflasyonun kontrol edilmesinde önemli rol oynamıştır. Hükümet, ABD yardım kapsamında gelen ürünleri satarak piyasadan bir miktar para çekip tüketimi üretime yönlendirerek dış ticaret açığını finanse etmiştir. Dış ticaret açığı finanse edip daha az para basarak hükümet enflasyonu kontrol edebilmiştir (Burdkein,2001:3). Bunun sonucunda enflasyon 1952-60 döneminde ortalama yüzde 8,8'e 1961'de ise yüzde 3'e düşürmüştür (Mao ve Chi, 1995:28). Fiyat istikrarının sağlanması sonraki dönemde ülkedeki tasarruf ve yatırımları da arttırmıştır.

4.3. Makroekonomi Yönetim

Çin Cumhuriyeti merkezi hükümeti Tayvan'a taşındığında, Merkez Bankası, Maliye Bakanlığı, Ekonomik İşler Bakanlığı, gibi ekonomik kuruluşlarının kurumsal bir kimliği yoktu. ABD yardım programı, mali yardımların yanı sıra öneri ve yönlendirmeleriyle de söz konusu kurumları güçlendirilerek kurumsal bir yapının oluşturulmasında da etkili olmuştur. İki aşamalı kurumsallaşmayı destek programının ilk aşamasında, merkezi ve yerel ekonomik kurumların geçici yapılaşmaları desteklenirken; ikinci aşamada, ABD yardımı ile Maliye Bakanlığı, Ekonomik İşler Bakanlığı gibi merkezi ekonomik kurumların kapasiteleri sağlamlaştırılmıştır. Kurumların kapasitelerinin güçlendirilmesi aşamasında personel, ABD'li uzmanlar tarafından ABD'de ve Tayvan'da eğitilmişlerdir

Söz konusu destekler 1950'lerin sonlarında yardımdan yatırıma kayınca Tayvan, ABD özel şirketleri için yatırım ortamını iyileştirmeyi gündemine aldı. Bu çerçevede ABD'nin de desteğiyle Tayvan Merkez Bankası revize edilerek modern bir merkez bankasına dönüştürüldü. ABD yardım programı kapsamında sağlanan malların satışından elde edilen gelir Merkez Bankası'ndaki toplam mevduatın %72,1'ini oluşturdu (Lee ve Chang, 2014: 12). Ayrıca ABD yardımı, sadece maddi destekle sınırlı kalmayıp öneri ve tavsiyelerle Merkez Bankası'nın işleyişine de yardımcı olmuştur.

4.4. Teknoloji Kapasitesine Katkı

ABD'nin teknik yardımlarından bir bölümü de Tayvan'ın sanayisine teknolojik destek verilmesi ile ilgiliydi. Bu destek sömürge olduğu zamandan bu yana Tayvan sanayisinde hâkim olan Japon modelinin yerini ABD modelinin almasını da yol açmıştır. ABD, teknik elemanlarını ve yöneticilerini eğiterek Tayvan'a teknoloji transferini sağlamıştır. Tayvan'a teknik yardım üç şekilde gerçekleşmiştir: Birincisi teknik destek verip çalışmak üzere Amerikalı uzmanların Tayvan'a gelmeleri, ikincisi eğitim almak için Tayvanlıların ABD'ye gitmeleri ve üçüncüsü diğer ülkelerin personellerinin eğitim için Tayvan'a gönderilmesi idi. 1965 yılına kadar devam eden teknik destek sonraki yıllarda işbirliklerine dönüşmüştür.

4. SONUÇ

ABD, II. Dünya Savaşı'ndan sonra siyasi ve ekonomik gerekçelerle birçok ülkeye Marshall Planı altında mali destek sağlamıştır. ABD'nin en çok mali yardımda bulunduğu ülkelerden bir tanesi de Tayvan olmuştur. Çin tehdidi ve bu ülke kaynaklı komünizmin Doğu Asya ve Pasifikte yayılmasını önleme ABD yardımlarını güdüleyen temel faktör olmuştur. ABD desteklerinin büyük kısmı askeri yardımlardan geri kalan kısmı ise ekonomik yardımlardan meydana gelmiştir. Ekonomik yardımlar, mali yardımların dışında, teknoloji transferleri, eğitim ve danışmanlık faaliyetlerini de kapsamıştır. Mali destek başta olmak üzere ekonomik yardımların en yoğun olduğu dönem 1951-1967 yılları arasında gerçekleşmiş söz konusu dönemdeki yardımlar GSYİH'nın %12'sine kadar ulaşmıştır. Yardım miktarının bu kadar büyük olması Tayvan Ekonomisinin ABD'ye bağımlılığı da tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Tartışmaların bir nedeni de Tayvan'ın II. Dünya Savaşı'ndan bu yana kişi başına düşen milli gelirini yaklaşık 25 kat artırıp dünyanın önemli teknoloji merkezlerinden biri olmayı başarmasıdır. Özellikle savaş sonrası dönemde yüksek enflasyon, düşük üretim ve ihracat kapasitesi, yüksek dış ticaret açığı, yoksulluk gibi makroekonomik sorunlarla mücadele eden Tayvan'ın bu sorunları çözmesinde ABD yardımlarının önemli rolü olmuştur. Üçüncü bölümde de ifade edildiği gibi yardım mallarının satışından elde edilen gelirler enflasyonu ve dış ticaret açığının kontrol etmeyi sağlarken; hibe ve krediler şeklinde gelen yardımlar, tarım ve sanayi sektörlerinde üretim ve ihracat kapasitesini arttırmıştır. ABD'nin teknik yardımları ve ülke içinde ve dışında gerçekleştirdiği eğitim faaliyetleri de ülkedeki kurumsallaşmanın ve

teknolojik gelişimin önünü açmıştır. Ancak Tayvan'ın ekonomik başarısını sadece ABD'nin yardımlarına bağlamak doğru bir yaklaşım olmaz. Bu benzeri az görülen kalkınma hamlesinin arkasındaki en önemli faktörden bir tanesi de ülkeye gelen yardımları doğru alanlara kanallize edip uygulayan Tayvan Hükümetinin politikalarıdır.

Tayvan Hükümeti, ABD yardımının kullanım mantığını öncelikli hedef seçtiği sektörlerle ağırlık ve öncelik verilmesi şeklinde kurgulamıştır. Bu doğrultuda halkın beslenmesi, sanayi sektörünün gelişmesi ve ihracat arttırmak için desteklerde tarım sektörüne öncelik verilmiştir. Tarım sektörüne yönelik ABD yardımlarını koordine eden Çin-Amerikan Kırsal Yeniden Yapılanma Ortak Komisyonu'nun etkinliğini arttırmak için bürokratik engellerin en aza indirildiği bir çalışma ortamı yaratılmıştır. Yine aynı bakış açısıyla ABD yardımlarından en büyük ikinci payı ikinci madencilik ve sanayi sektörleri alırken bu sektörlerle verilen destekler, başlangıçta gübre ve şeker alt başlıklarına yoğunlaşmış; zamanla diğer sektörlerle kaydırılmıştır.

Savaştan sonra ortaya çıkan bu yardım mekanizması Tayvan'ın ABD ile ilişkisini geliştirirken ekonomisini de güçlendirmiştir. Mali yardımlar zamanla azalsa da Amerikan-Tayvan ekonomik ilişkileri farklı platformlarda gelişmeye devam etmiş; dış ticaret, doğrudan yatırımlar ve pazar destekleri mali yardımının yerini almıştır. Tayvan'ın kritik tedarik zincirleri ile jeo-ekonomik politikadaki rolü ve yeni nesil teknolojilerde geldiği seviye iki ülke arasındaki ekonomik ilişkileri ABD için de vazgeçilmez bir noktaya getirmiştir. Kısacası ABD'nin Tayvan'a yardım deneyimi, alıcı bir ülkenin bağımlılıktan teknoloji ihraç eden bir ülkeye dönüşümünü gösteren çok özel bir örnektir.

KAYNAKÇA

- Burdekin, Richard C.K.; Whited, Hsin-hui I. H. (2001) : Exporting Hyperinflation: The Long Arm of Chiang Kai-shek, Claremont Colleges Working Papers in Economics, No. 2001-18, Claremont McKenna College, Department of Economics, Claremont, CA.
- Fred, Bergsten, Charles, Freeman, Nicholas, Lardy (2008). *China's Rise: Challenges and Opportunities*, Peterson Institute for International Economics.
- Glaser, Bonnie, Richard, C. Bush, and Michael J. Green. (2020). Toward a Stronger US-Taiwan Relationship. *Washington, DC: Center for Strategic and International Studies*.
- Jacoby, Neil Herman. (1966). *US Aid to Taiwan; A Study of Foreign Aid, Self-Help, and Development*. Fredric A. Prager Publisher.
- John, Baylis, Steve Smith, Patricia Owens (2014). *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*. United Kingdom: Oxford University Press.
- Lee, Wei-chen, and I-min Chang. (2014). "US Aid and Taiwan". *Asian Review of World Histories* 2.(1): 47-80.
- Lee, James. (2020). "American Diplomacy and Export-Oriented Industrialization on Taiwan". *Journal of East Asian Studies*, 20 (3): 463-483.
- Man-houng Lin, I-min Chang and Wei-chen Lee (2012). "The US Aid and Taiwan" XVIth World Economic History Congress, Stellenbosch University, South Africa.
- Office of the U.S. Trade Representative (2021) "China, Mongolia&Taiwan," <https://ustr.gov/countries-regions/china-mongolia-taiwan>.
- Office of the U.S. Trade Representative (2021 a) "Taiwan," <https://ustr.gov/countries-regions/china/taiwan>.
- Özkul, Mehmet Fazıl. (2018). "II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Tayvan Ekonomisi". *Türkiye'de Tayvan Çalışmaları I*. Ed. M. Dünder, Ankara: Ankara Üniversitesi.33-45.
- Parameswaran, Parameswaran,(2014). "Partnerships In The Asia-Pacific Region : Origins, Developments And Prospects", *Contemporary Southeast Asia* 36(2): 262–289.
- Samuel P. S. (1979). Ho. "Economic Development of Taiwan", *The Journal of Economic History* 39.(2):567:578.

- The United States Bureau (2021).Top Trading Partners <https://www.census.gov/foreign-trade/statistics/highlights/toppartners.html>.
- Thorbecke, Erik. (1979). "Agricultural Development". *Economic Growth and Structural Change in Taiwan*, Ed. Walter Galenson. Ithaca. N. Y. Cornell University Press.
- Türel, Oktar. (2017). *Küresel Tarihçe*, İstanbul: Yordam Kitap.
- Wu, Tsong-Min. (2014). "Economic History of Taiwan: A Survey". *Australian Economic History Review* 44.(3): 294-306.
- Yu-Kang, Mao and Schive, Chi. (1995). "Agricultural and Industrial Development in Taiwan." *Agriculture on The Road to Industrialization*, Ed. Mellor, John W. Johns Hopkins University Press. 23-66.
- Zulkifli, Noraini, Saiful Mustakim Ismail, and Mohammad Ikhrum Mohammad Ridzuan.(2021). "The United States (US)-Taiwan Strategic Partnership: Impact Towards United States". *Asian Journal of Law and Governance* 3.(3) (2021): 25-36.

İnternet Kaynakları

<https://law.moj.gov.tw/ENG/LawClass/LawAll.aspx?pcode=A0030052>

TAYVAN-JAPONYA İLİŞKİLERİ: ULUSLARARASI GÖÇ BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME

Gökberk DURMAZ*

GİRİŞ

Tayvan ve Japonya tarihin farklı anlarında yolları kesişen iki ülkedir. Japonya'nın Çin ile arasında bir coğrafi, kültürel ve siyasi açılardan köprü görevi de görmektedir. Japonlar Asya'daki yayılmacı dönemlerinde 1895-1945 yılları arasında Tayvan Adası'nın kontrolünü ellerinde bulundurmıştır. Beşerî açılardan muhtelif hak ihlallerine konu olan bu dönem siyaset bilimi açısından da egemenlik hakkının ihlali olarak da yorumlanabilir. Ancak her şey bir yana sonraları aynı siyasi kutup içerisinde yer alacak bu iki ülke halkları da birbirlerini yine bu dönemde yakından tanıma fırsatı bulmuştur. Japonların, endüstriyel birikiminin de transfer edildiği Tayvan Adası, bugünkü yüksek teknolojik atılımlarının altyapısını da bu dönemde kısmen de olsa kazanmıştır. Bugün, Çin Halk Cumhuriyeti karşısında Batı ittifakının yanında siyasi ve askeri olarak konumlanan Tayvan ve Japonya tüm bu süreçte karşılıklı göç ilişkisi içerisine girmiştir. Bu makalede Tayvan ve Japonya ilişkisi, uluslararası göç ve nedenleri açısından ele alınacaktır.

Dünya tarihinde bugün iki farklı Çin'den bahsetmemiz *de facto* olarak mümkündür. Biri herkesin malumu 1,5 milyara yaklaşan nüfusu ile Çin Halk Cumhuriyeti'dir (PRC). Bir diğeri ise Tayvan Adası'nda olmasından da kaynaklanan ve Tayvan kısa adıyla bilinen; Çin Cumhuriyetidir (ROC). Tayvan, bugün kendisini Anakara karşısında Batı ittifakının yanında konumlandırırsa da Çin'in baskılarıyla uluslararası tanınırlığı oldukça sınırlıdır. Dolayısıyla Tayvan, Çin Halk Cumhuriyeti ile yıllardır süregelen bir egemenlik ve meşruiyet krizinin içerisinde yer almaktadır.

* Dr., Öğretim Görevlisi, ASBÜ, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ORCID: 0000-0001-5031-6837.

Japonya ise; yakın bir komşu olmanın çok ötesindedir. Japonya'nın 1894-1895 Çin ile yaptığı savaşı kazanmasıyla başlayan Tayvan ile olan koloni ilişkisi ve bu süreçte Japonya'nın Tayvan'a kazandırdığı endüstriyel birikim, Japonlar Tayvan'dan II. Dünya Savaşı sonrasında çekilmelerine rağmen gelişerek devam etmiştir (Jung ve Tseng 2013: 18). Bugün dahi Tayvan edindiği bu sınai miras üzerine inşa ettiği modern teknolojisi ile tüm dünyada öncü ileri teknolojilerin üretim üslerinden biri konumundadır. Günümüzde Tayvan, Çin'e olan orta ve yüksek teknolojili ürünlerin ihracatını büyük bir süratle devam etse de, bu mamullerin üretiminde Japonların yüksek teknolojisine ve sermayesine hala ihtiyaç duymaktadır (Chiang ve Gerbier 2008:6).

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle yeni kuşak politikacıların yetişmesi ve Çin'in de ekonomik atılımlar ile uluslararası ticarete tamamen yönünü dönmesi; Japonya ve Tayvan'ın da ilişkilerinin karşılıklı iktisadi kalkınma denkleminde ilerlediği görülmektedir (Fouse 2004:1). İlaveten, ülkelerin karşılıklı uluslararası güvelik politikaları açısından da Japonya ve Tayvan'ın güçlü bağları vardır (Fouse 2004:7). Japonya, Güneybatısındaki askeri tehditlere karşı Tayvan'da istikrarı desteklerken, Tayvan için ise Çin anakarasından gelebilecek tehditlere karşı destek gördüğü Batı ittifakının bir parçası da Japonya'dır.

Fukuda'ya (2021: 12) göre, 1990'lardan bu yana Japonya ve Tayvan arasındaki ilişkiler üç temel ana fikirde ilerlemektedir: 1- Başta Çin meselesi olmak üzere bölgesel siyaset; 2-gelişen iktisadi ve kültürel ilişkiler; 3- bireyler ve toplumlar bazında karşılıklı duygudaşlık. Öte yandan, dünyayı sarsan Covid-19 pandemisi sonrası; Tayvan-Japonya ilişkilerinin daha sık cereyan ettiği gerçeğini de not etmek gerekir (Fukuda 2021: 12). Muhakkak ki, Japonya ve Tayvan arasında son günlerde artan yakınlaşmalar Asya siyasetinde "Batı bloğu" olarak yorumlanan QUAD ve AUKUS'dan bağımsız olarak değerlendirilemez. Bu noktada, ABD AUKUS ile yeniden bir Anglo-Sakson çizgiye otururken (Durmaz 2021); bir yandan da Hindistan ve Japonya gibi müttefiklerini kendi yakınında tutma gayretiyle "ortak rakip/düşman" olarak konumlandırılan Çin karşısında Japonya-Tayvan ilişkilerini de hareketlendirmiştir. Ancak, Kennedy'ye (2021: 61) göre Japonya-Tayvan ilişkilerinin her adımında Çin'in reflekslerini de hesaba katarak ilerlemelidir. Bu durum reel-politik açısından Çin'in Tayvan'ı anakaranın ayrılmaz bir parçası olarak görmesi ve diğer ülkeleri Tek Çin Politikası'na (*One China Policy*) zorlaması hesabı katıldığında önemlidir.

Tayvan ve Japonya ilişkilerini ele aldığımızda, II. Dünya Savaşı'nın sona ermesi sonrası süreç 21.yy ile birlikte önemli bir ivme kazanmıştır. Aşağıdaki önemli gelişmeler de bu süreçte yaşanmıştır (MOFA Japan 2013: 14):

- 2005 yılında Japonya'nın Tayvan vatandaşlarına kısa süreli ziyaret için vizeyi kaldırması;
- 2009 yılında Taipei Ekonomik ve Kültürel Temsilciliği Sapporo Ofisi'nin açılması;
- 2010 yılında karşılıklı direk uçuşların başlaması;
- 2011 yılında karşılıklı yatırım mutabakatının imzalanması;
- 2012 yılında karşılıklı patent koruma, para aklama ve terörizmin finansmanı, çifte sertifikalandırma anlaşmalarının imzalanması;
- 2013 yılında ise karşılıklı balıkçılık bölgelerinin tespiti

Japonya ile Tayvan arasında bugün hala gündemini koruyan bir diğer önemli mesele ise tartışmalı adalar sorunudur. Japonlar, Senkaku Adaları olarak adlandırdığı bu toprak parçasını II. Dünya Savaşı sonundaki geri çekilme sürecinde kendilerinin doğal bir mirası olarak görmekteyken; Adalarda petrolün bulunması ile Tayvan tarafının hak iddiası talepleri de daha yüksek bir sesle gündeme gelmektedir (MOFA Japan 2013:5). Bu durum da geleneksel toprak iddialarının yanı sıra ekonominin politik karar alıcılar üzerindeki etkisini göstermektedir.

Tayvan sınai gelişim konusunda dünyanın sayılı ülkelerinden birisi olsa da; Tayvan'da artan üretim maliyetleri, çalışan ücretleri ve diğer çevresel faktörlerin de etkisiyle üretim kitlesel üretim bantlarının Çin anakarasına kaydırmıştır (Jung ve Tseng 2013: 22). Bu durumda, karşılıklı ekonomik bağımlılık gelecekte Tayvan aleyhine olabilecek şekilde; bir güvenlik sorunsalı da oluşturabilme potansiyeli ihtiva etmektedir.

Yirmi birinci yüzyıl küresel siyasetine baktığımızda ülkelerin güvenliği için askeri tehditlerin olduğu kadar, siber tehditlerin de önemli bir unsur olduğunu gözlemlemekteyiz. Siber tehditler denildiğinde ilk akla gelen bir ülkenin stratejik sistemlerine yapılan siber saldırılar olsa da bu şekilde doğrudan olmasa da tesiri daha güçlü bir unsur daha karşımıza çıkmakta: dijital bilgi çarpıtma (*disinformation*). Çarpıtılan bilgilerin dünya siyasetini etkilemesi yeni bir vaka değil elbette; geleneksel medyanın da bir baskı grubu

olarak (belki de daha ötesinde) bir siyasal enstrüman olduğu bilinmektedir. Lakin sosyal medya ile birlikte, önceden sınırlı olan, haber kaynakları çeşitlenmiş; buna paralel olarak da bilgi çarpıtma vakaları artmıştır. Tam da bu noktada, Japonya ve Tayvan içerisinde bulunduğumuz dijital çağın ve açık toplum demokrasilerinin bir gereği olarak bilgi kirliliği ile mücadelede işbirliği yoluna gitmektedir (Kawaguchi 2021: 32).

Genel kanaat olarak Japonya ve Tayvan'ın paralel bir dış politika ve askeri politikalar yürüterek Asya-Pasifik siyasetinde işbirliği yapması beklenilebilir. Ancak, önemli bir başka görüş olarak Wakamatsu'nun (2020) Sheffield Üniversitesi'nde kaleme aldığı güncel doktora çalışmasında ise Tayvan'ın, dış politikada Avrupa merkezli bir tavır takınan Japonya tarafından uluslararası güvenlik adına araçsallaştırıldığı ve dahası Japonya tarafından bir patronaja maruz bırakılan ikili ilişkiler asimetric bir denkleme doğru şekillenmiştir.

Uluslararası Göç, Japonya ve Tayvan

Göç olgusunun Tayvan açısından yakın tarihine baktığımızda, II. Dünya Savaşı sonrası küresel siyaseti şekillendiren Soğuk Savaş denklemine Tayvan ülkeye olan göçü, olası “komünist tehditlerden” kendisini korumak için çok sıkı bir denetime tabi tutmuştu (Wang 2011:170). Elbette burada endişe duyulan Çin anakarasından olan göçlerdir. Ancak, Ada'ya gelecek her göç talebini bu manada değerlendirmekte sürdürülebilir olmamıştır.

Örneğin, Tayvan görece refahı sebebiyle evlilik yolu ile göçlerde de bölgede hedef bir ülke olmuştur. Güneydoğu Asya'dan ve Çin anakarasına gelen göçmen gelinlerin pek çoğunun dikkat çeken ortak özelliği kendi ülkelerinin kırsal bölgelerinden evvelce kentlere göçerek, kendi ülkelerinde bağımsız yaşamayı deneyimlemiş olmalarıdır (Lu 2008). Kendi ülkelerinde bağımsız bir yaşam süren göçmenlerin; Tayvan'daki hayata adaptasyonları da daha süratli olmuştur.

Green ve Kodaya (2013: 15) Japonya'ya gelen göçmenlerin entegrasyonu ile Japon yerel halkın İngilizce bilme düzeyleri arasında ilişki kurmayı başarmışlar ve İngilizce konuşma yeteneği yüksek olan Japonların ülkeye olan dış göçü, İngilizceleri sınırlı olan Japon halka göre daha çok desteklediklerini ortaya çıkarmışlardır. Bu sonuçların da ispatladığı üzere, göçmenlerin olan uyum meselelerinin temelinde var olan unsurların bir de iletişimidir. Öte yandan, pek çok Batı ve Japon literatüründe Japonya

göçmenlere karşı gösterilen toplumsal direncin istisnalarından olarak da İngilizce dil bilgisinin günümüzdeki önemi de uluslararası göçmenlerle olan iletişimdeki önemini göstermiştir (Green ve Kodaya 2013: 2).

Medrzycki'nin (2017: 87) de vurguladığı üzere Japon makamlar; uluslararası göçmenlere ait şeffaf ve kabul edilebilir bir süreç izlediği takdirde Japonya'ya gelen yüksek nitelikli göçmenlerin de oranında bir artış olmaktadır. Aksi halde Japonya, yüksek nitelikli göçmenler için kolay elenebilir bir hedef ülke olmaktan öteye gidemeyecektir.

Japonya'ya olan göçleri cinsiyetler üzerinden okuduğumuzda ise ülkeye özellikle de Güneydoğu ve Kuzeydoğu Asya'dan gelen kadın göçmenlerin önemli bir kısmı çalışmak üzere geldikleri Japonya'da Japon erkeklerle evlilikler yaparak farklı bir göçmenlik statüsüne kavuşmaktadırlar (Piper 2013: 465).

Fanning (2012) Dünya Bankası raporlarına dayandırdığı analizinde Tayvan'ı (İrlanda ile birlikte) kaybettiği beyin göçlerini tersine döndürerek ekonomik kalkınmasına doğrudan katkıda bulunduğunu ifade etmektedir. Ayrıca bu tersine göç sonucunda Tayvan'ın iş gücü bulma ihtiyacı da azalmıştır (Fanning 2012). Tersine beyin göçü bugün gelişmekte olan pek çok ülkenin gündeminde ilk sıralardadır. Ancak, bunu Tayvan gibi en azından belirli bir ölçüde başarabilmek ülkenin gelişim ivmesi için oldukça önemlidir.

Japon sömürge yönetimi sürecinde (1895-1945) Tayvan'da; Japonya'dan gelen göçmenleri yerleştirmek için (iskân politikası) farklı köyler inşa edilmiştir. Bunlardan öne çıkanları: özel sektör tarafından desteklenen, Kata Göçmen Köyü (賀田移民村) (1899); Yoshino Göçmen Köyü'dür (吉野移民村) (1909); Toyota (1913) ve Hayashida'dır (1914) (Cheung 2021). Ancak, bugüne gelindiğinde (Tablo 1'de gösterildiği üzere) Hualien İlçesi'nde resmi kayıtlara göre yaşayan Japonların sayısı iki basamaklı sayıları daha aşmamaktadır.

1930'lardan itibaren Tayvan'a Çin (anakarası), Kore ve Japonya'dan olan göçler hızlanmış, bu göçler koloni ilişkilerinin de etkisiyle karşılıklı olarak bir uyum (entegrasyon) sürecine girmiştir (Lin 2020). Elbette bu durum en çok da Tayvan'daki Japon varlığı üzerinde etkilidir.

Japonlar, Tayvan'ın hemen her şehrinde varlık göstermektedir. Aşağıdaki tablo bu durumu daha detaylı olarak göstermektedir.

Tablo 1: Tayvan’da Yaşayan Japon Vatandaşlarının Şehirlere Göre Dağılımı

區域別 Locality	(JAPAN)	
	男	女
	Male	Female
總 計 Total	8.937	6.593
新北市 New Taipei Cit	855	936
臺北市 Taipei City	3.976	2.983
桃園市 Taoyuan City	613	465
臺中市 Taichung City	979	673
臺南市 Tainan City	460	266
高雄市 Kaohsiung City	742	557
宜蘭縣 Yilan County	46	37
新竹縣 Hsinchu County	174	100
苗栗縣 Miaoli County	31	24
彰化縣 Changhua Count	60	69
南投縣 Nantou County	40	10
雲林縣 Yunlin County	103	51
嘉義縣 Chiayi County	22	22
屏東縣 Pingtung Count	44	31
臺東縣 Taitung County	26	12
花蓮縣 Hualien County	37	21
澎湖縣 Penghu County	2	3
基隆市 Keelung City	41	35
新竹市 Hsinchu City	652	268
嘉義市 Chiayi City	34	26
金門縣 Kinmen County	0	4
連江縣 Lienchiang Cou	0	0

Kaynak: (Taiwan Immigration Agency 2022)

Tablo 1’de gösterildiği üzere Tayvan’da yaşayan Japonların sayısı yaklaşık 15 bin kişidir. Bu sayının yaklaşık 3/5’ini erkekler oluştururken kalanı kadın göçmenlerdir. Yine bu sayının yaklaşık yarısı başkent Taipei’de ikamet etmektedir.

Başkent’in dışında, Japon göçmenler tarafından yaşanan kentler arasından en çok dikkat çeken Yeni Taipei Şehri’dir ki diğer şehirlerin aksine burada Japon kadın göçmenler, erkekleri geçmiştir. Bunun dışında Japon göçmenlerin sıklıkla tercih ettiği şehirler sırasıyla şöyledir: Taichung Şehri; Kaohsiung Şehri; Taoyuan Şehri; Hsinchu Şehri ve Tainan Şehri’dir.

Tablo 2: Tayvanlı Göçmenlerin Japon Şehirlerine Göre Dağılımı (İlk 10 Şehir)

Japon Şehirleri	TAYVANLI GÖÇMENLER
総数	59.934
Hokkaido	1.408
Saitama	3.324
Chiba	3.808
Tokyo	20.404
Kanagawa	5.717
Aichi	2.190
Kyoto	1.647
Osaka	6.832
Hyogo	2.188

Kaynak: (ISA Japan 2020)

Not: Tablo 2 yazar tarafından Japonca aslına uygun olarak Türkçeleştirilmiştir.

Göçmen akışının ters yönüne bakılarak Tayvanlı göçmenlerin Japonya'daki varlığı irdelendiğinde ise yukarıdaki tabloda gösterildiği üzere Japon merkezi ve endüstri şehirleri dikkat çekmektedir.

Tayvan'da yaşayan Japonların (yaklaşık 15 bin) 4 katına yakın bir sayıda Tayvanlı göçmen Japonya'da ikamet etmektedir. Taipei örneğinde olduğu gibi başkent Tokyo'da toplam Tayvanlı göçmen sayısının 1/3'üne ev sahipliği yapmaktadır. Yine Kanto bölgesinden ilerleyecek olursak; başkent Tokyo'ya yakınlığı ile bilinen Kanagawa'da 5.717; Chiba'da 3.808 ve Saitama'da 3.324 Tayvanlı ikamet etmektedir. Bu perspektiften bakıldığında Kanto bölgesi Japonya'da yaşayan toplam Tayvanlı sayısının yarısından fazlasına ev sahipliği yapmaktadır.

Listede Japonya'nın ikinci büyük şehri ve en önemli ticaret üslerinden biri konumunda olan Osaka da; Tokyo'dan sonra en kalabalık Tayvanlı nüfusun ikametgâhıdır (6.832). Kansai bölgesinin en önemli kentlerinden birisi olan Kobe şehrinin de içinde bulunduğu Hyogo 2.188; önemli sanayi şehirlerinin yer aldığı Aichi 2.190 ve eski başkent Kyoto ise güncel kayıtlara göre 1.647 Tayvanlı göçmene ev sahipliği yapmaktadır.

SONUÇ

Tayvan, içerisinde bulunduğu uluslararası meşruiyet ve egemenlik krizine rağmen, bugün yüksek teknolojiye dayalı muhtelif sanayi ürünlerinin üretiminde ve ihracatında dünyanın önde gelen ülkelerindendir. Özellikle de, Covid-19 pandemisi sürecinde baş gösteren çip krizine konu olan üretimin de ekseriyetine bu Ada ev sahipliği yapmaktadır.

Tarihsel perspektiften bakıldığında ise; bir Japon sömürgesinde yarım asıra yakın bir süre geçirmiştir. Yukarıda da detaylarıyla tartıştığımız bu süre zarfında Tayvan ve Japonya halkları birbirleri ile daha yakın bir teması girmiştir. Bugün, aynı siyasi kutba konumlandıkları dış politikalarının haricinde, iki ülke arasındaki karşılıklı göç ilişkileri de bu kültürel yaklaşmanın bir göstergesidir. Çin anakarasının yoğun ve kendine özgü kültürünün aksine Tayvan Adası'nda Japon kültürüne ait izler rahatlıkla gözlemlenebilmektedir. Ayrıca, bilimsel araştırmalarda işbirliği ve karşılıklı değişim programları gibi projeler de bu yaklaşmayı perçinlemektedir.

Japonlar, dillerinde kullandıkları “kanji” olarak adlandırılan karakterleri Çin'den almışlardır. Ancak, Çin anakarası süreç içerisinde Mandarin olarak isimlendirilen basitleştirilmiş ve standartlaştırılmış Çinceyi kullanırken; Tayvan hala “Guoyu” adı verilen Çincesini eski karakterlerle kullanmaktadır. Bu da bir Tayvanlıya, bir Çinliye göre Japonya'daki yaşamında yazılı dilde daha fazla kolaylık sağlamaktadır. Bu da göçmenlerin adaptasyon sürecini hızlandırmaktadır.

İki ülke arasındaki karşılıklı göç yakın tarihte artarak devam etmiştir. Japon koloni döneminde; Tayvan'da kurulan “Japon köyleri” Japon iskân politikalarının bir parçası olmuştur. Sonraki süreçte ise göç ilişkisi daha doğal yollardan; karşılıklı etkileşimin de artması ile gerçekleşmiştir.

KAYNAKÇA

- Cheung, Han (2021), “Relics of Hualien’s Japanese immigrants Exploring Hualien County’s colonial past through its three former Japanese villages, easily accessible by train”, Taipei Times, <https://www.taipeitimes.com/News/feat/archives/2021/10/06/2003765602>, (Erişim tarihi: 4.4.2022).
- Chiang, Min Hua, ve Gerbier, Bernard (2008), “Taiwan and the Transformation of Asia-USA Economic Relationship: From the Triangular Trading Bloc to the Four- Corner Structure”, Observatoire des Ameriques, *La Chronique des Ameriques*, No. 19.
- Durmaz, Gökberk (2021), “ABD, AUKUS ve Yeni Bir Yol”, Stratejik Düşünce Enstitüsü, [sde.org.tr, https://www.sde.org.tr/gokberk-durmaz/genel/abd-aukus-ve-yeni-bir-yol-kose-yazisi-23834](https://www.sde.org.tr/gokberk-durmaz/genel/abd-aukus-ve-yeni-bir-yol-kose-yazisi-23834), (Erişim tarihi: 6.4.2022).
- Fanning, Bryan, (2012), “Developmental Immigration in the Republic of Ireland and Taiwan”, *Taiwan in Comparative Perspective, Vol. 4, December 2012, ss. 154-175*.
- ISSN 1752-7732, Taiwan Research Programme, London School of Economics.
- Fouse, David, (2004), “Japan-Taiwan Relations: A Case of Tempered Optimism”, Asia’s Bilateral Relations, Asia-Pacific Center for Security Studies”, special assestment Oct.
- Fukuda, Madoka (2021) “Recent Developments in Japan-Taiwan Relations”, *Japan-Taiwan Relations: Opportunities and Challanges*, Eds. Y. Tatsumi ve P. Kennedy, Stimsom, Washington D.C., 12-21.
- Green, David ve Kadoya, Yoshihiko (2013) : English as a gateway? Immigration and public opinion in Japan, ISER Discussion Paper, No. 883, Osaka University, Institute of Social and Economic Research (ISER), Osaka.
- ISA Japan (2020), “Japonya’da Yaşayan Tayvanlı Göçmenler”, Immigration Services Agency of Japan, https://www.isa.go.jp/en/policies/statistics/toukei_ichiran_touroku.html, (Erişim tarihi: 4.4.2022).
- Jung, Hsiung-shen ve Tseng, Shin-Fa (2013) “Post WWII Japan-Taiwan Economic Relations Development and Future Direction”, iBussiness, doi:10.4236/ib.2013.51b004, (5) 18-22.
- Kawaguchi, Takahisa (2021) “Japan-Taiwan Cooperation against Disinformation in the Digital Age”, *Japan-Taiwan Relations: Opportunities and Challanges*, Eds. Y. Tatsumi ve P. Kennedy, Stimsom, Washington D.C., 32-46.

- Kennedy, Pamela (2021) “Final Thoughts”, *Japan-Taiwan Relations: Opportunities and Challenges*, Eds. Y. Tatsumi ve P. Kennedy, Stimson, Washington D.C., 61-62.
- Lu, Melody C., (2008), “Commercially Arranged Marriage Migration: Case Studies of Cross-border Marriages in Taiwan”, Palriwala ve Uberio (eds) *Marriage, Migration and Gender* SAGE, Yeni Delhi ss.125-151.
- Lin, Man-houng., (2020) Taiwan’s Intra-Asian Trade and Migration in the 1930s. *History Research*. Vol. 8, No. 1, pp. 19-32. doi: 10.1168/j.history.20200801.13.
- Medrzycki, Krzysztof (2017) “Çağdaş Japonya’da Yeni Göçmenlik Politikasına Öncülük Etme”, *Göç Araştırmaları Dergisi*, (3)1, ss.68-93.
- MOFA Japan(2013) “Recent Japan-Taiwan Relations and the Taiwan Situation”, Report, First and Second China and Mongolia Divisions Asian and Oceanian Affairs Bureau, Ministry of Foreign Affairs, https://www.mofa.go.jp/region/asia-paci/taiwan/pdfs/japan-taiwan_relations.pdf (Erişim tarihi: 25.03.2022).
- Piper, Nicola (2003) “Wife or Worker? Worker or Wife? Marriage and Cross-Border Migration in Contemporary Japan”, *International Journal of Population Geography* (9) 457-469, DOI: 10.1002/ijpg.309.
- Taiwan Immigration Agency (2022), “Foreign Residents by Country in Taiwan”, Taiwan Immigration Agency, https://www.immigration.gov.tw/5475/5478/141478/141380/302369/cp_news, (Erişim tarihi: 4.4.2022).
- Wakamatsu, Michinori (2020), “Japan’s Instrumentalisation of Taiwan for Its Security and Power-Political Relations vis-à-vis the PRC in International Society” Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Sheffield, <https://etheses.whiterose.ac.uk/28354/> (Erişim tarihi: 4.4.2022).
- Wang, Hong-zen (2011), “Immigration Trends and Policy Changes in Taiwan”, *Asia and Pacific Migration Journal*, (20)2, ss.169-194.

TAYVAN'DA ÇEVRE POLİTİKALARI*

*Kıvılcım AKKOYUNLU ERTAN***

GİRİŞ

Bu çalışma, Tayvan'da çevre sorunlarını önlemeye ve çevreyi geliştirmeye yönelik temel mevzuatın ana hatlarını ele almaktadır. Son dönemde bir yandan ekonomisini güçlendirmekte olan Tayvan, diğer yandan sürdürülebilir çevresel gelişme hedefine yönelik olarak Birleşmiş Milletler çerçevesinde gündeme getirilen uluslararası çevre sözleşmelerini yaşama geçirme hedefi ile yaşanabilir çevreler yaratma çabasında küçümsenmeyecek ilerlemeler kaydetmektedir. Tayvan Çevre Politikası, özellikle çevre korumaya dönük güçlü altyapı yatırımları, hava, su ve toprak kirlenmesine bütüncül yaklaşımı, küresel çevre sorunlarına karşı yüksek hassasiyeti ile çevre koruma konusunda son yıllarda önemli gelişme sağlayan bir örnektir. Hava kirliliğinin önlenmesi konusunda uzun dönemli ciddi politikaların uygulanması başta olmak üzere, su kirlenmesi ve özellikle katı atıkların dönüşümü konusunda örnek çevre politikaları ile Tayvan; bütüncül çevre politikaları, önleyici yaklaşım ve diğer çevre bilim ilkelerinin yaşama geçirilmesi açısından gelişmiş bir çevre politikasına sahiptir.

Tayvan, BM üye devletlerinin taraf olduğu çevre anlaşmalarına uyum sağlamakta; karbondioksit gaz salınımlarını azaltmak üzere verdiği çabalarla uluslararası çevre anlaşmalarına gönüllü olarak uymaktadır. Tayvan Çevre Politikası; nitelikli ekonomik gelişmeyi dışlamadan, çevresel ekosistemleri koruma, çevre kirliliğini önleme, bütüncül bir çevre politikasını benimseme, (BM üyesi olamaması nedeniyle taraf olmasa bile) uluslararası sözleşmelere

* Bu çalışma, Tayvan Bursu (Taiwan Fellowship 2020) kapsamında Tayvan Ulusal Chengchi Üniversitesi'nde yapılan araştırmalarda elde edilen bilgi ve kaynaklardan yararlanılarak hazırlanmıştır.

** Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Kent, Çevre ve Yerel Yönetim Politikaları Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, ertank@ankara.edu.tr

uyumlu çevre standartları geliştirme ve toplumun çevre konusunda eğitimi açısından bütün gelişmiş ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelere örnek olabilecek, incelemeye değer bir örnektir.

Tayvan Ekonomisi

1949’da 7,5 milyon olan Tayvan nüfusu, günümüzde 23 milyonun üzerindedir. Son 50 yılda Tayvan, “Asya’nın Dört Ejderhası’ndan biri olarak büyük bir ekonomik ilerleme gerçekleştirmiştir (Lai, 2002:498-499). Tayvan’daki gündelik yaşamı ve yaşam kalitesini etkileyen bazı göstergeleri özetlemeye çalışalım.

Tablo 1. Gelir ve Refah Durumu

Uluslararası Göstergeler							
Uluslararası Göstergeler	Birim	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Hane Geliri (Satın Alma Gücü Paritesi-PPP)	(Amerikan doları)	28,083	29,451	29,679	31,771	31,648	31,807

Ulusal Göstergeler							
Ulusal Göstergeler	Birim	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Tüketim Harcaması (Kişi başına)	Tayvan doları	221,584	225,292	232,998	239,736	245,047	253,033
En yüksek %20’nin en düşük %20’ye Oranı	%	6.17	6.13	6.08	6.05	6.06	6.08
Görece Yoksulluk Oranı	%	7.74	7.72	7.26	7.16	7.12	6.62

(**Kaynak:** Taiwan Statistical Data Book, 2018: 350)¹

Tablo 1’den görüleceği üzere, hane halkı geliri ve tüketim harcamaları yıldan yıla yükseliş eğilimindedir. Üst ve alt gelir grupları arasındaki gelir

¹ Tablolarda belirtilen uluslararası göstergelerde (İstatistik veri kitabındaki 11 başlık ve 24 göstergeden konumuz açısından çarpıcı olanlar seçilerek) OECD tarafından açıklanmış Daha İyi Yaşam İndeksi benimsenmiştir. Ayrıca OECD ya da ulusal kuruluşların gösterge tanımlarının yıldan yıla değişmekte olduğu görülmüştür (DGBAS, Executive Yuan, R.O.C. (Taiwan), National Statistics/Social Indicators Well-being Indicators, Haziran 2018’den akt.; Taiwan Statistical Data Book, 2018: 359).

açıklığı, durağan bir çizgi izlemekte olup alt ve üst gelir uçurumunun artmaması olumlu bir gelişmedir. Yoksulluk oranının ise 2016'da düşüş gösterdiği görülmektedir.

Tablo 2. Tayvan'ın Ekonomik Büyüme Kaynakları

Gerçek Büyüme Oranı (%)		
	2010	2018
Gayri Safi Yurt İçi Hasıla	10,6	2,6
Tarım	2,3	2,3
Endüstri	20,8	3,3
Madencilik	44,4	4,7
İmalat	22,7	3,4
Elektrik, Gaz Arzı	4,8	1,4
İnşaat	13,7	3,3
Hizmetler	6,3	2,6

Kaynak: Taiwan Statistical Data 2019 (<https://ws.ndc.gov.tw>, 13 Mart 2020 tarihinde erişildi)

Tayvan'ın bazı alanlardaki ekonomik göstergelerini (Taiwan Statistical Data Book, 2018) değerlendirmekte yarar vardır. Konut harcaması gelirin %18'i civarında iken, konuttan ve konut çevresinden duyulan tatmin, %80'lerin üzerinde seyretmektedir. Hanehalkı geliri yükselmekte, gelir uçurumu artmamakta, yoksulluk oranı ise 2016'da düşüş göstermektedir. İstihdam oranı 2014'den beri artış göstermekte, işsizlik oranı düşmekte; iş memnuniyeti ise 2016'da yükselme sürecine girmektedir. Nüfusun eğitim alma düzeyi artış göstermektedir. Siyasal katılıma ilişkin verilerde bir çelişki gözlenmektedir. Seçimlerde oy kullanma oranı düşmekle birlikte siyasal katılım oranının arttığı, hükümete ve yargı sistemine güvenin düşüşte olduğu görülmektedir. Tayvan'da nüfusun sağlıklı yaşlanma oranı ve yaşama süresi yükselmiş; yaşamdan tatmin olma göstergesi ise 10 üzerinden 6 üstüne çıkmıştır. Yaşam mutluluğuna katkı sağlayan unsurlar ise %10-20 arasında olup bireysel güvenlik açısından olumlu değerlendirilmektedir.

Tayvan'da Çevre ve Çevre Sorunlarına Yönelik Çalışmalar

Tayvan'ın endüstriyel gelişim düzeyi özellikle hava ve su kirliliği gibi çevre sorunlarını, 23 milyonun üzerindeki bir nüfusa sahip adanın sınırlı

yerleşim alanı yerleşim ve kentsel-kırsal planlama sorunlarını beraberinde getirmiştir. Bu sorunların sanayileşme nedeniyle artış göstereceği tahmin edilmektedir. Örnek oluşturması açısından Tayvan'ın uzun süreli önemli bir sorunu olan hava kirliliğine ilişkin bazı değerlere göz atabiliriz.

Tablo 3. Hava Kirliliği Düzeyleri

Hava Kirliliği Salınımı	Toplam (Birim: Ton)
2018	1, 838, 368
2019	1, 809, 677
Sera Gazı Salınımları	Toplam (Birim: 103 M.T. CO2)
2017	298, 388
2018	296, 546
Enerji Sektörleri	269, 107
Endüstri Sektörü	21, 979
Tarım Sektörü	2, 709
Atık Yakma	2, 752

Kaynak: https://eng.stat.gov.tw/public/data/dgbas03/bs7/greengnp_eng/Air%20Pollution_Emission%20Account.pdf, 03 Nisan 2021'de erişildi.

Tayvan'ın başlıca çevre sorunları; ülkenin hızlı ekonomik büyümesi ve kentleşmesi kaynaklı olarak toprağı, suyu, havayı kirleten atık sorunu; sera gazları salınımları; asit yağmurları; azalan orman varlığıdır (yol ve demiryolu yapımı nedeniyle azalmaktadır). Ulusal bir endüstriyel atık bertaraf sistemi olmaması nedeniyle özellikle güneydeki Kaohsiung liman kenti çevresindeki devletin mülkiyetindeki petrokimyasal ve çelik endüstrilerinin yarattığı kirlilik, bölgenin suyu, toprağı ve hava kalitesini olumsuz etkilemektedir

Son yıllarda artılmamış endüstriyel atıklar nehirlerle karışmış, adada su kirliliğine yol açmıştır. Yeterli bir kanalizasyon sistemi oluşturulamaması sorunu da, su kalitesinin bozulmasına yol açan etkenlerden biridir. Ayrıca, nükleer santrallerin inşası ve nükleer atık sorunu, Tayvan Ulusal Sürdürülebilir Gelişme Konseyi'nin (National Council for Sustainable

Development) 1998’de bir çevre koruma planı hazırlamasına neden olmuştur. Planın hedefleri arasında kirliliğin azaltılması, doğal kaynakların korunması, sürdürülebilir gelişme hedefinin korunması ve uluslararası çevre koruma politikalarının desteklenmesi yer almıştır. Tayvan, Temel Çevre Yasası’nı da içeren 417 yasa ve yönetmeliği çıkarıp yürürlüğe koymuştur. Birçok ada ülkesi gibi Tayvan da iklim değişikliğinin sonuçlarından olumsuz olarak etkilenmekte ve bu küresel sorunla baş etmek için çevre politikalarını gözden geçirmektedir (www.taiwanembassy.org/ 17 Ocak 2019’da erişildi)

Tablo 4. Çevresel Kalite

Uluslararası Göstergeler

Uluslararası Göstergeler	Birim	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Hava Kirliliği	µ- /m3	-	-	20	-	-	-
Su Kalitesi	%	68	67	66	71	72	-

Ulusal Göstergeler

Ulusal Göstergeler	Birim	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Kentsel alanda kişi başına düşen yeşil alan ortalaması	M3 (kişi başına)	3,2	3,5	3,6	3,6	4,7	4,9

Kaynak: Taiwan Statistical Data Book, 2018: 354)

Tablo 4’de hava kirliliği ölçümlerinde yıllara göre sonuçlara yer verilmediği için olumlu ya da olumsuz bir değerlendirme yapılamamaktadır. Buna karşılık, su kalitesinin ise yıl bazında artmakta olduğu söylenebilir. Kentsel alanda kişi başına düşen yeşil alanların ise 2015’den itibaren çarpıcı bir ilerleme sağladığı görülmektedir.

Tayvan Çevre Koruma Yönetimi (Environmental Protection Administration TAQMN) çevre kalite değerlerini internet üzerinden düzenli olarak yayınlamakta (<https://taqm.epa.gov.tw>, 14 Ocak 2019 tarihinde erişildi) olup çevre konusunda yurttaşları bilgilendirmeye önem vermektedir. Yerel ve küresel çevre sorunlarından önemli ölçüde etkilenmekte olan Tayvan’da özellikle karbon dioksit salınımlarının yarattığı hava kirliliği sorunu, çevre sorunları arasında önemli bir yer tutmaktadır.

Tablo 5. Tayvan’ın karbon dioksit salınımları

Yıl	1990	2000	2005	2010	2014	2015	2016	2017
Milyon Ton	119,96	234,81	266,79	261,32	271,83	267,74	274,61	284,54

Kaynak: <https://ycharts.com/indicators>, 14 Ocak 2019

Tablo 5’de görüleceği gibi, Tayvan’da karbon dioksit salınımı, sürekli bir artış içinde olup 27 yıllık süre içerisinde %20 civarında artış göstermiştir. Yıllar içinde artan oranlarda sera gazlarının salınımlarında azaltım hedeflenmektedir.

Kaohsiung City’de yüksek oranda partikül madde kirliliği görülmesi üzerine; Tayvan Enerji Bürosu, gelecek beş yıl için kömürü de kapsayan fosil yakıt tüketiminin 33 milyon tona ulaşabileceğini, bu oranın da geçen yılların zirvesi olacağını, bunun da Tayvan’ın Paris Sözleşmesi’ne taahhütleriyle çeliştiğini açıklamıştır. Buna yanıt olarak Tayvan Çevre Koruma Yönetimi Bakanı Lee Ying-yuan, nükleer gücün fosil yakıt ile ikame edilmeye çalışılmasının, karbon salınımlarındaki patlamanın nedeni olduğunu ileri sürmüştür. Tayvan Ekonomik İşler Bakanlığı tarafından yenilenebilir enerji alanındaki teknolojik duranın yanında doğal gaz sunumundaki yetersizliğin de hükümetin elektrik üretimi için kömüre yönelmesinin temel nedenleri arasında olduğu kaydedilmiş, kömüre bağımlılığın karbon salınımindaki yüksekliğin temel bir nedeni olduğuna işaret edilmiş, 2020 yılıyla birlikte yenilenebilir kaynaklara yönelineceğinin sinyalleri verilmiştir. Bakanlık, karbon emisyonlarındaki artışın, iş döngüsünün ve imalat sanayinin canlanışından ve konut alanlarındaki genişlemeden kaynaklandığını açıklamıştır. Ulusal Tayvan Üniversitesi’nden kamu sağlığı profesörü Jhan, Chang-Cyuan kömürün aşırı kullanımının ve partikül madde kirliliği (PM2.5) arasındaki bağı vurgulamış ve hükümetin enerji politikalarının kamu sağlığı üzerinde yarattığı riskleri öngörememesini eleştirmiştir. Aynı haberde, Lee tarafından doğal gaz şebekesinin 2023 yılı itibarıyla kurulmasının beklendiği; Tayvan’ın 2025 yılı ile birlikte enerji sektöründeki dönüşümün arzu edilen bir sonucu olarak karbon dioksit salınımının azalacağı öngörüsüne yer verilmiştir (Taiwan News, 06 Kasım 2017, Eric Kao’nun haberi, <https://www.taiwannews.com.tw>, 14 Ocak 2019 tarihinde erişildi).

Tayvan, 17 Haziran 2015’de sera gazı salınımının %50 oranında azaltılmasına yönelik azaltma politikasını açıklamış ve 2050 hedeflerine

yönelik olarak sera gazı salınımını düşüren bir yasayı kabul etmiştir. Bu çerçevede ülkenin sera gazı salınımını 2050 yılına kadar 2005 yılı düzeyine göre %50 azaltmayı taahhüt etmiştir. Açıklanan bir rapora göre; 2014 yılında Tayvan'da karbon dioksit salınımları 333-300 milyon tona yaklaşmıştı. BM'in Paris'de 200 devlet tarafından imzalanan belgeye yönelik iklim müzakerelerini desteklemek üzere bu düzenlemenin yapıldığı açıklanmıştır. Söz konusu yasanın, diğer kuruluşlarla birlikte uygulanması, Çevre Koruma Yönetimi (EPA)'nin öncülüğünde gerçekleşecektir (www.climateaction.org/news/taiwan_announces_ 14 Ocak 2019 tarihinde erişildi).

Tayvan İstatistik Veri Kitabı'ndaki (Taiwan Statistical Data Book) verilerden görüleceği üzere, çevre sorunlarına ilişkin veri toplama uygulaması; hava kirliliği, su kirliliği sorunları ve açık yeşil alan konusu ile sınırlı kalmıştır. Bu durum, Tayvan'ın kendi sorun alanlarına odaklanmasından kaynaklanabileceği gibi, küresel çevre sorunlarının olumsuz etkilerinin henüz yoğun biçimde yaşanmamasından da kaynaklı olabilir. Özellikle karbondioksit salınımının tetiklediği küresel ısınma sorunu (küresel çevre sorunlarından birisi) karşısında Tayvan'ın da çevre bilinçlenmesini yayma ve gerekli önlemleri alma konusunda yoğun çaba gösterdiği anlaşılmaktadır.

2005 yılında değiştirilen 1947 tarihli Tayvan Anayasası'nın 146. Maddesine göre Devlet; su kalitesini korumak, toprağın verimini arttırmak, tarımsal koşulları iyileştirmek, tarımsal kaynakları geliştirmek ve tarımsal endüstrileşmeye ivme kazandırmak üzere bilimsel tekniklerin kullanılmasını destekleyecektir. Anayasa'nın 108-110. maddelerine göre merkezi yönetim, yasama ve yönetim yetkisini ormancılık, endüstri, madencilik, ticaret alanları, derin deniz balıkçılığı, iki ili ilgilendiren suların, tarımın, hayvancılığın korunması gibi konularda il ve ilçe yönetimine devredebilecektir. Anayasa'nın ek maddelere göre (10. Maddede) Devlet'in tarım ve balıkçılığın modernleştirilmesi, su kaynaklarının korunması ve uluslararası ekonomik işbirliğinin güçlendirilmesini sağlayacağı öngörülmüştür. Ayrıca bu maddede, çevresel ve ekolojik korumaya, ekonomik ve teknolojik gelişme kadar önem verileceğine hükmedilmiştir.

Tayvan'da çevre konusundaki mevzuata örnek olarak Yerel Yönetimler Yasası, Çevre Yasası, Sera Gazı Azaltımı ve Yönetimi Yasası, Çevre Eğitimi Yasası'nın konumuz açısından önemli bazı hükümlerine kısaca göz atalım.

Yerel Yönetimler Yasası (1999 tarihli- Değişik 22 Haziran 2016)

Tayvan Yerel Yönetim Yasası' nın ² çevre açısından da önem taşıyan bazı hükümleri şunlardır:

Madde 3 - Yerel yönetimler; il yönetimi (Çince: shengzhengfu, İng.: provincial government) ve özel amaçlı belediyeler (Çince: zhixiashi) (İng.: special municipalities) olarak ikiye bölünmüştür³.

İller, idari bölgelere ve kentlere (counties/cities) bölünmüştür. İkinci seviye yerel yönetimlerde İlçeler (Çince: qu) (İng.: districts), köylere (Çince: cun) (İng.: village) ayrılmış, köyler ise mahallelere (Çince: lin) (İng.: neighborhood) bölünmüştür^{4 5}.

Madde 4 - Nüfusu bir milyon 250 binden az olmayan bölgeler ve siyasal, ekonomik, kültürel ve metropoliten gelişmeleri için özel gereksinimleri bulunan alanlarda özel amaçlı belediye kurabilecektir.

Madde 34., 54., 55., 62., 66., 67. ve özel amaçlı belediyelerle ilgili diğer düzenlemelere göre, bu idari bölgeler özel amaçlı belediyelere dönüşmeden önce, gerekli değişiklikler yapılarak, nüfusu en az iki milyon olma koşuluyla ilçe olma başvurusu yapabilecektir.

² <https://law.moj.gov.tw/ENG/LawClass/LawAll.aspx?pcode=00020001>, 17 Mart 2021'de erişildi.

³ Özel amaçlı belediyeler (Çince: Zhixiashi,) (İng.: special municipality)İdari bölge (Çince: xian) (İng.:county)/kent (Çince:shi,İng.:city), idari bölge kentleri, Çince: xianxiashi, İng: county/city

Kırsal özellik gösteren (Çince: xiang, İng.: township/city:ilçe bağlısı kent-İlçe/kent) kırsal kasabalar, Çince:xiang, İng: township/city

⁴ Yerel yönetim birimlerinin Türkçe, Çince ve İngilizce karşılıkları için bkz.; Kızıltepe, 2021: 205; (Ayrıca bkz.; Hsing, 2013: xv.; Sezen, 2009: 8-11; Yüceyılmaz, 2015: 82-88).

⁵ Tayvan'da yerel yönetim kademeleri için bkz.; Ertan, 2021: 90-91ve Kızıltepe, 2021: 205: Birinci Seviye Yerel Yönetimler: idari bölge (Çince: xian), (İng.: county), özel amaçlı belediye (Çince: zhixiashi), (İng.: special municipality), kent (Çince: shi), (İng.: city)'ten oluşmaktadır.

İkinci Seviye Yerel Yönetimler: Özel amaçlı belediyeler ve kentler, ilçelere (Çince: Qu, İng.: district) bölünmüştür. Yerli halk ilçesi (Çince: yuanzhumin qu) (İng.: mountain indigenous district), idari bölge bağlısı kent (Çince: xianxiashi) (İng.: county administered city), kentsel kasaba (Çince: zhen) (İng.: urban township), kırsal kasaba (xiang) (İng.: rural township), yerli halk kasabası (Çince: shandi xiang) (İng.: mountain indigenous township) bu kapsamdadır.

Üçüncü Seviye Yerel Yönetimler: Semt (Çince: li) (İng.: urban village), köy (Çince: cun) (İng.: rural village), mahallelerden (Çince: lin) (İng.: neighborhood) oluşmaktadır.

Beşyüz binden az olmayan ancak bir milyon ikiyüzelli bini geçmeyen nüfusa sahip olup siyasal, ekonomik ve kültürel nitelikleri bulunan bölgeler, kent olabileceklerdir.

Yüz binden daha az olmayan ve beş yüz bini geçemeyen nüfusa sahip; endüstriyel ve ticari gelişime, kendini yönetebilmek için yeterli finansal kaynaklara sahip, ulaşım elverişli ve yeterli düzeyde kamusal hizmetleri bulunan bölgeler, idari bölge yönetiminde kentler kurabilir.

Yasanın yürürlüğe girmesinden önce 1, 3 ve 4. paragraflar özel amaçlı belediyelere, kentlere ve idari bölge bağlısı kentlere dönüşmek için başvuramaz.

Madde 5 - Her ilin İl Yönetimi ve İl Danışma Kurulu olacaktır.

Özel amaçlı belediyelerin, özel amaçlı belediye yönetimleri ve meclisler olacaktır; İdari bölge/kent'in idari bölge/kent yönetimleri ve meclisleri olacaktır; kırsal özellik gösteren ve idari bölge bağlısı kentlerin (townships/cities) yasama ve yönetim organları olarak sırasıyla idari bölge/kent ve kırsal özellik gösteren kent (townships/cities) ile bunların kurulları-meclisleri ve büroları olacaktır.

Özel amaçlı belediyedeki ilçeler (Çince: qu, İng.: district) ve kentin ilçe ofisleri (İng.: district offices) bulunacaktır. Köylerin köy büroları (İng.: village offices) olacaktır.

Madde 18 - Özel amaçlı belediyelerin görev alanları aşağıdaki gibi düzenlenmiştir. (Bu grup, 1. seviye yerel yönetimlerdir)

18/1 - Örgüt ve yönetim ile ilgili konular

- Kamu görevlilerin seçilmesi ve geri çağırılması
- Örgütlenme ve işletme
- Hane halkının kayıt altına alınması ve yönetimi
- Arazinin kayıt altına alınması ve yönetimi
- Basın yönetimi

18/2 - Finans ile ilgili konular

- Gelir, harcamalar ve finansın yönetimi
- Vergiler ve harçlar
- Kamu borçları
- Varlıkların elden çıkarılması ve yönetimi

18/3 - Sosyal Hizmetlerle ilgili konular

- Sosyal refah
- Bağış işleri ve sosyal yardımlar
- Özel kuruluşlara rehberlik
- Dini konulara rehberlik
- Mezarlıkların ve cenaze yakma tesislerinin kurulması ve işletilmesi
- Uyuşmazlıkların çözümü

18/4 - Eğitim, kültür ve spor etkinlikleri

- Okul öncesi eğitim, farklı düzeylerde eğitim ve sosyal eğitimin sunulması-işletilmesi
- Kültürel etkinlikler
- Spor etkinlikleri
- Kültürel varlıkların korunması
- Örf-adet, gelenekler ve edebiyatın korunması
- Sosyal eğitim, fiziksel eğitim ve kültürel kuruluşların kurulması, çalıştırılması ve işletimi

18/5- Emek Yönetimi ile ilgili konular

- Emek ilişkileri
- Emek güvenliği ve sağlığı

18/6 - kentsel planlama ve inşaat işleri, özel amaçlı belediyelerin yerel yönetim konuları görev alanına arasına girmektedir.

- Kentsel planlamanın oluşturulması, tetkiki ve uygulanması
- İnşaat yönetimi
- Yerleşim işleri
- Sualtı tesislerinin yapımı ve yönetimi
- Parkların ve yeşil alanların oluşturulması ve yönetimi
- İnşaat atıklarının bertarafı

18/7 - Ekonomik hizmetlerle ilgili konular

- Tarım, ormancılık, balıkçılık, hayvancılığın yönlendirilmesi ve yönetimi
- Doğa korumacılık
- Endüstriyel ve ticari sektörlerin yönlendirilmesi ve yönetimi
- Tüketicinin korunması

18/8 - Su işlerine ilişkin konular:

- Akarsulara ilişkin düzenleme ve akarsuların yönetimi
- Su bölümü çizgisinin korunması ve yönetimi
- Sellerin önlenmesi ve kanalizasyon sistemlerinin inşası ve işletilmesi
- Temel su kaynakları bilgisinin araştırılması
- Çevre koruma

18/9 - Sağlık ve çevre koruma ile ilgili konular

- Sağlık yönetimi
- Çevre koruma

18/10 - Ulaşım ve turizmle ilgili Konular

- Yol planlama, inşa ve yönetim
- Trafik planlama, işletme ve yönetim
- Turizm

18/11 - Kamu güvenliği ile ilgili konular

- Polis yönetimi ve icrası
- Salgınların önlenmesi ve hayat kurtarmanın planlanması ve uygulanması
- Sivil savunma

18/12 - Ticaretin işleyişi ve işletimi ile ilgili konular

- Girişimlerin bağlantılı işleyişi

- Kamu hizmetlerinin ve kamusal girişimler
- Diğer yerel yönetim örgütleriyle bağlantılı olarak işleyen girişimler

Madde 19 - İdari bölgeler/kentlerin (County/city) görev alanları aşağıdaki gibidir:

19/1 - Örgütlenme ve yönetim ile ilgili Konular

- Kamu görevlilerinin seçilmesi ve geri çağırılması
- Örgütlenme ve işletimi
- Hane halkının kaydedilmesi ve yönetimi
- Arazinin kayıt altına alınması ve yönetimi
- Basının yönetimi

19/2 - Finans ile ilgili Konular

- Gelir yönetimi, harcamalar ve finanslar
- Vergiler ve harçlar
- Kamu borçları
- Varlıkların elden çıkarılması ve işletilmesi

19/3 - Sosyal hizmetlerle ilgili konular

- Sosyal refah
- Yardım çalışmaları ve sosyal yardımlar
- Özel kuruluşlara rehberlik
- Din konularına rehberlik
- Mezarlıkların ve ölü yakma yerlerinin kurulması ve işletilmesi
- Uyuşmazlıkların çözümü

19/4 - Eğitim, kültür ve spor faaliyetleri ile ilgili Konular

- Okul öncesi eğitim, farklı düzeylerdeki eğitim ve sosyal eğitimin sunumu ve işletilmesi
- Kültürel etkinlikler

- Spor etkinlikleri
- Kültürel varlıkların korunması
- Örf-adet, gelenekler ve edebiyatın korunması
- Toplumsal eğitim, fiziksel eğitim ve kültürel kuruluşların oluşturulması, çalıştırılması ve işletilmesi

19/5 - Emek Yönetimi ile ilgili Konular

- Emek ilişkileri
- Emek güvenliği ve sağlığı

19/6 - Kentsel Planlama ve İnşaat ile ilgili Konular

- Kentsel planlamanın hazırlanması, tetkiki ve uygulanması
- İnşaat yönetimi
- İkamet işleri
- Sualtı tesislerinin inşası ve yönetimi
- Parkların ve yeşil alanların inşası ve yönetimi
- İnşaat atıklarının bertarafı

19/7 - Ekonomik İşler ile ilgili Konular

- Tarım, ormancılık, balıkçılık, hayvancılık endüstrilerinin rehberliği ve yönetimi
- Doğa koruma
- Endüstriyel ve ticari sektörlerin rehberliği ve yönetimi
- Tüketicinin korunması

19/8 - Su Kaynakları ile ilgili Konular

- Akarsulara ilişkin düzenleme ve akarsu yönetimi
- Su havzasının korunması ve işletilmesi
- Sellerin önlenmesine ve kanalizasyon sistemlerine yönelik inşası ve işletilmesi
- Temel su kaynakları bilgisinin araştırılması

19/9 - Sağlık ve Çevre Koruma ile ilgili konular

- Sağlık yönetimi
- Çevre koruması

19/10 - Ulaşım ve Turizm ile ilgili konular

- Yol planlaması, inşası ve yönetimi
- Trafik planlama, çalıştırılması ve yönetimi
- Turizm

19/11 - Kamu güvenliği ile ilgili konular

- Polis takviyesi
- Afetlerin önlenmesinin ve kurtarmaların planlanması ve uygulanması
- Sivil savunma

19/12 - Ticaretin işleyişi ve yönetimi ile ilgili konular

1. Girişimlerin bağlantılı etkinlikleri
 - Kamu hizmetleri ve halka açık girişimler
 - Kamusal üretken girişimler
 - Yerel yönetim örgütleriyle birlikte çalışan girişimler

Madde 20 - Kasabalar/ kentlerin (Townships/cities) görev alanları;

20/1 - Örgütlenme ve yönetim ile ilgili konular

- Kamu görevlilerinin seçilmesi ve geri çağırılması
- Örgütlenme ve yönetim
- Basın yönetimi

20/2 - Finans ile ilgili konular

- Gelir, harcamalar ve finansın işletilmesi
- Vergiler ve harçlar
- Kamu borcu
- Varlıkların elden çıkarılması ve işletilmesi

20/3 - Sosyal hizmetler ile ilgili Konular

- Sosyal refah
- Hayır işleri ve sosyal yardım
- Mezarlıkların ve cenaze yakma yerlerinin kurulması ve işletilmesi
- Uyuşmazlıkların çözümü

20/4 - Eğitim, kültür ve spor etkinlikleri

- Toplumsal eğitimin sunulması ve işletilmesi
- Kültürel etkinlikler
- Spor etkinlikleri
- Örf-adet, gelenekler ve edebiyat
- Sosyal eğitim, fiziksel eğitim ve kültürel kuruluşların kurulması, çalıştırılması ve işletilmesi

20/5 - Çevre koruma ve sağlığı ile ilgili konular

- Atık bertarafı ve yönetimi

20/6 - İnşaat, ulaşım ve turizm ile ilgili konular

- Yol yapımı ve yönetimi
- Parkların ve yeşil alanların inşası ve yönetimi
- Trafik planlama, işleyişi ve yönetimi
- Turizm

20/7 - Kamu Güvenliği ile ilgili Konular

- Afetlerin önlenmesinin ve kurtarmaların planlanması ve uygulanması
- Sivil savunma

20/8 - Ticaretin İşleyişi ve İşletilmesi ile ilgili Konular

1. Kamu hizmetleri ve halka açık girişimler
2. Kamusal üretken girişimler ve girişimlerin bağlantılı etkinlikleri

Madde 21 - Diğer özel amaçlı belediyeleri, idari bölge yönetimlerini/ kentleri ya da kasabaları/kentleri içeren özel amaçlı belediyeler, idari bölge yönetimleri/kentler ya da kasabalar/kentlerin yerel yönetim sorunlarına yönelik olarak yerel yönetim organları işbirliğinde bulunabilirler. Gerekirse üst yetkili otorite, gereken görevleri yerine getirmek üzere ilgili yerel yönetim organlarının eşgüdümünü sağlayabilir ya da belirli süre içinde görevleri yerine getirmek üzere yerel bir organı görevlendirebilir.

Yerel Yönetimler Yasası'nın ilgili maddelerinden de görüleceği üzere özel amaçlı belediyelerin (special municipalities) (Madde 18-eğitim, kültür, spor, kentsel planlama-yeşil alanların düzenlenmesi, ekonomik etkinlikler-tarım, hayvancılık, ormancılık, kamu güvenliği-polis yönetimi, salgınların önlenmesi), İdari bölge/kent (County/city)'in (Madde 19- eğitim, kültür ve spor etkinlikleri- kültürel varlıkların korunması, kentsel planlama-yeşil alanların korunması, ekonomik etkinlikler-tarım, hayvancılık, ormancılık, su kaynaklarının korunması, doğa koruma, afetlerin önlenmesi, ulaşım) ve ilçe yönetimindeki kentlerin (township/cities) (Madde 20-çevre koruma, ulaşım ve turizm- yeşil alanlar, kamu güvenliği-afetlerin önlenmesi, sivil savunma, ticaret-kamu hizmetleri vb.) kent ve çevre yönetimine ilişkin önemli görevleri bulunmaktadır.

Yerel yönetim yasasının yukarıda sıralanan hükümlerinden görüleceği üzere; çevre kalitesini korumak ve geliştirmek amacıyla yerel yönetimlerin farklı kademelerine geniş görev ve sorumluluklar yüklenmiştir. Ayrıca, kent ve çevre sorunlarını çözmek amacıyla merkezi yönetim ile yerel yönetim birimleri ve yerel yönetimlerin birbirleri arasında işbirliği ve eşgüdüm sağlanmasına (Madde 21) özel bir önem verilmektedir.

Çevre Yasası⁶ (11 Aralık 2002 tarihli)

Tayvan'ın çerçeve Çevre Yasası, 2002 tarihli temel Çevre Yasası'dır. Bu yasanın konumuz açısından özellikle vurgulanması gerekli bazı maddeleri aşağıdadır:

Madde 1 ve 2'de sürdürülebilir gelişme anlayışına vurgu yapılmış; Madde 1'de yasanın amacı çevre kalitesini yükseltmek ve sürdürülebilir gelişme hedefine yönelik olarak açıklanmış; diğer yasaların da bu hedefe yönelik olarak düzenleneceğine işaret edilmiştir.

⁶ <https://law.moj.gov.tw/ENG/LawClass/LawAll.aspx?pcode=O0020001>, 05 Nisan 2020'de erişildi.

Madde 3’de ekonomik, teknolojik ve toplumsal gelişmede temel öncelik çevre korumaya verilmiştir. Madde 4’de yurttaşlara, girişimcilere ve hükümete çevreyi koruma görev ve sorumluluğu yüklenmiş olup çevreyi kirletenler neden oldukları çevresel zarardan sorumlu tutulmuştur. Madde 5’de çevre koruma alışkanlığının gündelik yaşama yansıtılması; yurttaşlara yeşil tüketim, az atık ve geri dönüşüm alışkanlıkları kazandırılarak bu konularda hükümete yardımcı olunması gereğine işaret edilmiştir.

Madde 6’da girişimcilerin çevreye verdikleri zararı üstlenmeleri ve gerekli önlemleri alma konusunda hükümete destek olmaları hükme bağlanmıştır. Madde 7’de çevrenin korunmasında ve yasal düzenlemelerin uygulanmasında merkezi ve yerel yönetimlerin ortak sorumluluğuna; merkezi yönetimin yerel özerkliğin ve çevre korumanın gerçekleşmesindeki rolü belirlenmiştir.

Madde 8’de hükümetin tüm düzeylerinin çevre ve sürdürülebilir gelişmeye yönelik dayanışmasının önemine vurgu yapılmaktadır. Madde 9’da sürdürülebilir gelişme eğitimini sağlamasında ve çevre bilincinin gündelik yaşama yansıtılmasında hükümetin rolü vurgulanmıştır.

Madde 10’da çevre koruma, ilgili bütçeyi düzenleme ve kullanma konularında hükümetin tüm düzeylerde rehberliği ve çabası hükme bağlanmıştır. Madde 11’de hükümetin çevre korumaya yönelik olarak akademisyen ve uzman desteği almasının önemine işaret edilmiştir. Madde 12’de merkezi yönetime ve gerekirse yerel yönetimlere küresel sürdürülebilir gelişmeye yönelik olarak uluslararası işbirliği ve teknolojik yardım, halkın da erişebileceği teknoloji araştırmaları ve ilgili yayınları destekleme görevi vermektedir.

Madde 13’de merkezi yönetimin çevre koruma eğitimi verilmesi görevi ve girişimcilerin çevre korumaya yönelik sorumlulukları düzenlenmiştir. Madde 14’de ise yargı sisteminin, çevre koruma ödevini yerine getirecek biçimde yapılanması düzenlenmiştir.

Madde 15, hükümetin halka da açık olan çevre bilgilendirme ve denetim ağı kurması gereğini vurgular. Madde 16, hükümet, arazi kullanımı ve gelişimine yönelik planlama yapacaktır. Madde 17 ile hükümet; doğal, toplumsal ve beşeri çevreyi korumak üzere önlemler alacak ve insan faaliyetlerine sınırlandırma getirebilecektir.

Madde 18 ile hükümet, vahşi doğal yaşamı, biyoçeşitliliği, sulak alanları, toprak ve su kaynaklarını gözetip yeniden bitkilendirme ve yeşillendirme çalışmaları yürütecektir.

Madde 19'a göre hükümet, yenilenemeyen kaynakların korunmasına yönelik olarak önleyici tedbirleri alacaktır- (*Önleyici yaklaşım*). Madde 20'ye göre hükümet, kıyı alanlarını ve çevresini koruyacak kıyı erozyonunu önleyecek önlemleri alacak, kıyı alan yönetimini güçlendirecektir. Madde 21'de hükümet, karbon dioksit salınımlarını denetleyecek, sera etkisini azaltacak planları hazırlayacaktır. Madde 22'ye göre hükümet, çevresel ve sağlık risk değerlendirme sistemleri kuracak, sağlık risklerini önleyici tedbirleri alacaktır. Madde 23'e göre hükümet, nükleersiz bir ülke olarak kalınması hedefini koruyacak radyasyona maruz kalınması durumunda halkı koruyacak tedbirleri alacaktır. Madde 24'de merkezi yönetim, hükümet politikalarına ve gelişme çabalarının çevre üzerindeki olumsuz etkilerine yönelik olarak çevresel etki değerlendirmesi sistemi kuracaktır (*Stratejik ÇED*).

Madde 25'e göre merkezi yönetim ve yerel yönetimler, çevre kalitesi koruma ve kontrolü standartlarını oluşturacaktır. Madde 26'da merkezi yönetim, çevre kirletici faaliyetleri kontrol ve raporlama mekanizmaları oluşturacaktır. Madde 27'ye göre hükümet, çevre izleme ağı kurarak izleme sonuçlarını düzenli olarak yayınlayıp erken uyarı sistemleri kuracaktır. Madde 28'de merkezi hükümet, çevreye zarar verenin ödeyeceği bir sistem kuracak ve bedeller çevrenin sürdürülebilir kullanımına yönelik olarak kullanılacaktır (*Kirleten Öder ilkesi*).

Madde 29'da hükümet temsilcileri, akademisyenler, uzmanlar ve sivil gruplardan oluşan ulusal bir sürdürülebilir gelişme komisyonu oluşturulacaktır. Madde 30'a göre merkezi yönetim, çevre kaynaklarının korunmasına ve gereken politikaların oluşturulmasına yönelik çalışmalarda bulunmak üzere bakanlar kurulu oluşturacaktır. Madde 31'de merkezi yönetim, çevre kalitesini korumak için kullanılmak üzere çevre fonları oluşturacaktır. Madde 32'ye göre Hükümet, çevreyle uyumlu inşaat projeleri geliştirecek, kullanıcılardan elde edilen gelir ile girişimciler, çevre koruma tesisleri iyileştireceklerdir. Madde 33'e göre merkezi yönetim, çevre uyumsuzluklarının nedenlerine yönelik teknoloji geliştirerek uyumsuzlukların çözümü amacıyla eğitim ve araştırma görevini de üstlenecek bir mekanizma oluşturacaktır. Madde 34'e göre hükümet yetkilileri, çevre koruma konusunda görevlerini ihmal ederlerse, konu mahkemeye taşınabilecektir. Madde 35'e göre merkezi yönetim; ilgili tesisleri geliştirmek, personeli yenilemek ve eğitmek, ileri teknolojileri tanıtmak üzere çevre korumaya yönelik akademik

ve araştırma örgütleri için teşvik verebilir; çevre koruma teknolojisi geliştirmek üzere projelere ve araştırmalara hız verebilecektir. Madde 36'ya göre hükümet, özel yatırımları desteklemek üzere ve özel çevre koruma grupları için teşvikler verebilir.

Madde 37'ye göre hükümet, şu faaliyetler için teşvik, promosyon ve tazminat düzenleyebilir:

- Doğal, toplumsal ve beşeri çevrenin korunması
- Temiz üretim teknolojilerinin, teçhizatın ya da temizlik ürünlerinin araştırılması ve geliştirilmesi
- Geri dönüşüm ve yeniden kullanım teknolojilerinin araştırılması ve geliştirilmesi
- Yenilenebilir enerjinin geliştirilmesi ve kullanımı
- Enerji tasarruf teknolojisinin araştırılması ve geliştirilmesi; enerji tasarrufu sağlayan ürünlerin kurulması-montajı
- Kirlilik denetim teçhizatının imalatı ve kurulması
- Çevreyi koruma amacıyla hareket edilmesi
- Arazi ve diğer kaynakların çevreci bir anlayışla kullanılması
- Yeniden ormanlaştırma ve yeşillendirme
- Çevre korumaya dönük diğer faaliyetler

Madde 38 uyarınca Hükümet, yenilenebilir kaynakların, çevreci ürünlerin ve hizmetlerin kullanımını yaygınlaştıracak önlemleri alacak; yenilenebilir ürünler ile yeşil ürünleri hizmete sunacaktır. Madde 39'a göre Hükümet, çevre yasalarını ve yönetmeliklerini, yasakları yürürlüğe koyacak, ihlalleri cezalandıracaktır. Madde 40'a göre 5 Haziran Çevre Günü olarak kutlanacak; yurttaşlar, girişimciler ve tüm düzeylerde hükümet birimleri tarafından çevre korumanın içselleştirilmesi ve gerçekleştirilmesi için kullanılacaktır.

Tayvan Çevre Yasası; çevre hukukunun ilkelerinden olan sürdürülebilir gelişme, önleyici yaklaşım, kirliten öder, katılım, bütünleştirme ilkelerine yer vermektedir. Yasa ayrıca, çevre eğitimi, sürdürülebilir gelişme eğitimi, çevre dostu teknoloji geliştirilmesi ve kullanımı, yenilenebilir kaynaklara ve yeşil

ürünlere yönelim, geri dönüştürme, enerji tasarrufu, kirlilik denetimi, biyo-çeşitliliğin korunması, kıyı koruma, ormanlaştırma, çevre araştırmalarının desteklenmesi, çevre sorunlarına yönelik olarak merkezi yönetim-yerel yönetimlerin işbirliği, çevre korumaya yönelik olarak yurttaşlar, girişimciler ve hükümete görev yüklenmesi, halka açık çevre bilgilendirme sistemi kurulması, çevre teşvikleri, çevre tazminatı, çevre fonları oluşturulması, çevresel konularda dava açabilme, çevre izleme ağı kurulması, hükümet temsilcileri, akademisyenler, uzmanlar ve sivil gruplardan oluşan sürdürülebilir gelişme komisyonu kurulması gibi önemli konular da yasada düzenlenmektedir.

Çevre Yasası'nın 24. Madde'sinde yer alan merkezi yönetim hükümet politikalarına ve gelişme çabalarının çevre üzerindeki olumsuz etkilerine yönelik olarak çevresel etki değerlendirmesi sistemi kuracaktır (*Stratejik ÇED*) hükmü önemlidir

Sera Gazı Azaltımı ve Yönetimi Yasası (1 Temmuz 2015)⁷

Madde 1- Sera gazları azaltımı ve yönetimi, iklim değişikliği ile doğrudan ilgili olup gaz emisyonlarının salımının kontrol altına alınarak azaltılması ve yönetimi, çevresel adaleti, çevre korumayı ve ulusal gelişimi daha da güçlendirecektir.

Bu madde, sera gazlarının azaltılması ve yönetimi ile ilgilidir.

Madde 2- Çevre Koruma İdaresi Bakanı, merkezi yönetim düzeyinde; belediye yönetimleri idari bölge (county) ya da kent düzeyinde yetkilidir.

Madde 4- 2050'ye kadar uzun dönemli sera gazı emisyonlarının 2005'deki oranlarının 50%'sinden fazlası azaltılacaktır. Bu çalışma, BM İklim Değişikliği Çerçeve Anlaşması (UNFCCC) ve ilgili sözleşmeleri, uluslararası diğer anlaşmaları ve kararları göz önüne alınarak merkezi yönetim tarafından merkezi endüstri yetkililerine danışılarak yapılacaktır.

Madde 5 - Ulusal hükümet, ülkenin kaynaklarının sürdürülebilir biçimde kullanılmasını sağlayacak; enerji talebi ve arzını dengeleyecek; iklim değişikliğinin etkilerini azaltacak; çevre koruma, ekonomik gelişim ve toplumsal adalet arasındaki dengeyi gözetecektir.

⁷ <https://law.moj.gov.tw/ENG/LawClass/LawAll.aspx?pcode=00020098>, 09 Mart 2020'de erişildi.

Hükümet tüm düzeylerde teknolojik buluşları, araştırmaları ve gelişimi, finansal mekanizmaların güçlendirilmesini, ekonomik devingenliği, rekabeti, düşük karbon salınımı, istihdam olanaklarını ve ulusal rekabeti destekleyecektir.

İklim değişikliğinin etkilerini gidermek üzere hükümet, şu yasa ve politika ilkelerini gözetecektir:

1. Ülkenin enerji güvenliğini korumak için hükümet, fosil yakıtlara bağımlılığın azaltılması için orta ve uzun vadeli stratejiler hazırlayacak ve nükleersiz bir ülke hedefini gerçekleştirecektir.
2. Çevresel adaletin kullanıcı ücreti (“user charge”) ilkesine uygun biçimde bedelsiz sunma yöntemi terk edilecek yerine sabit fiyattan sunma politikası uygulanacaktır.
3. Eşitlik ve toplumsal refahın yükseltilmesi ilkesine uygun olarak iklim değişikliğinin etkilerine karşı hükümet, karbon dioksit muadili fosil yakıtları ithal ederken vergi mekanizması oluşturacaktır.
4. Hükümet, enerji tasarrufu ve karbon salınımını azaltmak üzere yeşil teknolojiyi ve yeşil endüstriyi geliştirecek; yeni istihdam olanakları ve yeşil ekonomi yaratacak; düşük karbonu ve ülkenin altyapısında yeşil büyüme planını geliştirecektir.
5. Çevre kirliliğini ve sera gazı salınımlarını azaltmak üzere hükümet, kaynak kullanımında, enerji kullanımında etkililiği ve kaynakların geri dönüşümünü sağlayacaktır.

Yukarıdaki maddelere göre hükümet, sürdürülebilir kaynak yönetimini ön planda tutacak, iklim değişikliğinin etkilerini azaltacak önlemleri alacak; bunlara yönelik olarak teknolojik araştırmaları, düşük karbon salınımını, ulusal rekabeti destekleyecektir.

Buna göre çevre politikasının ilkeleri olarak; nükleersiz ülke, kullanıcı ücreti, eşitlik ve toplumsal refahın yükseltilmesine yönelik vergi mekanizması, yeşil teknoloji, yeşil endüstri, yeşil ekonomi ve yeşil büyüme hedefi, kaynak ve enerji kullanımında etkililik ve kaynakların geri dönüşümünün sağlanması hedefleri benimsenmektedir.

Madde 6- Sera gazları yönetim programları ve planları, şu ilkelerle uyumlu olacaktır.

1. Ulusal azaltım hedefleri ve programı, ülkenin çevresinde, ekonomisinde ve toplumunda sürdürülebilir gelişmeye yer verirken, UNFCCC’de belirtildiği gibi, ortak ancak farklılaştırılmış sorumluluk getirecektir.
2. Sektöre dayalı periyodik düzenleyici hedefler, etkililiği ön planda tutacak ve sera gazı emisyonlarının azaltımını olası en düşük maliyetle sağlamaya çalışacaktır.
3. Hükümet, önleyici tedbirleri benimseyecek, tahminlerde bulunacak, iklim değişikliğini önleyecek ya da etkilerini en aza indirecek, olumsuz etkilerini azaltacaktır.
4. Hükümet, uluslararası işbirliğini güçlendirecek ve yerli sanayinin uluslararası alandaki rekabetini koruyacaktır.

Bu hükümler çerçevesinde; sürdürülebilir gelişme ve ortak ancak farklılaştırılmış sorumluluk ilkeleri; sera gazı emisyonlarının azaltımı; önleyici tedbirler; yerli sanayinin uluslararası alandaki rekabetinin korunması hedeflenmektedir.

Madde 7- Yetkili otoriteler ve endüstri yetkilileri, iklim değişikliğine uyum ve sera gazı salınımlarının azaltılması için inceleme, soruşturma, danışma, eğitim ve araştırmaya önem vermek üzere nitelikli örgütler oluşturacaklardır.

Bu hüküm ile endüstriyel kuruluşlar tarafından iklim değişikliğine uyum ve sera gazı salınımlarının azaltılması için ilgili birimlerin oluşturulması öngörülmektedir.

Madde 8- Hükümet, sera gazlarının azaltılmasının gözden geçirilmesi, bütünleştirilmesi, uygulanması ve verilerin derlenmesine yönelik olarak ilgili merkezi yönetim kuruluşları, STK’lar, uzmanlar ve bilim insanlarını davet edecektir.

İlgili merkezi yönetim kuruluşları, sera gazlarının azaltılmasını ve iklim değişikliğine uyum çalışmalarını aşağıdaki eylemlerle yürüteceklerdir:

1. Yenilenebilir enerji ve enerji teknolojisinin geliştirilmesi.
2. Enerji etkililiğinin ve enerji korumanın ilerletilmesi
3. Endüstriyel sektörlerce sera gazı salınımlarının azaltılması

4. Ulaşım yönetimi, toplu taşıma sistemlerinin gelişimi, diğer ulaşım sektörlerinde sera gazları salınımının azaltılması
5. Düşük karbona dayalı enerji kullanımının uygulanması
6. Sera gazı salınımının binalarda yönetimi ve azaltılması
7. Atık geri dönüşümü ve yeniden kullanımı
8. Orman yönetimi, biyoçeşitliliğin korunması ve orman alanlarının kamulaştırılması
9. Tarım kaynaklı sera gazı salınımlarının azaltılması ve yönetimi; gıda güvenliğinin sağlanması
10. Yeşil finans ve sera gazı azaltımı teşvik mekanizmaları
11. Ekonomide sera gazı salınımlarının azaltılmasının bir bütün olarak ve karşı tedbirler planlanarak değerlendirilmesi.
12. Tahsis, indirim uygulama, ticaret ve uluslararası salım azaltımının, işbirliği mekanizmasını kapsayacak biçimde emisyon üst sınırı ve ticareti (cap-and-trade) uygulanması
13. Sera gazı azaltımı teknolojilerinin araştırılması, geliştirilmesi ve uygulanması
14. Uluslararası sera gazı anlaşmaları ve hukukunun incelenmesi ve uluslararası konferanslara katılım
15. İklim değişikliğine uyum ile ilgili konuların uygulanması ve geliştirilmesi.
16. İklim değişikliğine uyumun ve sera gazlarının azaltılmasının savunulması ve eğitimi
17. Diğer iklim değişikliği ve sera gazı azaltım konuları

Madde 9- Ülkenin sera gazı azaltım politikasını uygulamak üzere merkezi yönetim yetkilisi ülkenin ekonomisi, enerji sunumu, evresi, güncel uluslararası durumu ve üstlendiği sorumlulukla yansıtan biçimde (önceki maddenin ilk bendine uygun biçimde) bir Ulusal İklim Değişikliği Rehberi (National Climate Change Guideline) (“Actions Guideline”) ve Sera Gazı Azaltım Eylem Planı (GHG Reduction Plan) (“Action Plan”) oluşturacaktır. Eylem Planı, her beş yılda bir gözden geçirilecektir.

Madde 10- Merkezî endüstri yetkilileri, sanayide ve enerji arzı ve talebindeki değişiklikler temelinde Eylem Planı'nı gözden geçirecek; sera gazı salınımlarının uygulanmasına yönelik yıllık bir rapor hazırlayacak; salım hedeflerinde başarısız olunursa gelişme planları sunacaklardır.

10. maddenin hedefi, merkezi yönetim tarafından Ulusal İklim Değişikliği Rehberi ve Sera Gazı Azaltım Eylem Planı oluşturulmasıdır.

Madde 11- Düzenleyici hedefler, beş yıllık bir temele yayılacaktır. Yetkili merkezi otorite, bilim insanları, uzmanları ve STK'ları, hedefleri ve düzenleyici yaklaşımları ortaya koymak üzere bir danışma kurulu oluşturmak için merkezi endüstri otoriteleriyle bağlantılı olarak davet edecektir.

Merkezi yetkili otorite, merkezi endüstrinin yetkili otoritelerine danışarak yürürlükteki düzenlemelere uygun olarak her aşamanın düzenleyici hedefini belirler. Her aşamanın düzenleyici hedefi, kamuoyunda tartışıldıktan sonra onay için Hükümete sunulur.

Madde 12- Her aşama için düzenleyici hedef onaylandıktan sonra yetkili merkezi otorite, raporunu Hükümete sunar.

Düzenleyici hedeflerin uygulanması, aşağıdaki konuları kapsayacaktır:

1. İklim değişikliği ve ilgili teknolojilere yönelik bilimsel bilgi,
2. Ekonomik ve endüstriyel gelişme durumu.
3. Mali ve sosyal koşullar.
4. Enerji politikası
5. UNFCCC ve sözleşmeleri ya da uluslararası anlaşmalar altında alınan ilgili kararlar.

Madde 13- Endüstrinin yetkili otoriteleri, emisyon kaynaklarının hesaplanması, doğrulama, kayıt, azaltım ve yerel ya da uluslararası projelere katılım için kurumlara yardımcı olacaktır.

Madde 15- Özel belediye, idari bölge (county) ve kentin yetkili otoriteleri, sera gazlarının uygulama planlarını Eylem Planı'na ve merkezi endüstri otoriteleri tarafından belirlenen Eylem Programı'na uygun biçimde oluşturacaklardır.

Madde 19- Merkezî yetkili otorite Sera Gazları İşletim Fonunu, şu kaynaklarla oluşturacaktır:

- 1- Yardımlar
2. Madde 21'e göre toplanan harçlar
3. Hükümet tarafından bütçeden ayrılan hibe
4. Cezalar olarak toplanan gelirler
5. Kişilerden muhtemel kuruluşlardan ya da örgütlerden toplanan para
6. Diğer gelirler

Fon, sera gazlarının azaltılması ve iklim değişikliğine uyuma yönelik olarak aşağıdaki amaçlar için kullanılacaktır.

1. Sera gazı salınımlarını azaltmak
2. Salım kaynaklarını araştırmak
3. Sera gazı salınımlarını azaltmak için verilen gönüllü çabalar için yardım, bağış ve hibeler ile emisyon kaynaklarının tespit edilmesi
4. Kayıt, satışlar ve ticaret ödenekleri için hesap tutulması
5. İdari hizmetler için personel istihdamı
6. İklim değişikliğine uyum için eşgüdüm, planlama ve uygulama
7. Eğitime, ilerletme ve hibe dağıtmak
8. Uluslararası olayları izlemek
9. Araştırma ve analiz yapmak

Madde 21- Merkezî yetkili otorite tarafından belirlenen bir süre boyunca bir işletmenin sera gazı emisyonları ve tedarik edilen emisyon ödenekleri, merkezi yetkili otorite tarafından belirlenen ödenek miktarını aşmayacaktır

Madde 24- Hükümet tüm düzeylerde, iklim değişikliği ve sera gazlarının azaltılması konularında STK'lara yardımcı olarak yurttaşlar, okullar ve endüstrilerde bilinç oluşturacaktır.

1. İklim değişikliği ve etkileri üzerine eğitim planları oluşturmak ve geliştirmek
2. İklim değişimi hakkında ilgili bilgiye, halkın kolay erişimini sağlamak

3. Yerel koşullara dayalı olarak ilgili önlemlerin alınmasında sanayi kuruluşlarını ve halkı görevlendirmek
4. Bilimsel, teknolojik ve idari alanlardaki personeli eğitmek
5. İklim değışikliğı ile çevre eğitimi bağlantılı araştırmaları desteklemek
6. Enerji tasarrufu ve enerji etkililiğini geliştirmek
7. Karbon etiket planı oluşturarak düşük karbon yayan ürünleri desteklemek
8. Hükümetin tüm düzeyleri tarafından yürütülecek diğery eylemleri yerine getirmek

Madde 25- Hükümetin tüm düzeyleri, halk eğitimi kuruluşları ve hükümet girişimleri, sera gazı yayılımını azaltmak üzere enerji tasarrufuna önem verecek ve enerji etkili ürünleri ya da hizmetleri kullanacaktır.

Madde 26- Enerji tedarikçileri ve dağıtım şirketleri, müşterileri arasında enerji tasarrufu ve enerji etkililiğini destekleyeceklerdir.

Madde 27- En fazla metrik ton başına 1,500 NTD olmak üzere metrik ton başına düşen karbon fiyatının üç katı kadar para cezası verilecektir. Merkezi yönetim otoriteleri, merkezi endüstri yetkili otoriteleri ile birlikte yerli ve uluslararası karbon piyasası fiyatlarını göz önüne alarak bedelleri güncelleyeceklerdir.

Madde 30- Bir emisyon kaynağının sahibi, kullanıcısı ya da yöneticisi, yetkili otoritelerden gelen bilgi ya da inceleme ricasını savsaklar, engeller ya da reddederse 200.000 NTD'den 2.000.000 NTD'ye kadar para cezasına çarptırılacaktır. Yetkili otorite her suç için ayrı ceza verecektir.

Genel olarak, Yasanın çizdiği çerçeveden de görüleceğı üzere, sera gazları salınımının azaltılmasına yönelik olarak görevlendirilen merkezi yönetim, yerel yönetim birimleri ve endüstri sektörü yetkilileri ile işbirliğı halinde sera gazlarının azaltılmasına yönelik çalışmalarını yürütmektedir. Sera gazlarının azaltılmasına yönelik olarak Ulusal İklim Değışikliğı Rehberi ve Sera Gazı Azaltım Eylem Planı oluşturulmuştur. İlgili yasanın çıkarılması, rehber ve eylem planları hazırlanması, Tayvan hükümetinin, sera gazı salınımlarının azaltılması konusunu ciddiye aldığını göstermektedir.

Çevre Eğitimi Yasası⁸ (29 Kasım 2017 tarihli)

Söz konusu yasanın bazı maddeleri aşağıda özetlenmiştir.

Madde 1- Sürdürülebilir gelişme hedefine yönelik olarak toplumun bütününe iyiliğini gözeterek biçimde çevre bilinci, çevre etiği ve çevre sorumluluğunu üstlenilmesini öngörmektedir.

Madde 2- Merkezî yönetim düzeyinde Tayvan Çevre Koruma İdaresi ve yerel düzeyde belediye yönetimi ve idari bölge yönetimi yetkilidir.

Madde 4- Çevre eğitimi, vatandaşlar, çeşitli kuruluşlar, girişimler, hükümet organları ve okullara yönelik olarak verilecektir.

Madde 5- Merkezî yönetim tarafından ulusal çevre eğitimi politikası belirlemek ve dört yılda bir gözden geçirilmek üzere ulusal bir çevre eğitimi kılavuzu oluşturulacaktır.

Madde 6- Merkezî yönetim yetkilileri, ulusal çevre eğitimi eylem planı hazırlayacaklar ve uygulanmasını sağlayacaklardır.

Madde 8- Ulusal çevre eğitimi kılavuzu ve ulusal çevre eğitimi eylem planı için gereken tedbirleri almak üzere tüm düzeylerde hükümet yetkilileri ve merkezi yönetim uygun bir bütçe (çevre eğitimi fonu) oluşturacaktır.

Madde 11- Merkezî yönetim yetkilileri, ulusal çevre eğitimi kılavuzu ve eylem planını gözden geçirmek, eşgüdüm sağlamak ve tavsiye oluşturmak üzere uzmanlar, akademisyenler, ilgili hükümet kuruluşlarını örgütleyecektir.

Madde 13- Tüm düzeylerde yetkili makamlar, çevre eğitiminden sorumlu bir birim oluşturacak ya da kişi atayacaklardır.

Madde 19- Her yıl çevre eğitimini geliştirmek üzere hükümet, çevre eğitimi programları oluşturacaktır.

Madde 21- Tüm düzeylerde hükümet yetkilileri ve merkezi yönetim otoriteleri, çevre eğitiminde başarılı olanlara ödül vereceklerdir.

Madde 22- Bilim ve Teknoloji Bakanlığı, Eğitim Bakanlığı ve yetkili otoriteler, çevre eğitimi sistemini geliştirmek üzere çalışmalarını sürdürecektir.

⁸ Yasanın ayrıntıları için bkz.; <https://law.moj.gov.tw/ENG/LawClass/LawAll.aspx?pcode=00120001>, 10 Aralık 2020'de erişildi.

Yasanın hükümlerinden de görüleceği üzere, sürdürülebilir gelişme için çevre eğitiminin önemine inanan Tayvan, çevre eğitimi ülke genelinde yaygınlaştırmak üzere etkili bir yasa çıkarmış olup uygulanmasını ciddiyle takip etmektedir. Ulusal ve küresel çevre sorunlarına karşı mücadelesinde başarılı sonuçlar almak için Tayvan, etkili bir çevre yasası yanında çevre eğitimi yasası da çıkarmış; çevre eğitimi eylem planlarıyla da yasanın etkili biçimde uygulanmasını desteklemiştir.

Çevre ile ilgili yasalar ve yönetmelikler yanında bazı planlar da yasaların uygulanmasını ve etkinliğini güçlendirmektedir. Bu planlara örnek olarak Ulusal Çevre Koruma Planına kısaca değinebiliriz.

2020 tarihli Ulusal Çevre Koruma Planı şu beş ana başlık için 13 soruna yönelik olarak hedefler ve stratejiler geliştirmiştir:

İklim Eylemi: İklim değişikliğine karşı önlem, su havzaları yönetimi ve erozyon kontrolü

Çevre Kalitesi: Çevresel etki değerlendirmesi, atmosfer yönetimi, akarsu havzası yönetimi, kimyasal madde kontrolü

Doğal Koruma: Dünya ekolojisinin korunması, denizlerin korunması, çevre kaynaklarının izlenmesi ve denetimi

Yeşil Ekonomi: Kaynakların geri-dönüşümü, çevre teknolojisi

Sürdürülebilir Ortaklık: Çevre eğitimi, sosyal sorumluluk

Plan Stratejileri;

- Kurallar sistemi oluşturmak,
- Kirliliğin azaltılması,
- Teknolojik araştırmanın geliştirilmesi ve uygulanması,
- Sürdürülebilir biyolojik kaynaklar,
- Ulusal bilincin yayılması,
- Kamusal sorumluluk ve uluslararası işbirliği

Planın Niteliksel Hedefleri:

2020 Hedefleri (Kısa Vadeli)

- Çevre kalitesini geliştirmek,

- Ulusal sağlığı korumak,
- Biyo-çeşitliliği korumak

2025 Hedefleri (Orta Vadeli);

- Çevre kalitesini yükseltmek,
- Enerji ve kaynak geri dönüşümünü arttırmak,
- Doğal ekoloji yönetimini başarmak.

2030 Hedefleri (Uzun Vadeli);

- Çevre güvenliğini temin etmek,
- Ekonomik modeli ve yaşam biçimini değiştirmek,
- Yeşil yaşam ortamı oluşturmak,
- Çevreyle uyumlu bir yaşam sürmek.

Denetim ve değerlendirme mekanizmalarını da içeren Plan'ın içeriğinden görüleceği üzere; ulusal ve küresel çevrenin korunması ve geliştirilmesi amacıyla çevreye uyumlu bir yaşam biçimi benimsenmesi, geri dönüşüm, biyoçeşitliliğin korunması, ulusal bilincin yayılması, kamusal sorumluluk gibi hedefler yer almıştır.

SONUÇ VE DEğERLENDİRME

Çin Halk Cumhuriyeti tarafından uluslararası toplumdan koparılmaya çalışılmasına rağmen Tayvan; bir yandan ekonomisini güçlendirmekte, diğer yandan sürdürülebilir gelişme hedefine yönelik olarak uluslararası önlemleri yaşama geçirme, yaşanabilir çevreler yaratma çabasında küçümsenmeyecek gelişme kaydetmektedir.

Tayvan, ulusal ve küresel çevre sorunlarının azaltılmasına yönelik olarak özellikle iklim değişikliğine karşı vazgeçilmez bir önlem olarak karbon dioksit salınımlarının azaltılması için çalışmalar yürütmekte, yenilenebilir enerji kaynaklarına daha fazla yönelerek enerji politikalarını gözden geçirmekte, nükleersiz bir yaşama geçmek için yeni politikalara odaklanarak üretim ve tüketim alışkanlıklarında gerekli değişikliklere öncelik vermektedir. Sürdürülebilir gelişme hedefini yasal düzenlemelerine, politikalarına ve uygulamalarına yansıtan Tayvan, küresel iklim değişikliği sorunuyla

m¼cadele etmek ¼zere BM ¼yesi olamamasına, bu nedenle de uluslararası anlaşmalara taraf olmamasına rağmen, karbondioksit salınımlarını azaltmak ¼zere ciddi önlemler almakta, çevre dostu teknolojilere yönelmekte, çevre eğitimini kamu ve özel sektör de dahil olmak ¼zere toplumun geniş kesimlerine yaymaktadır. Bu doğrultuda Tayvan; karbon dioksit salınımlarının azaltılmasına yönelik olarak pek çok ¼lkeye örnek oluşturabilecek çalışmalarını politika, yasalar ve uygulama düzeyinde sürdürmektedir.

Tayvan'ın çevreye yönelik hedefleri; sürdürülebilir gelişme hedefi kapsamında çevre öncelikli olmak ¼zere çevre-endüstriyel gelişme dengesinin korunması, çevresel-kentsel sürdürülebilirlik, çevreye bütüncül bakıştır. Bu çerçevede Tayvan, uluslararası çevre hukuku alanında örnek alınacak bir ¼lke konumundadır. Çevre sorunlarının önlenmesi konusunda ileri teknolojik yatırımlara da büyük öncelik veren Tayvan, Türkiye gibi birçok ¼lkeden akademisyen ve uzmanlara 1 ay-1 yıl arasında değişen eğitim bursları sağlayarak bu eğitimlerde kent ve çevre bilinçlenmesine yönelik ciddi programlar ve araştırmalar gerçekleştirmekte; gelişmekte olan Asya ¼lkelerine politika, know-how ve teknoloji desteği sağlamaktadır. Tüm bu açılardan Tayvan'ın çevre bilinçlenmesi ve çevre koruma açısından Asya'nın en ileri ¼lkelerinden biri olduğu ve küresel çevrenin korunmasına önemli katkı sunduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Ertan, Kivılcım Akkoyunlu (2021), “Tayvan’da Kentsel Politikalar”, *Doğu Asya Araştırmaları Dergisi*, Yıl 4, Sayı 8, Haziran, 81-112.
- Hsing, You-tien (2013). *The Great Urban Transformation, Politics of Land and Property in China*, UK: Oxford University Press.
- Kao, Eric, (06 Kasım 2017). Taiwan News, <https://www.taiwannews.com.tw>, 14 Ocak 2019’da erişildi.
- Kızıltepe, Musa (2021). *(Geogist Öğreti ve Tayvan Örneği Üzerinden) Rantı Kamuya Kazandırmada Emlak Mülkiyetini ve Değer Artışlarını Doğru ve Etkin Vergilendirmenin Siyasal Anlamı, İşlevi ve Temel İlkeleri*, Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Lai, M. (2002). “A Comparative Study on Urban Land Use Planning System Between China and Taiwan”, WIT Press, UK, (<https://www.witpress.com/secure/.../UR502047FU.pdf>), 17 Ocak 2019’da erişildi.
- National Statistics/Social Indicators Well-being Indicators, Haziran 2018.
- Taiwan Statistical Data Book, 2018, (<http://www.ndc.gov.tw>, 13 Ocak 2019’da erişildi.
- Taiwan Statistical Data 2019, <https://ws.ndc.gov.tw>, 13 Mart 2020’de erişildi.
- Sezen, Serife (2009). *Çin’in İkinci Uzun Yürüyüşü*, TODAİE, Ankara.
- Turan, İshak (2016). “ABD-Çin İlişkileri Bağlamında Tayvan Sorunu”, *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 6, (1), 80-105.
- Urban and Regional Development Statistics, <http://www.ndc.gov.tw>, 13 Ocak 2019’da erişildi.
- Wang, Tay-sheng, (2011). “20. Yüzyılda Tayvan’ın Hukuki Gelişimi: Liberal ve Demokratik Bir Ülkeye Doğru,” Çev.: Doğan Durna, Süleyman Demirel Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Dergisi, 1(1), 235-266.
- https://www.moi.gov.tw/english/english_law/law_detail.aspx?sn=384, 17 Mart 2021’de erişildi.
- Yüceyılmaz, A. Arda (2015). *Ve Ejderha Şehre Taşınır*, Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- <https://ycharts.com/indicators>, 14 Ocak 2019’da erişildi.
- www.climateaction.org/news/taiwan_announces_..., 14 Ocak 2019’da erişildi.
- https://www.taiwanembassy.org/ng_en/post/368.html, 17 Ocak 2019’da erişildi.

<https://www.law.kuleuven.be/taiwaneselaw/>, 17 Ocak 2019'da erişildi.

https://eng.stat.gov.tw/public/data/dgbas03/bs7/greengnp_eng/Air%20Pollution_Emission%20Account.pdf, 03 Nisan 2021'de erişildi.

<https://taqm.epa.gov.tw>, 14 Ocak 2019'da erişildi.

TAYVAN'DA ENERJİ GÜVENLİĞİ VE YENİLENEBİLİR ENERJİ

*Ahmet Faruk IŞIK**

GİRİŞ

Bu makale, Tayvan enerji sistemi uluslararası türbülansa karşı pozisyonu analiz etmektedir. Tayvan'ın enerjisinin neredeyse tamamını yurtdışından ithal etmesi ve ithal enerjisini riskli rotalardan getirmesi nedeniyle ulusal enerji güvenliği yüksek risk altındadır. Yaşanan olumsuz uluslararası gelişmeler de bu riski, daha da arttırmaktadır. Bu noktada Tayvan, yenilenebilir enerjiye somut yatırımlar yapmış ve ulusal hedefler belirlemiştir. Makale, Tayvan'ın enerji güvenliği konusundaki tecrübelerini, hedeflerini ve de yenilebilir enerjinin enerji güvenliği konusundaki rolünü incelemektedir. Çince ve İngilizce kaynaklardan yararlanılan bu yazıda konu, farklı açılardan değerlendirilmiştir. Bu minvalde, yenilenebilir enerji ve enerji güvenliği literatüründeki boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır.

Enerji Güvenliği

Enerji güvenliği terimi, enerji arzını ve kaynaklarını güvenli, sistemi istikrarlı ve maliyetleri uygun tutmak anlamına gelmektedir. Bu terim, 1. Dünya Savaşı Dönemi'nde Winston Churchill'in kararıyla, İngiliz Ordusu'nun bir zamanlar ana enerji kaynağı olan kömür kullanımını, petrole dönüştürmesiyle ortaya çıkmıştır. İngiltere, kömürünü Galler'den elde ederken, bu dönüşümle beraber İran'dan petrol ithal eden bir ülke haline gelmiştir. Dolayısıyla, petrol kaynaklarının ve tedarik zincirinin güvenliği, aynı zamanda İngiltere'nin güvenliği hâline gelmiştir. Bu gelişme, enerji güvenliği literatüründe başlangıç noktası olarak işaret edilmektedir¹.

* Ahmet Faruk IŞIK, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), Asya-Pasifik İş Konseyleri Koordinatörü, Shanghai International Studies University, Karşılaştırmalı Siyaset ve Bölge Çalışmaları Doktora Öğrencisi, Shanghai Academy of Global Governance and Area Studies (SAGGAS) ve Italy Torino World Affairs Institute Araştırmacısı.

¹ Daniel Yergin, "Ensuring Energy Security", Foreign Affairs, March 2016, <https://www.foreignaffairs.com/articles/2006-03-01/ensuring-energy-security>.

Enerji güvenliği, bir ülkenin sadece ekonomi meselesi değil aynı zamanda siyaset meselesidir. Dolayısıyla, enerji güvenliği ulusal güvenlik meselesi olup, enerjinin güvenliği devlet politikalarında önemli bir yere sahiptir. Eğer bir ülke ithal enerjiye bağımlıysa, enerji güvenliği sadece ülke içindeki ihtiyacı değil, aynı zamanda ithalat güzergâhı üzerinde bulunan enerji boru hatlarının, yolların ve bu hatların geçtiği ülkelerle olan diplomatik ilişkilerin güvence altına alınmasıyla da ilgilidir. Bu durum, enerji güvenliğinin strateji, siyaset ve jeopolitik ile ilgili olduğunu göstermektedir.

Bu noktada, farklı faktörler enerji güvenliğini şekillendirmektedir; örneğin enerji üzerindeki egemenlik, ülkenin doğal kaynakları bakımından zengin, fakir ya da kıt olması, ülkenin olan ya da olmayan kaynakların yönetilmesinde ne kadar etki sahibi olduğu, başlıca şekillendirici faktörlerdir. Bu faktörleri iyi yöneten ülkeler, olası enerji risklerini de kontrol altına alabilmektedir. Arz-talep dengesi ve krizleri karşılama noktasında esneklik, ülkeyi krizler karşısında daha güvenli kılmakta ve yaşanan krizlerden sonra sistemin kendini toparlamasında etkili rol oynamaktadır.

Asya Pasifik Enerji Araştırma Merkezi'nin raporuna göre, enerji güvenliğini dört ana sütun üzerine yükselmektedir. Bu dört faktör, İngilizce '4A' olarak (availability, accessibility, affordability, acceptability), Türkçe '4U' olarak adlandırılmaktadır (Uygunluk, Ulaşılabilirlik, Uygun fiyat ve Uygun görülme)²;

- Uygunluk, jeoloji ve ülkenin ne kadar enerji kaynağı olduğuyla ilgili olup, ithalatta enerji bağımlılığı üzerinde durulmaktadır.
- Ulaşılabilirlik, jeopolitikle ilgilidir. Coğrafi konum, belli başlı kaynaklara sahip olma şansını beraberinde getirmektedir. Ülkenin başka bir ülkeyle sınır çatışması olup olmadığı ve diplomatik ilişkilerin hangi seviyede olduğu, önemli bir rol oynamaktadır.
- Uygun fiyat, ekonomi ile ilgilidir. Bu noktada ekonomik şartlar ve sübvansiyon önemli bir rol oynamaktadır.
- Uygun görülme, çevresel ve sosyolojiktir. Sosyal ve çevresel standartlar tarafından kabul edilebilir olmak demektir. Karbondioksit (Co2) emisyon düzeyi ve toplumsal faktörler rol oynamaktadır. Örneğin, Hidroelektrik Enerji Santrali (HES) proje alanının yerel

² “A Quest for Energy Security in the 21st Century”, Asia Pacific Energy Research Center, 2007, https://aperc.or.jp/file/2010/9/26/APERC_2007_A_Quest_for_Energy_Security.pdf.

sakinleri, projeye karşı olabilir veya rüzgâr türbini gürültüsü insanları rahatsız edebilir ya da su barajları, taşkınlara neden olarak bazı yerleri uzun süre su altında bırakabilmektedir.

Belirtilen bu dört ana kolunun birinin ya da bazılarının eksiliği, ülkenin enerji bağlamında kırılgan bir yapıda olmasına yol açmaktadır. Bu durum, özellikle de ithalata bağımlı ülkelerde yaşanmaktadır. Ülkenin bu faktörlere karşı dayanıklılığı, ülkenin enerji güvenliğinin ne ölçüde olduğunu yansıtmaktadır.

Modern enerji sistemi, petrol üzerine kurulmuştur. Sınırlı petrol kaynakları, insanlığın geleceği için kritik bir araştırma konusudur. Fosil yakıtların kullanımının yerini zamanla doğal gaz almakta; doğalgazın fosil yakıtlardan daha temiz olmasına rağmen, son zamanlarda ülkeler tarafından ‘siyahlaştırıldığı’, farklı çevrelerce iddia edilmektedir. Yakın zamanda yaşanan Rusya ve Ukrayna örneği, bu meseleye örnek teşkil etmektedir. Rusya, belli sebeplerle 2006 yılında Ukrayna'ya giden Rus gazını kesmiştir. Doğal gaz fiyatlarının, serbest piyasadan ziyade siyasi ilişkiler üzerinden belirlendiği bilinmektedir. Bir gün, petrolün ve doğal gazın tükeneceği göz önüne alındığında, ileriki yıllarda yenilenebilir enerji, enerji tedarik sistemini destekleyen önemli bir faktör hâline gelecektir. Bu noktada, dünyanın en fazla enerji tüketen ülkesi olan Çin, ülke genelinde devasa yenilenebilir enerji yatırımları yapmaktadır³. Farklı bir örnek olarak, Fukushima nükleer krizinden sonra Almanya, nükleer santrallerinden birini kapatmaya ve yenilenebilir enerjiye daha fazla yatırım yapmaya karar vermiştir⁴.

Tayvan Enerji Güvenliği

Tayvan enerji sistemi, büyük oranda petrol, kömür ve doğal gaz üzerine kurulmuştur. Buna ek olarak da son zamanlarda yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırım yapmaktadır. Bu bağlamda Tayvan, 2016 yılında yenilenebilir enerji finansmanı için 59 milyar dolarlık bütçe planı yaptığını duyurmuştur⁵.

³ “Primary energy consumption worldwide in 2020, by country”, Statista, <https://www.statista.com/statistics/263455/primary-energy-consumption-of-selected-countries/>.

⁴ Ahmet Faruk ISIK, “Chinese example in the context of energy security” Daily Sabah, 24 Kasım 2021, <https://www.dailysabah.com/opinion/op-ed/chinese-example-in-the-context-of-energy-security>.

⁵ “蔡英文，「去核電」方針真的可行嗎”，Nikkei, 2016/12/05, <https://zh.cn.nikkei.com/industry/ienviroment/22585-2016-12-05-05-00-04.html>.

Tayvan Enerji Bürosunun 2020 verilerine göre Tayvan, enerjisinin %98’ni ithal etmekte, elektriğinin %80’ni fosil yakıtlardan üretmektedir. İthalatın %74’ünü kömür ya da ham petrol ürünlerinden oluşmakta ve petrolün büyük çoğunluğunu, Orta Doğu’dan tedarik ederken, kömürü çoğunlukla Avustralya (%49), Endonezya (%28) ve Rusya’dan (%17) ithal etmektedir⁶. Tayvan’ın ada olması, enerji güvenliği konusunda bazı zorluklar ortaya çıkarmaktadır. Bu zorluklar, ada olmanın yanında tükettiği enerji kaynaklarını çeşitlendirmemesinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle petrol piyasasındaki dalgalanmaların, Tayvan ekonomisine doğrudan etkileri olmaktadır. Petrol’ün siyasi istikrar açısından tansiyonu yüksek bölgelerden ithal edilmesi, bölgedeki siyasi konjonktür, Tayvan’ın enerji tedarikini etkilemektedir.

Örneğin, 13 Haziran 2019 yılında Tayvan’lı CPC Cooperation şirketine ait tanker gemisi, saldırıya uğramıştır. Bu durumun küresel petrol fiyatlarına etkisi olduğu gibi Tayvan enerji tedarikini de kötü yönde etkilemiştir⁷.

Diğer taraftan, Malakka Boğazı’nda sık sık yaşanan korsan saldırıları, Güney Çin Denizi’nde yaşanan uluslararası anlaşmazlıklar, Tayvan adına büyük risk oluşturmaktadır; bu rotaların Tayvan’ın ithal enerjisinin geliş rotası olması nedeniyle, Tayvan enerji güvenliğini zor duruma sokmaktadır. Özellikle, Güneydoğu Asya Denizlerinde, her yıl milyarlarca dolar değerinde petrol ve diğer ürünler korsanlar tarafından yağmalanmaktadır⁸.

İthal enerjiye karşı en büyük alternatif olarak nükleer enerji, önemli bir rol oynamaktadır. Lakin, yeni politikalarla nükleer santraller devre dışı bırakılmaya başlamıştır. Tayvan’ın dört nükleer enerji santrali bulunmaktadır.⁹ Bunlardan iki tanesi aktif olup, diğer ikisi kapatılmıştır. Kapatma kararlarında, Tayvan’ın deprem bölgesi olması özellikle rol oynamıştır; mevcut Tsai Ing-wen (蔡英文) hükümeti Tayvan’da, Japonya’da

⁶ “Taiwan’s Energy”, Ministry of Economic Affairs Bureau of Energy, 2021, https://www.moeaboe.gov.tw/ECW/english/web_book/WebReports.aspx?book=Q_EN&menu_id=1544.

⁷ “油輪阿曼灣疑中魚雷 全員獲救 布蘭特期油飆近 5%”, 香港經濟日報, <https://inews.hket.com/article/2375775/>.

⁸ “Piracy Southeast Asia – Malacca Strait”, Time, <https://time.com/piracy-southeast-asia-malacca-strait/>.

⁹ “核能四廠”, Taiwan Atomic Energy Council, 25 Aralık 2020, https://www.aec.gov.tw/%E6%A0%B8%E8%83%BD%E7%AE%A1%E5%88%B6/%E6%A0%B8%E8%83%BD%E9%9B%BB%E5%BB%A0%E5%9F%BA%E6%9C%AC%E8%B3%87%E6%96%99/%E6%A0%B8%E8%83%BD%E5%9B%9B%E5%BB%A0--3_19_287.html.

yaşanan Fukuşima felaketi benzeri bir felaketin yaşanma riski olduğunu düşünmektedirler. Tayvan'daki ihtiyacı karşılamak için ülke, 1970 yılında ilk nükleer santrali kurmaya karar vermiştir. 1973'de yaşanan petrol krizliye beraber nükleere atfedilen önem de artmıştır. Yakın dönemde yükselen petrol fiyatlarıyla beraber, enerji masraflarını düşürmek adına nükleer yeniden gündeme gelmiş, hükümet ve ana muhalafet partisi Kuomintang (KMT) arasında tartışma konusu hâline gelmiştir. Bu noktada, KMT nükleer enerjiyi destekleyen, hükümet partisi Demokratik İlerleme Partisi (DDP) ise nükleer karşıtı pozisyon almıştır.

Greenpeace Tayvan, Tayvan'ın nükleer enerjiye uygun olmadığını üç nedenle açıklamıştır;

- 1 - Deprem bölgesi olması nedeniyle nükleer felaket riskinin yüksek olması,
- 2 - Kurulu santrallerin hizmet süresinin uzatılmasının riskli olması,
- 3 - Nükleer atık bertaraf maliyetinin yüksek olması ve bertaraf işlemlerinin çevreye zararlı olması¹⁰.

Tayvan, 2025 yılında son aktif nükleer santralini de kapatmayı planlanmaktadır. Son teknoloji ile üretilmiş ve enerji ihtiyacını gidermede ciddi ölçüde katkıda bulunabilecek bu santrallerin kapatılması, kaynak yönetiminin kötü kullanılması olarak da görülmektedir. 2021 yılında 3. nolu santralin de kapatılması, bu noktada atılan ciddi adımları göstermektedir¹¹.

Tayvan, 18 Aralık 2021'de hâlâ inşaatı süren son nükleer santrallerin kullanımıyla ilgili; "4'üncü Nükleer Santralin ticari operasyonlar için devreye alınmasına katılıyor musunuz?" sorusuyla referanduma gitmiş¹², referandum sonucu, "Hayır" çıkmıştır. Bu sonuç, Tayvan'ın 2025 hedefleriyle paralellik göstermektedir. Tayvan'da ilk nükleer santral, 1970'lerde yaşanan petrol krizi

¹⁰ "臺灣有幾座核電廠？核電佔全臺總發購電量比例？臺灣適合核能發電嗎？", Greenpeace, 31 Mayıs 2021, <https://www.greenpeace.org/taiwan/update/25150/%E8%87%BA%E7%81%A3%E6%9C%89%E5%B9%BE%E5%BA%A7%E6%A0%B8%E9%9B%BB%E5%BB%A0%EF%BC%9F%E6%A0%B8%E9%9B%BB%E4%BD%94%E5%85%A8%E8%87%BA%E7%B8%BD%E7%99%BC%E8%B3%BC%E9%9B%BB%E9%87%8F%E6%AF%94%E4%BE%8B%E6%9C%89/>.

¹¹ "台電核三廠申請除役 原能會將啟動一年半審查", CNA, 2021, <https://www.cna.com.tw/news/firstnews/202107260301.aspx>

¹² "多數人不要核四！最終不同意票達 426 萬 遠超同意 45 萬票", 蘋果新聞網, 2021 年, 12 日, <https://tw.appledaily.com/politics/20211218/NONP6NJFSJEYPJUOBXE3RTD74M/>.

üzerine inşa edilmiş, günümüz fiyatları, 1970'lerden günümüze artan enerji ihtiyaçlarının artışı ve Tayvan'ın yaşadığı ekonomik büyüme yavaşlığı göz önüne alınca nükleer enerji, önemli bir hâl almıştır.

Tayvan, enerji sistemindeki kronik sorunlar nedeniyle zaman zaman elektrik kesintisi sorunuyla karşı karşıya kalmaktadır. Bu durum, Tayvan'da sosyal hayatı ve endüstriyi etkilemektedir. Tayvan, 2017 yılında en büyük elektrik kesintilerinden biriyle karşılaşmış, üç saati aşan bu kesinti, 151 şirketi toplamda 3 milyon dolarlık zarara uğratmıştır¹³. Bu türden kesintiler, hâlâ ara ara yaşanmakta olup, sosyal ve endüstriyel hayatı etkilemektedir. Chang Ting-shu (張廷掙), yakın zamandaki son kesintiyle ilgili resmî açıklamada, elektrik ihtiyacının geçmiş taleplere göre hesaplandığını ve kesinti yaşandığı gün, tüm zamanların en yüksek talebine yakın bir taleple karşılaştıklarını söylemiştir¹⁴. Bu ve benzeri kesintiler, enerjiye olan talebin arttığını ve alt yapı sisteminde yaşanmakta olan sıkıntıları göstermektedir.

Tayvan'nın Yeşil Enerji Politikaları

Tayvan, doğayı korumak için birçok ülkeye nazaran daha erken adım atmıştır. 1987 yılında Çevre Koruma İdaresi'ni (EPA) kuran Tayvan, doğayı koruma adına yapılan çalışmaları ve politikalarını yansıtan yıllık "Beyaz Ciltli Kitabı" yayınlamaktadır¹⁵. Bu bağlamda Tayvan, kendi ulusal '2050 Sıfır Karbon' politikasını ve BM'nin "Sürdürülebilir Kalkınma için 2030 Gündemi" ilanına yanıt olarak yeni bir "2030 Ulusal Çevre Koruma Planı" yayınlamıştır¹⁶. Bunlara ek olarak, 1990'lardan beri Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UNFCCC) tarafından belirlenen politikalara paralel enerji politikalarını geliştirmekte ve düzenli delegasyon göndermektedir¹⁷.

¹³ “高雄電廠發生故障，台灣多地大停電”，紐約時報，14 Mayıs 2021, <https://cn.nytimes.com/asia-pacific/20210514/taiwan-blackout-power-outage/zh-hant/>

¹⁴ “Second power outage hits Taiwan”, Taipei Times, 18 Mayıs 2021, <https://www.taipeitimes.com/News/front/archives/2021/05/18/2003757590>.

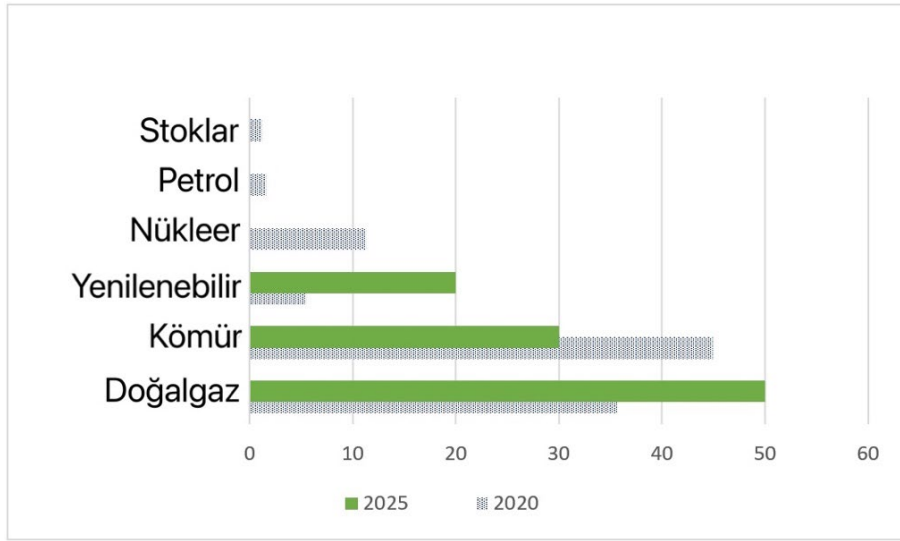
¹⁵ 本署簡介，行政院環境保護署，2021, <https://www.epa.gov.tw/Page/8FC0D10E3EF3C50E>.

¹⁶ Chien Te Fan, “Taiwan's Green Efforts”, 11 Kasım 2021, <https://taiwaninsight.org/2021/11/11/taiwans-green-efforts/>.

¹⁷ “我國結合公私部門共同參與「聯合國氣候變化綱要公約」第 26 屆締約方大會，展現台灣與國際社會共同對抗全球氣候危機及邁向 2050 年淨零排放的決心”，台灣外部，2021, https://www.mofa.gov.tw/News_Content.aspx?n=96&s=96824.

Tayvan, konuyla ilgili olarak, “Yenilenebilir Enerji Geliştirme Yasası’nı” 2009 yılında geçirmiştir. Bu kanun, yenilenebilir enerji kullanımını teşvik etmeyi, enerji çeşitlendirmesini teşvik etmeyi, çevre kalitesini iyileştirmeyi, ilgili sektörlerle yardımcı olmayı ve Tayvan’da sürdürülebilir kalkınmayı geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu kanun, on yıl sonra daha kapsamlı olacak şekilde güncellenmiş olup, yenilenebilir enerji kapsamında güneş enerjisi, biokütle enerjisi, jeotermal enerji, okyanus enerjisi, hidroelektrik, rüzgâr enerjisini kapsamaktadır¹⁸.

Duyurduğu son enerji politikasını göre Tayvan, 2025 yılına kadar kullandığı enerjiyi %50 doğalgaz, %30 kömür ve %20 yenilenebilir enerji olarak çeşitlendirmeyi hedeflemektedir. Bu hedeflere ulaşma yolunda gümrük vergileri yeniden düzenlemiş, güneş enerjisi ve rüzgâr enerjisine yatırımı arttırmak hedeflemiştir¹⁹.

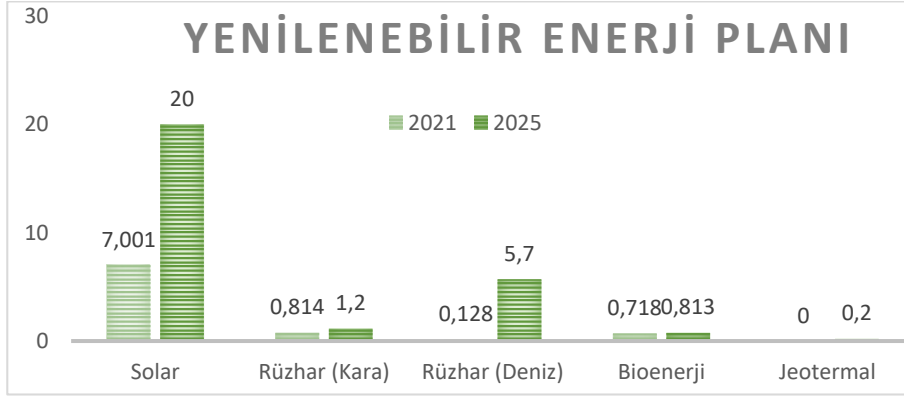


Tayvan Elektrik Üretimi 2020-2025 (%)²⁰

¹⁸ “再生能源發展條例”，經濟部，<https://law.moj.gov.tw/LawClass/LawAll.aspx?pcode=J0130032>.

¹⁹ “台灣邁向綠能家園的能源現況”，9 Mart 2020, Citizen of the Earth, Taiwan (CET), <https://www.cet-taiwan.org/node/3675>.

²⁰ “Taiwan’s Energy Security: Liquefied Natural Gas, Renewables, and the EU”, EIAS, 16 Haziran 2021, <https://eias.org/op-ed/taiwans-energy-security-liquefied-natural-gas-renewables-and-the-eu/>.



Yenilenebilir Enerji Planı²¹

Tayvan, aynı zamanda kamuyu enerji tüketimi konusunda bilinçlendirmek için 2017 yılında Elektrik Kanu'nu değiştirmiştir. Kullanıcıların bilinçlenmesi adına, kullandıkları enerjinin ne kadarıyla 'karbon ayak izi' bıraktıkları hakkında bilgi vermekte ve kullanıcıları bilgilendirmektedir.

Yönetim, Yuan'ın ²² 2025 hedefi doğrultusunda, Millî Yenilenebilir Enerji Sertifika Merkezini (TREC - 國家再生能源憑證中心) kurmuş olup, bu merkez vasıtasıyla yatırımcılara yardımcı olmayı ve yönlendirmeyi hedeflenmektedir.

Tayvan, yenilenebilir enerji noktasında belli başlı avantajlara da sahiptir. 4C offshore tarafından yayınlanan, "Yirmi Üç Yıllık Ortalama Rüzgâr Hızı Gözlemi Raporu"na göre Tayvan, dünyanın en ideal yirmi rüzgâr bölgesinden on altısına sahip olup, bu bölgeler Tayvan Boğazı'nda yer almaktadır. Aynı zamanda Tayvan, kendi yerli offshore türbin gemisini (Yeşil Yeşimtaşı-Green Jade) üretmekle ilgili çalışmalara başlamıştır ²³. Tayvan, güneş enerjisi noktasından güneş enerjisinde panellerinden kullanılan hücrelerin üretiminde dünyada ikinci sırada gelmektedir²⁴.

²¹ "Energy Transition in Taiwan", Energypedia, https://energypedia.info/wiki/Energy_Transition_in_Taiwan#Divestment_from_Fossil_Fuel

²² Yuan: Yuanler, Tayvan yönetim sisteminde devlet yönetim teşkilat birimidir.

²³ "綠能戰情室 EP4》轉型拚綠金，台船打造第一艘本土建造離岸風電浮吊船 Green Jade", Business, Today, 7 Aralık 2021, <https://esg.business today.com.tw/media/video/90>

²⁴ "台灣海峽的綠金寶藏", GVM, 29 Ocak 2018, <https://www.gvm.com.tw/article/42527>

Tayvanlı şirketlerin hizmet verdiği Google, Apple gibi dünya devi şirketler, katıldıkları RE100²⁵ protokolü çerçevesinde 2030 yılı itibarıyla kullandıkları enerjinin tamamını yenilenebilir enerjiden elde etmeyi hedeflemektedir. Bu ve benzeri şirketlerle yoğun iş birliği olan Tayvanlı teknoloji şirketleri, bu hedefleri yakalamak için çalışmalar başlatmışlardır²⁶.

Tayvan'ın yenilenebilir enerji yatırımlarında karşı karşıya olduğu en büyük zorluk, adanın küçük, insanın çok olmasıdır. Bu noktada, rüzgâr ve güneş enerjisinden en fazla verim alınabilecek yer olan adanın batı yakası, aynı zamanda Tayvan nüfusunun yoğunluk gösterdiği yerdir. Hâlihazırda kurulan panel tarlaları, tarımsal alanı işgal etmekte ve toprağı verimsiz kılmaktadır. Gıda bakımından da dışa bağımlı olan Tayvan için tarımsal arazileri de büyük önem arz etmektedir. Diğer taraftan, evlerin teras katları bir seçenek olarak birçok ülkede kullanılsa da Tayvan hukuki olarak henüz hazır olmadığı için ev çatılarının kullanımında, bireysel kullanıcılar hukuki engelle karşılaşmaktadır. Tayvan, güneş enerji alanında yer sıkıntısından ötürü deniz üzerine paneller kurarak bu sorunu şimdilik çözmüştür. Diğer taraftan, yatırımların sosyal hayatı etkileme istimali vardır. Örneğin, rüzgâr türbinlerinin çıkardığı sesler, belli yerlerde protesto edilmiştir²⁷. Finansal açıdan, yenilenebilir enerjinin diğer enerji kaynaklarına göre daha pahalı olması, farklı bir zorluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan, yenilenebilir enerjinin gelişimi, ekonomik göstergelere bağlı olarak gerçekleşecektir.

SONUÇ

Tayvan, enerji bakımından neredeyse tamamen ithal enerjiye bağlı olduğu için enerji güvenliği risk altındadır. Bu bağlamda Tayvan, yenilenebilir enerjiye büyük oranda yatırım yapmakta, belli başlı hedefler ve politikalar takip etmektedir. Bu adımların, enerji tüketiminin Tayvan'da sosyal yaşam ve sanayiye etkilememesi için geleneksel yöntemler üzerindeki baskıyı azaltması beklenmektedir. Her ne kadar mevcut hükümet yenilenebilir enerjiyi nükleer enerjiye alternatif olarak sunsa da Tayvan, enerji kaynaklarını çeşitlendirmeli ama bu değişimi mevcut sistemi etkilemeden yapmalıdır.

²⁵ RE100, %100 yenilenebilir elektriğe kendini adanmış yüzlerce büyük işletmeyi bir araya getiren küresel kurumsal yenilenebilir enerji girişimidir.

²⁶ "RE100 Members", <https://www.there100.org/re100-members>

²⁷ 杜紫軍（台灣區電機電子工業同業公會會策顧問），什麼是能源安全、國際能源發展趨勢、台灣能源供應情勢、發展再生能源的機會、2025 電力結構最適配比, National Taiwan University, 2019/06/06, <http://speech.ntu.edu.tw/ntuspeech/Video/id-2875>.

Tayvan’ın ulusal “2050 Sıfır Karbon Politikası”nı gerçekleştirmesi, mevcut üretim ve tüketim verileriyle tamamlanması noktasında zorluklarla karşılaşması muhtemeldir. Yenilenebilir enerji konusunda takip edilen politikalar, Tayvan’ı bölgede rol model hâline getirmektedir. Bu durum, Tayvan’ın uzun vadede elde edeceği başarıya paralel olarak tecrübe, ürün ve hizmet ihraç etmesinin önünü açacaktır. Güneş enerjisi bağlamında bahsedildiği üzere, küresel bir oyuncu hâline gelen Tayvan, “Yeni Güneye Doğru Politikası” kapsamında vrecilik konusunda bölge ülkelerine rol model olabilir. Tayvan, bu politika kapsamında geçmişte de bölge ülkelerinde birçok kalkınma projesine destek vermiş olup, yenilebilir enerjinin uzun vadede bunlardan biri olma potansiyeli çok yüksektir. Özetle, yenilenebilir enerjinin geleneksel yöntemlere alternatif olarak sistemde yer edinmesi mümkün gözükmemekle beraber, mevcut enerji sistemini desteklemek bakımından önemli bir rol oynayacağı aşıkrdır.

KAYNAKÇA

İngilizce Kaynaklar

- Daniel Yergin, “Ensuring Energy Security”, Foreign Affairs, March 2016, <https://www.foreignaffairs.com/articles/2006-03-01/ensuring-energy-security>.
- “A Quest for Energy Security In the 21st Century”, Asia Pacific Energy Research Center, 2007, https://aperc.or.jp/file/2010/9/26/APERC_2007_A_Quest_for_Energy_Security.pdf.
- “Primary energy consumption worldwide in 2020, by country”, Statista, <https://www.statista.com/statistics/263455/primary-energy-consumption-of-selected-countries/>.
- Ahmet Faruk ISIK, “Chinese example in the context of energy security” Daily Sabah, 24 Kasım 2021, <https://www.dailysabah.com/opinion/op-ed/chinese-example-in-the-context-of-energy-security>.
- “Taiwan’s Energy”, Ministry of Economic Affairs Bureau of Energy, 2021, https://www.moeaboe.gov.tw/ECW/english/web_book/WebReports.aspx?book=Q_EN&menu_id=1544.
- “Piracy Southeast Asia – Malacca Strait”, Time, <https://time.com/piracy-southeast-asia-malacca-strait/>.
- “Second power outage hits Taiwan”, Taipei Times, 18 Mayıs 2021, <https://www.taipeitimes.com/News/front/archives/2021/05/18/2003757590>.
- Chien Te Fan, “Taiwan’s Green Efforts”, 11 Kasım 2021, <https://taiwaninsight.org/2021/11/11/taiwans-green-efforts/>.
- “Taiwan’s Energy Security: Liquefied Natural Gas, Renewables, and the EU”, EIAS, 16 Haziran 2021, <https://eias.org/op-ed/taiwans-energy-security-liquefied-natural-gas-renewables-and-the-eu/>.
- “Energy Transition in Taiwan”, Energypedia, https://energypedia.info/wiki/Energy_Transition_in_Taiwan#Divestment_from_Fossil_Fuel
- “RE100 Members”, <https://www.there100.org/re100-members>

Çince Kaynaklar

- “蔡英文，「去核電」方針真的可行嗎”，Nikkei, 2016/12/05, <https://zh.cn.nikkei.com/industry/ienvironment/22585-2016-12-05-05-00-04.html>.
- “油輪阿曼灣疑中魚雷 全員獲救 布蘭特期油飆近 5%”，香港經濟日報, <https://inews.hket.com/article/2375775/>.
- “核能四廠”，Taiwan Atomic Energy Council, 25 Aralık 2020, https://www.aec.gov.tw/%E6%A0%B8%E8%83%BD%E7%AE%A1%E5%88%B6/%E6%A0%B8%E8%83%BD%E9%9B%BB%E5%BB%A0%E5%9F%BA%E6%9C%AC%E8%B3%87%E6%96%99/%E6%A0%B8%E8%83%BD%E5%9B%9B%E5%BB%A0--3_19_287.html.

“臺灣有幾座核電廠？核電佔全臺總發購電量比例？臺灣適合核能發電嗎？”，Greenpeace, 31 Mayis 2021, <https://www.greenpeace.org/taiwan/update/25150/%E8%87%BA%E7%81%A3%E6%9C%89%E5%B9%BE%E5%BA%A7%E6%A0%B8%E9%9B%BB%E5%BB%A0%EF%BC%9F%E6%A0%B8%E9%9B%BB%E4%BD%94%E5%85%A8%E8%87%BA%E7%B8%BD%E7%99%BC%E8%B3%BC%E9%9B%BB%E9%87%8F%E6%AF%94%E4%BE%8B%E6%9C%89/>.

“台電核三廠申請除役 原能會將啟動一年半審查”，CNA, 2021, <https://www.cna.com.tw/news/firstnews/202107260301.aspx>

2“多數人不要核四！最終不同意票達 426 萬 遠超同意 45 萬票”，蘋果新聞網，2021 年，12 日，<https://tw.appledaily.com/politics/20211218/NONP6NJFSJEYPJUOBXE3RTD74M/>.

“高雄電廠發生故障，台灣多地大停電”，紐約時報，14 Mayis 2021, <https://cn.nytimes.com/asia-pacific/20210514/taiwan-blackout-power-outage/zh-hant/>

1 本署簡介，行政院環境保護署，2021, <https://www.epa.gov.tw/Page/8FC0D10E3EF3C50E>.

1“我國結合公私部門共同參與「聯合國氣候變化綱要公約」第 26 屆締約方大會，展現台灣與國際社會共同對抗全球氣候危機及邁向 2050 年淨零排放的決心”，台灣外部，2021, https://www.mofa.gov.tw/News_Content.aspx?n=96&s=96824.

1 “再生能源發展條例”，經濟部，<https://law.moj.gov.tw/LawClass/LawAll.aspx?pcode=J0130032>.

1“台灣邁向綠能家園的能源現況”，9 Mart 2020, Citizen of the Earth, Taiwan (CET), <https://www.cet-taiwan.org/node/3675>.

“綠能戰情室 EP4》轉型拚綠金，台船打造第一艘本土建造離岸風電浮吊船 Green Jade”，Business, Today, 7 Aralık 2021, <https://esg.businesstoday.com.tw/media/video/90>

“台灣海峽的綠金寶藏”，GVM, 29 Ocak 2018, <https://www.gvm.com.tw/article/42527>

杜紫軍（台灣區電機電子工業同業公會會策顧問），什麼是能源安全、國際能源發展趨勢、台灣能源供應情勢、發展再生能源的機會、2025 電力結構最適配比，National Taiwan University, 2019/06/06, <http://speech.ntu.edu.tw/ntuspeech/Video/id-2875>.

GÖLGEDE KALAN KRİZ: İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ KARŞISINDA TAYVAN

*Harun Talha AYANOĞLU**

Uluslararası ilişkiler literatüründe Tayvan, komşusu Çin ile yaşadığı gerginlikler ve ABD-Çin hegemonya mücadelesinin fay hatlarından en önemlisi olması itibarıyla anılır. Bu nedenle, Tayvan özelinde, iklim değişikliği gibi geleneksel olmayan güvenlik konuları, geleneksel güvenlik konularının gölgesinde kalır. Ancak 2020 yılında yaşamaya başladığımız Covid-19 salgınında gözlemlediğimiz gibi, geleneksel olmayan güvenlik tehditleri ekonomik, sosyal ve politik açıdan çok boyutlu ve oldukça riskli sonuçlar doğurabilmektedir. Bir sağlık krizi olarak başlayan Covid-19, dünyanın istisnasız her ülkesinde birçok sektörü iflasın eşiğine sürüklemiş, milyonlarca kişiyi işsiz bırakmış ve hükümetlerin böylesi bir krizde halklarına yeterli desteği sağlayamadığı birçok ülkede devlet ve vatandaşların arasında olduğu varsayılan toplum sözleşmelerini yıpratmış ve etkileri çok daha uzun sürecek sosyo-politik krizlere yol açmıştır. Dolayısıyla iklim değişikliği de bu açıdan değerlendirildiğinde, durumun ciddiyeti kavranacaktır. Öte yandan, iklim değişikliği ve siyasal istikrar ile ilgili yapılan çalışmaların çok büyük bir kısmı Sahra Altı Afrika'nın az gelişmiş ülkelerine odaklanmış olsa da IPCC'nin¹ 6. raporuna göre, iklim değişikliği bir kriz olarak artık dünyanın her yerinde hissedilmektedir. Basit bir Google aramasında iklim değişikliği, kurumuş göller, eriyen buzullar ve üzgün kutup ayılarıyla gösterilir ve hiç şüphe yok ki göller kurumakta, buzullar erimekte ve kutup ayıları üzülmeye devam etmektedir. Fakat bu bakış, iklim değişikliğinin uzaklarda yaşanan ve daha uzunca bir süre bize uğramayacak olan bir mesele olarak algılanmasına yol açar. Ancak Covid-19 salgını, 2020 ve 2021 yıllarında yaşanan olağandışı iklim olayları ve uzman raporları da gösteriyor ki iklim değişikliği artık salt *Küresel Güney*'in meselesi değil, aksine gelişmiş ve gelişmekte olan tüm

* *National Chengchi University, Asya-Pasifik Çalışmaları Doktora Adayı; Taiwan Center for Security Studies, Araştırma Asistanı.*

¹ Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli.

Ülkelerin meselesidir. Bunun yanı sıra iklim değişikliği, biyosfer üzerinde tamiri mümkün olmayan hasarlara ek olarak yerel, bölgesel ve küresel tüm sosyo-politik ve ekonomik sistemlerin de istikrarlarını bozmaktadır. Özetle bu makale, iklim değişikliği bağlamında bir ada ülkesi olarak Tayvan'nın bugünü ve yarınını, 2021 yılında yaşanan ve küresel ip krizini dahi körükleyen kuraklık ekseninde tartışacaktır.

Küresel İklım Krizi

İnsanlık, 21. yüzyıl ile gezegenin yüzeyinde kalıcı ve derin izler bırakabilecek küresel bir güce eriştiğimiz ağ olan antroposene de girmiştir (Scheffran 2016). 2020 yılı, ortak medeniyetimizin ürünlerinin toplam kütlesinin, gezegendeki toplam biyokütleyi geçtiği yıl olarak antroposende önemli dönüm noktalarından birini teşkil etmektedir. Antroposen, iklim değişikliği, tarım arazilerinin bozulması, biyoçeşitliliğin azalması ve doğal kaynak kıtlığı gibi birden çok meseleyle ilişkildir. Ancak bunların arasında iklim değişikliği hem doğrudan hem de dolaylı etkileriyle diğerlerinin arasından sıyrılmaktadır.

2020 yılı, iklim değişikliği konusunda alarmların çaldığını ve artık iklim değişikliğinin uzak gelecekte yaşanacak bir mesele olmadığının hatırlatıcısı olmuştur. Bu hususta, BM Genel Sekreteri Guterres'in "Covid ve iklim, bizi eşiğe getirdi" ifadesi de artık geri dönüşün olmadığı gerçeğini hatırlatması açısından önem arzetmektedir (Guterres 2020). Stephen Walt, 2019 yılında Foreign Policy'deki *Be Afraid of the World, Be Very Afraid* başlıklı analizinde, iyileşmek bir yana daha da kötüye giden beş küresel krizden bahsederken, uzun yıllardır varlığı reddedilen iklim değişikliğini ilk sıraya yerleştirmiş ve BM İklım Değişikliği Paneli tarafından hazırlanan projeksiyonlara dayanarak önümüzdeki 20 yılda iklim değişikliğinin maliyeti 54 trilyon USD olacağının altını çizmiştir (Walt 2019).

Küresel ısınmaya neden olan ve ısı tutucu bir gaz olan CO₂'nin atmosferdeki seviyesi, son yüzyıla kadar geçen "500.000 yıl boyunca, biyosfere bir tehdit oluşturmayacak düzeyde" kalmıştır (Dalby 2014: 7). 2005 yılında 380 ppm seviyesine ulaşıp son 650.000 yılın rekorunu kıran CO₂ miktarı, "2021 yılında 419 ppm seviyesine ulaşarak her yıl yeni bir rekor" kırmaktadır (IPCC 2021: 5). CO₂ gibi sera gazlarının emisyonundaki söz konusu artışın çok önemli bir kısmı, artan nüfus, enerji ihtiyaı ve gelişen teknolojiye paralel olarak son 60 yılda gerçekleştirilmiştir. Uzmanlar, eğer en

kötü durum senaryosu yaşanır, 419 ppm olan CO₂ seviyesinin yüzyılın sonunda 800 ppm'e ulaşacağından eminler (Lindsey 2021). Yıllık antroposenik sera gazı emisyonunun %23'lük kısmı okyanuslar tarafından soğurulmaktadır. Bu gazların atmosferdeki miktarındaki artış, okyanusların pH dengesini bozacak ve sera gazlarının daha az soğurulmasına yol açacaktır. Asidik yönde bozulan pH dengesinin, okyanuslardaki ekosisteme vereceği zarara ek olarak, atmosferik sera gazı seviyesinin de kontrolünün de zorlaşacağı öngörülmektedir (WMO 2021).

Gezegenin yüzey sıcaklığı sanayi devriminden bu yana katlanarak artan sera gazı emisyonu nedeniyle 1,18 derece yükselmiş ve bu artışın büyük kısmı son 40 yılda yaşanmıştır (NASA 2017). La Nina² yaşanmasına rağmen 2020 yılı, Amerikan Ulusal Okyanus ve Atmosfer Dairesi'nin 141 yıllık kayıtlarına göre gözlenen en sıcak ikinci yıl olarak belirlenmiştir. Kaydedilen en sıcak 10 yıl 2005'ten bu yana yaşanırken, bu 10 yılın 7'si ise 2014'ten sonra gözlemlenmiştir (Lindsey&Dahlman 2021). Sera gazları, 2020 yılında yaşanan olağandışı sıcaklıkların başlıca sorumlusu olarak görülmektedir. Özellikle Avustralya ve ABD'de ülke tarihinin en büyük orman yangınlarından birine de yine bu olağandışı sıcaklıklar yol açmıştır (L. A. Times 2021). Sıcaklıklarda görülen aşırı artışların en dramatik etkisi belki de Arktik'te gözlemlenmiştir. Doğu Sibirya'da Haziran 2020'de sıcaklık 38 derece olarak ölçülmüş ve bu durum Arktik buzulunun donmasını iki ay kadar geciktirmiştir (WMO 2020). Bu örnekler, doğa karşısındaki tüm zayıflığına rağmen insanlığın karbon emisyonu ile iklimi nasıl değiştirdiğini göstermektedir. Söz konusu iklim değişikliği küresel ısınmayla vücut bulmakta ve temelde iki önemli olaya neden olmaktadır: buzulların erimesi ve deniz seviyelerindeki artış.

1991 yılında Avusturya-İtalya sınırında bulunan Ötztal Alpleri'nde, 5.000 yıllık olduğu kesinleşen bir mumya keşfedilmiş ve adına da bulunduğu konuma atfen Ötzi Adamı denilmiştir. Avrupa kıtasında keşfedilmiş en eski doğal mumya olması nedeniyle Ötzi, antropologları heyecanlandırırken iklim bilimcileri ise ürkütmüştür. Zira Ötzi'nin keşfi, Alplerdeki buzulların son 5.000 yılın en düşük seviyesinde olduğuna işaret etmektedir (NSIDC 2019). Küresel ısınmayla birlikte artan yüzey sıcaklığı, hem kutuplarda hem de dağlardaki buzullarda önemli ölçüde gerilemeye yol açmıştır. 1993 ve 2017

² Pasifik Okyanusu üzerinde periyodik olarak yaşanan ve okyanus yüzey sıcaklığının düşmesine yol açan iklim olayı.

yılları arasında Antarktika’da yılda 148 milyar ton, Grönland’da 279 milyar ton buzul erimesi yaşanmıştır (Velicogna, et al. 2020). 1980’lerin ortasından itibaren Arktik yüzey sıcaklığı, küresel ortalama sıcaklıktan en az iki kat daha hızlı yükselmiş, bu da kaçınılmaz olarak Arktik buzulunun 1980’den bugüne kütesinin yarısını kaybetmesine neden olmuştur (WMO 2021). Ayrıca oluşumu yüzyıllar süren karasal buzullar da küresel ısınmayla birlikte büyük oranda kütle kaybetmiştir. Verilere göre 1994 yılından bugüne, her yıl ortalama 400 milyar ton karasal buzul erimiştir (NASA 2021a). Buzulların önemli ölçüde erimesinin en önemli iki sonucundan ilki dünya üzerindeki tatlı su rezervlerinin giderek azalması, ikincisi ise eriyen buzul örtüsünün artık güneş ışınlarının daha azını uzaya geri yansıtacak olmasıdır. Bu da hali hazırda yükselen sıcaklığın daha da artmasına ve daha çok buzulun eriyerek küresel ısınma bağlamında bir kısır döngüye girmemize yol açacaktır. Buzulların erimesi, geçtiğimiz yüzyıldan bu yana deniz seviyelerini 20 cm kadar artırmıştır. Ancak deniz seviyelerindeki artışın tek nedeni buzulların erimesi değildir. Suyun kimyasal yapısı da termal genişlemeye³ ve deniz seviyesinin daha da yükselmesine yol açmaktadır. Küresel ortalama deniz seviyesindeki artış yılda 3.4 mm olarak artış eğilimini sürdürmektedir (NASA 2021b).

Küresel iklim değişikliği sıklıkla su kıtlığı ile anılmaktadır. Su kaynaklarında yaşanacak kıtlık, artan nüfusla beraber ele alındığında çok daha vahim bir tablo ile karşı karşıya kalmamıza sebep olmaktadır. BM projeksiyonlarına göre hali hazırda su kıtlığı yaşamayan hiçbir ülkenin bulunmadığı dünyamızda, 2040 yılı itibariyle suya olan küresel talep nüfusun da artmasıyla %50’den daha fazla artacak ve 2050 itibariyle 5,5 milyar insan suya erişim konusunda zorluk yaşayacaktır (UN 2021). Sıcaklığın, özellikle yaz mevsimlerindeki artışı, yalnızca hava sıcaklığını artırmakla kalmayıp topraktaki nemi azaltarak sıcak hava dalgalarının sayısını artıracaktır (NASA 2021c). Öte yandan fırtına, tayfun ve kasırgaların şiddeti ve sıklığı da iklim değişikliğinin ürünleri olarak ülkelerin gündemlerine girmiştir. Kimi bölgeler yağış azlığı ve beraberinde gelen uzun kuraklıklarla boğuşurken, kimi bölgeler sellerin yıkıcı etkileriyle mücadele etmek zorunda kalmaktadır.

İklim değişikliği, güvenlik çalışmalarında itibar görmüş ve geleneksel olmayan güvenlik tehditleri kapsamında incelenmeye başlanmıştır. Çoğu araştırmacı, iklim değişikliğini *risk artırıcı* faktör olarak kabul eder ve

³ Isınan suyun hacminin artması

ekonomik ve sosyopolitik kırılganlıkları fazla olan ülkelerin iklim değişikliğinden çok daha fazla etkileneceğinin altını çizerek. Bu noktada klasik güvenlik paradigmasının soruna cevap veremeyeceğini hatırlatmakta fayda vardır. Çünkü sorun, ulusların tek başına çözemeyeceği kadar karmaşık ve tek bir super gücün göğüsleyemeyeceği kadar büyüktür. Birçok bölgesel ve küresel sorunda eksikliğini hissettiğimiz küresel işbirliği, iklim değişikliğine karşı kullanılabilecek tek etkili silah durumundadır (Schröder 2020).

İklim Değişirken: Tayvan

İklim değişikliği hiç şüphesiz her ülkeyi farklı şekillerde etkilemektedir. Bunun nedeni farklı ülkelerin farklı coğrafi şartlarıdır. Kimi ülkeler kuraklıktan etkilenirken kimileri anomalik yağışlar nedeniyle sellerle boğuşmaktadır. Yine benzer şekilde deniz seviyelerindeki yaşanacak yükselme, kıyılarda yaşayan yüz milyonlarca insanı daha güvenli bölgelere göçe zorlayacaktır. Dolayısıyla bazı ülkelerin iklim değişikliği karşısındaki kırılganlıkları çok daha fazladır. Örneğin ada ülkeleri, nüfusunun büyük kısmı kıyılarda veya deniz seviyesine yakın yerlerde yaşayan ülkeler deniz seviyelerindeki yükselmeler ve olağandışı iklim olaylarını diğer ülkelere kıyasla çok daha şiddetli yaşamaktadır. Bu nedenle 23 milyonluk nüfusunun çok büyük bir kısmını adanın doğusundaki kıyılarda yaşadığı Tayvan, iklim değişikliği konusunda ele alınması gereken ülkelerin başında gelmektedir. Bunun başlıca sebeplerinden ikisi, ülkenin 776 milyar dolar olması beklenen 2021 yılı GSMH'sıyla (Taiwan.gov.tw 2021) en büyük 20 ekonomi arasında olması (National Statistics 2021) ve özellikle kritik yüksek teknoloji ürünlerini üretmesidir. Dolayısıyla küresel ekonominin ve tedarik zincirinin ayrılmaz bir parçası olan Tayvan'da yaşanacak iklim kaynaklı bir kriz, diğer milletleri de en az Tayvanlılar kadar etkileyecektir.

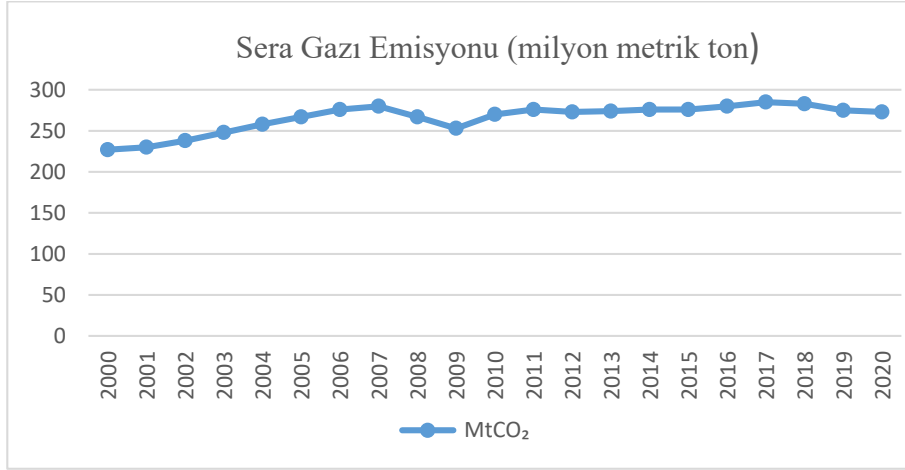
Petrol ürünleri, kimyasallar, metaller, yüksek teknoloji ürünü yarı iletkenler ve diğer elektronik parçaların ortak özelliklerinden biri, Tayvan endüstrisinin başlıca ürünleri olmalarıdır (National Statistics 2021b). Bir diğer ortak özellikleri ise üretimlerinde oldukça yoğun enerji tüketimi gerektirmeleridir. Bu da ülkenin, enerji güvenliği konusunu gündeme getirmektedir. Resmi veriler, Tayvan'da yerli ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımında oldukça geride kaldığını göstermektedir. İhtiyaç duyduğu enerjinin yalnızca %2,21'ini yerli kaynaklarıyla üretebilen Tayvan, enerji ihtiyacının %91,34'lük kısmını kömür, petrol ve doğal gaz gibi sera gazı

emisyonu yüksek fosil yakıtlardan karşılamaktadır. Petrolün payı 2000 yılından bu yana küçük bir miktar gerilemiş olsa da, kömür uzun yıllardır %30 civarında seyreden payını korumuştur. Nükleer enerjide ise özellikle 2013'ten günümüze hem toplam enerji içindeki yüzdelik payında hem de üretilen enerji miktarında bir azalma yaşanmıştır (BOE 2021: 28-29).

Bir diğer deyişle, enerji kaynaklarındaki yüksek oranda dışa bağımlılık, Tayvan ekonomisini küresel enerji fiyatlarındaki dalgalanmalara karşı kırılgan hale getirirken, fosil yakıtlara olan bağımlılık ise önemli bir çevresel maliyet doğurmaktadır. Ülkenin karbon-yoğun endüstrisi de bu bağlamda düşünüldüğünde, Tayvan kişi başı sera gazı emisyonunda Hint-Pasifik bölgesinde oldukça üst sıralara yerleşmektedir. 2019 yılı itibariyle küresel yıllık karbon emisyonu içinde %0,72'lik paya sahip olan Tayvan, Brunei, Avustralya, Güney Kore ve Rusya'nın ardından, kişi başına yıllık 11,05 ton ile en çok karbon salını yapan 5. ülkedir (Our World in Data 2020).

Tayvan 1960 ve 2021 yılları arasında GSMH'sını 340 kat büyütürken, karbon emisyonunu neredeyse 23 kat artırmıştır (National Statistics 2021a). Aynı yıllarda, Avrupa Birliği'ndeki başka gelişmiş ekonomilerin GSMH'larını büyütürken karbon emisyonlarını kısılabildiği göze çarpmaktadır. Doğu Asya içinde bir kıyas yapmamız gerekirse, 1960 ve 2020 yılları arasında karbon emisyonunu 46 kat artıran Güney Kore'nin ardından Tayvan 23 kat artışla, Hong Kong, Çin ve Japonya'nın önüne geçmiştir (Global Carbon Atlas, 2021). Bu açıdan Tayvan'ın ekonomik büyümesinin çevresel maliyeti oldukça yüksektir. Öte yandan ülkenin değişmekte olan demografik, ekonomik ve endüstriyel yapısı nedeniyle EPA⁴, 2016 ve 2030 yılları arasında enerjideki talep artışının %1.8'den %0.3'e ve elektriğe olan talepteki artışın ise %2,4'ten %1,1'e gerileyeceğini hesaplamıştır (Taiwan Today 2015). Nitekim 2010'da 270 milyon metrik ton olan CO2 emisyonunun 2020'de sadece 273 milyon metrik tona yükselmiş olması da EPA'nın projeksiyonlarının tutarlı olduğunu göstermektedir.

⁴ Environmental Protection Agency-Çevre Koruma İdaresi



Kaynak: EPA (Çevre Koruma İdaresi); Global Carbon Atlas

2021 Kuraklığı

Tayvan Bilim ve Teknoloji Bakanlığı'nın öncülüğünde yürütülen TCCIP⁵ verilerine göre iklim değişikliğinden hali hazırda etkilenmiş ve gelecekte de ciddi şekilde etkilenecek ülkelerin başında Tayvan gelmektedir (TCCIP 2020). Adadaki ortalama sıcaklık, 1952 ve 2020 yılları arasında sürekli artmış ve mevsimler değişmiştir. Örneğin başkent Taipei'de 1952'de 22.4 derece olarak ölçülen ortalama sıcaklık, 2020 yılında 24,2 dereceye yükselmiştir (ROC 2021). Öte yandan 1957-2006 yılları arasında adada yaşanan yaz mevsimleri 27,8 gün uzamış, kışlar ise 29,7 gün kısalmıştır. Uzmanlar, sera gazı emisyonunda ciddi bir kesinti yapılmaması halinde, 2060 yılında kış mevsiminin Tayvan'da hiç yaşanmama ihtimalinin oldukça yüksek olduğunu belirtmektedirler (Taiwan News 2021). Ortalama sıcaklıklardaki artışa ek olarak adadaki yağışlarda da anomaliler görülmeye başlamıştır. Yıllık ortalama 2,502 mm yağış alan ülkede, yağış miktarı sabit kalmasına rağmen sellere yol açabilecek aşırı yağışlı günlerin sayısında artış yaşanırken, hafif yağışlı günlerin sayısında ciddi bir düşüş gözlemlenmektedir (WRA 2021).

Azalan yağışlı günlerin ve artan sıcaklıkların kaçınılmaz sonucu olan kuraklıklar, diğer birçok ülke gibi Tayvan'ı da vurmaktadır. Nitekim normal şartlarda yılda ortalama 3,6 kez tayfun yaşayan adada, tayfunsuz geçen 2019

⁵ Taiwan Climate Change Projection Information and Adaptation Knowledge Platform

ve 2020 yılları, 2021 yılının Şubat ve Mayıs ayları arasında adanın orta ve güney kesimlerini ciddi şekilde etkileyen bir kuraklıkla neticelenmiştir. Başkan Tsai Ing-Wen, “ülkenin son 56 yılda yaşadığı en ciddi su krizi ile karşı karşıya olduğunun” altını çizerek ulusal seviyede su krizine dikkat çekmiştir (Taiwan News 2021b). Kuraklık süresince WRA⁶, açıklamalarında göl ve barajlardaki su miktarlarının endişe verici seviyelere düştüğünü belirtmiştir. Mart ayının başındaki açıklamada, kuraklığın etkili olduğu orta ve güney bölgelerinde bulunan altı baraj ve gölün dördünde su seviyelerinin %15’in altında ve kalan ikisinde de %20 civarında olduğu vurgulanmıştır. Su seviyelerinde bundan sonra yaşanacak beş metrelik düşüşün, hidroelektrik santrallerinin operasyonlarını sekteye uğratacağı yine aynı açıklamalarda hatırlatılmıştır (Focus Taiwan 2021). Göl ve baraj su seviyelerindeki düşüş, belki de en dramatik şekilde gözde turizm merkezlerinden olan Sun Moon Lake’te gözlemlendi. Onlarca metre çekilen suların açıkta bıraktığı ve sıcaktan çatlayan göl tabanında uzun yıllar önce batmış teknelerin görüntüsü medyada büyük yankı buldu.

WRA, mart ayında bulut tohumlama yöntemiyle baraj ve göller üzerinde 16.6 milyon tonluk bir yağış hedeflediğini duyurdu (Taipei Times 2021). Ancak söz konusu yapay yağışlar için havanın bulutlu ve görece soğuk olması şartı, su krizinin kesin çözümünün bulut tohumlama olmadığını da göstermiş ve halk ilahi yardıma başvurdu. 7 Mart 2021 tarihinde, Taichung kentindeki Dajia Jenn Lann Tapınağı (大甲鎮瀾宮), Sulama İdaresi yetkilileri ve 2000’den fazla insanın, Deniz Tanrıçası Mazu’ya yağmur için dua ettiği etkinliği ev sahipliği yaptı (Focus Taiwan 2021b).

Mayıs ayında gelen erik yağmurları sayesinde su sıkıntısı geçici olarak çözülen ülkede uzmanlar, iklim değişikliğinin yol açacağı kuraklıkların etkilerinin daha da artacağını düşünmektedirler. IPCC raporu da Asya-Pasifik bölgesindeki tayfunların hem güzergahlarının hem de şiddetlerinin değişmeye başladığını ve artık tayfunların güvenilir su kaynakları olmadığını vurgulamıştır (IPCC 2021: 11). Öte yandan kredi derecelendirme kuruluşu Fitch, Tayvan’daki kuraklık konusunda yaptığı açıklamada, su kıtlığı ve yağışlardaki anomalinin finansal yapı üzerinde oluşturacağı riskleri değerlendirmiş ve gelecekte daha da şiddetlenmesi beklenen kuraklıklar konusunda karar alıcıları uyarmıştır. Ayrıca kuraklığın etkili olduğu aylarda

⁶ Water Resources Agency-Su Kaynakları İdaresi

konutlarda haftalık su kesintileri uygulanması ve sektörler arası su paylaşımında endüstrinin su talebinin, tarımdan kısarak sağlanmasının, gelecek kuraklıklarda ciddi sosyo-politik krizlere yol açacağına altı çizilmiştir (Fitch Ratings 2021).

2019 ve 2020’de gelmeyen tayfunların yol açtığı su kriziyle durumun ciddiyetini kavrayan Tayvanlı karar alıcılar su talebini karşılamak için tayfunlar dışında yeni yollar aramaya başlamıştır. Altyapı yatırımlarıyla ülkedeki baraj kapasiteleri ve deniz suyu arıtma tesislerinin sayısının artırılması hedeflenmiştir. Ancak deniz suyu arıtma tesislerinin çoğu ülkenin uzak adalarındaki su ihtiyacını karşılamak için inşa edilmiştir. Ayrıca bu tesislerin kapasitesi de henüz istenen düzeye oldukça uzaktır. Örneğin Hsinchu kentinin sanayi bölgesinde yeni kurulan arıtma tesisi günde 13.000 ton suyu arıtmaktadır. Kentteki teknoparkta üretimlerine devam eden endüstri tesislerinin günlük 170.000 tonluk su tüketimi yanında bu tesisin kapasitesi oldukça yetersiz kalmaktadır (BBC 2021a). Buna ek olarak eskiyen su şebekeleri de önemli miktar suyun kaybedilmesine yol açmaktadır. Hükümetin, su şebekelerini yenilemek için yürüttüğü projelerle 2010 yılında %22 olan kayıp oranının 2020 itibarıyla %13’e gerilediği görülmüştür (Fitch Ratings 2021). Yine hükümet, önümüzdeki on yıl için hem su şebekelerini yenilemeye devam etmek hem de arıtma tesisleri ve depolama kapasitelerini artırmak için 5,65 milyar dolarlık bir bütçe ayırma planını duyurmuştur (Taiwan News 2021c).

Küresel Çip Krizi

İklim değişikliğinin etkilerini, çok büyük ihtimalle post-apokaliptik filmlerdeki gibi dondurucu soğuklar, metrelerce yükselen deniz suları veya insanlığı yerin altında yaşamaya mahkûm edecek sıcaklık artışlarıyla görmeyeceğiz. Kaçınılmaz olarak gıda ve su güvenliğinde yaşanacak sorunlara ilaveten, modern dünyanın felaketini, yine modern dünyanın ürünleri üzerinden gözlemlemek daha olasıdır. Bu nedenle hali hazırda içinde bulunduğumuz çip krizini, iklim değişikliğinin modern dünyadaki etkilerini okumak için referans alabiliriz.

Yarı iletkenler, günümüzde kullanılan hemen her elektronik ürünün üretim sürecinin en önemli parçasıdır. Bu nedenle de yarı iletken üretim teknolojisine sahip olan ülkeler, aynı zamanda oldukça stratejik bir gücü de ellerinde tutumaktadırlar. TSMC, UMC, PSMC ve VIS gibi firmalar küresel

yarı iletken pazarının %63'üne sahip olarak, bu stratejik gücün önemli bir kısmını Tayvan'ın kontrolünde tutmaktadırlar. Tayvan'lı üreticilerin küresel pazardaki en yakın iki rakibi olan Güney Koreli Samsung ve DB HiTek'in pazar payı %18'de kalmaktadır. Çinli SMIC ve HHGrace ise pazarın sadece %6'sını teşkil etmektedir (CNBC 2021a). Ayrıca TSMC'nin 2022 yılı itibarıyla 3 nanometrelik yeni jenerasyon mikroçip üretimine geçeceğini ilan etmesi, pazar payını daha da artıracağını işareti olarak görülmektedir (SCMP 2021). İki Doğu Asya ülkesi olan Tayvan ve Güney Kore'nin bu denli stratejik bir gücün %81'ine sahip olması, konuyu jeopolitik ekseninde de ele almayı gerekli kılmaktadır. Öyle ki bölgede yaşanacak ve bu iki ülkeyi etkileyecek herhangi bir siyasi, askeri veya çevresel krizin, küresel tedarik zincirini tamiri mümkün olmayacak şekilde bozması kaçınılmaz olacaktır (Kelion 2021).

Covid-19 salgınının ve beraberinde gelen kapanmaların ilk aşamada küresel ekonomiyi küçülteceği tahminleri yapılsa da, salgının beklenenden uzun sürmesi, durumun yeni normal olarak benimsenerek küresel ekonominin V şeklinde bir toparlanmaya girmesini sağlamıştır (CNBC 2021a). Salgının kontrol altına alınması için dünya çapında uygulanan karantinalar ve milyonlarca beyaz yakalının home office düzenine geçmesi, akıllı telefon, bilgisayar, tablet, TV ve oyun konsolu gibi çiplerin yoğun şekilde kullanıldığı ürünlere olan talebi de önemli ölçüde artırmıştır. Ayrıca küresel salgınla birlikte dip yapan otomotiv endüstrisi, 2020'nin üçüncü çeyreğinde beklenenden hızlı toparlanarak yarı iletken endüstrisi üzerindeki stresin daha da artmasına yol açmıştır (CNBC 2021b). Zira otomotiv sektöründe teknolojinin ilerlemesine paralel olarak çok daha fazla sayıda çip kullanılmaya başlanmıştır. Modellerine bağlı olmakla birlikte içten yanmalı motorlu araçlarda 50 ila 1.000 arasında çip kullanılırken hibrit veya yüzde yüz elektrikli araçlarda bu sayının 10 katına kadar çip kullanılmaktadır (Holder 2021). Dolayısıyla elektrikli araçlara olan talebin artışı yarı iletken endüstrisi üzerindeki talep baskısının daha da artmasına yol açmıştır. Yine son yıllarda popüler hale gelen kripto para madenciliği ve 5G altyapısı için gerekli donanımsal bileşenlere olan yüksek talep, çip krizini derinleştirmiştir. Tüm bunlar düşünüldüğünde, uzmanlar çip krizinin 2023 yılında da süreceğini öngörmektedir (CNBC 2021b).

Küresel çip krizinin önemli nedenlerinden biri olmasına rağmen ihmal edilen veya üzerinde çok durulmayan bir diğer faktör de iklim olaylarıdır. Pazardaki en büyük paya sahip olan Tayvan'ın yaşadığı kuraklığa ek olarak

Samsung ve NXP'nin Teksas'taki tesislerinde şiddetli kasırgaların yol açtığı elektrik kesintileri nedeniyle Şubat 2021'de üretimin durması küresel krizi derinleştirmiştir (BBC 2021b). Tayvan'daki kuraklık, yarı iletken üretiminin belirli aşamasında ihtiyaç duyulan çok yüksek miktardaki ultra saf suyun tedarikinde zorluklar yaşanmasına neden olmuştur. Örneğin TSMC, 7/24 üretime devam ettiği tesislerinde ve diğer operasyonlarında günde 156.000 ton su tüketmektedir. Kuraklık süresince şirket, operasyonlarını sürdürebilmek adına 28,6 milyon dolarlık fon ayırarak su ihtiyacını kuraklıktan daha az etkilenen bölgelerden tankerlerle su taşıyarak karşılamıştır (Taiwan News 2021d). Yerel yönetimler de kuraklık süresince farklı endüstri kollarının üretimde ihtiyaç duyduğu suyun kuyular açılarak karşılanmasının önündeki yasal engelleri kaldırmıştır (Focus Taiwan 2021c). Sıklığı ve şiddeti artması beklenen benzer kuraklıklar karşısında çip üretiminin sekteye uğramaması için ülkenin önde gelen yarı iletken üreticisi TSMC önümüzdeki üç yıl boyunca 100 milyar dolarlık yatırım planını duyurmuştur (SCMP 2021). Öte yandan yıllık sosyal sorumluluk raporunda TSMC, 2020'de kullandığı suların %86,4'ünün geri dönüşümle kazanıldığını ifade etmiştir (TSMC 2021a: 206). Ancak 2016 yılındaki %87,4'lük geri dönüşüm oranı dikkate alındığında, TSMC'nin oransal olarak geri dönüşümde gerilediği göze çarpmaktadır.

Azalan yağışlı günlerin ve artan sıcaklıkların, 2021 yılındaki kuraklığın benzerlerinin gelecekte daha sık ve şiddetli yaşanacağını işaret ettiği aşıkardır. Ancak ülkenin iklim değişikliği hususunda kaygılanması için yarı iletken endüstrisinden başka bir nedeni daha vardır: gıda güvenliği. Coğrafi konumu nedeniyle gelecekte hem yağışlarda hem de sıcaklıklarda daha şiddetli anomaliler yaşayacak olması, Tayvan'ı tarım ve gıda güvenliği konusunda en kırılgan ülkeler arasında konumlandırmaktadır. Tarım sektörü, pirinç gibi bol su isteyen ürünler nedeniyle ülkedeki toplam suların %70'inden fazlasını tüketmektedir (WRA 2010). Tarıma sağlanan sularda yaşanacak bir daralmanın, çiftçileri akıllı sulama ve tarım tekniklerine geçmeye teşvik etmesi beklense de, 2015 yılı itibariyle tarım sektöründeki ortalama yaşın 62 olması, çiftçilerin yeni yöntemlere daha mesafeli olmasını doğurmaktadır (Aljazeera 2021). Öte yandan kısıtlı kaynaklarına rağmen Tayvan, Asya ülkeleri arasında suyun en ucuza fiyatlandığı ülkeler arasında gelmektedir. 1 ton suyun 11 NTD'lik (0,40 USD) fiyatıyla Tayvan, Güney Kore, ABD, Türkiye ve İngiltere'den daha ucuza su kullanmaktadır (BBC 2021a). Tarımda sulama için sağlanan sübvansiyonlar, akıllı sulama teknikleri ve modern tarım yöntemlerine geçiş konusunda çiftçileri motive etmemektedir. Hükümetin

yaşanan kuraklıkta su paylaşımı hususunda sektörler arası yapmak zorunda kaldığı zorlu tercih, tarım sektörünün aleyhine sonuçlanmıştır. Yarı iletken endüstrisinin talebini karşılamak adına hükümet, su paylaşımındaki reyini endüstriden yana kullanmış ve 74.000 hektarlık tarım alanına su vermeyi durdurmuştur. Hasat alamayan çiftçinin finansal zararı tazmin edilmiş olsa da zorluklarla kurulan müşteri ağları ve marka itibarları zedelenen Tayvanlı çiftçiler bu durumdan oldukça rahatsız olmuşlardır (BBC 2021a). Karlı endüstrinin tarıma karşı tercih edilmesi nedeniyle yaşanan memnuniyetsizliklerin, Fitch'in analizinde vurgulandığı üzere, gelecek kuraklıklarda ciddi sosyo-politik krizlere yol açması kaçınılmazdır. Bu nedenle su fiyatlarında yapılacak yeni bir düzenleme hem endüstride hem de tarımda yeni ve daha az su tüketen üretim yöntemlerine geçişi hızlandıracak ve Tayvan'ı gelecekteki kuraklıkların hem maddi hem de siyasi etkilerine daha dirençli hale getirecektir (Fitch Ratings 2021).

İklim Krizi Karşısında Hükümet

Tayvan'ın iklim değişikliği ve sera gazı emisyonunun düzenlenmesiyle ilgili çalışmaları, Kyoto Protokolü'nün hemen ardından 1998'de devlet kurumları arasında konu üzerine yapılan danışma toplantılarıyla başlamıştır. Protokolün, imzacı devletler adına 2005'te yürürlüğe girmesinin hemen ardından 2006 yılında EPA, sera gazı emisyonunun düzenlenmesi için bir yasa taslağı sunmuş ancak karbon fiyatlandırması hükmü nedeniyle endüstriyel çıkar gruplarından şiddetli bir muhalefetle karşılaşmıştır (Grantham Research Institute on Climate Change and the Environment and Vivid Economics 2020). Takip eden dokuz yıl boyunca da yasa üzerinde uzlaşa sağlanamamıştır. 2015'te düzenlenen Paris COP21 toplantısından önce EPA kendi stratejisini 17 Eylül 2015 tarihinde Bakanlar Kurulu'na bir kez daha sunmuştur. 2030 yılında 214 milyon metrik ton emisyonun hedeflendiği bu plana göre, her şeyin planlar dahilinde gitmesi halinde Tayvan'ın Ulusal Olarak Belirlenmiş Katkısının (INDC) 2050'de 2005 yılındaki 267 milyon metrik tonun %50'sine düşmesi planlanmıştır (EPA 2015). Söz konusu plan yine aynı yıl içinde "Sera Gazı Azaltma ve Yönetim Yasası" olarak yasalaşmış ve Tayvan'ın iklim değişikliğiyle mücadelesinin yasal zeminini oluşturmuştur. Enerji verimliliği, ekonomik kalkınma ve sosyal adalet sütunları üzerinde yükselen kapsamlı bir planın metni olmasının dışında, bu yasa ayrıca iklim değişikliği konusunda hükümeti yükümlü tutan ilk yasa olması açısından da önemli bir konumda bulunmaktadır. Bu doğrultuda merkezi hükümet, iklim değişikliğinin

etkilerini azaltma, çevrenin korunması, enerji arz ve talebinde dengeyi sağlama, ulusal kaynakların ekonomik kalkınma ve sosyal adaleti sağlamak adına stratejilerin belirlenip uygulanmasını taahhüt etmiştir. Yerel yönetimler de ar-ge yatırımları, teknolojik inovasyon, düşük karbonlu çevreci büyümenin teşviki ile merkezi hükümetin stratejilerine destek olmakla yükümlü tutulmuştur (ROC 2015). Ancak sera gazı emisyonunu azaltmada en etkin silahların başında gelen karbon fiyatlandırması, yetersiz yasal düzenlemeler ve denetleyici mekanizmaların eksikliği, endüstri üzerinde oluşturacağı etki ve hala sağlanamayan siyasal uzlaşısı nedeniyle uygulanamamıştır (Grantham Research Institute on Climate Change and the Environment and Vivid Economics 2020).

Gelişmiş ülkelerin iklim değişikliği ve karbon emisyonunu azaltma konusundaki stratejileri karşısında Tayvan'daki politikalar yeterli olmanın oldukça uzağında kalmaktadır. Örneğin 2020'nin sonunda Japonya, 2050 yılı itibariyle net sıfır emisyonu hedeflediğini duyurmuştur. Benzer şekilde Güney Kore de 2021 sonu itibariyle sıfır emisyon için planlarını hazırlamış bulunmaktadır. Küresel karbon emisyonunun önemli bir kısmından sorumlu olan ABD de 2050 yılında net sıfır emisyonu hedeflemiştir. Öte yandan Çin devlet başkanı Xi Jinping, Eylül 2020'de BM Genel Kurulunda ülkesinin 2060 yılında sıfır emisyonu hedeflediğini ilan etmiştir (UN 2020). Avrupa Birliği, Avrupa Yeşil Mutabakatı ile 2050 yılında ekonomik büyümeyi doğal kaynaklardan koparma ve geride kimseyi bırakmama ilkeleriyle net sıfır emisyonu hedeflemiştir (European Commission 2019). Dahası 1990-2018 arasında sera gazı emisyonunun %23 azaltabilmiş olması ve bu performansla 2050'de ancak %60'lık bir düşüş yaşanacağını hesaplanması, AB'nin emisyon politikalarını güncellemesini gerektirmiş ve 14 Temmuz tarihinde Avrupa Komisyonu, 2030'a kadar karbon emisyonunu en az %55 kısmayı hedefleyen Fit for 55 stratejisini ilan etmiştir. Bu örneklerle beraber düşünüldüğünde, Tayvan'ın Sera Gazı Azaltma ve Yönetim Yasası'nın ve mevcut stratejilerinin hedeflediği %50'lik emisyonun oldukça yetersiz kaldığı gözler önüne serilmektedir (Ngerng 2020).

Nitekim mevcut yasanın öngördüğü emisyon hedeflerinin çağın gereklerinden uzak olduğu, iktidar partisi ve sivil toplum kuruluşlarının 2020'nin sonunda düzenlediği bir basın toplantısında da vurgulanmıştır. Yine aynı toplantıda, yasanın öngördüğü hedeflerin bile yakalanamadığının altı çizilmiştir. Çağın gereklerine uygun hedeflerin belirlenip bunların etkin

şekilde hayata geçirilmesi için aksiyon planlarının belirleneceğinin ilan edildiği açıklamada, Tayvan'ın küresel sağlık krizindeki etkin ve kapsamlı yaklaşımının iklim değişikliğiyle mücadelede de uygulanacağı belirtilmiştir (Taipei Times 2020).

22 Nisan Dünya Günü kutlamaları kapsamında Başkan Tsai, Tayvan'ın iklim konusunda uluslararası trendlerden geri kalamayacağını ve 2050 yılı itibariyle net sıfır emisyon konusunda stratejilerin geliştirilmeye başlandığını belirtti (President.gov.tw 2021). Ağustos ayında düzenlenen Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Konseyi'nin 33. toplantısında, Başbakan Su Tseng-Chang, Sera Gazı Azaltma ve Yönetim Yasası'nın, diğer 130 ülke gibi, 2050'de sıfır emisyon hedefini yakalamak adına revize edileceğini ilan etti (OCAC 2021). Kısa bir süre sonra da, sıfır emisyon hedefine ek olarak iklim yönetişimi ve iklim değişikliğine adaptasyon başlıkları da yasaya eklendi. Bu sayede emisyonu denetleyen ve azaltmayı teşvik eden ulusal mekanizmalar da güçlendirilmiş oldu (EPA 2021a). Çevre Bakanı Tzi-Chin Chang, the Diplomat için kaleme aldığı makalesinde, ulusal çaptaki çalışmaların, farklı kurumlar arasında uyumlu ve efektif bir şekilde yürütülmesi için Bakanlar Kurulunun ilgili bakanlıklar ve ajansları bir araya getirip, karbonsuz enerji, endüstri ve enerjide verimlilik, yeşil ulaşım ve araçların elektrikli hale getirilmesi, karbonsuz teknoloji konularına odaklanarak sıfır emisyon hedefleri için çalışacak dört çalışma grubu kurduğunu belirtmiştir (Chang 2021). Yasada yapılan önemli bir diğer revizyon da, sıfır emisyon yolunda en etkin mekanizmalardan biri olarak uluslararası kabul gören karbon vergisinin eklenmesi olmuştur (EPA 2021a). Bu sayede EPA, yasal zemine kavuşan karbon vergilendirmesiyle yerel endüstri kuruluşlarının düşük karbonlu üretime geçmelerine yardımcı olmayı hedefleyebilmiştir (EPA 2021b).

2018 yılında hükümet enerji, endüstriyel üretim, ulaşım, konutlar, tarım ve çevre yönetiminin içinde bulunduğu altı temel sektörde karbon emisyonunu azaltmak için bir eylem planı yayınladı. Bu plan kapsamında, en önemli adım olan enerjide dışa bağımlılığın ve fosil yakıtların payının azaltılması hedeflendi. Enerji üretiminde kullanılan birincil kaynakların %91,34'lük kısmının ithal fosil yakıtlardan sağlanması, hükümetin sırtına çevresel maliyete ek olarak bir de ekonomik yük getirmektedir. Ülkenin hem çevresel hem de ekonomik kırılganlıklarını azaltmak için hükümet, yenilenebilir enerjinin baskın olduğu bir kaynak çeşitlendirmesi stratejisine gitmiştir. Söz konusu eylem planında 2025 itibariyle nükleersiz Tayvan'a ek olarak,

yenilenebilir enerji kaynaklarının toplam payının %20'ye kadar yükseltilmesi, fosil yakıtların payının azaltılması ve enerji sektörünün özelleştirilmesi hedeflenmiştir (EPA 2018: 56). Bu doğrultuda ülkede başta deniz üstü rüzgar enerji santralleri olmak üzere yenilenebilir enerjiye ciddi yatırımlar yapılmaya başlanmıştır. Öyle ki deniz üstü rüzgar enerjisi pazarında dünyada sekizinci, Asya'da ise Çin'in ardından ikinci sırada gelmektedir (GWEC 2021). Yenilenebilir enerjiye yapılan büyük yatırımlara rağmen toplam enerji üretimindeki payı hala Japonya ve Güney Kore'nin gerisinde kalmaktadır. Global Wind Energy Council'in analizine göre 26 gelişmiş ekonomi içinde, yenilenebilir enerji konusunda Tayvan yalnızca İsrail, Singapur, Porto Riko ve Makao'nun önünde yer almaktadır. Ayrıca nükleer enerjiden boşalan payın şimdilik yenilenebilir enerjiyle doldurulamayacak olması, akıllara Başkan Tsai'nin Nükleersiz Tayvan'ının daha fazla sera gazı emisyonu yapan bir Tayvan'a mı yol açacağı sorusunu getirmektedir (Ferry 2016).

Ülkenin karbon-yoğun endüstrisinin de bu eylem planı kapsamında düzenlenmesi hedeflenmiştir. 2020 yılı itibarıyla sektörün emisyonunun 1994 yılının %43'üne düşürülmesi ve bu sayede enerjinin efektif kullanıldığı ve düşük karbon emisyonu yapan yeşil ekonomik büyüme hedeflenmiştir (EPA 2018: 57). Fakat mevcut ucuz elektrik fiyatları nedeniyle Tayvan endüstrisi düşük karbonlu teknolojilere geçiş konusunda direnç göstermektedir. Ayrıca enerji sektöründe Nükleersiz Tayvan'ın ve sıkı emisyon hedeflerinin olması da sektörü, potansiyel bir daralma konusunda endişelendirmektedir (Ferry 2016).

Eylem planı, ulaşım sektörünün sera gazı emisyonunda 1979'dan beri yaşanan daimi artışı, toplu taşıma ve elektrikli araçların teşviki ile azaltmayı planlamaktadır (EPA 2018: 58). Ulaştırma ve İletişim Bakanlığı'nın 2018 verilerine göre toplam karbon emisyonu içinde ulaşımın payı %12,7'dir. Ülkede 100 kişiye düşen araç sayısı 2000 yılında 76,4'ten 2020'de 94,6'ya yükselmiştir (ROC 2021: 128). Otomobil ve motosikletler ise ulaşım sektörü içinde %95,5'lik paylarıyla karbon emisyonuna en büyük katkıyı sağlayan araçlar olmaktadır. Bu nedenle yerel yönetimler başta her türlü elektrikli aracın satın alımında teşvikler sağlamaktadırlar. 2030 yılı itibarıyla 11.000 elektrik otobüsü toplu taşımada kullanmayı hedefleyen hükümet, 10 milyon Tayvan doları (358.000 USD) kadar sübvansiyon sağlamayı taahhüt etmiştir. Toplu taşımaya ek olarak, oldukça yaygın olan motosikletlerin de elektrikliyle değiştirilmesi için şarj istasyonlarının sayısını herkesin

kolaylıkla ulaşabileceği seviyeye getiren hükümet, aynı zamanda elektrikli otomobiller için de ciddi vergi indirimleri ile sübvansiyon sağlamaktadır. Öte yandan Tayvan Demiryolları İdaresi (TRA), yeşil ulaşımı teşvik için Ulaştırma ve İletişim Bakanlığı ile birlikte yoğun hatlar üzerine ek istasyonlar inşa ederek halkın trenlerle her yere daha kolay ve sıfır emisyonla ulaşımını hedeflemektedir. Buna ek olarak, TRA yine ülkede oldukça yaygın olan bisiklet kullanımını toplu ulaşımına daha fazla entegre etmek için trenlere, mevcut 694'e ek olarak 2023 itibarıyla 1.318 bisiklet taşıma istasyonu ekleneceğini duyurmuştur (Chung 2021). Fakat ulaşımında çevre dostu politikalara rağmen sektördeki karbon emisyonu 2005'ten beri hemen hemen aynı seviyede kalmıştır (ROC 2020).

Konutlarda yapılan düzenlemeler, sera gazı emisyonunu azaltmada önemli bir rol oynayacaktır. Zira ülkedeki konutların çok büyük bir kısmını teşkil eden eski binaların neredeyse hiçbirinde ısı yalıtımı uygulanmamıştır. Dolayısıyla bu binaların yaz sıcaklarında soğutulması için normalin çok daha üzerinde enerji tüketilmektedir. Bu eylem planında çevreci standartların norm haline getirilip enerji tasarrufu sağlanmasının amaçlanması bu açıdan dikkate değerdir (ROC 2020). Plan kapsamında yeni yapılacak binalarda enerji tasarruflu dizayn ve eski binalarda enerji tasarrufu konusunda tadilatlar şart koşulmuştur (EPA 2018: 59). Yeni standartlarla hükümet, enerji verimliliğini 2016 ile 2020 yılları arasında %10 artırmayı hedeflemiştir (Grantham Research Institute on Climate Change and the Environment and Vivid Economics 2020).

Tarım sektörünün toplam emisyonu katkısı görece düşük de olsa, eylem planı kapsamında çevre dostu yeni tarım metodlarının kullanılması, biyogazın çiftliklerde kullanımının yaygınlaştırılması ve ağaçlandırma teşvik edilmiştir (EPA 2018: 60). Bu doğrultuda değişen yağış kalıpları ve ekstrem iklim olaylarının biyoçeşitlilik üzerindeki etkisinin farkında olan Tarım Konseyi, Akıllı Tarım Programını (ATP) uygulamaya koymuştur. ATP'yle birlikte Tarım Konseyi, ülke tarımının karşı karşıya kaldığı üç temel problem olan demografik yapının değişmesi, sektördeki profesyonellerin azalması ve yoğun çalışma saatlerini çözmeyi hedeflemiştir. Bu hedef doğrultusunda, sensörler, akıllı cihazlar, IoT ve büyük verinin de etkin kullanımı planlanmıştır (Wan 2021).

Son olarak, çevre yönetimi konusunda özellikle perakende sektöründe tek kullanımlık plastiklerin azaltılmasına odaklanılmıştır. Ayrıca atılan atık

su miktarının artırılması ve geri dönüşümlü malzemelerin kullanımının yaygınlaştırılması da hedeflenmiştir (EPA 2018: 61).

İklim değişikliğine karşı önlemler konusunda yalnızca hükümet değil, özel sektör de bazı taahhütlerde bulunmuştur. Örneğin iklim kaynaklı risklerin üretim ve dağıtım operasyonlarına ciddi etkilerini 2020 yılında tecrübe eden TSMC, 2050 yılı itibarıyla net sıfır emisyonu hedefleyen yeni bir yarı iletken tedarik zincirine geçeceğini duyurmuştur. Bu doğrultuda öncelikle enerji verimliliğini artırmak, düşük karbonlu üretim ve yenilenebilir enerjilerin aktif kullanımı gündemine aldığı ilan eden TSMC, ayrıca kuraklık, elektrik kesintileri, seller ve tayfunlar gibi üretimi aksatabilecek doğa olaylarına karşı da acil eylem planları geliştirdiğini belirtmiştir (TSMC 2021b). TSMC'ye benzer şekilde, ülkenin en büyük telekomünikasyon hizmet sağlayıcısı olan Chunghwa Telecom (CHT) da iklim değişikliğinin doğuracağı riskleri dikkate alarak bir eylem planı geliştirmiştir. Bu doğrultuda, çok daha şiddetli olması beklenen tayfunların, deniz seviyesinin yükselmesi ve sellerin mevcut iletişim altyapısına vereceği zararların önüne geçmek için eylem planı hazırlanmıştır (CHT 2021). Taiwan Mobile de 2019 risk haritası analizinde, iklim değişikliğini maddi riskler kategorisinde sınıflandırmış ve operasyonel kapasitenin korunması ve çevresel anomalilerden etkilenmemesi için çalışmalar yapmıştır. Farklı risk seviyeleri için farklı risk analizleri hazırlayan Taiwan Mobile, iklim değişikliği yönetimi kapsamında oldukça sofistike bir karar alma ve operasyon mekanizması kurmuştur. İklim değişikliği yönetimine ek olarak kısa, orta ve uzun vadeli yeni yatırım planlarıyla da yeşil enerjiye geçiş ve yeşil enerjinin yaygın kullanımı için bir yol haritası belirlenmiştir (Taiwan Mobile 2020).

SONUÇ YERİNE

İklim değişikliğinin orta ve uzun vadeli etkilerinden farklı form ve seviyelerde tüm dünya hali hazırda etkilenmekte ve gelecekte de etkilenmeye devam edecektir. Tayvan gibi bazı ülkeler, coğrafi konumları ve iklim şartları nedeniyle iklim değişikliği karşısında daha kırılgandırlar. Adanın oldukça dağlık olan yapısı, kentleşmeyi batı sahillerindeki küçük düzlüklerde mümkün kılmıştır. Dolayısıyla 23 milyon Tayvanlının, deniz sularının yükselmesinden doğrudan ve dolaylı olarak etkilenmesi beklenmektedir. Şiddeti artan tayfunların ve aşırı yağışların yol açacağı seller, artan aşırı sıcaklar ve uzayan yazların neden olacağı kuraklıklar hiç şüphesiz ki Tayvan'ın sırtına gıda ve su krizlerine ek olarak büyük ekonomik maliyetler yükleyecektir.

Karar alıcılar, bu ürkütücü tablo karşısında gerekli önlemleri yasal ve pratik düzlemde almaktadır. Fakat çevreyle ilgili STK'lar ve uzmanlar, hükümetin çalışmalarını istenilen seviyenin oldukça uzağında görmektedirler. Örneğin TWYCC⁷ 1 Eylül 2021'de Sera Gazı Azaltma ve Yönetim Yasası'nın yetersizliği konusuna dikkat çekip hükümeti daha aktif bir tutum almaya çağıran bir bildiri hazırladı (TWYCC 2021). Academia Sinica araştırmacılarından Hsu Huang-Hsiung BBC'deki röportajında 1960'lardan beri yağışlı gün sayısında yaşanan azalmaya dikkat çekerken ne hükümetin ne de toplumun iklim değişikliği konusunda "mış gibi yapmaktan" öteye geçmediğini vurgulamıştır (BBC 2021a).

Hükümetin çalışmaları bir kaç temel faktör nedeniyle iklim değişikliğiyle mücadelede arzulanan performansın sağlamadığı görülmektedir. Öncelikle ucuz elektrik ve su hem halkı hem de endüstriyi tasarruf konusunda yeteri kadar teşvik etmemektedir. Özellikle ülkedeki suların 2/3'ünü kullanan tarım sektöründe ucuz suyun yeni tarım yöntemlerine geçişin önündeki en büyük engellerden biri olduğu düşünülmektedir (Aljazeera 2021). Ayrıca enerji konusunda, tasarruf sağlamak ve çevreye verilen zararı minimize etmek için etkili bir silah olarak dünya çapında uygulanan karbon fiyatlandırması, söz konusu Tayvan olduğunda yetersiz kalmaktadır (Grantham Research Institute on Climate Change and the Environment and Vivid Economics 2020). Su ve elektrikte yeniden fiyatlandırma yapılırsa da, yasaların elektrik fiyatlarında ancak %3 zam yapılmasına izin vermesi, hükümeti karbon fiyatlandırma konusunda paradoksa sokmaktadır (GWEC 2021). İkinci olarak iklim değişikliğinin en belirgin etkilerinden olan kuraklık, Tayvan'da başka bazı ülkelere kıyasla daha az hissedilmektedir. Birkaç yılda bir tekrarlanan kısa süreli kuraklıkları izleyen yağışlı mevsimler, kuraklığın izlerinin çok çabuk silinmesine yol açmaktadır. Bu da insanların hafızalarında kuraklığın "geçici" bir fenomen olarak kodlanmasına sebep olmaktadır. Üçüncü faktör, ülkenin uzun yıllardır benimsediği ihracata dayalı büyüme modelinde yatmaktadır. Yüksek kar getiren karbon-yoğun endüstri ve güçlü çıkar grupları düşünüldüğünde, çevresel konuların geri plana itilmiş olması hali hazırda beklenen bir neticedir. Nitekim karbon fiyatlandırmasıyla yükseltilmesi planlanan elektrik fiyatlarının, düşük emisyonlu teknolojilere yatırım yapmak zorunda kalacak olan küçük ve orta ölçekli endüstri kuruluşlarınca pek de memnuniyetle karşılanmaması, bu iddiayı haklı çıkarmaktadır. Öte yandan

⁷ Taiwan Youth Climate Coalition

endüstri kuruluşlarının lobi çalışmaları da yine bu konuda radikal adımların atılmasını engellemektedir. Zira daha önce 2006'daki yasa tasarısında karbon fiyatlaması söz konusu olduğunda, endüstriyel çıkar gruplarının şiddetli muhalefeti, yasal düzenleme için gereken siyasi uzlaşının önündeki en büyük engel olmuş ve yasanın yürürlüğe girmesi dokuz yıl gecikmiştir. Uzlaş, 2015'te sağlandığında dahi emisyon hedefi 2005'in %50'si ile sınırlı kalmıştır. Dördüncü olarak Tayvan'ın 1971'den bugüne maruz kaldığı diplomatik izolasyon, ülkenin uluslararası iklim ve çevre zirvelerinde hükümet seviyesinde temsil edilmesinin önüne geçmektedir. Bu engeli STK'lar üzerinden sağladığı katılımı aşan Tayvan'da söz konusu zirveler ve toplantılar hem medyada hem de toplumda geniş yankı bulamamaktadır (Huang 2021). Bunun doğal bir sonucu olarak hükümet, iklim değişikliği konusunda içeriden gelen siyasi bir baskı hissetmemektedir. Ancak uluslararası kamuoyunda yükselen iklim bilinci, Tayvan üzerindeki baskıyı artırmış ve bu baskılar nihayet 2050'de net sıfır emisyon hedefiyle ete kemiğe bürünmüştür.

Tayvan halkının iklim değişikliği konusundaki tutumunu gözler önüne seren çalışmalardan biri olan Pew Araştırma Merkezinin anketinde, halkın %76'sının daha yavaş ekonomik büyümeye rağmen çevrenin korunmasının öncelikli hale getirilmesini desteklediği görülmektedir. Ankete katılanların %78'i yaşadıkları yerde iklim değişikliğinin etkilerini önemli derecede hissettiklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca katılımcıların %60'ı hükümetin iklim değişikliğinin etkilerini düşürme konusunda yeterli çabayı göstermediğini düşünmektedirler (PEW 2020). Yahoo'nun online anketinde ise katılımcıların %88,9'u iklim değişikliği konusunda endişeli veya çok endişeli hissettiklerini, %82,4'ü hükümetin gerekli politikaları uygulamadığını düşündüklerini belirtmiştir (Yahoo 2021). Ancak günlük hayattaki tüketim kalıpları, iklim değişikliğinin ciddiyetinin bilincinde olunmadığını göstermektedir. Fazlasıyla ucuz fiyatlar ve çevre dostu standartlardan uzak eski konutlar nedeniyle elektrik ve suda istenen tasarruf sağlanamamaktadır. Elektrikli araçlara uygulanan teşviklere rağmen, elektrikli araçların sayısında istenen düzeyde bir artışın olmaması da iklim değişikliği konusundaki bilinç düzeyinin henüz istenen düzeyde ulaşmadığının göstergelerinden birisidir.

KAYNAKÇA

- Aljazeera, (2021). "Taiwan faces water wake-up call as climate change intensifies", (<https://www.aljazeera.com/news/2021/8/20/taiwan-water-woes>, 7 Ekim 2021'de erişildi).
- BBC, (2021a). "Why the world should pay attention to Taiwan's drought", (<https://www.bbc.com/news/world-asia-56798308> , 18 Kasım 2021'de erişildi).
- BBC, (2021b). "Texas freeze shuts chip factories amid shortages", (<https://www.bbc.com/news/technology-56114503> , 30 Ekim 2021'de erişildi).
- BOE, (2021). "Energy Statistics Handbook 2020 - Bureau of Energy, Ministry of Economic Affairs", (https://www.moeaboe.gov.tw/ECW_WEBPAGE/FlipBook/2020EnergyStaHandBook/index.html#p=29, 12 Kasım 2021'de erişildi).
- Chang, T.-c., (2021). "Taiwan: Cooperating With the World to Achieve a Net-Zero Future", (<https://thediplomat.com/2021/10/taiwan-cooperating-with-the-world-to-achieve-a-net-zero-future/> , 29 Ekim 2021'de erişildi).
- CHT, (2021). "Environmental Aspect", (<https://www.cht.com.tw/en/home/cht/sustainability/environment/climate-strategy> , 19 Kasım 2021'de erişildi).
- Chung, O., (2021). "On the Green Track", (<https://www.taiwantoday.tw/news.php?post=196826&unit=8,32&unitname=Taiwan-Review&postname=On-the-Green-Track> , 1 Kasım 2021'de erişildi).
- CNBC, (2021a). "2 charts show how much the world depends on Taiwan for semiconductors", (<https://www.cnbc.com/2021/03/16/2-charts-show-how-much-the-world-depends-on-taiwan-for-semiconductors.html>, 29 Ekim 2021'de erişildi).
- CNBC, (2021b). "The global chip shortage could last until 2023", (<https://www.cnbc.com/2021/05/12/the-global-chip-shortage-could-last-until-2023-.html> , 19 Kasım 2021'de erişildi).
- European Commission, (2019). "A European Green Deal: Striving to be the first climate-neutral continent", (https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en , 29 Ekim 2021'de erişildi).
- Dalby, S. (2014). "Rethinking Geopolitics: Climate Security in the Anthropocene". *Global Policy* , 5(1): 1-9.
- EPA, (2015). "與全球溫室氣體減量同步 我國發布「國家自定預期貢獻」目標", (<https://enews.epa.gov.tw/Page/3B3C62C78849F32F/f328b652-4540-4a24-94fb-21eb17845f43> , 25 Kasım 2021'de erişildi).
- EPA, (2018). *溫室氣體減量及管理法相關方案彙編*, Taipei: EPA.

- EPA, (2021a). “Environmental Protection Administration to Amend the “Greenhouse Gas Reduction and Management Act” to “Climate Change Response Act””, (<https://www.epa.gov.tw/eng/F7AB26007B8FE8DF/562d710e-7b1e-4bd6-858a-3606ef20e180>, 4 Kasım 2021’de erişildi).
- EPA, (2021b). “EPA Begins Legislative Revisions to Expedite Carbon Reduction in Line with EU’s Carbon Bill”, (<https://www.epa.gov.tw/eng/F7AB26007B8FE8DF/bb5ae4f5-178b-4011-8e87-b84dc84c0170>, 29 Ekim 2021’de erişildi).
- Ferry, T., (2016). “The Politics and Policies of Climate Change in Taiwan”, <https://topics.amcham.com.tw/2016/04/politics-policies-climate-change/>, 28 Ekim 2021’de erişildi).
- Fitch Ratings, (2021). “Taiwan Drought Highlights Water Stress as Growing Environmental Risk”, (<https://www.fitchratings.com/research/corporate-finance/taiwan-drought-highlights-water-stress-as-growing-environmental-risk-04-05-2021> , 19 Kasım 2021’de erişildi).
- Focus Taiwan, (2021a). “Water levels in 6 reservoirs across Taiwan fall below 20%capacity”, (<https://focustaiwan.tw/society/202103080009>, 9 Kasım 2021’de erişildi).
- Focus Taiwan, (2021b). “Taiwan turns to sea goddess for drought relief”, <https://focustaiwan.tw/society/202103060005> , 23 Kasım 2021’de erişildi).
- Focus Taiwan, (2021c). “Taiwan undertakes groundwater drilling to alleviate drought”, (<https://focustaiwan.tw/politics/202104250012> , 27 Ekim 2021’de erişildi).
- Global Carbon Atlas, (2021). “CO2 Emissions”, (<http://globalcarbonatlas.org/en/CO2-emissions>, 9 Kasım 2021’de erişildi).
- Grantham Research Institute on Climate Change and the Environment and Vivid Economics , (2020). *Carbon pricing options for Taiwan*, London: Grantham Research Institute on Climate Change and the Environment, London School of Economics and Political Science, Vivid Economics.
- Guterres, A., (2020). “Secretary-General’s address at Columbia University: “The State of the Planet””, (<https://www.un.org/sg/en/content/sg/speeches/2020-12-02/address-columbia-university-the-state-of-the-planet>, 17 Ekim 2021’de erişildi).
- GWEC, (2021). “GWEC and ECCT: Taiwan’s offshore wind ambitions are within reach and will power a green recovery”, (<https://gwec.net/ecct-and-gwec-taiwans-offshore-wind-ambitions-are-within-reach-and-will-power-a-green-recovery/> , 2 Kasım 2021’de erişildi).

- Holder, J., (2021). “Inside the industry: Why the semiconductor shortage hits hard”, (<https://www.autocar.co.uk/car-news/industry-news-manufacturing/inside-industry-why-semiconductor-shortage-hits-hard> , 24 Kasım 2021’de erişildi).
- Huang, H. H., (2021). “Facing Advanced Global Warming and International Pressure Taiwan Needs to Take Prompt Action”, (<https://taiwaninsight.org/2021/04/12/facing-advancing-global-warming-and-international-pressure-taiwan-needs-to-take-prompt-action/> , 11 Kasım 2021’de erişildi).
- IPCC, (2021). “Climate Change 2021: The Physical Science Basis, Summary for Policy Makers”, Geneva: Intergovernmental Panel on Climate Change.
- Kelion, L., (2021). “Why is there a chip shortage for computers and cars?”, (<https://www.bbc.com/news/technology-55936011> , 30 Ekim 2021’de erişildi).
- Los Angeles Times, (2021). “Six of California’s largest fires in history ignited this year. Here’s what we know”, (<https://www.latimes.com/california/story/2020-09-11/six-of-californias-largest-fires-in-history-are-burning-right-now>, 7 Kasım 2021’de erişildi).
- Lindsey , R. & Dahlman, L., (2021). “Climate Change: Global Temperature”, (<https://www.climate.gov/news-features/understanding-climate/climate-change-global-temperature> , 12 Ekim 2021’de erişildi).
- Lindsey, R., (2021). “Climate Change: Atmospheric Carbon Dioxide”, (<https://www.climate.gov/news-features/understanding-climate/climate-change-atmospheric-carbon-dioxide> , 4 Kasım 2021’de erişildi).
- NASA, (2017). “NASA, NOAA Data Show 2016 Warmest Year on Record Globally”, (<https://www.giss.nasa.gov/research/news/20170118/> , 20 Ekim 2021’de erişildi).
- NASA, (2021a). “Glaciers - Climate NASA”, (<https://climate.nasa.gov/interactives/global-ice-viewer/#/1> , 24 Ekim 2021’de erişildi).
- NASA, (2021b). “Vital Signs - Sea Level”, (<https://climate.nasa.gov/vital-signs/sea-level/> , 24 Ekim 2021’de erişildi).
- NASA, (2021c). “The Effects of Climate Change”, (<https://climate.nasa.gov/effects/> , 26 Ekim 2021’de erişildi).
- National Statistics, (2021a). “Latest Economic Indicators”, (<https://eng.stat.gov.tw/point.asp?index=1> , 13 Kasım 2021).
- National Statistics, (2021b). “Industry”, (<https://eng.stat.gov.tw/ct.asp?xItem=41881&ctNode=6351&mp=5> , 13 Kasım 2021).

- Ngerng, Y. L. R., (2020). "Is Taiwan Doing Enough to Address Climate Change in The Hottest Summer Ever?", (<https://english.cw.com.tw/article/article.action?id=2780> , 23 Ekim 2021'de erişildi).
- NSIDC, (2019). "SOTC: Mountain Glaciers - National Snow & Ice Data Center", (https://nsidc.org/cryosphere/sotc/glacier_balance.html, 23 Ekim 2021'de erişildi).
- OCAC, (2021). "Taiwan working toward net-zero emissions by 2050 - Overseas Community Affairs Council", (<https://english.ocac.gov.tw/ocac/eng/pages/detail.aspx?nodeid=329&pid=29328695> , 15 Ekim 2021'de erişildi).
- Our World in Data, (2020). "Per capita CO2 emissions", (<https://ourworldindata.org/co2-emissions> , 14 Kasım 2021'de erişildi).
- PEW, (2020). "Public Views About Science in Taiwan", (<https://www.pewresearch.org/science/fact-sheet/public-views-about-science-in-taiwan/> , 14 Ekim 2021'de erişildi).
- President.gov.tw, (2021). "President Tsai attends forum on environmental sustainability", (<https://english.president.gov.tw/News/6122> , 22 Ekim 2021'de erişildi).
- ROC, (2015). "Greenhouse Gas Reduction and Management Act", (<https://law.moj.gov.tw/ENG/LawClass/LawAll.aspx?pcode=O0020098> , 29 Ekim 2021'de erişildi).
- ROC, (2020). "Submission by Republic of China (Taiwan) Intended Nationally Determined Contribution (核定本)", ([https://ghg.tgpf.org.tw/files/team/Submissiom_by_Republic_of_China_\(Taiwan\)INDC.pdf](https://ghg.tgpf.org.tw/files/team/Submissiom_by_Republic_of_China_(Taiwan)INDC.pdf) , 29 Ekim 2021'de erişildi).
- ROC, (2021). "Statistical Yearbook of the Republic of China 2020", (https://eng.stat.gov.tw/public/data/dgbas03/bs2/yearbook_eng/y002.pdf , 19 Kasım 2021'de erişildi).
- Scheffran, J., (2016). "Governing the Anthropocene: Complex Crises and Transitions to Sustainable Peace". *Sustainable Security*.
- Schröder, P., (2020). "The Anthropocene is a Geological and Political Reality", (<https://www.chathamhouse.org/2020/12/anthropocene-geological-and-political-reality> , 1 Ekim 2021'de erişildi).
- SCMP, (2021). "Taiwan foundry TSMC approves US\$2.89 billion for capacity expansion in 'mature technology' amid chip shortage", (<https://www.scmp.com/tech/tech-trends/article/3130737/taiwan-foundry-tsmc-approves-us289-billion-capacity-expansion> , 30 Ekim 2021'de erişildi).

- Taipei Times, (2020). “Proposed act calls for climate action”, (<https://www.taipeitimes.com/News/taiwan/archives/2020/12/03/2003748021> , 24 Ekim 2021’de erişildi).
- Taipei Times, (2021). “Cloud-seeding, cold front add to reservoir levels”, (<https://taipeitimes.com/News/taiwan/archives/2020/03/11/2003732486> , 11 Kasım 2021’de erişildi).
- Taiwan Mobile, (2020). “Climate Change Risks and Opportunities Management”, (<https://english.taiwanmobile.com/esg/climateChangeManagement.html> , 21 Kasım 2021’de erişildi).
- Taiwan Today, (2015). “Taiwan sets INDC goal for greenhouse gas”, (<https://taiwantoday.tw/news.php?unit=15&post=23982> , 11 Kasım 2021’de erişildi).
- Taiwan News, (2021a). “Taiwan's winter may disappear by 2060 due to climate change”, (<https://www.taiwannews.com.tw/en/news/4267605> , 12 Kasım 2021’de erişildi).
- Taiwan News, (2021b). “Taiwan's president calls for water conservation, warns of shortages”, (<https://www.taiwannews.com.tw/en/news/4144604> , 6 Kasım 2021’de erişildi).
- Taiwan News, (2021c). “Taiwan to spend US\$5.65 billion to improve water infrastructure”, (<https://www.taiwannews.com.tw/en/news/4153308> , 17 Kasım 2021’de erişildi).
- Taiwan News, (2021d). “Taiwan’s TSMC reportedly spending US\$28.6 million on water”, (<https://www.taiwannews.com.tw/en/news/4207661> , 2 Kasım 2021’de erişildi).
- Taiwan.gov.tw, (2021). “Economy”, (https://www.taiwan.gov.tw/content_7.php , 19 Kasım 2021).
- TCCIP, (2020). “Data Service/Past Climate Change”, (https://tccip.ncdr.nat.gov.tw/ds_01_station_eng.aspx, 30 September 2021’de erişildi).
- TSMC, (2021a). “TSMC 2020 Corporate Social Responsibility Report”, Taipei: TSMC.
- TSMC, (2021b). “Climate-Related Statements, Policies and Reports”, (https://www.tsmc.com/english/aboutTSMC/dc_climate_business , 23 Kasım 2021’de erişildi).
- TWYCC, (2021). “2021青年抗暖大遊行 | 七大訴求”, (<http://twycc.org.tw/2021-climate-march-appeal/>, 29 Ekim 2021’de erişildi).

- UN, (2020). “‘Enhance solidarity’ to fight COVID-19, Chinese President urges, also pledges carbon neutrality by 2060”, (<https://news.un.org/en/story/2020/09/1073052> , 12 Ekim 2021’de erişildi).
- UN, (2021). *The United Nations world water development report 2021: valuing water*, New York: UN.
- Velicogna, I. et al., (2020). “Continuity of Ice Sheet Mass Loss in Greenland and Antarctica From the GRACE and GRACE Follow-On Missions”. *Geophysical Research Letters*, 47.
- Walt, S. M., (2019). “Be Afraid of the World, Be Very Afraid”, (<https://foreignpolicy.com/2019/05/20/be-afraid-of-the-world-be-very-afraid/>, 1 Ekim 2021’de erişildi).
- Wan, Y. L., (2021). “Taiwan's Smart Agricultural Strategies in Response to Climate Change”. *FFTC*.
- WMO, (2020). “Reported new record temperature of 38°C north of Arctic Circle”, (<https://public.wmo.int/en/media/news/reported-new-record-temperature-of-38%C2%B0c-north-of-arctic-circle> , 27 Ekim 2021’de erişildi).
- WMO, (2021). “Climate change indicators and impacts worsened in 2020”, (<https://public.wmo.int/en/media/press-release/climate-change-indicators-and-impacts-worsened-2020#:~:text=The%20report%20on%20the%20State,glacier%20retreat%20and%20extreme%20weather>, 12 Ekim 2021’de erişildi).
- WRA, (2010). “Water Resources Utilization”, (<https://eng.wra.gov.tw/cp.aspx?n=5154&dn=5155> , 24 Ekim 2021’de erişildi).
- WRA, (2021). “Precipitation in Taiwan”, (https://eng.wra.gov.tw/cp.aspx?n=5121#Accesskey_U , 20 Kasım 2021’de erişildi).
- Yahoo, (2021). “你會不會擔心全球暖化的問題？”. (<https://tw.news.yahoo.com/poll/60965af0-a189-11eb-a4fd-4b026905bb52/> , 12 Kasım 2021’de erişildi).

TAYVAN VE DİJİTAL DÖNÜŞÜM

*Uğur KARAGÖZ**

Mekanik üretim tesislerinin ve buhar gücünün 18. yüzyılda kullanıma başlanmasından sonra 19. yüzyılda kitlesel üretim ve elektrik gücünün keşfedilmesi, 20. yüzyılda ise gelişen otomasyon sistemleri ile bilgi ve iletişim teknolojilerinin (BİT) gelişiminin ardından şimdilerde yapay zekâ, büyük veri, nesnelerin interneti, siber fiziksel sistemlerin yaygınlaştığı bir dijitalleşme çağında yaşamımızı sürdürüyoruz. Bu süreçte toplumsal yapı sürekli bir değişim yaşamakta ve bilgi toplumunun da ötesinde anılmaya başlayan Toplum 5.0 veya süper akıllı toplum olarak gelişim devam etmektedir.

Günlük yaşantının hemen her alanına temas eden teknolojik buluşlar kimi zaman siber saldırılar veya çeşitli güvenlik açıkları olarak karşımıza çıksa da bilgiye hızlı ve zahmetsiz erişim, zamandan ve mekândan bağımsız hizmet alımı, pek çok işlemin internet ortamında gerçekleştirilmesi kuşkusuz yaşamsal bir konforu beraberinde getirmiştir. Bireyler nasıl ki bu gelişime adapte olma yolunda bilgi toplumunun tüm imkânlarından yararlanmak için bir çaba içerisinde olduysa, devletler de benzer bir adaptasyon sürecine geçiş yaptılar. Özetle dijitalleşme birey, toplum ve devlet sarmalında bir değişimi ve dönüşümü beraberinde getirdi.

Dijitalleşme alanında hemen her ülke bir strateji benimseyerek, belirlediği vizyon doğrultusunda çalışmalarını sürdürüyor. Gelişmiş ülkelerde daha ağırlıklı olmak üzere, ülkelerin bu doğrultuda yayımladıkları raporlara, eylem planlarına veya strateji belgeleri gibi dokümanlara internet ortamlarından kolayca ulaşılabilir. Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, gibi kuruluşların resmi internet sayfalarından detaylı birçok bilgiye de erişilebilmektedir. Ancak bu topluluklara üye olmayan, gelişmekte veya az gelişmiş ülke statüsünde yer alan ve devlet olarak tanınırlığı siyasi ve

** Uzman. Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi.*

diplomatik nedenlere takılan bazı ülkelerin dijitalleşme çalışmalarından haberdar olmak ise pek mümkün olmuyor. İşte Tayvan'da bu ülkelerden biri olarak karşımıza çıkıyor.

Anakara Çin topraklarında 1912 yılında kurulmuş ve bugünkü Birleşmiş Milletler'in kurucu üyelerinden olan Tayvan, 1949 yılında bir ada ülkesi olarak bağımsızlığını kazanmıştır. Ne var ki 1971 yılında değişen dünya dengeleriyle birlikte, Birleşmiş Milletler'den çıkarılmıştır. Bu gelişmenin ardından Çin Halk Cumhuriyeti, Birleşmiş Milletler üyesi olurken Çin Cumhuriyeti olarak bilinen Tayvan günümüzde sadece 15 ülke tarafından resmî olarak tanınır duruma gelmiştir. Bununla birlikte gayriresmî olarak Türkiye dâhil olmak üzere 56 ülke ile ekonomik ve kültürel ilişkiler kurmaktadır. Tayvan, 36.193 km² yüzölçümü ile Türkiye'nin Konya şehri¹ ile kıyaslanacak bir alana sahip olmakla birlikte 2,25 milyonluk Konya nüfusuna karşı 2021 yılı nüfusu 23,5 milyonu aşmış bir ülke durumundadır.

Tayvan, küçük bir ada ülkesi olmasına rağmen, rekabetçi yapısı ile birçok gelişmiş ülkeyi geride bırakacak bir başarıya sahiptir. Örneğin; Dünya Ekonomik Forumu tarafından yayımlanan ve 141 ülkeyi kapsayan üretkenlik düzeyini belirleyen kurumlar, politikalar ve faktörler kümesi ile ulusal rekabet gücünün ölçülmesinde kullanılan Küresel Rekabet Edebilirlik Endeksi 2019 yılı verilerine göre Tayvan, 80,2 puanla 12. sıraya yükselmiştir. Singapur, 84,8 puanla birinci olurken, Amerika Birleşik Devletleri 83,7 puanla ikinci, Hong Kong 83,1 puanla üçüncü sırada yer almıştır (World Economic Forum, 2019).

Tayvan, bu gelişimini sürdürerek kısa bir zaman diliminde ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda ciddi gelişimler göstererek güvenilir bir şehir ortamı sunma konusunda da önemli bir noktaya gelmiştir. Numbeo'nun, suç oranlarına dayalı olarak yıllık hazırladığı en güvenli şehir raporunda 2020 yılı verilerine göre Tayvan, 129 ülke arasında 84,35 puan ile ikinci sırada yer almıştır (Numbeo, 2021).

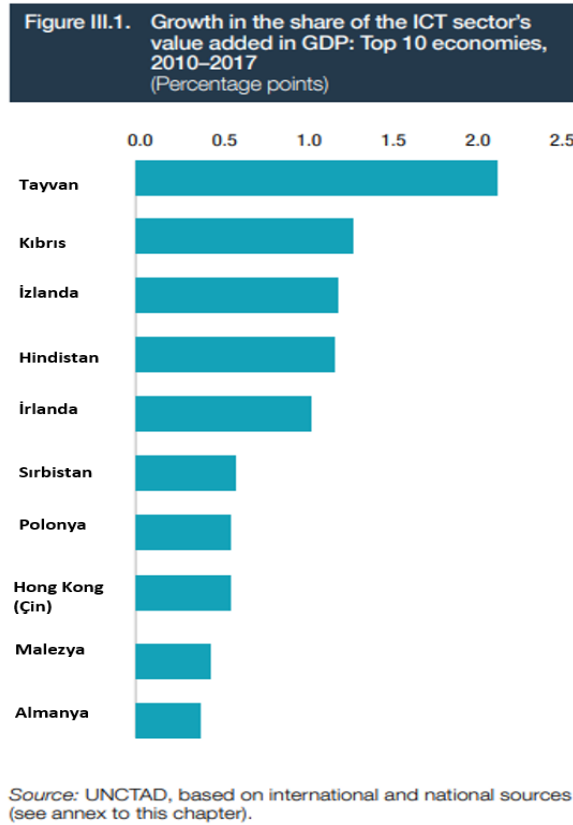
Tayvan'da endüstriyel büyümenin merkezi itici güçleri olarak 5+2 kilit endüstri (döngüsel ekonomi, Asya-silikon vadisi, yeşil enerji, biyotıp, savunma, akıllı makine, yeni tarım) seçilmiş ve yapay zekâ bu endüstrilerin tamamında kullanılacak odak teknolojilerden biri olarak kabul edilmiştir (Netherlands Enterprise Agency, 2020). Tayvan'ın bu denli hedefler

¹ Konya'nın yüzölçümü, 38.783 km²'dir.

belirlemesi aslında kademe kademe sağladığı ilerlemelere sıkı sıkıya bağlıdır. Şöyle ki 1980'de Tayvan'ın bilgi teknolojileri üretimi 100 milyon dolardan az iken 1989'a kadar 5 milyar doların üzerine çıkmış ve 1990'larda -Tayvan'ın GSYİH büyümesinin yüzde 6-7 aralığına yerleşmiş ve yıllık %20'nin üzerinde büyüyerek 1999'da yaklaşık 21 milyar dolara yükselmiştir (Feigenbaum, 2021).

Tayvan'ın bilgi ve iletişim teknolojilerindeki potansiyeli incelendiğinde dünyadaki anakartların %90'ını ve dünyadaki dizüstü bilgisayarların %85'ini üretir konuma gelen bir ülke olduğu görülmektedir (Sun, 2021).

2010-2017 yılları arasında BİT sektörü katma değerinin GSYİH içindeki payındaki büyüme oranlarını gösteren aşağıdaki grafik incelendiğinde Tayvan bu alanda ilk 10 ekonomi arasında lider konumdaki ülke haline gelmiştir (United Nations, 2019).



Tayvan, aynı zamanda teknoloji alanında birçok tanınır markanın da menşei konumundadır (DHA, 2021):

1. HTC	11. 85C	Bu markalar 2010 yılından 2011 yılına kadar ortalama %40 büyümüş ve 2011 yılında 20 markanın değeri 13 milyar Amerikan dolarını aşmıştır.
2. ACER	12. D-LINK	
3. ASUS	13. MERIDA	
4. TREND MICRO	14. TRANSCENT	
5. MASTER KONG	15. CYBERLINK	
6. WANT-WANT	16. ZYXEL	
7. GIANT	17. DELTA	
8. MAXXIS	18. UNI-PRESIDENT	
9. SYNnex	19. JOHNSON	
10. ADVANTECH	20. KGI	

Dijital dönüşüm alanında Tayvan’da önemli bir farkındalık, altyapı ve birikimin olduğunu söylemek mümkündür. 2017 yılında internetin devlet tarafından temel bir insan hakkı olarak kabul edildiği Tayvan’da sadece internet erişiminin yaygınlaştırılması değil, internetin herkes tarafından etkin bir şekilde kullanılması da hedeflenmiştir (Hierlemann, 2020). Bu husus 2019 yılında Avrupa Komisyonu tarafından yayımlanan Dijital Vatandaşlık Eğitimi El Kitabı²’nda ele alınan çevrimiçi olmak, çevrimiçi refah ve çevrimiçi haklar açıklamaları ile de yakından ilişkilidir (Council of Europe, 2019).

² Çevrimiçi Olmak;

-*Erişim ve kapsayıcılık*, dijital ortama erişimle ilgilidir ve yalnızca farklı dijital dışlama biçimlerinin üstesinden gelmekle değil, aynı zamanda gelecekteki vatandaşların her türlü azınlığa ve görüş çeşitliliğine açık dijital alanlara katılmak için ihtiyaç duydukları becerilerle ilgili bir dizi yetkinlik içerir.

-*Öğrenme ve yaratıcılık*, vatandaşların yaşamları boyunca dijital ortamlarda öğrenmeye olan istekliliklerini ve tutumlarını, hem farklı yaratıcılık biçimlerini farklı araçlarla, farklı bağlamlarda geliştirmeyi hem de ifade etmeyi ifade eder. Vatandaşlar teknoloji zengini toplumların zorluklarına güvenle hazırlanırken yenilikçi yollarla kişisel ve mesleki yetkinliklerin gelişimini kapsar.

-*Medya ve bilgi okuryazarlığı*, eleştirel düşünürler olarak dijital medya aracılığıyla yaratıcılığı yorumlama, anlama ve ifade etme becerisiyle ilgilidir. Medya ve bilgi okuryazarı olmak, eğitim yoluyla ve çevremizle sürekli etkileşim yoluyla geliştirilmesi gereken bir şeydir. Örneğin, şu veya bu medyayı basitçe “kullanabilmenin” ya da bir şey hakkında

2021 yılı verilerine göre internet kullanımında 5 üzerinden 3,9 vatandaş memnuniyetine sahip olan Tayvan'da kırsal olmayan alanlarda internet kullanım oranı %83,9, kırsal alanlarda ise %69,8 olarak gerçekleşmiştir (Taiwan Internet Rapor 2020, 2020).

Birey-devlet bütünleşmesinin sağlanması ve yönetişimin en üst seviyelere taşıma yolunda yenilikçi çözümler geliştiren Tayvan'da kamu yönetiminde dijitalleşme konusuna karşı güçlü bir iradenin olduğu görülmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin dijital dönüşüm sürecinde çok

basitçe "bilgilendirilmenin" ötesine geçmenin esas kabul edilmesidir. Dijital vatandaş, topluluğuna anlamlı ve etkili katılımın temeli olarak eleştirel düşünmeye dayanan bir tutum sürdürmek zorundadır.

Çevrimiçi Refah;

-Etik ve empati, başkalarının duygularını ve bakış açılarını tanıma ve anlama yeteneği gibi becerilere dayalı olarak çevrimiçi etik davranış ve başkalarıyla etkileşimle ilgilidir. Empati, pozitif çevrimiçi etkileşim için ve dijital dünyanın sunduğu olanakları gerçekleştirmek için temel bir gereklilik oluşturur.

-*Sağlık ve esenlik*, dijital vatandaşların hem sanal hem de gerçek alanlarda yaşadığı gerçeğiyle ilgilidir. Bu nedenle dijital yeterliliğin temel becerileri tek başına yeterli değildir. Bireyler ayrıca sağlık ve esenlik ile ilgili konularda kendilerini daha bilinçli kılan bir dizi tutum, beceri, değer ve bilgiye ihtiyaç duyarlar. Dijital olarak zengin bir dünyada sağlık ve esenlik, çevrimiçi bağımlılık, ergonomi ve duruş, dijital ve mobil cihazların aşırı kullanımı dâhil ancak bunlarla sınırlı olmamak üzere, sağlığı etkileyebilecek zorlukların ve fırsatların farkında olmayı ifade eder.

-*e-Varlık ve iletişim*, dijital vatandaşları çevrimiçi bir varlık ve kimlik oluşturma ve sürdürmede destekleyen kişisel ve kişilerarası niteliklerin yanı sıra olumlu ve tutarlı çevrimiçi etkileşimlerin gelişimini ifade eder. Çevrimiçi iletişim ve sanal sosyal alanlarda başkalarıyla etkileşimin yanı sıra kişinin veri ve izlerinin yönetimi gibi yetkinlikleri kapsar. Çevrimiçi Haklar;

-*Aktif katılım*, yurttaşların içinde yaşadıkları demokratik kültürle aktif ve olumlu bir şekilde katılırken sorumlu kararlar almak için yaşadıkları dijital ortamlarda etkileşime girerken tam olarak farkında olmaları gereken yeterliliklerle ilgilidir.

-*Haklar ve sorumluluklar*, vatandaşların fiziksel dünyada sahip olduğu bir şeydir ve çevrimiçi dünyadaki dijital vatandaşların da belirli hak ve sorumlulukları vardır. Dijital vatandaşlar mahremiyet, güvenlik, erişim ve içerme, ifade özgürlüğü ve daha pek çok haktan yararlanabilir. Ancak bu haklarla birlikte, herkes için güvenli ve sorumlu bir dijital ortam sağlamak için etik ve empati gibi belirli sorumluluklar ve diğer sorumluluklar gelir.

-*Gizlilik ve güvenlik iki farklı kavramı içerir*; gizlilik esas olarak kişinin kendisinin ve başkalarının çevrimiçi bilgilerinin kişisel olarak korunmasıyla ilgiliyken, güvenlik daha çok kişinin çevrimiçi eylem ve davranışlarına ilişkin farkındalığıyla ilgilidir. Tehlikeli veya hoş olmayan durumlarla başa çıkmak ve bunlardan kaçınmak için bilgi yönetimi ve çevrimiçi güvenlik sorunları (navigasyon filtreleri, parolalar, virüsten koruma ve güvenlik duvarı yazılımlarının kullanımı dâhil) gibi yetkinlikleri kapsar.

-*Tüketici farkındalığı*, sosyal medya ve diğer sanal sosyal alanlar gibi geniş boyutlarıyla World Wide Web'in, genellikle dijital vatandaş olmanın aynı zamanda tüketici olmak anlamına geldiği bir ortam olduğu gerçeğiyle ilgilidir. Çevrimiçi alanların ticari gerçekliğinin etkilerini anlamak, bireylerin dijital vatandaşlar olarak özerkliklerini sürdürmek için uğraşmak zorunda kalacakları yeterliliklerden biridir.

etkili bir araç olarak kullanıldığı ülkede, periyodik olarak yayımlanan temel dokümanlar ile yol gösterici plan ve programlar kamu sektörü için dijitalleşme çalışmalarına verilen önceliğin önemli göstergelerinden biridir. Söz konusu dokümanlardan birkaçı şu şekilde sıralanabilir:

- Tayvan Dijital Devlet Programı 2.0 (2021-2025)
- Dijital Ulus ve Yenilikçi Ekonomik Kalkınma Programı (2017-2025)
- Akıllı Devlet Eylem Planı-2019
- Kamu Politikasına Çevrimiçi Katılım Uygulama Yönergeleri
- Tayvan'da Kamu Politikasına Çevrimiçi Katılım
- 2019 Tayvan'da Bireysel Ev Dijital Fırsat Anketi
- Tayvan 2010'da Dijital Bölünme
- Tayvan'da Dijital Destek 2012
- İlkokul/Ortaokul Öğrencisi Dijital Okuryazarlık ve Dijital Fırsat Araştırması (Kasım, 2006)

Dijital Devlet Programında, dijital devlet çalışmalarının her bir eylemi “önce insan” (以人為本) vizyonu benimsenerek oluşturulmuş ve 3 temel program üzerine inşa edilmiştir (National Development Council, 2021).

- **Veri yayını hızlandırma, verilerin yeniden kullanımını sağlama (加速資料釋出驅動資料再利用)³**
 - Programın amacı, veri hacmini en üst düzeye çıkarmak için açık verilerin yasallaştırılmasıyla ilgili işlemleri teşvik edecek, aynı zamanda hükümetin açık veri setinin değerini ve kalitesini yükseltecek; Uygulama Programı Arayüzü ve makine okunabilirliği doğrultusunda veri formatının entegrasyonunun yanı sıra, kamu ve kurumların veri kullanımı ile ortaya çıkan ihtiyaçlarının araştırılmasıdır. Verilerin yeniden kullanımı ile kamuda yüksek düzeyde birlikte çalışabilirlik paylaşımını ve kullanımını teşvik etmek amaçlanmıştır.

³ Çince yazılışlar için Sayın Hasan Chang Bey’e teşekkür ederiz.

- **İnsanların yaşamsal olaylarının aktif olarak kullanma (活用民生資料，開創施政新視野)**

- Bu program ile insanların yaşamlarıyla ilgili sorunları çözmek; yönetim konularını veya kamuoyunun odak noktalarını netleştirerek, ardından çözüm bekleyen sorunları belirleyerek veya yaratılacak değeri önceden belirleyerek; analiz kapsamının, veri gereksinimlerinin ve analiz yöntemlerinin teyit edilmesinin yanı sıra, çapraz veri ekleme ve bağlantı doğruluğunun gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır.

- **Yeni hükümet hizmetleri oluşturmak için kamu yönetimi ve dijital teknolojiyi birleştirme (連結科技應用、創新服務新紀元)**

- Programla, T-Road⁴ platformunun çevrimiçi veri iletimi temeli üzerinde hükümetin operasyonel süreçlerine bağlanacak ve MyData mekanizması aracılığıyla, kişilerin kişisel verilerini uyum sağlayarak, insanların yaşamlarının çeşitli yönlerinde hizmetleri geliştirecek ve çoklu dijital kimlik mekanizmasıyla birlikte, insanlara hizmet etmek için akıllı uygulama geliştirme modelleri aracılığıyla vatandaş için başvuru süreçlerini basitleştirilecek, hükümet ile insanlar arasındaki güveni artıracak, daha iyi hizmet ve deneyimler sağlayacak blok zincir teknolojisini kullanmak amaçlanmıştır.

Tayvan'ın, küresel dünyadaki değişimlere kolay adapte olması, teknolojik gelişimi ve Asya'nın 4 kaplanından biri olarak sayılmasının arkasında kuşkusuz eğitim alanında yaptığı dönüşüm ve yatırımların da önemli bir payı vardır. 1996 yılında başlatılan söz konusu yenilemenin temelini ilköğretim ve ortaöğretim okullarındaki müfredat programında; dil eğitimi, sosyal çalışmalar, bilim ve teknoloji, fiziksel ve sağlık eğitimi, matematik, sanatsal ve beşeri çalışmalar ile kapsamlı faaliyetler olarak benimsenen 7 öğrenim sahası oluşturmaktadır (Şenel & Gençoglu, 2003).

⁴ The Taiwan Reach-Out Association for Democracy (Tayvan Demokrasiye Ulaşma Derneği)

Dijital dönüşüm alanında, gelişmiş ülkeler başta olmak üzere bu alanda rekabet gücünü yüksek tutmak isteyen her ülke, politika ve yatırımlarında önceliklerini yeniden belirlemektedir. Hemen her devlet dijital hizmetleri teşvik ederken dijital rekabet gücünü artırmaya yönelik çalışmalara da ağırlık vermektedir. Dijital Ulus ve Yenilikçi Ekonomik Kalkınma Programı'nın (數位國家·創新經濟發展方案，DIGI+)’nın (2017-2025) bir parçası olarak, 2017 yılında disiplinler arası ve kapsamlı tek noktadan hizmetlerin geliştirilmesinde gözle görülür sonuçlar veren ve çeşitli işbirliği ortamlarının yaratılmasını amaçlayan hizmet odaklı bir akıllı devlet programı (2017-2020) başlatılmıştır.

Tayvan, Akıllı Devlet planlamasının özünde devlet ve halk arasında güveni artırmak için verilere dayalı kamu-özel yönetim modelini oluşturmak yer almaktadır. Belirlenen temel öncelikler ise dijital kimlik doğrulama mekanizması, kurumlar arası veri paylaşım merkezi, güçlendirilmiş siber güvenlik, uçtan uca çevrimiçi kamu hizmetleri olarak belirlenmiştir (National Development Council, 2021).

Hükümet, 2021’de açık veri kullanımı yoluyla akıllı yönetim yeteneklerini geliştirmeyi ve özel sektör tarafından çeşitli uygulamaların geliştirilmesini teşvik etmeyi amaçlayan hizmet odaklı akıllı hükümet programının (2021-2025) etkili bir şekilde uygulanmasını planlayarak bir veri ekonomisinin yaratılmasını teşvik etmeyi hedeflemiştir. (Executive Yuan, 2021)

Geleneksel kamu hizmeti sunum modellerinin neredeyse tamamen terkedildiği yönetim modellerinde hizmetlerin dijital platformlarda sunulmasına yönelik olarak Tayvan oluşturduğu dijital devlet altyapısı ile Asya ülkeleri arasında da öne çıkmaktadır.

Waseda Üniversitesi tarafından ilk olarak 2005 yılında başlatılan Uluslararası Dijital Devlet Raporu verilerine göre Tayvan, 2018 yılında 65 ülke arasında 9. Sırada yer almaktadır (National Development Council, 2021). Puanlamada dikkate alınan kriterler şunlardır:

- Ağ Hazırlık/Altyapı
- Yönetim Optimizasyonu/Verimliliği
- Çevrimiçi Hizmetler/İşlevsel Uygulamalar
- Ulusal Portal/Ana Sayfa

- Hükümet CIO'su
- D-Devlet Teşviki
- e-Katılım/Dijital İçerme
- Açık Hükümet
- Siber güvenlik
- Gelişen BİT kullanımı

Anket Yılı	Ülke/Ekonomi Sayısı	Tayvan'ın Sıralamadaki Yeri
2018	65	9
2017	65	10
2016	65	10
2015	63	17
2014	61	18
2013	55	8
2012	55	10
2011	50	13
2010	40	10
2009	34	8
2008	34	9
2007	34	8
2006	34	7

Kaynak: https://www.ndc.gov.tw/en/Content_List.aspx?n=011DDF3859C163BD

Raporda, Tayvan'ın açık devlet göstergesinde mükemmel performansa sahip olduğu ifade edilmiştir. Tayvan tarafından yayımlanan Dijital Devlet Stratejisinin geliştirilmesi ile gelecekte katılımcılık alanında gelişmekte olan teknolojilerin kullanımı ile önemli başarılar elde edileceğinin beklendiği vurgulanmaktadır (The Institute of D-Government at Waseda University, 2018). 2019-2020 yıllarını kapsayan Raporda ise Tayvan 64 ülke arasında 11. sırada yer almıştır.

Asya Dijital Dönüşüm Endeksi 2018 Raporu verilerine göre ilk sıradaki Singapur'un ardından Tayvan'ın 11 Asya ülkesi arasındaki durumu şu şekildedir (The Economist Intelligence Unit, 2021):

- Genel değerlendirmede 5. sıra
- Dijital altyapıda 5. sıra
- İnsan sermayesinde 4. sıra
- Endüstri bağlanabilirliğinde⁵ 3. sıra

Raporda en dikkat çekici hususlardan biri dijital dönüşüm çabalarının firmaların % 78'inin iş modellerini bir şekilde değiştirmesine yol açığının tespiti.

Tayvan hizmet platformu⁶; e-Devlet, e-Endüstri, e-Toplum, ve e-Altyapıdan oluşan e-Tayvan projesinin bir parçası olarak tanımlanmaktadır. Platform ile tüm devlet kurumlarını ve devlet çalışanlarını çevrimiçi hale getirmek ile tüm hizmet başvurularını çevrimiçi ortama taşımının yanı sıra tüm devlet kurumlarını ağ aracılığı ile birbirine bağlamak ve çok yönlü internet tabanlı hizmetler sistemi kurmak amaçlanmıştır (National Development Council, 2021).

Tayvan'da, dijital hizmetlerin sunumunda kapsamlı bir yönerge hazırlanmış ve 13 maddeden oluşan temel ilkeler ilgili mevzuatta aşağıdaki maddelerde belirtildiği şekilde sıralanmıştır (National Development Council, 2021):

1. Kullanıcı ihtiyaçlarını anlama
2. Çok disiplinli bir işbirliği mekanizmasına sahip olma
3. Birden fazla hizmet kanalı planlama
4. Sürekli iyileştirme yöntemini benimseme
5. Hizmet için gerekli kaynakları sağlama
6. Araçları ve sistemleri değerlendirme

⁵ Endüstri bağlanabilirliği kategorisi, kuruluşların piyasada mevcut olan dijital teknolojiyi özümseme ve bunlardan yararlanma yeteneğini ölçmeye çalışan göstergeleri içerir.

⁶ Governmentservices Portal(MyGov,<https://www.gov.tw>)

7. Bilgi güvenliğine, mahremiyete ve rahatlığa dikkat etme
8. Açıklığa öncelik verme
9. Sürekli test ve hizmetin hızlı dağıtımını sağlama
10. Çevrimdışı olmak için bir plan yapma
11. Kullanım kolaylığı ilkesini takip etme
12. Dijital kullanımı teşvik etme
13. Hizmet performansını ölçme

Tayvan, Covid-19 salgını döneminde dijital dönüşüm nimetlerini iyi yöneterek bu konuda örnek gösterilen ülkelerden biri olmuştur. 2020 yılı verilerine göre anakara Çin ile en yakın ticari ilişkiler içerisinde olan Tayvan'da Covid kaynaklı sadece 7 ölüm gerçekleşmiştir. Bu süreçte, hem vatandaşlar hem de hükümet yetkilileri tarafından "sivil bilgisayar korsanları" aracılığıyla hızla yayılan Covid-19 hakkındaki asimetrik bilgiye karşı insanların enfeksiyondan kaçınmasına ve pandemiye hazırlanmalarına yardımcı olmak için dijital araçlar geliştirilmiştir (The Consilience Project Organization, 2021). Ancak tüm dünyadaki yeni mutasyon dalgaları ile birlikte 22 Mayıs 2021'den itibaren Tayvan'da vaka ve vefat süreçlerinde hızlanma yaşanmış, 2021 Ağustos ayında 800'ün üzerinde vefat sayısına ulaşılmıştır. Yine de diğer devletlere göre başarılı bir salgın yönetimi süreci yaşayan Tayvan'da ulusal sağlık sigortası veri tabanından yararlanılarak büyük veri analitiğinin kullanılması ve göçmenlik ve gümrük veri tabanlarının entegre şekilde çalıştırılması ile vakaların takibine yönelik gerçek zamanlı takip sistemi oluşturulması sağlanmıştır (Jian, Cheng, Huang, & Liu, 2020).

KOBİ'lerin Covid19 Krizinden nasıl etkilendiğine yönelik 2020 yılında finansal hizmetler, imalat, telekomünikasyon, medya, ulaşım, inşaat, perakende ve toptan satış dâhil olmak üzere sektörler genelinde 1.400'den fazla KOBİ'ye yönelik yapılan anket sonrası oluşturulan "Asya Pasifik KOBİ Dijital Olgunluk Çalışmasına" göre Tayvan 14 ülke arasında 7. sırada yer almıştır. Raporda 14 ülke ortalaması ile kıyaslandığında Tayvan, teknoloji yatırımları başlığında bulut teknolojide %2, güvenlik alanında %1 gerideyken, BT yazılımlarının yükseltilmesinde %1 ileride yer almıştır. Raporda dikkat çeken en çarpıcı durum ise KOBİ'lerde dijitalleşmeye uyum konusundaki yetenek eksiliğinin ülke ortalamalarının %11 gerisinde kalmasıdır (IDC, International Data Corporation).

Tayvan'ın veri odaklı dönüşümü benimsemesinin temelinde veri standartlarını teşvik etmek, farklı alanlardan verilerin değişimini ve entegrasyonunu kolaylaştırmak, veri toplayıcıların/ kullanıcıların, veri analizi ile uğraşanların işlerini kolaylaştırmak yer almaktadır (National Development Council of Taiwan, 2021).

Verilerde paylaşımı ve şeffaflığı esas alan bir yaklaşımın benimsemesi sayesinde Tayvan'da gıda, ilaç, konut, ulaşım, eğlence, istihdam, kültür, ekonomik kalkınma, yaşam kalitesi gibi birçok alanda açık verilerin⁷ paylaşıldığı bir platform oluşturulmuş ve devletlerarası işbirliğini teşvik edecek verilerin kamuya açık olması sağlanarak kamu politikası konularında şeffaflık ve halkın katılımının geliştirilmesine yönelik önemli bir adım atılmıştır (National Development Council of Taiwan, 2021).

Tayvan, yapmış olduğu planlamalarda 1996-2019 yılları arasındaki dönemi “Elektronik Devlet” olarak tanımlarken 2020-2025 yılları arasını “Akıllı Devlet” dönüşümü olarak tanımlamıştır (National Development Council, 2020). Bu dönemdeki vizyonunu ise omurgasını bilginin oluşturduğu, devlet hizmetlerini insanların ihtiyaçlarıyla eşleştirmede nesnelerin internetini ve blok zincir gibi yeni ve dönüştürücü teknolojileri uygulayan, karar destek mekanizmasını optimize eden, kamu-özel ortak yönetim modelinin bir sonraki aşamasında yapay zekâ ve bulut bilişimi birleştiren Akıllı Devlet modelini hayata geçirmek olarak belirlemiştir. Tayvan dijitalleşme sürecini yönetsel olarak da bir üst seviyeye taşıyarak dijital teknolojinin tüm iş alanlarında entegrasyonun sağlanması ve küresel trendlere uygun adımlar atılması amacıyla 2022 yılında dijital kalkınma bakanlığı adı altında bir bakanlık kurmayı planlamıştır (Hsin, 2021).

2017-2020 yılları arasını kapsayan Ulusal Siber Güvenlik Programında Tayvan'ı güvenli ve güvenilir bir dijital ülke olarak inşa etme vizyonuna ilişkin taslak yapı 3 katman üzerine kurgulanmıştır (National Information and Communication Security Taskforce, 2017).

⁷ <https://data.gov.tw/en>



Tayvan'ın Çin ile yaşadığı ekonomik, siyasi, askeri, hatta kültürel çekişmeler, Tayvan'ı uluslararası alanda rekabet gücünü artıracak alanlara yatırım yapmayı teşvik etmiş, adeta itici bir rol oynamıştır. Bununla birlikte Çin ile karşılaştırıldığında savunma sanayiinde sahip olunan donanım alanında görece gerilerde bulunan Tayvan, bu açığı teknolojik alanda kapatmaya yönelik önemli adımlar atmaya devam etmektedir. Güvenli dijital ülke olma yolundaki çalışmalarda siber güvenliğe bu denli önem verilmesinin gerisinde savunma sanayiindeki açığın siber ortamda kapatılmasının olduğu görülmektedir.

Tayvan sahip olduğu yetişmiş insan gücü, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hâkimiyet alanı ve etrafını çevreleyen coğrafyadaki jeopolitik konumundan dolayı değişimin ve dönüşümün önemli merkezlerinden biri haline gelmiştir. Dijital dönüşümü bütüncül olarak değerlendiren ve çalışmaların odağına zihniyet değişimini yerleştiren bir yapıda Tayvan'ın dijital geleceğini kurmaya yönelik adımları hızla devam etmektedir.

KAYNAKÇA

- Council of Europe. (2019). Digital Citizenship Education Handbook. Council of Europe Publishing.
- DHA. (2021, Ağustos 21). DHA. DHA: <https://www.dha.com.tr/basin/dunyaca-unlu-tayvan-markalari-marka-degerlerini-acikladi/haber-213760> adresinden alındı.
- Euronews. (2021, Ağustos 21). Dünyanın en güvenli şehirleri açıklandı. Euronews: <https://treuronews.com/2021/01/30/dunyan-n-en-guvenli-sehirleri-ac-kland-turkiye-den-hangi-kentler-var> adresinden alındı.
- Executive Yuan. (2021, Ağustos 21). Service-oriented smart government 2.0. <https://english.ey.gov.tw/News3/9E5540D592A5FECD/8ad2a539-d69b-45f3-a250-eba867a3965b> adresinden alındı.
- Feigenbaum, E. A. (2021). Assuring Taiwan's Innovation Future. Carnegie Endowment for International Peace.
- Hierlemann, D. (2020). What Europe can Learn from Taiwan. Gütersloh: Bertelsmann Stiftung.
- Hsin, L. (2021, Eylül 1). <https://focustaiwan.tw/politics>. Focus Taiwan: <https://focustaiwan.tw/politics/202103250017> adresinden alındı.
- IDC. (International Data Corporation). 2020 Asia Pacific SMB Digital Maturity Study.
- Jian, S.-W., Cheng, H., Huang, X., & Liu, D. (2020, Ağustos 14). Contract Tracing with Digital Assistance in Taiwan's Covid-19 Outbreak Response. *International Journal of Infectious Diseases*, s. 348-352.
- National Development Council. (2020). Digital Government Program 2.0 of Taiwan (2021-2025).
- National Development Council. (2021, Ağustos 21). <https://www.ndc.gov.tw/>. National Development Council: https://www.ndc.gov.tw/en/Content_List.aspx?n=C8A462AE07F6F3C5 adresinden alındı.
- National Development Council. (2021, Ağustos 21). National Development Council. www.ndc.gov.tw: https://www.ndc.gov.tw/en/Content_List.aspx?n=E35FD251AA134CA4 adresinden alındı.
- National Development Council. (2021, Ağustos 25). National Development Council. <https://www.ndc.gov.tw/>: https://www.ndc.gov.tw/en/Content_List.aspx?n=8CFBD51FD4203F38 adresinden alındı.

- National Development Council. (2021, Ağustos 24). National Development Council. https://www.ndc.gov.tw/en/Content_List.aspx?n=011DDF3859C163BD adresinden alındı.
- National Development Council. (2021, Ağustos 20). www.ndc.gov.tw. National Development Council: https://www.ndc.gov.tw/en/Content_List.aspx?n=8C362E80B990A55C adresinden alındı.
- National Development Council of Taiwan. (2021, Ağustos 21). Background and Definition of Open Data. National Development Council: https://www.ndc.gov.tw/en/Content_List.aspx?n=BA5A517D97FB4CD6 adresinden alındı.
- National Development Council of Taiwan. (2021, Ağustos 23). Government Data Standards. Taiwan. https://www.ndc.gov.tw/en/Content_List.aspx?n=8AEA7658B5695D7F adresinden alındı.
- National Information and Communication Security Taskforce. (2017). National Cyber Security Program of Taiwan (2017 to 2020). Kasım.
- Netherlands Enterprise Agency. (2020). Artificial Intelligence; an overview of policies and developments in Taiwan. Netherlands Enterprise Agency.
- Numbeo. (2021, Eylül 13). Safety Index by Country 2020. www.numbeo.com: https://www.numbeo.com/crime/rankings_by_country.jsp?title=2020&displayColumn=1 adresinden alındı.
- Sun, K. (2021, Eylül 3). <https://english.cw.com.tw/article>. Common Wealth Magazine: <https://english.cw.com.tw/article/article.action?id=2890> adresinden alındı.
- Şenel, A., & Gençoğlu, S. (2003). Küreselleşen Dünyada Teknoloji Eğitimi, Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi, s. 45-65.
- (2020). Taiwan Internet Rapor 2020. Entrustment Organization: Taiwan Network Information Center Executive Organization: Taipei Civil Education Foundation.
- The Consilience Project Organization. (2021, Ağustos 19). Taiwan's Digital Democracy. The Consilience Project Organization: <https://consilienceproject.org/taiwans-digital-democracy/> adresinden alındı.
- The Economist Intelligence Unit. (2021). The Asian Digital Transformation Index 2018. New York: The Economist Intelligence Unit. <http://connectedfuture.economist.com/wp-content/uploads/2018/12/ADTI-whitepaper.pdf> adresinden alındı.

- The Institute of D-Government at Waseda University. (2018). The 14th Waseda - IAC International Digital Government Rankings 2018 Report. Tokyo: The Institute of D-Government at Waseda University. https://idgwaseda.jp/pdf/The_2018_Waseda-IAC_Digital_Government_Rankings_Report.pdf adresinden alındı.
- United Nations. (2019). Digital Economy Report 2019. New York: United Nations Publications.
- World Economic Forum. (2019). The Global Competitiveness Report 2019. Switzerland: World Economic Forum.

DİJİTAL ÜLKE TAYVAN’DA DİJİTAL YERLİLERİN SOSYAL AĞLARI KULLANIM AMAÇLARINA YÖNELİK NİCEL BİR ARAŞTIRMA

*Serpil SAMUR**

GİRİŞ

Bireylerin yaşamının değişmez bir parçası olan kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ile beraber kültürel dönüşüm ivme kazanmış, kitle iletişim araçları ve kültürün birbirini beslediği ilişkiye uygun bir ortam yaratmıştır. Televizyon, internet, radyo, gazete, sinema, bilgisayar vb. ürünleri içeren kitle iletişim araçları sayesinde dünya üzerindeki bireylerin büyük bir kısmı bilgiye erişmek konusunda hızlı ve pratik sonuçlar elde edebilmektedir. Bu noktada medyanın yeri ve önemi yadsınamaz bir gerçek haline gelmiştir.

Bireylerin kişisel tutumlarını ve davranışlarını, tüketim tercihlerini belirlemek konusunda medyanın oldukça önemli bir etkisi bulunmaktadır (Giddens, 2000: 388; Aktaran: Zorlu, 2016: 85). Bireylerin kendi yaşamları özelinde edindikleri pratikler dışında medya aracılığı ile aktarıldığı kadar bilgi sahibi olmaları sağlanmaktadır. Böylece, bireyler ve toplumlar medyanın sunduğu bilgiler ışığında bir “dünya düzeni” tanımlamakta ve anlamlandırmaktadır (Karakoç, 2009: 94). Oluşan bu algılamalar ile birlikte toplumsal yargıların değişime ve dönüşüme uğramasından söz edilebilir.

Kitle iletişim araçlarının toplumsal etkilerinin çoğunlukla kültürel olduğu ifade edilebilir. Sürekli bir biçimde bireyleri ve toplumları yönlendirmek üzere gelişen kitle iletişim araçları, film, kitap, müzik, dans vb. evrensel unsurlarla birlikte popüler kültürü de kullanmaktadır. Hayatın her alanını kapsayan, yoğun biçimde yaşanan ve tüketilen kültür ürünleri, sermaye kurumları tarafından üretilmekte, denetlenmekte ve geniş kitleler tarafından tüketilmesi beklenmektedir. Günümüzde popüler kültür ürünleri daha çok

* *National Chengchi University, College of Foreign Languages-Literature, Department of Turkish Language and Culture, Öğretim Görevlisi. ORCID: 0000-0003-3685-0181.*

televizyon ve internet aracılığı ile tüketilmektedir. Genç kuşaklar bu tüketim çarkında başat rol oynamaktadırlar. Oldukça kolay elde edilen kitle iletişim unsurlarının kullanımının giderek yaygınlaşması (Balcı, 2013: 17), özellikle gençler üzerinde olumlu ve olumsuz etkilerin oluşumuna sebep olmaktadır.

Günümüzde bir kitle iletişim aracı olarak internet, iletişimin ayrılmaz parçası konumundadır. Bu iletişim araçlarıyla kurulan haberleşme ağı ile kültür yaygınlaşarak McLuhan'ın ifadesiyle "küresel bir köy"e dönüşmüştür. Bununla birlikte toplumlarda farklı yansımalar ortaya çıkmıştır. Manuel Castells (2013: 22), internetin ve kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla ağlar üzerinde oluşan ortak payda ve hedef birlikteliklerini "ağ toplumu" kavramı ile açıklamıştır. Ağ toplumunda oluşturulan yeni dünya düzeninin ağlar aracılığı ile biçimlendiği ifade edilir. Böylece, gelişmeye devam eden teknolojiler ile ağların gücü artarak ağ toplumu fikri, günlük hayatımızı daha çok etkiler hale gelmiştir.

Tayvan'ın dijital gelişim sürecine bakıldığında, pandemi süreci ile birlikte yaşanan hızlı bir gelişmenin varlığından söz etmek mümkündür. Tayvan'ın 23,84 milyonluk nüfusu içerisinde 21,45 milyon kişinin internet kullanıcısı olduğu, bunlardan 19,7 milyon kişinin ise aktif olarak sosyal medyayı kullandığı ortaya konmuştur. Bunun yanı sıra, internet kullanıcı sayısındaki yıllık değişime bakıldığında %4,6 oranında artış olduğu, özellikle 16-64 yaş aralığındaki kişilerin günlük ortalama internette vakit geçirdikleri sürenin oldukça yüksek olduğu elde edilmiştir. Bu çalışmanın temel amacı da Tayvan'da bulunan Ulusal Chengchi Üniversitesinde 2021-2022 eğitim ve öğretim yılı içinde öğrenim görmekte olan üniversite öğrencilerinin kitle iletişim araçları yoluyla yönlendirilme sürecinde sosyal ağ kullanım sıklıklarını ve amaçlarını ortaya çıkarmaktır. Bu doğrultuda öğrencilere anket formu uygulanarak sosyal ağ kullanımlarının bazı demografik bilgilere göre arasında farklılık olup olmadığı hipotezi sınanacaktır.

Toplumsal dönüşümde lokomotif görevi gören üniversiteler, dijital gelişim alanında da yeniliklerin üretildiği ve uygulandığı merkezler konumundadır. Üniversiteler, özellikle sosyal ve kültürel faaliyetler ile birlikte bireysel ve toplumsal gelişimde büyük pay sahibi olmaktadır. Kitle iletişim araçlarının hızlı gelişimi ile birlikte bilgiye erişimin de oldukça rahat ve kolay gerçekleşiyor olması toplumlar üzerinde düşünce ve davranış biçimlerinin değişmesine neden olmuştur. Yaşanan değişimler ve dönüşümler, bireylerin hayatları boyu en aktif ve verimli oldukları dönem olarak ifade

edilen “gençlik” döneminde çok daha büyük etkiye sahip olmaktadır. Kitle iletişim araçlarının gençler üzerindeki etkisini Özden ve Barışeri (2010: 277) çalışmasında şu şekilde ifade etmiştir: *“İnsan, kitle iletişim araçlarının ürettiği, yaydığı popüler kültür ve ürünlerine, bu ürünlerle empoze edilen düşünce ve davranış modellerine, kimlik arama ve özdeşim yapma sürecini içinde barındıran gençlik döneminde daha çok ihtiyaç duyar ve bağımlı hale gelir”*. Bu durumda medya, gençleri kullandığı popüler kültür değerleri ile birlikte özendirmeyi ve gençler üzerinde istediği şekilde yönlendirme yapabilme özgürlüğünü sonuna kadar kullanmaktadır.

Anderson ve Rainie (2018)’nin yaptığı bir çalışmada, dijital aktivitelerin günlük yaşantı içerisinde ortaya çıkarabileceği faydalar ve zararlar gösterilmiştir. Dijital teknolojilerin giderek yaygınlaşan kullanımı ile bireylerin verimli biçimde bağlantı kurmasına, yenilikçi düşünebilmesine ve kaynakları keşfetmesine olanak tanıyan yanları bulunduğunu ifade etmişlerdir. Öte yandan, dijital teknolojinin kişilerin akranları ile kuracağı etkileşimi azaltması, psikolojik hasara yol açabilmesi ve kişisel güvenlikle ilgili endişeler yaratabilmesi nedeniyle olumsuz tarafları da bulunmaktadır. Ancak genel anlamda, dijital teknolojilerin popüleritesinin ve kullanılabilirliğinin refah seviyesi üzerinde.

1. Dijital Ülke Tayvan

Uluslararası Yönetim Geliştirme Enstitüsü (IMD) tarafından yayımlanan rapora göre Tayvan, en son dünya rekabet gücü sıralamasında sekizinci sıraya yükselerek nüfusu 20 milyonun üzerinde olan ülkeler arasında birinci olmuştur. Ayrıca IMD, listedeki 64 ülke ve bölge arasında Tayvan'ın 2021'de ekonomik performans alanında altıncı, hükümet verimliliğinde sekizinci, iş verimliliğinde yedinci ve altyapıda 14. sırada yer aldığını söylemiştir. IMD'ye göre, Tayvan'ın bu yıl karşılaştığı zorluklar arasında teknoloji yeniliğini teşvik etmek, uluslararası iş birliğini derinleştirmek ve pandemi sonrası küresel toparlanmanın ortasında fırsatları yakalamak için yerli ve yabancı yatırımı artırmak yer almaktadır (Focus Taiwan, 2021, Erişim Tarihi: 26.12.2021).

Mobil telefon penetrasyonu, mobil telefon kullanımının yaygınlaşmasında önemli bir gösterge olarak karşımıza çıkmaktadır. Tayvan, 2002 yılında %108'lik bir mobil telefon penetrasyonu ile dünyada birinci sırada yerini almıştır. Hizmet fiyatlarını önemli ölçüde düşüren piyasa rekabeti, Tayvan'da mobil telefonun yayılma hızının birincil itici gücü olarak

tanımlanmıştır (Chu ve diğ., 2009: 2). Özellikle pandemi sürecinde birçok yerel firma, daha fazla kazanç sağlamak için dijitalleşme sürecini hızlandırmıştır. Tüm dünyada olduğu gibi Tayvan'da da pandemi, ekonomik-teknolojik çevrelerce öngörülemedi fakat yerel şirketlerin çoğu küresel dijitalleşme eğilimine ayak uydurmak için eski bilgi teknolojisi altyapısını yenilemekteydiler. Bu durum pandemi gibi bir küresel kriz karşısında da bu firmalara avantaj sağlamıştır.

Tayvan'daki endüstriler, özellikle pandemi dönemi ile birlikte dijitalleşmeyi benimseyen ve büyük ilgi gösteren bir konumda yer almıştır. Böylece, birçok şirket Covid-19 etkisi ile dijitalleşme hızını arttırmaya ve daha fazla web teknolojilerini kullanmaya başlamıştır (Taiwan Internet Report, 2020a; Erişim Tarihi: 26.12.2021). Bu teknolojileri kullanan ve başarılı firmalara örnek olarak Clutch tarafından yayımlanan rapordaki veriler sunulabilir. Clutch'ın raporuna göre Tayvan'daki en iyi sosyal medya danışmanlık firmaları arasında birinci sırada AJ Marketing, ikinci sırada Growth Hackers ve üçüncü sırada ise Sway Society yer almaktadır (Clutch, 2021; Erişim Tarihi: 25.12.2021). AJ Marketing firmasının merkezi Singapur'dadır ve yerel ekipleri ile birlikte Kore, Japonya, Tayvan, Vietnam, Tayland, Endonezya ve Malezya'da markaların Asya'da başarılı olmaları için destek vermektedir. Growth Hackers firması, dünyanın her yerinden işletmelerin çevrimiçi markalarını oluşturarak, sitelerinde olası satışlar oluşturmalarına, dönüşümlerini iyileştirmelerine ve satışlarını artırmalarına yardımcı olmakta; web tasarımı, içerik pazarlaması, SEO, sosyal medya pazarlaması, ücretli reklam ve e-posta pazarlaması gibi alanlarda hizmet vermektedirler. Sway Society firması ise ajansları, markaları sosyal medyaya yönlendirerek etkileyici pazarlama, dijital büyüme, sosyal medya yönetimi ve PR hizmetleri sağlamaktadır.

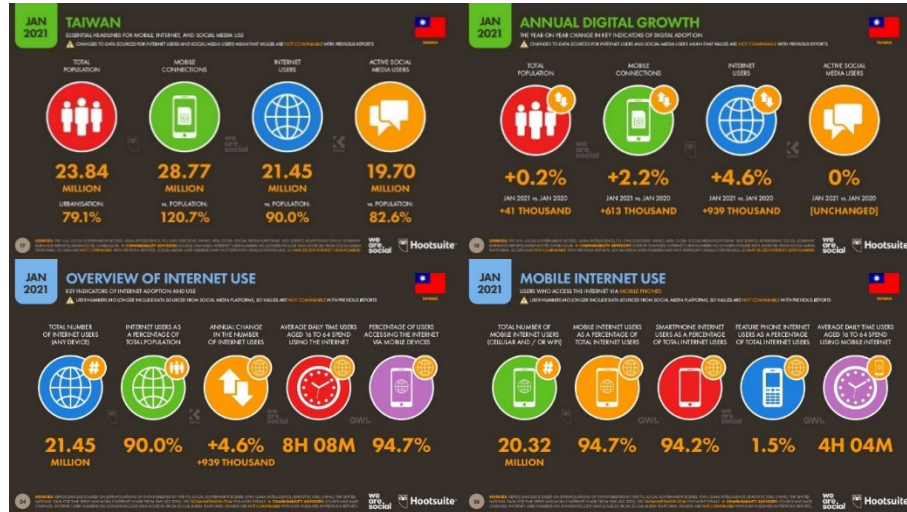
Yayımlanan Small Business Digitalization ve Covid-19 anketine göre, Tayvan'ın küçük işletmelerinin dijital olarak dönüşümünün yavaş olduğu ve ülkeye "dijital gözlemci" kategorisinde diğer Asya ülkelerinden daha düşük bir sıralama verildiği ortaya çıkarılmıştır. Çoğu ülke, anketin dört kategorisinden ikincisi olan "dijital gözlemci" kategorisine girmiş, Asya-Pasifik küçük işletmeleri genellikle ABD ve Avrupa'daki işletmelerin gerisinde kalmıştır (Aisyah, 2021a, Erişim Tarihi: 26.12.2021). Tayvan'daki firmalar, Covid-19 salgını nedeniyle 2020 yılının ikinci yarısında iş akışını ve verimliliğini artırmak için dijital dönüşümlerini hızlandırmaya başlamıştır.

Örneğin ticari dizüstü bilgisayar sevkiyatları, yerel şirketlerin personelin evden çalışması için uygun altyapı koşullarını sağlayacak bir donanım yatırım yapması ile yıllık %15,4 artış yaşanmıştır. Eğitim sistemine bakıldığında ise uzaktan eğitim platformlarının bir gereklilik olarak değil, tamamlayıcı bir araç olarak kullanıldığı görülmektedir. Fakat uzaktan eğitime geçildiği ilk gün, binlerce öğrencinin çevrimiçi oldukları anda çökme yaşanmıştır. Bu noktada, Tayvan eğitim sistemi kapsamında -olası krizlere paralel olarak- uzaktan eğitime hazır olunması ve gerekli teknolojik önlemlerin alınması gerekmektedir.

Dijitalleşme alanında yaşanan bir başka gelişmeye örnek olarak OpenGov Asia tarafından Tayvan hükümetinin Tayvan'da cinsiyet eşitsizliğini iyileştirmek üzere attığı adımlar verilebilir. Ancak bu adımlar, kadınların katılımındaki artışa neden olsa da oldukça yavaş bir ilerleme olarak görülmektedir. Dijital medya, Tayvan'daki kadın kullanıcıları güçlendirmekte ve cinsiyet eşitliğini teşvik etmektedir. Sonuçta pandemi ile beraber bireylerin yaşam tarzlarının ve iş modellerinin büyük ölçüde değiştiği söylenebilir. Dijitalleşme artık bir seçenek olarak değil, bir zorunluluk olarak yaşantımızda yer almaktadır. Tayvan'daki devlet kurumları, özel kurumlar, vatandaşlarının ve müşterilerinin artan ihtiyaçlarını karşılamak için ilerlemeye devam etmelidir.

Tayvan Çalışma Bakanlığı İşgücü Geliştirme Ajansı (WDA), salgın sonrası işgücü için dijital dönüşüm konulu forumda Tayvan ve bölgenin karşı karşıya olduğu pandemi ve dijital teknolojinin ikili etkisini tartışmıştır. WDA genel müdürü: *“Salgının ve dijital gelişimin ikili etkisi nedeniyle, işgücü piyasası yeni zorluklarla karşı karşıya ve geleneksel işler dönüşümün baskısı altında. Bununla birlikte, aynı zamanda birçok yeni istihdam fırsatı yaratılmıştır.”* şeklinde ifade etmiştir. Hâlihazırda, farklı ülkeler, uygulanabilir politika ve programların planlanması için ortak kaynaklara yatırım yapmışlardır. WDA, birçok uzman tarafından pandeminin etkisinin neden olduğu endüstriyel değişikliklerin dijital teknoloji ile birleştiği görüşüne ayrıca dikkat çekmektedir. Pandemi sonrası Tayvan'ın altı ana sektöre odaklanacağı bildirilmiştir; güvenlik, hassas sağlık hizmetleri, dijital dönüşüm, yarı iletkenler, uzay ve 5G/6G internet altyapısı. Tayvan, önümüzdeki birkaç yıl içerisinde blockchain ve nesnelerin interneti (IoT) gibi alanlarda gelişme kaydedecektir. Böylece her şey dijital teknolojiler etrafında dönecektir (Aisayah, 2021b, Erişim Tarihi: 26.12.2021).

We are Social (Ocak, 2021) tarafından yayımlanan Tayvan'ın dijital verileri incelendiğinde, 23,84 milyon nüfusun %90'ının (21,45 milyon kişi) internet kullanıcısı, %82,6'sının (19,7 milyon kişi) aktif sosyal medya kullanıcısı olduğu görülmektedir. Yıllık dijital büyüme oranlarına bakıldığında 2020 Ocak ve 2021 Ocak aralığında toplam popülasyon %0,2 oranında artarken mobil bağlantılar %2,2 oranında, internet kullanımı ise %4,6 oranında artmıştır. Ayrıca herhangi bir cihaz üzerinden internet kullanan 21,45 milyon kişi varken, toplam nüfus içerisinde internet kullananların oranı %90 olarak elde edilmiştir. Bu doğrultuda internet kullanıcı sayısının yıllık değişiminin %4,6 oranında arttığı, 16-64 yaş aralığındaki kişilerin günlük ortalama internette vakit geçirdikleri süre 8 saat 8 dakika olduğu, internete mobil cihazlardan erişen kullanıcıların yüzdesinin %94,7 olduğu elde edilmiştir. Ayrıca mobil internet kullanıcılarının 2021 yılında 20,32 milyon kişi olduğu, internet kullanıcılarının %94,7'sinin aynı zamanda mobil internet kullanıcısı olduğu, internet kullanıcılarının %94,2'sinin akıllı telefon üzerinden internet kullandıkları, 16-64 yaş aralığındaki kişilerin günlük ortalama mobil internet kullanımının 4 saat 4 dakika olduğu bilgisine ulaşılmıştır (Bkz. Şekil 1).



Şekil 1. 2020-2021 Dönemi Tayvan Dijital Raporu

Bu veriler ışığında internet, mobil internet kullanımının giderek arttığını, günlük kullanımların ise önemli bir seviyede olduğu açıktır. Bu artış dijitalleşen dünyanın bir getirisi olarak akıllı telefonlar üzerinden kullanımın

da çok yüksek olması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Verilerden hareketle dijital düzeyi yüksek olan Tayvan’da akıllı telefon kullanım oranının bu duruma paralel olarak yüksek olduğu gözlenmektedir.

Bir başka açıdan değerlendirildiğinde, Tayvan’da sosyal ve ekonomik yaşamın iyileştirilmesi amacıyla kırsal alanlara sürekli “dijital destek” kaynakları yatırımının yapılması gerektiği görülmektedir (Taiwan Internet Report, 2020b). İnternet kullanımındaki farklılıkların tümüyle sahip olunan kaynaklarla ilgili olduğu, kırsal olan alanlarda internete erişimin daha zor olduğu sonucu elde edilmiştir. Bunun yanı sıra, internet kullanımının hızla artması ile birlikte kırsal alanlarda da internet kullanımı artmaya başlamıştır. Kırsal alanda yaşayan insanların sosyal ve ekonomik yaşamlarında iyileşmelerin sağlanması için internet kaynaklarını kullanabilmeleri kritik bir konudur. Sonuçta, yeterli internet erişimini sağlamanın yanı sıra kırsal alanlarda internetin sosyal ve ekonomik yaşamda iyileşme sağlaması için “dijital yardım” da bulunulması gerektiği vurgulanmıştır.

Sosyal ağların kullanım şekilleri, kullanım sıklıkları, gündelik yaşama olan yansımaları her toplumda farklılık göstermektedir. Bu farklılık ile ilgili Manuel Castells tarafından “ağ toplumu” kavramı ve Marc Prensky tarafından ise “dijital yerliler” kavramları ortaya çıkarılmış olup bireyler ve kültürlerin nasıl etkilendiği ile ilgili analizler yapılmıştır. “Dijital yerli” kavramının daha iyi anlaşılabilmesi açısından “ağ toplumu” kavramı ile beraber açıklanması yerinde olacaktır. Kavramlara ilişkin ayrıntılı bilgiler 2. başlık altında sunulmuştur.

2. Manuel Castells “Ağ Toplumu” ve Marc Prensky “Dijital Yerliler”

Manuel Castells, internetin ve kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla ağlar üzerinde oluşan ortak payda ve hedef birlikteliklerini ağ toplumu kavramı ile açıklamıştır (Kurt ve Ceyhan, 2013: 22). Castells, günümüz iletişim yapısının, ağ ve toplumsal hareketlerin oluşumuna sebep olduğunu, iktidarlar oluşturarak takipçilerinin algılarının değişmesinde etkili olduğunu, toplum kültüründe ortaya çıkan değişikliklerin iktidar ilişkilerini derin bir şekilde dönüştürdüğünü ifade etmektedir (Eraydın, 2019: 218). Gelişen teknolojilerle ağların gücü yükselmekte ve ağ toplumu fikri, günlük hayatımızı daha fazla etkilemektedir. Günümüz toplumu ağlarla kurulmuş etkileşim ve ilişki sistemini yoğun ve yaygın olarak kullanmaktadır (Castells,

2004: 54). Ağ oluşturma teknolojisi 1970’li yıllarda hem telekomünikasyonda bağlantı teknolojileri hem de bilgisayar ağları oluşturma teknolojilerindeki büyük gelişmelerden sonra özellikle internet teknolojisi ile ortaya çıkmıştır (Castells, 2013). İnternette “Web 2.0” teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte dünya üzerinde internet ağı ile birbirine bağlanan insanların iletişim ve etkileşim süreçleri içinde yaşanan çağın modern toplumları açıklamakta kullandığı “ağ toplumu” kavramının yaygınlaşmasında etkili olmuştur (Sucu, 2016: 3-4). Castells’e göre, bu yeni toplum toplumsal yapının tamamının değişimine sebep olarak yeni algı kalıplarını ortaya çıkarmıştır. Manuel Castells, ağ toplumu kavramını şu şekilde açıklamaktadır:

“ ... Ağ toplumu küresel toplumdur. Ne var ki bu, her yerde insanların bu ağlara dâhil olduğu anlamına gelmez. Şimdilik çoğu insan dâhil değildir. Ama herkes toplumsal yapıyı oluşturan küresel ağlarda gerçekleşen süreçlerden etkilenir. Gezegenin her köşesinde insan hayatını şekillendiren ve kontrol eden kilit faaliyetler küresel ağlarda örgütlenir: Finans piyasaları; mallar ve hizmetlerin ulus-aşırı üretimi, yönetimi ve dağıtımı; son derece vasıflı iş gücü; yüksek eğitim de dâhil bilim ve teknoloji; kitle medyası; etkileşime dayalı çok amaçlı iletişimi sağlayan internet ağları; kültür, sanat, eğlence, spor; küresel ekonomi ve hükümetler arası ilişkileri idare eden uluslararası kurumlar; din; suç ekonomisi; yeni, küresel bir sivil toplumun haklarını ve değerlerini ileri süren ulus aşırı hükümet dışı örgütler ve toplumsal hareketler.” (2016: 59-60).

Günümüzde sosyal medyada yaşanan hızlı gelişimler ile birlikte toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel işleyişlerde değişim ve dönüşüm yaşanmaya devam etmektedir. Yeni bir sosyal yapılanmanın işleyişini günümüz kitle iletişimi içerisinde, özellikle sosyal medya platformlarındaki yoğun kullanımlar ile görmek mümkündür. Toplumsal yapıda meydana gelen tüm olumlu ve olumsuz değişimler, daha çok genç nesiller tarafından internet, TV gibi kitle iletişim araçlarının kullanımında yaşanan artışın bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Ulusal Chengchi Üniversitesi’nde öğrencilere uygulanan anket formu ile sosyal ağların kullanımları değerlendirilerek, Tayvan’ın toplumsal yapısı hakkında bazı değerlendirmeler yapılabilecektir. Gençlerin bu çalışmada hedef kitleyi oluşturması tesadüfi değil, bilimsel bir zorunluluk sonucudur. Dijital dönüşümün ontolojik olarak güçlü bir biçimde gözlemlendiği kesim kuşkusuz gençlerdir.

Çalışmanın ana ekseninde yer alan bir kavram olan “dijital yerliler” kavramı, 1980 yılından sonra yetişen kuşakları tanımlamak için kullanılmaktadır. İlk kez Marc Prensky tarafından kullanılmıştır ve pek çok tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Hala tartışılan bir kavram olmakla beraber, ilgili alanyazında kendine yer edinmiş ve sık kullanılan bir kavram haline gelmiştir. Dijital yerliler, Prensky’ye (2011a, 2011b) göre, dijital alanın çok iyi kullanıldığını, burada yeni bir dilin oluşturulduğunu, dijital medyanın aktif tüketimi ile birlikte beyin yapısında gelişmelerin yaşandığını ifade eden bir kavramdır. Prensky (2016), yalnızca teknolojik açıdan değil, örneğin bugünkü eğitimin yeterli teknolojik altyapıya sahip olmaması, yeterli becerilerin geliştirilmemiş ve herkes için eşit olmaması sebebiyle değil, yanlış hedeflerin var olması sebebiyle doğru bir eğitim olmadığını söylemektedir. Dijital yerlilerin yani genç kuşakların dijital teknolojiye olan ilgi ve merakı, tüketimin artmasına sebep olan Web 2.0 teknolojisi ile içerik üretmeye başlamıştır. Genç kuşağın dijital kültürün içine doğması, bu kültür ile büyümesi noktasında Prensky’nin dijital yerli kavramı ortaya çıkmış, dijital kültürün içerisinde büyüyen genç kuşağın teknolojik açıdan daha yaratıcı, daha üretken olduğu tartışmalarını başlatmıştır. Bu tartışmalar halen devam ediyor olsa da kültürün yayılımında ve üretkenliğin artmasında özellikle sosyal medyanın büyük rolü olduğu ve bu yeni medyanın da gençler tarafından yoğun bir şekilde kullanıldığı yadsınamaz bir gerçektir (Tombul, 2020: 139).

Her ne kadar kavrama ilişkin tartışmalar sürmekte olsa da günümüzde dijital yerlilerin internet ve mobil telefon kullanımının oldukça yoğun olduğundan, bunun yanı sıra cep telefonlarına erişememe korkusunun (nomofobi) var olduğundan bahsetmek mümkündür (Raypole, 2019). Bu kadar yoğun bir tüketim ifade edilirken yapılan birçok araştırma, dijital yerlilerin genellikle dijital teknolojileri akademik hedefler doğrultusunda kullanmak istemediklerini, daha çok eğlence amaçlı kullandıklarını göstermektedir (Gallardo-Echenique ve diğ., 2015: 173-174). Dijital yerliler kavramı ile birlikte dijital teknolojilerin kullanımı konusunda farklılıkların ve çeşitliliğin ortaya çıktığı sonucuna da ulaşılmaktadır (Kwak ve diğ., 2021: 5).

3. Araştırmanın Metodolojisi

3.1. Araştırmanın Amacı ve Hipotezleri

Sosyal ağların kullanım oranları günümüzde ciddi bir artış yaşamakta, dolayısıyla önemli bir pazarlama iletişim aracı haline gelmektedir. İnternet,

zaman ve mekân sınırını ortadan kaldırırken Web. 2.0 teknolojisinin iletişimi interaktif hâle dönüştürmesi, işletmelerin müşterilere ulaşmak için kullandıkları önemli kanallar olarak sosyal medya mecralarını tercih etmelerine neden olmaktadır. Sosyal medya kullanan bireylerin daha çok gençlerin olması, sosyal medya ile ilgili yapılan çalışmaların da çoğunlukla gençler üzerinde uygulanmasına sebep olmuştur. Bu çalışma, Tayvan'da yaşayan ve Ulusal Chengchi Üniversitesinde öğrenim gören öğrencilerin sosyal ağları kullanım amaçlarını belirlemek amacıyla hazırlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda sosyal medya kullanımı açısından aşağıdaki ana hipotezler test edilecektir:

1. H_0 : Cinsiyete göre üniversite öğrencilerinin sosyal medya kullanımları arasında bir farklılık yoktur.
 H_1 : Cinsiyete göre üniversite öğrencilerinin sosyal medya kullanımları arasında bir farklılık vardır.
2. H_0 : Eğitim düzeyine göre üniversite öğrencilerinin sosyal medya kullanımları arasında bir farklılık yoktur.
 H_1 : Eğitim düzeyine göre üniversite öğrencilerinin sosyal medya kullanımları arasında bir farklılık vardır.
3. H_0 : Yaşanılan yere göre üniversite öğrencilerinin sosyal medya kullanımları arasında bir farklılık yoktur.
 H_1 : Yaşanılan yere göre üniversite öğrencilerinin sosyal medya kullanımları arasında bir farklılık vardır.
4. H_0 : Yaşanılan yerde internet erişimi olması durumuna göre üniversite öğrencilerinin sosyal medya kullanımları arasında bir farklılık yoktur.
5. H_1 : Yaşanılan yerde internet erişimi olması durumuna göre üniversite öğrencilerinin sosyal medya kullanımları arasında bir farklılık vardır.

3.2. Araştırmanın Sınırlılıkları

Çalışmaya 17-34 yaş aralığındaki, Tayvan'da ikamet eden, çalışmaya gönüllü olarak katılmak isteyen Ulusal Chengchi Üniversitesi öğrencileri dâhil edilmiştir. Çalışmaya dâhil edilmeme kriterleri ise 17 yaşın altında olmak, internet kullanıcısı olmamak, başka bir yerde ikamet ediyor olmak, Ulusal Chengchi Üniversitesi öğrencisi olmamak ve çalışmaya katılım sağlamak istememek olarak belirlenmiştir. Anket formu tüm fakülte

öğrencilerine Google Formlar aracılığı ile online ortamda gönderilmiş olup araştırma sınırlılıkları dahilinde toplam 121 kişiye uygulanmıştır. Örneklem yöntemlerinden biri olan kota örnekleme kullanılmıştır. Ulusal Chengchi Üniversitesi'nde öğrenim görmekte olan 16.110 öğrencinin evren olarak kabul edildiği bu çalışmada, araştırmanın sınırlılıkları dâhilinde çalışmaya gönüllü olarak katılım sağlayan 121 kişi ile gerçekleştirilmiştir.

3.3. Araştırmanın Yöntemi

Üniversite öğrencilerinin sosyal ağ kullanımları hakkında bilgi almak üzere yapılan bu çalışmada, Usluel ve diğerleri tarafından 2014 yılında geliştirilen “Sosyal Ağların Kullanım Amaçları Ölçeği” kullanılarak öğrencilere anket formu uygulanmıştır. Ölçek 7’li likert tipinde tasarlanmış aynı zamanda 7 alt boyutu ve 26 maddesi bulunmaktadır. “Araştırma” alt boyutu soru 1-2-3 olmak üzere 3 maddeden oluşmakta, “İşbirliği” alt boyutu soru 4-5-6-7-8-9 olmak üzere 6 maddeden oluşmakta, “İletişimi Başlatma” alt boyutu soru 10-11-12 olmak üzere 3 maddeden oluşmakta, “İletişim Kurma” alt boyutu soru 13-14 olmak üzere 2 maddeden oluşmakta, “İletişimi Sürdürme” alt boyutu soru 15-16-17-18 olmak üzere 4 maddeden oluşmakta, “İçerik Paylaşma” alt boyutu soru 19-20-21-22-23 olmak üzere 5 maddeden oluşmakta ve “Eğlence” alt boyutu ise soru 24-25-26 olmak üzere 3 maddeden oluşmaktadır. Güvenilirlik katsayıları incelendiğinde Cronbach’s Alpha değerleri araştırma alt boyutu için 0,78, iş birliği alt boyutu için 0,86, iletişimi başlatma alt boyutu için 0,67, iletişim kurma alt boyutu için 0,87, iletişimi sürdürme alt boyutu için 0,82, içerik paylaşma alt boyutu için 0,87 ve eğlence alt boyutu için ise 0,81 olarak elde edilmiştir. Kayış (2010) çalışmasında Cronbach’s Alpha güvenilirlik katsayısının 0,6 ile 0,8 arasında olması durumunda ölçeğin oldukça güvenilir yapıda olduğunu ifade etmiştir. Buna göre ölçek alt boyutlarının güvenilirlik düzeyleri araştırma ve iletişimi başlatma alt boyutları için oldukça güvenilir olarak elde edilir iken diğer alt boyutlar için yüksek güvenilirlikte elde edilmiştir. 5’li likert tipine uygun biçimde hazırlanmış olan bu çalışmada, Kesinlikle Katılmıyorum, Katılmıyorum, Kararsızım, Katılıyorum ve Kesinlikle Katılıyorum yanıtlarından oluşmaktadır.

3.4. İstatistiksel Yöntem

Verilerin analizinde SPSS 23 programı kullanılmıştır. Normal dağılım göstermeyen 2 gruba göre karşılaştırma yapılırken Mann Whitney U testi, 3

ve üzeri gruba göre karşılaştırma yapılırken Kruskal Wallis H testi kullanılmıştır. Sosyal Ağların Kullanım Ölçeği alt boyutları arasındaki ilişkiyi göstermek üzere Spearman's Rho korelasyonu kullanılmıştır. Sosyal Ağların Kullanım Ölçeği alt boyutlarına ilişkin güvenilirlik düzeyleri ise Cronbah's Alpha değerleri ile sunulmuştur. Nicel verilere dair tanımlayıcı istatistiklerden ortanca, minimum ve maksimum değerleri, kategorik verilere dair ise frekans ve yüzdelere verilmiştir.

4. Bulgular

Çalışmaya dâhil edilen 121 katılımcıya dair demografik bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur. Katılımcıların %76,9'u kadın, %94,2'si 17-24 yaş aralığında, %92,6'sı lisans mezunu, %28,3'ü hazırlık sınıfında, %94,2'si 7 yıl ve üzeri zamandır Tayvan'da ikamet etmekte, %44,6'sının annesi üniversite mezunu, %37,2'sinin babası üniversite mezunu, %34,7'si 1.501-3.000 USD aralığında kazanca sahip, %49,6'sı üniversite yurdunda yaşamakta, %97,5'inin evinde internet erişimi bulunmakta, %99,2'sinin herhangi bir sosyal medya platformuna ait hesabı bulunmakta ve %64,5'inin günlük sosyal ağ kullanım süresi 3-5 saat aralığındadır.

Tablo 1. Demografik bilgilere dair tanımlayıcı istatistikler

	Frekans	%
Cinsiyet		
Kadın	93	76,9
Erkek	28	23,1
Yaş		
17-24	114	94,2
25-29	7	5,8
Eğitim Durumu		
Lisans	112	92,6
Yüksek Lisans	9	7,4
Üniversitede Kaçınıcı Sınıftasınız?		
Hazırlık	34	28,3
1	29	24,2
2	30	25,0
3	27	22,5

	Frekans	%
Ne Kadar Süredir Tayvan'da İkamet Ediyorsunuz?		
1 Yılden Daha Az	2	1,7
1-3 Yıl	5	4,1
7 Yıl ve Üzeri	114	94,2
Annenizin Eğitim Durumu		
İlkokul	2	1,7
Ortaokul	9	7,4
Lise	38	31,4
Üniversite	54	44,6
Yüksek Lisans/ Doktora	18	14,9
Babanızın Eğitim Durumu		
İlkokul	3	2,5
Ortaokul	12	9,9
Lise	27	22,3
Üniversite	45	37,2
Yüksek Lisans/ Doktora	34	28,1
Ailenizin Aylık Geliri		
0-500 USD	6	5,0
501-1.500 USD	19	15,7
1.501-30.00 USD	42	34,7
3.001-45.00 USD	20	16,5
4.501 USD ve üzeri	34	28,1
Nerede Yaşıyorsunuz?		
Kendi Evimde	12	9,9
Diğer	16	13,2
Üniversite Yurdu	60	49,6
Ailemle Beraber	33	27,3
Yaşadığınız Yerde İnternete Erişiminiz Var Mı?		
Evet	118	97,5
Hayır	3	2,5

	Frekans	%
Herhangi Bir Sosyal Medya Platformuna Ait Hesabınız Bulunmakta Mı?		
Evet	120	99,2
Hayır	1	0,8
Günlük Sosyal Ağ Kullanım Süreniz Nedir?		
0-2 Saat	18	14,9
3-5 Saat	78	64,5
6-8 Saat	17	14,0
9 Saat ve Üzeri	8	6,6

Tablo 2’de Sosyal Ağların Kullanım Ölçeği alt boyutlarına ilişkin güvenilirlik sonuçlarına bakıldığında, araştırma alt boyutu yüksek güvenilirlikte, iş birliği alt boyutu yüksek güvenilirlikte, iletişimi başlatma alt boyutu orta düzey güvenilirlikte, iletişim kurma alt boyutu yüksek düzey güvenilirlikte, iletişimi sürdürme alt boyutu yüksek güvenilirlikte, içerik paylaşımı yüksek güvenilirlikte ve eğlence alt boyutu ise orta düzey güvenilirlikte elde edilmiştir.

Tablo 2. Sosyal Ağların Kullanım Ölçeği alt boyutlarına ait Cronbach’s Alpha değerleri

	Cronbach's Alpha
Araştırma	0,892
İşbirliği	0,912
İletişimi Başlatma	0,730
İletişim Kurma	0,971
İletişimi Sürdürme	0,825
İçerik Paylaşma	0,822
Eğlence	0,764

Tablo 3’te demografik bilgiler ile SAKÖ alt boyutlarının karşılaştırılması verilmiştir. Cinsiyete göre araştırma, iş birliği, iletişimi başlatma, iletişim kurma, iletişimi sürdürme, içerik paylaşma ve eğlence alt boyutlarının ortanca değerleri arasında bir farklılık bulunmamıştır (p değerleri sırasıyla 0,639,

0,674, 0,608, 0,192, 0,084, 0,155, 0,785). Yaşı göre araştırma, iş birliği, iletişimi başlatma, iletişim kurma, iletişimi sürdürme, içerik paylaşma ve eğlence alt boyutlarının ortanca değerleri arasında bir farklılık bulunmamıştır (p değerleri sırasıyla 0,578, 0,951, 0,236, 0,598, 0,597, 0,810, 0,375). Eğitim durumuna göre araştırma, iş birliği, iletişimi başlatma, iletişim kurma, iletişimi sürdürme ve içerik paylaşma alt boyutlarının ortanca değerleri arasında bir farklılık bulunmamıştır (p değerleri sırasıyla 0,889, 0,279, 0,757, 0,906, 0,818, 0,762). Eğitim durumuna göre eğlence alt boyutu ortanca değeri arasında bir farklılık bulunmuştur (p=0,019). Lisans mezunu olanların ortanca değeri 4 iken yüksek lisans mezunu olanların ortanca değeri 4,33 olarak elde edilmiştir. Üniversitede kaçınıcı sınıf olma durumuna göre araştırma, iş birliği, iletişimi başlatma, iletişim kurma, iletişimi sürdürme, içerik paylaşma ve eğlence alt boyutlarının ortanca değerleri arasında bir farklılık bulunmamıştır (p değerleri sırasıyla 0,856, 0,882, 0,429, 0,721, 0,999, 0,631, 0,741). Tayvan’da ikamet edilen süreye göre araştırma, iş birliği ve içerik paylaşma alt boyutlarının ortanca değerleri arasında bir farklılık bulunmamıştır (p değerleri sırasıyla 0,074, 0,240, 0,160). Tayvan’da ikamet edilen süreye göre iletişimi başlatma alt boyutu ortanca değeri arasında bir farklılık bulunmuştur (p=0,024). 1 yıldan daha az süredir yaşayanların ortanca değeri 1,83, 1-3 yıldır yaşayanların ortanca değeri 3, 7 yıl ve üzeri zamandır yaşayanların ortanca değeri ise 4 olarak elde edilmiştir. Elde edilen bu farklılık, 1-3 yıl arasında yaşayanların 7 yıl ve üzerinde yaşayanlara göre ortanca değerlerinin daha düşük olmasından kaynaklanmaktadır. Tayvan’da ikamet edilen süreye göre iletişim kurma alt boyutu ortanca değeri arasında bir farklılık bulunmuştur (p=0,043). 1 yıldan daha az süredir yaşayanların ortanca değeri 3, 1-3 yıldır yaşayanların ortanca değeri 3, 7 yıl ve üzeri zamandır yaşayanların ortanca değeri ise 5 olarak elde edilmiştir. Elde edilen bu farklılık, 1-3 yıl arasında yaşayanların 7 yıl ve üzerinde yaşayanlara göre ortanca değerlerinin daha düşük olmasından kaynaklanmaktadır. Tayvan’da ikamet edilen süreye göre iletişimi sürdürme alt boyutu ortanca değeri arasında bir farklılık bulunmuştur (p=0,036). 1 yıldan daha az süredir yaşayanların ortanca değeri 3, 1-3 yıldır yaşayanların ortanca değeri 3, 7 yıl ve üzeri zamandır yaşayanların ortanca değeri ise 4,33 olarak elde edilmiştir. Elde edilen bu farklılık, 1-3 yıl arasında yaşayanların 7 yıl ve üzerinde yaşayanlara göre ortanca değerlerinin daha düşük olmasından kaynaklanmaktadır. Tayvan’da ikamet edilen süreye göre eğlence alt boyutu ortanca değeri arasında bir farklılık bulunmuştur (p=0,017). 1 yıldan daha az süredir yaşayanların ortanca değeri 2,83, 1-3 yıldır

yaşayanların ortanca değeri 3, 7 yıl ve üzeri zamandır yaşayanların ortanca değeri ise 4 olarak elde edilmiştir. Elde edilen bu farklılık, 1-3 yıl arasında yaşayanların 7 yıl ve üzerinde yaşayanlara göre ortanca değerlerinin daha düşük olmasından kaynaklanmaktadır. Annenin eğitim durumuna göre araştırma, iş birliği, iletişimi başlatma, iletişim kurma, iletişimi sürdürme, içerik paylaşma ve eğlence alt boyutlarının ortanca değerleri arasında bir farklılık bulunmamıştır (p değerleri sırasıyla 0,435, 0,154, 0,353, 0,393, 0,158, 0,834, 0,528). Babanın eğitim durumuna göre araştırma, iş birliği, iletişimi başlatma, iletişim kurma, iletişimi sürdürme ve eğlence alt boyutlarının ortanca değerleri arasında bir farklılık bulunmamıştır (p değerleri sırasıyla 0,216, 0,319, 0,166, 0,283, 0,713, 0,209).). Babanın eğitim durumuna göre içerik paylaşma alt boyutu ortanca değeri arasında bir farklılık bulunmuştur (p=0,049). İlkokul düzeyindekilerin ortanca değeri 3, ortaokul düzeyindekilerin 3,75, lise düzeyindekilerin 3,75, üniversite düzeyindekilerin 3,25 ve yüksek lisans/doktora düzeyindekilerin ise 4 olarak elde edilmiştir. Elde edilen bu farklılık üniversite düzeyindekilerin ortanca değerinin yüksek lisans/ doktora düzeyindekilerden daha düşük olmasından kaynaklanmaktadır. Ailenin aylık gelirin göre araştırma alt boyutu ortanca değeri arasında bir farklılık bulunmuştur (p=0,023). 0-500 USD kazancı olanların ortanca değeri 4,33, 501-1500 USD kazancı olanların 4,67, 1501-3000 USD kazancı olanların 4, 3.001-4.500 USD kazancı olanların 4,33 ve 4.501 USD ve üzeri olanların ise 4 olarak elde edilmiştir. Elde edilen bu farklılık 4501 USD ve üzeri kazancı olanların ortanca değerlerinin diğer gruplardan farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Ailenin aylık gelirin göre iş birliği, iletişimi başlatma, iletişim kurma, iletişimi sürdürme, içerik paylaşma ve eğlence alt boyutlarının ortanca değerleri arasında bir farklılık bulunmamıştır (p değerleri sırasıyla 0,114, 0,465, 0,860, 0,977, 0,955, 0,847). Yaşanan yere göre araştırma alt boyutu ortanca değeri arasında bir farklılık bulunmuştur (p=0,018). Kendi evinde yaşayanların ortanca değeri 4, diğer cevabını verenlerin 4, üniversite yurdunda kalanların 4,33 ve ailesiyle beraber yaşayanların ise 4 olarak elde edilmiştir. Elde edilen bu farklılık diğer cevabını verenlerin ortanca değerinin üniversite yurdunda kalanlara göre daha düşük olmasından kaynaklanmaktadır. Yaşanan yere göre araştırma, iş birliği, iletişimi başlatma, iletişim kurma, iletişimi sürdürme, içerik paylaşma ve eğlence alt boyutlarının ortanca değerleri arasında bir farklılık bulunmamıştır (p değerleri sırasıyla 0,737, 0,597, 0,861, 0,368, 0,585, 0,885). Yaşanan yerde internete erişim olması durumuna göre araştırma, iş birliği, iletişimi başlatma,

iletişim kurma, iletişimi sürdürme, içerik paylaşma ve eğlence alt boyutlarının ortanca değerleri arasında bir farklılık bulunmamıştır (p değerleri sırasıyla 0,994, 0,355, 0,630, 0,956, 0,409, 0,795, 0,220). Herhangi bir sosyal medya platformunda hesabın olması durumuna göre araştırma, iş birliği, iletişimi başlatma, iletişim kurma, iletişimi sürdürme, içerik paylaşma ve eğlence alt boyutlarının ortanca değerleri arasında bir farklılık bulunmamıştır (p değerleri sırasıyla 0,635, 0,852, 0,911, 0,584, 0,703, 0,829, 0,645).

Tablo 3. Demografik bilgiler ile SAKÖ puanlarının karşılaştırılması

	Sosyal Ağların Kullanım Ölçeği Alt Boyutları						
	Araştırma	İşbirliği	İletişimi Başlatma	İletişim Kurma	İletişimi Sürdürme	İçerik Paylaşma	Eğlence
Cinsiyet							
Kadın	4 (1-5)	4 (1-5)	4 (1-5)	5 (1-5)	4,33 (1-5)	3,5 (1-5)	4 (1-5)
Erkek	4 (1-5)	4 (1,83-5)	3,83 (2-5)	4,75 (1-5)	4 (1,67-5)	3,25 (1,75-5)	4 (1,67-5)
p**	0,639	0,674	0,608	0,192	0,084	0,155	0,785
Yaş							
17-24	4 (1-5)	4 (1-5)	4 (1-5)	5 (1-5)	4 (1-5)	3,5 (1-5)	4 (1-5)
25-29	3,33 (2-5)	4 (1,67-4,5)	3,33 (1,67-5)	5 (1-5)	4,33 (1-5)	3,5 (1-5)	4,33 (1-4,67)
p**	0,578	0,951	0,236	0,598	0,597	0,810	0,375
Eğitim Durumu							
Lisans	4 (1-5)	4 (1-5)	4 (1-5)	5 (1-5)	4,17 (1-5)	3,5 (1-5)	4 (1-5)
Yüksek Lisans	4 (3-5)	4,17 (3,5-4,5)	4 (2-5)	5 (3-5)	4 (3-5)	3,25 (2,25-5)	4,33 (2,33-5)
p**	0,889	0,279	0,757	0,906	0,818	0,762	0,019
Üniversitede Kaçınca Sınıftasınız?							
Hazırlık	4 (1-5)	4 (1-5)	3,67 (1-5)	5 (1-5)	4 (1-5)	3,5 (1-5)	4 (1-5)
1	4 (1-5)	3,83 (1-5)	4 (1,67-5)	5 (1-5)	4 (1,33-5)	3,75 (1,5-5)	4 (1,33-5)
2	4 (1-5)	4 (1-5)	4,17 (1-5)	5 (1-5)	4,33 (1-5)	3,5 (1-5)	3,67 (1-5)
3	4,33 (1-5)	4 (1-4,83)	3,67 (1-4,67)	5 (1-5)	4,33 (1-5)	3,5 (1-4,75)	4 (1-5)
p*	0,856	0,882	0,429	0,721	0,999	0,631	0,741
Ne Kadar Süredir Tayvan'da İkamet Ediyorsunuz?							
1 Yılden Daha Az	2,5 (2-3)	2,83 (1,67-4)	1,83 (1,67-2)*	3 (1-5) ^{yy}	3 (1-5) ^{yy}	2,25 (1-3,5)	2,83 (1-4,67) ^{yy}
1-3 Yıl	3 (1-4,67)	3 (1,17-5)	3 (1,33-5) ^{yy}	3 (1-5) ^s	3 (1-4) ^s	3 (1,25-4)	3 (1-3) ^s
7 Yıl ve Üzeri	4 (1-5)	4 (1-5)	4 (1-5) ^y	5 (1-5) ^y	4,33 (1 – 5) ^y	3,5 (1-5)	4 (1-5) ^y
p*	0,074	0,240	0,024	0,043	0,036	0,160	0,017

	Sosyal Ağların Kullanım Ölçeği Alt Boyutları						
	Araştırma	İşbirliği	İletişimi Başlatma	İletişim Kurma	İletişimi Sürdürme	İçerik Paylaşma	Eğlence
Annenizin Eğitim Durumu							
İlkokul	4,5 (4,33-4,67)	4,75 (4,5-5)	4,67 (4,33-5)	5 (5-5)	3,83 (3,67-4)	3,25 (3-3,5)	3 (2,33-3,67)
Ortaokul	4,33 (1-5)	4 (1-4,67)	3,67 (1,33-4,67)	5 (1-5)	4,33 (1-5)	4 (1,25-5)	4,33 (1-5)
Lise	4,17 (1-5)	4,08 (1,33-5)	4 (1-5)	5 (1-5)	4,33 (1-5)	3,5 (1-5)	4 (1-5)
Üniversite	4 (1-5)	4 (1-5)	4 (1,67-5)	5 (1-5)	4,17 (1-5)	3,5 (1-5)	4 (1-5)
Yüksek Lisans/ Doktora	3,83 (1-5)	3,83 (1-5)	3,83 (1-5)	4,5 (1-5)	3,5 (1-5)	3,5 (1-5)	3,67 (1-5)
p*	0,435	0,154	0,353	0,393	0,158	0,834	0,528
Babanızın Eğitim Durumu							
İlkokul	4,33 (4,33-4,67)	4,5 (3,67-5)	4,33 (4-5)	5 (4,5-5)	4 (3,67-4,33)	3 (3-3,5) ^{xy}	3,67 (2,33-4,33)
Ortaokul	4,17 (2-5)	4,17 (2-5)	3,67 (2-5)	5 (2-5)	4,33 (2-5)	3,75 (2-5) ^{xy}	4,33 (2-5)
Lise	4,33 (1-5)	4 (1-5)	4 (1,33-4,67)	5 (1-5)	4,33 (1-5)	3,75 (1,25-4,75) ^{xy}	4 (1-5)
Üniversite	4 (1-5)	4 (1-5)	3,67 (1-5)	4,5 (1-5)	4 (1-5)	3,25 (1-5) ^x	4 (1-5)
Yüksek Lisans/ Doktora	4 (1-5)	3,92 (1-5)	4 (1-5)	5 (1-5)	4,33 (1-5)	4 (1-5) ^y	4 (1-5)
p*	0,216	0,319	0,166	0,283	0,713	0,049	0,209
Ailenizin Aylık Geliri							
0-500 USD	4,33 (4-5) ^y	3,92 (3,5-5)	4,17 (3,33-5)	5 (4,5-5)	4,17 (3,67-5)	3,38 (2,75-5)	4 (3,67-5)
501-1.500 USD	4,67 (1-5) ^y	4 (1,33-5)	3,67 (1-5)	5 (1-5)	4 (1-5)	3,5 (1-5)	3,67 (1-5)
1.501-3.000 USD	4 (1-5) ^y	4,17 (1-5)	4 (1,67-5)	5 (1-5)	4,17 (1-5)	3,5 (1-5)	4 (1-5)
3.001-4.500 USD	4,33 (3-5) ^y	3,83 (2,5-5)	4 (2-5)	5 (2,5-5)	4 (3,33-5)	3,5 (1,75-5)	3,5 (2,33-5)
4.501 USD ve üzeri	4 (1-5) ^x	3,83 (1-4,5)	4 (1-5)	5 (1-5)	4,33 (1-5)	3,63 (1-5)	4 (1-5)
p*	0,023	0,114	0,465	0,860	0,977	0,955	0,847
Nerede Yaşıyorsunuz?							
Kendi Evimde	4 (1-5) ^{xy}	4 (1,17-5)	3,33 (1,33-5)	5 (1-5)	3,83 (1-4,67)	3 (1,25-5)	3,83 (1-5)
Diğer	4 (1-5) ^x	3,75 (1,33-5)	4 (1-5)	5 (1-5)	4 (1-5)	3,63 (1-5)	4,17 (1-5)
Üniversite Yurdu	4,33 (1-5) ^y	4 (1-5)	4 (1,67-5)	5 (1-5)	4 (1-5)	3,5 (1-5)	4 (1-5)
Ailemle Beraber	4 (1-5) ^{xy}	4 (1-5)	4 (1-5)	5 (1-5)	4,33 (1-5)	3,5 (1-5)	4 (1-5)
p*	0,018	0,737	0,597	0,861	0,368	0,585	0,885

	Sosyal Ağların Kullanım Ölçeği Alt Boyutları						
	Araştırma	İşbirliği	İletişimi Başlatma	İletişim Kurma	İletişimi Sürdürme	İçerik Paylaşma	Eğlence
Yaşadığınız Yerde İnternete Erişiminiz Var Mı?							
Evet	4 (1-5)	4 (1-5)	4 (1-5)	5 (1-5)	4,17 (1-5)	3,5 (1-5)	4 (1-5)
Hayır	4,33 (2-4,67)	4,83 (2-5)	3,67 (2-4,33)	5 (2-5)	3,67 (2-4,67)	3,5 (2-4,25)	3,33 (2-4)
p**	0,994	0,355	0,630	0,956	0,409	0,795	0,220
Herhangi Bir Sosyal Medya Platformuna Ait Hesabınız Bulunmakta Mı?							
Evet	4 (1-5)	4 (1-5)	4 (1-5)	5 (1-5)	4,17 (1-5)	3,5 (1-5)	4 (1-5)
Hayır	2 (2-2)	2 (2-2)	2 (2-2)	2 (2-2)	2 (2-2)	2 (2-2)	2 (2-2)
p**	0,182	0,165	0,149	0,165	0,149	0,165	0,165
Günlük Sosyal Ağ Kullanım Süreniz Nedir?							
0-2 Saat	4,33 (1-5)	3,92 (1-5)	4 (1,67-5)	5 (1-5)	4,33 (1-5)	3,5 (2-5)	3,67 (1-5)
3-5 Saat	4 (1-5)	4 (1-5)	4 (1-5)	5 (1-5)	4 (1-5)	3,5 (1-5)	4 (1-5)
6-8 Saat	4 (1-5)	3,83 (1-5)	4 (1-5)	5 (1-5)	4,33 (1-5)	3,5 (1-5)	4 (1-5)
9 Saat ve Üzeri	4 (1-5)	4 (1-5)	3,67 (1-4,67)	4,75 (1-5)	4 (1-5)	3,88 (1-5)	4,17 (1-5)
p*	0,635	0,852	0,911	0,584	0,703	0,829	0,645

*Kruskal Wallis H testi; **Mann Whitney U testi; x-y: Aynı harfe sahip olan değerler arasında bir farklılık olmadığını temsil etmektedir.

Tablo 4'te SAKÖ alt boyutlarına ilişkin korelasyon analizi sonuçları verilmiştir. Buna göre alt boyutlar arasındaki ilişki ortaya konmuştur. İşbirliği ve araştırma alt boyutları arasında pozitif yönlü orta düzeyde bir ilişki mevcuttur ($r=0,551$; $p<0,001$). İletişimi başlatma ve araştırma alt boyutları arasında pozitif yönlü orta düzeyde bir ilişki mevcuttur ($r=0,424$; $p<0,001$). İletişimi başlatma ve iş birliği alt boyutları arasında pozitif yönlü orta düzeyde bir ilişki mevcuttur ($r=0,604$; $p<0,001$). İletişim kurma ve araştırma alt boyutları arasında pozitif yönlü orta düzeyde bir ilişki mevcuttur ($r=0,405$; $p<0,001$). İletişim kurma ve iş birliği alt boyutları arasında pozitif yönlü orta düzeyde bir ilişki mevcuttur ($r=0,436$; $p<0,001$). İletişim kurma ve iletişimi başlatma alt boyutları arasında pozitif yönlü orta düzeyde bir ilişki mevcuttur ($r=0,507$; $p<0,001$). İletişimi sürdürme ve araştırma alt boyutları arasında pozitif yönlü orta düzeyde bir ilişki mevcuttur ($r=0,433$; $p<0,001$). İletişimi sürdürme ve iş birliği alt boyutları arasında pozitif yönlü orta düzeyde bir ilişki mevcuttur ($r=0,494$; $p<0,001$). İletişimi sürdürme ve iletişimi başlatma alt

boyutları arasında pozitif yönlü orta düzeyde bir ilişki mevcuttur ($r=0,526$; $p<0,001$). İletişimi sürdürme ve iletişim kurma alt boyutları arasında pozitif yönlü orta düzeyde bir ilişki mevcuttur ($r=0,612$; $p<0,001$). İçerik paylaşma ve araştırma alt boyutları arasında pozitif yönlü orta düzeyde bir ilişki mevcuttur ($r=0,450$; $p<0,001$). İçerik paylaşma ve iş birliği alt boyutları arasında pozitif yönlü orta düzeyde bir ilişki mevcuttur ($r=0,563$; $p<0,001$). İçerik paylaşma ve iletişimi başlatma alt boyutları arasında pozitif yönlü orta düzeyde bir ilişki mevcuttur ($r=0,548$; $p<0,001$). İçerik paylaşma ve iletişim kurma alt boyutları arasında pozitif yönlü orta düzeyde bir ilişki mevcuttur ($r=0,423$; $p<0,001$). İçerik paylaşma ve iletişimi sürdürme alt boyutları arasında pozitif yönlü orta düzeyde bir ilişki mevcuttur ($r=0,538$; $p<0,001$). Eğlence ve araştırma alt boyutları arasında pozitif yönlü orta düzeyde bir ilişki mevcuttur ($r=0,439$; $p<0,001$). Eğlence ve iş birliği alt boyutları arasında pozitif yönlü orta düzeyde bir ilişki mevcuttur ($r=0,540$; $p<0,001$). Eğlence ve iletişimi başlatma alt boyutları arasında pozitif yönlü orta düzeyde bir ilişki mevcuttur ($r=0,465$; $p<0,001$). Eğlence ve iletişim kurma alt boyutları arasında pozitif yönlü orta düzeyde bir ilişki mevcuttur ($r=0,401$; $p<0,001$). Eğlence ve iletişimi sürdürme alt boyutları arasında pozitif yönlü orta düzeyde bir ilişki mevcuttur ($r=0,585$; $p<0,001$). Eğlence ve içerik paylaşma alt boyutları arasında pozitif yönlü orta düzeyde bir ilişki mevcuttur ($r=0,587$; $p<0,001$).

Tablo 4. SAKÖ alt boyutları arasındaki ilişkinin incelenmesi

	Araştırma	İşbirliği	İletişimi Başlatma	İletişim Kurma	İletişimi Sürdürme	İçerik Paylaşma	Eğlence
Araştırma	1						
İşbirliği	($r=0,551$; $p<0,001$)	1					
İletişimi Başlatma	($r=0,424$; $p<0,001$)	($r=0,604$; $p<0,001$)	1				
İletişim Kurma	($r=0,405$; $p<0,001$)	($r=0,436$; $p<0,001$)	($r=0,507$; $p<0,001$)	1			
İletişimi Sürdürme	($r=0,433$; $p<0,001$)	($r=0,494$; $p<0,001$)	($r=0,526$; $p<0,001$)	($r=0,612$; $p<0,001$)	1		
İçerik Paylaşma	($r=0,450$; $p<0,001$)	($r=0,563$; $p<0,001$)	($r=0,548$; $p<0,001$)	($r=0,423$; $p<0,001$)	($r=0,538$; $p<0,001$)	1	
Eğlence	($r=0,439$; $p<0,001$)	($r=0,540$; $p<0,001$)	($r=0,465$; $p<0,001$)	($r=0,401$; $p<0,001$)	($r=0,585$; $p<0,001$)	($r=0,587$; $p<0,001$)	1

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada son yıllarda dijitalleşmesi ile dikkat çeken bir ülke olan Tayvan seçilmiştir. Tayvan'ın özellikle kendi nüfus yoğunluğundaki ülkeler arasında dijitalleşme oranı verilerden de görülebileceği gibi yüksektir. Tayvan'da hem endüstri bakımından hem de günlük yaşam rutini bakımından yoğun bir dijitalleşmeden söz edilebilir. Sosyal ağların kullanım ölçeğinden yararlanılarak Tayvan'da Ulusal Chengchi Üniversitesinde okuyan farklı fakültelerdeki öğrencilere anket formunun uygulandığı çalışmada öğrencilerin demografik bilgilerine ve sosyal ağ kullanım miktarlarına yönelik detaylı bilgi elde edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda eğitim durumu, ikamet yeri, Tayvan'daki ikamet süresi, babanın eğitim durumu, ailenin aylık geliri ve yaşanan yere göre Sosyal Ağların Kullanım Ölçeği alt boyutları arasında istatistiksel farklılıklar elde edilmiştir. Sosyal Ağların Kullanım Ölçeği alt boyutları arasında ise pozitif yönlü orta düzey ve yüksek düzeyde ilişki bulunmuştur.

Çalışmanın hipotezlerine ilişkin elde edilen sonuçlar şu şekildedir:

- Cinsiyet, yaş, kaçınıcı sınıf olunduğu, Tayvan'da ikamet edilen süre, annenin eğitim durumu, babanın eğitim durumu, ailenin aylık geliri, yaşanan yer, yaşanan yerde internete erişim olması, herhangi bir sosyal medya platformunda hesabın olması değişkenlerine göre araştırma, iş birliği, iletişimi başlatma, iletişim kurma, iletişimi sürdürme, içerik paylaşma ve eğlence alt boyutlarının ortanca değerleri arasında bir farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$).
- Eğitim durumuna göre eğlence alt boyutu ortanca değeri arasında bir farklılık bulunmuştur ($p=0,019$).
- Tayvan'da ikamet edilen süreye göre iletişimi başlatma alt boyutu ortanca değeri arasında bir farklılık bulunmuştur ($p=0,024$).
- Tayvan'da ikamet edilen süreye göre iletişim kurma alt boyutu ortanca değeri arasında bir farklılık bulunmuştur ($p=0,043$).
- Tayvan'da ikamet edilen süreye göre iletişimi sürdürme alt boyutu ortanca değeri arasında bir farklılık bulunmuştur ($p=0,036$).
- Tayvan'da ikamet edilen süreye göre eğlence alt boyutu ortanca değeri arasında bir farklılık bulunmuştur ($p=0,017$).

- Babanın eğitim durumuna göre içerik paylaşma alt boyutu ortanca değeri arasında bir farklılık bulunmuştur ($p=0,049$).
- Ailenin aylık gelirine göre araştırma alt boyutu ortanca değeri arasında bir farklılık bulunmuştur ($p=0,023$).
- Yaşanan yere göre araştırma alt boyutu ortanca değeri arasında bir farklılık bulunmuştur ($p=0,018$).

Toplumsal yaşamın hızla dijitalleşmekte olduğu gerçeğinden hareketle bu çalışmanın hedef kitesini ilk kez Prensky'nin kullanmış olduğu "dijital yerliler" oluşturmuştur. Bireylerin çeşitli coğrafi ve sosyolojik durumlarının yanı sıra yaş ile ilgili olarak teknolojiye erişim ve teknolojiyi kullanabilme özellikleri de değişmektedir. Bir başka deyişle, bugüne dek kentte yaşayan kişilerin teknolojik araçlara ulaşılabilirlik yönünden kırsalda yaşayan kişilere göre daha şanslı olmaları önemli iken günümüzde yaş aralıklarıyla ilgili olarak teknolojiyi kullanma ve yararlanma şekilleri arasındaki farklılıklar daha çok önem kazanmıştır. Dijital yerliler teknolojiyi, öğrenme etkinliklerinden çok, sosyal bağlar oluşturma ve iletişim amaçlı kullanmaktadırlar. Bu genç hedef kitle; yeni teknolojilere kolayca uyum sağlayan, onu kullanırken bozmaktan ya da yanlış yapmaktan korkmayan, çoğu zaman da kullandığı teknolojik kanalın içerik üretimine doğrudan katılım sağlayan bireylerdir. Dijital yerliler kavramının karşıladığı genç hedef kitle, dijital dünyada göçmen yaklaşımıyla sonradan çözmeye çalışan bireylere oranla daha etkin ve etkili dijitalleşebilmektedir. Bu etkin ve etkili dijitalleşme durumunun özellikle toplumsal açıdan olumlu ve olumsuz yanlarının ele alındığı çalışmaların yapılmasının -alana katkı sağlayacağı düşüncesinden hareketle- yararlı olacağı düşünülmektedir. Özellikle Tayvan gibi hızlı dijitalleşen ülkelerin toplumsal yapılarındaki hızlı dönüşümleri ivedilikle incelemeleri ve takip etmeleri gerekmektedir. Dijitalleşmenin yol açtığı toplumsal dönüşüm çalışmalarında bu ülkelerin, hedef kitle olarak dijital yerlileri mercek altına almaları toplumsal bir zorunluluktur. Dijital yerliler, zamanlarının büyük bölümünü -verilerde de görüldüğü gibi- çevrimiçi dijital dünyada geçirmektedir. Bu bağlamda çevrimiçi dijital ortamlar; bilginin yaratımı, dağıtımı, erişilebilirliği ve hatta güvenliği konusunda önemli platformlar haline gelmiştir. Bu çalışmanın Tayvan'ın dijitalleşme alanında hızlı dönüşen bir ülke olması sebebiyle dijitalleşme ve dijital yerliler bakımından, hem benzer ülkelerin hem de ilgili disiplinlerin çalışmalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Aisyah, K. (2021a). Digitalisation a Necessity in Taiwan. Erişim Adresi: <https://opengovasia.com/digitalisation-a-necessity-in-taiwan/>
- Aisyah, K. (2021b). Digital Transformation in Post-Pandemic Taiwan. Erişim Adresi: <https://opengovasia.com/digital-transformation-in-post-pandemic-taiwan/>
- Anderson, J. & Rainie, L. (2018) Stories from experts about the impact of digital life. Pew Research Center. [https:// www.pewinternet.org/2018/07/03/stories-from-experts-about-the-impact-of-digital-life/](https://www.pewinternet.org/2018/07/03/stories-from-experts-about-the-impact-of-digital-life/)
- Castell, M. P. (2004). La experiencia de los Presupuestos Participativos en Albacete. *Temas para el Debate*, (113), 54-56.
- Castells, M. (2013). *Communication power*. OUP Oxford.
- Castells, Manuel, (2016), İletişimin Gücü, Çev. Beyza Becerikli, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Chen, J. F., Chang, J. F., Kao, C. W., & Huang, Y. M. (2016). Integrating ISSM into TAM to enhance digital library services: a case study of the Taiwan digital meta-library. *The Electronic Library*.
- Chu, Y. L., Liu, T. Y., Tan, T. H. (2009). Outdoor natural science learning with an RFID-supported immersive ubiquitous learning environment. *Journal of Educational Technology & Society*, 12(4), 161-175.
- Eraydın, Galip, (2019). Ağ Toplumu'nda Farkındalığa Davet Eden Kitap: 'İletişim Gücü', *Etkileşim Dergisi*, 2 (3), 218-223.
- Focus Taiwan, (2021). DIGI+ Taiwan. Erişim Adresi: <https://digi.taiwan.gov.tw/news/taiwan-rises-to-8th-in-imd-world-competitiveness-rankings/>
- Gallardo-Echenique, E. E., Marqués-Molíás, L., Bullen, M., & Strijbos, J. W. (2015). Let's Talk About Digital Learners in the Digital Era. *International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 16(3), 156-187.
- Giddens, A. (2000). *Sosyoloji*. Ankara: Ayraç Yayınları.
- Karakoç E. (2009) Küresel Köyün Küresel Propagandası. Medya-Kültür İlişkisi, E. Karakoç (Ed.). *Medya ve Popüler Kültür*, 87-104. Konya: Literatürk Yayınları.
- Kurt, G. ve Ceyhan, A., İ. (2021). Ağ Toplumunun Başka Bir Yüzü: Avatar Aktivizmi ve Joker (2019).
- Kwak, Y., Kim, J., Kim, Y., & Choi, J. (2021). Understanding Digital Consumers' Well-Being in Asia: The Moderating Roles of Digital Natives and Privacy Concerns. *Journal of Consumer Affairs*.

- Mutlu, E. (2006). Popüler Kültürü Eleştirmek. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, (3. Baskı), Ankara: Doğu Batı Yayınları, 11-42.
- Özden, Ö., & Barışeri, N. (2010). Üniversite Öğrencilerinin Popüler Kültür ve Popüler Müzikle İlgili Görüşleri. *Fine Arts*, 5(4), 276-294.
- Özgan, H., Arslan, M. C., & Kara, M. (2014). Popüler Kültürün Öğrenci Davranışları Üzerinde Algılanan Etkileri. *EKEV Akademi Dergisi*, 58 (58), 469-484.
- Prensky, M. (2004). The Emerging Online Life of the Digital Native. *Retrieved August, 7, 2008*.
- Raypole, C. (2019) Afraid of Losing Your Phone? There's a Name for that: Nomophobia. Healthline. <https://www.healthline.com/health/anxiety/nomophobia>.
- Sucu, A. (2016). Manuel Castells'in "Ağ Toplumu" Çerçevesinde Sosyal Ağlar ve Yeni Toplumsal Hareketler İlişkisi: Gezi Parkı Örneği. *Yüksek Lisans Tezi*. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şahin, M. C. (2005). Türkiye’de Gençliğin Toplumsal Kimliği ve Popüler Tüketim Kültürü. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(2), 157-181.
- Tombul, I. (2020). Argümantatif Yaklaşımla Dijital Yerliler ve Dijital Göçmenleri Tartışmak. Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Yeni Düşünceler Hakemli E-Dergisi, (14), 134-155.
- Zorlu, Y. (2016). Türkiye’de Bir Popüler Kültür Aracı Olarak Televizyon. *Erciyes İletişim Dergisi*, 4(3).
- Prensky, M. (2011a). Digital Wisdom and Homo Sapiens Digital. Deconstructing Digital Natives: Young People, Technology and the New Literacies. Ed. Michael Thomas, New York: Routledge. 15-29.
- Prensky, M. (2011b). From Digital Natives to Digital Wisdom. Published in From Digital Natives to Digital Wisdom: Hopeful Essays for 21st Century Education.
- Prensky, M. (2016). *Education to Better Their World: Unleashing The Power of 21st-Century Kids*. Teachers College Press.
- Clutch, (2021). Erişim Tarihi: 20.12.2021. Erişim Adresi: <https://clutch.co/tw/agencies/social-media-marketing>
- Taiwan Internet Report, (2020a). Erişim Tarihi: 20.12.2021. Erişim Adresi: <https://report.twnic.tw/2020/en/index.html>
- Taiwan Internet Report, (2020b). Erişim Tarihi: 20.12.2021. Erişim Adresi: https://report.twnic.tw/2020/en/TrendAnalysis_issueInsight.html.
- We Are Social (2021). Erişim Tarihi: 20.12.2021. Erişim Adresi: <https://datareportal.com/reports/digital-2021-taiwan>.

TAYVAN'DA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNİN TARİHİ

*Hsiung TAO-TIEN**

*Erhan TAŞBAŞ***

Yirminci yüzyılın ortalarında Çin Cumhuriyeti (Tayvan)'ın Kıta Çin'e karşı Türkiye'nin de içinde olduğu Batı ülkeleriyle başlattığı yakınlaşma çabaları ve Türkiye'nin kendisini Çin'deki komünist hükûmete karşı Tayvan hükûmetinin yanında konumlandırması iki ülke arasındaki ekonomik ve kültürel iş birliklerinin siyasi temellerini oluşturmuştur. Bu bağlamda atılan ilk somut adım Tayvan'daki Çin hükûmeti ile Türkiye arasında 12 Şubat 1957 tarihinde imzalanıp 17 Haziran 1957'deki Resmî Gazete'de onaylanan "Kültür Mukavelesi"dir (Resmî Gazete 1957). Bu anlaşmayla başlayıp Çin Cumhuriyeti (Tayvan)'ın Birleşmiş Milletler'den çıkarıldığı 1971'e kadar geçen süre içerisinde iki ülke arasında kültür ve ekonomi alanında birçok görüşme ve anlaşma gerçekleşmiş, bunun sonucu olarak Tayvan'ın önde gelen yükseköğretim kurumlarından biri olan Ulusal Chengchi Üniversitesi'nde 2000 yılında bölüme dönüşecek olan Türk Dili Ana Bilim Dalı açılmıştır.

Türkiye ve Çin Cumhuriyeti (Tayvan) arasında kültürel alanda en somut adımlar üniversiteler arası protokollerle atılmıştır. Bu bağlamda 1993 yılından sonra Tayvan ve Türk üniversiteleri birçok akademik iş birliği anlaşması imzalamıştır. Bu anlaşmaların dil ve kültür düzeyindeki en önemli uygulayıcısı başkent Taipei'deki Ulusal Chengchi Üniversitesi'dir. Tayvan'da Türk dili ve kültürünün öğretilmesiyle ilgili ilk merkez durumunda olan Ulusal Chengchi Üniversitesi'nde Yabancı Diller Fakültesi'ne bağlı bir Türk Dili ve Kültürü Bölümü bulunmaktadır. Bunun dışında 2019 yılından beri Türkçe kursları düzenleyen Ulusal Savunma Üniversitesi Tayvan'da bu alanda faaliyet yürüten ikinci resmî kurum durumundadır.

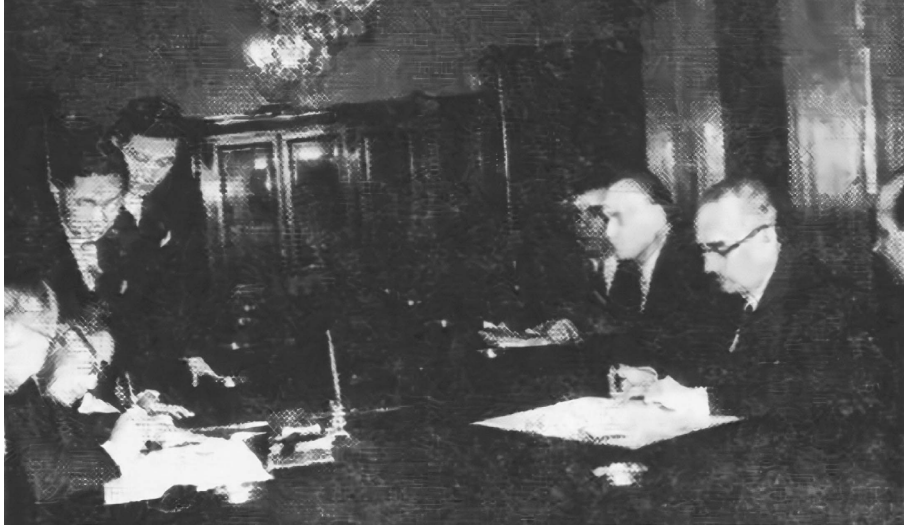
* Okutman, Türk Dili ve Kültürü Bölümü, Ulusal Chengchi Üniversitesi, bear1096@gmail.com

** Yardımcı Doçent, Türk Dili ve Kültürü Bölümü, Ulusal Chengchi Üniversitesi, ertasbas@gmail.com

Bu çalışma, Tayvan’da altmış yıldan fazla geçmişı olan Türkçe öğretiminin tarihsel ana hatlarını Türk-Tayvan ilişkileri bağlamında ele almayı amaçlamaktadır.

1. Türkiye-Çin Cumhuriyeti (Tayvan) İlişkileri ve “Kültür Anlaşması”

Tayvan’da Türkçe öğretimi ve Türkiye araştırmalarının geçmişı geçen yüzyılın ortalarına uzanmaktadır. 1926-1949 yılları arasında Çin’de yaşanan iç savaşın ardından merkezi Taipei ve Pekin olmak üzere iki Çin hükûmeti ortaya çıkmıştır. Bu siyasi ortamda Türkiye Batı bloğuyla birlikte hareket ederek Taipei’deki Çin hükûmetinden yana tavır almıştır (Çolakoğlu 2012: 131). Çin Cumhuriyeti (Tayvan) da Türkiye ile daha yakın ilişkiler kurmak amacıyla birtakım girişimlerde bulunmuştur. Çin Cumhuriyeti (Tayvan)’ın Batı dünyasında destek kazanmak amacıyla yürüttüğü çalışmalar Türkiye’nin 1950’li yıllardaki Doğu Asya siyasetiyle de uyumlu olması nedeniyle somut sonuçlar vermiştir. İki ülke arasında bu yöndeki en önemli gelişme Çin hükûmetinin bir kültür anlaşması yapmak üzere hazırladığı projeyi Türk hükûmetine ulaştırması, Türk tarafının da buna karşılık hazırladığı projeyi Çin tarafına sunması ve iki ülke arasında bir anlaşma gerçekleştirilmesi hususunda mutabık kalınmasıdır (Sarısır&Özden 2018: 293; Kasım 2015: 85). Türkiye Cumhuriyeti ile Çin Cumhuriyeti (Tayvan) arasında 12 Şubat 1957 tarihinde Ankara’da imzalanan “Kültür Mukavelesi”, 6999 sayılı ve 7 Haziran 1957 tarihli kanun ile onaylanmıştır. 17 Haziran tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan anlaşmaya göre iki ülke arasında kültürel ilişkileri güçlendirmek amacıyla; bilim, teknoloji, sanat, edebiyat vb. alanlarda etkin bir iş birliği oluşturulması; her iki ülkenin üniversitelerinde bir diğerrinin dili, tarihi, felsefesi üzerine derslerin açılması ve konferansların düzenlenmesi; akademisyen ve öğrenci değişim programlarının teşvik edilmesi ve bu çerçevede öğrenci ve akademisyenlere burs sağlanması gibi konular karara bağlanmıştır (Resmî Gazete 1957).



Resim 1. *İki ülke arasındaki kültür anlaşmasının imza töreni (13 Şubat 1957 Cumhuriyet Gazetesi)*

Tayvan’da Türk dili ve kültürünün öğretilceği bir merkezin açılacağını da taahhüt eden 12 Şubat 1957 tarihli “Kültür Mukavelesi”nin 13 Temmuz’da onaylanmasından (Zongtongling 1957) birkaç ay sonra, 13 Kasım 1957’de Ulusal Chengchi Üniversitesi senatosu “Doğu Dilleri Bölümü”nde Türk Dili Ana Bilim Dalı’nın kurulması”nı kararlaştırmış (NCCU Archives 1957), 1958 yılında ise Türk Dili Ana Bilim Dalı resmi olarak açılmıştır.

Bu süre zarfında Türkiye-Çin Cumhuriyeti (Tayvan) ilişkilerindeki bir diğer önemli gelişme 28 Nisan-1 Mayıs 1958 tarihleri arasında Başbakan Adnan Menderes’in Doğu Asya turu kapsamında Tayvan’ı ziyaret etmesidir. İki ülke arasındaki siyasi ilişkileri güçlendirdiği dönemin medyasındaki haberlerden (Sarısır & Özden 2018: 295-297) de anlaşılan bu ziyaretten birkaç ay sonra Ulusal Chengchi Üniversitesi Doğu Dilleri Bölümü bünyesinde Türk Dili Ana Bilim Dalı ilk öğrencileriyle derslere başlamıştır.

1958 yılında Türk Dili Ana Bilim Dalı’nın açılmasıyla “Kültür Mukavelesi”nin en önemli taahhütlerinden biri karşılıklı olarak yerine getirilmiş oldu. Nitekim Türkiye’de Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’nde 1935 yılından beri bir Sinoloji bölümü bulunmasına rağmen Tayvan’da Türk dili ve kültürüyle ilgili eğitim verilen bir merkez o tarihe kadar açılmamıştı.

“Kültür Mukavelesi”nde ele alınan bir diğer husus öğrenci ve akademisyen değişimi ile eğitim bursları konusuydu. Bu kapsamda atılan ilk somut adım 17 Şubat 1959 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Sinoloji kürsüsüne Tayvanlı bir profesörün atanması olmuştur (Sarısır&Özden 2018: 294). 1960’lı yılların başında ise iki ülke karşılıklı olarak burslu öğrencileri kabul etmiştir. Ulusal Chengchi Üniversitesi Türk Dili Ana Bilim Dalı’ndan mezun olduktan sonra Türkiye’de tarih alanında doktoralarını tamamlayan ilk mezunlar 1969 yılından itibaren ülkelerine dönerek Tayvan’da Türkçe ve Türkiye çalışmalarını sürdürmüşlerdir.

“Kültür Mukavelesi” ile başlayan ve dönem dönem resmî ziyaretlerle pekiştirilen ilişkiler sayesinde 1971 yılı öncesinde Tayvan’da Türk dili, tarihi ve kültürü alanında birçok uzman yetişmiştir. 1971’de ise Türkiye’nin “Tek Çin” siyaseti değişmiş, diğer Batı ülkeleri gibi Türkiye de Birleşmiş Milletler’den çıkarılan Çin Cumhuriyeti (Tayvan) ile diplomatik ilişkilerini askıya almıştır. Bu tarihten sonra Türkiye’nin Çin Cumhuriyeti (Tayvan) ile ilişkisi daha çok ekonomik düzeyde kalmıştır (Çolakoğlu 2012: 152). Bununla birlikte önceki dönemin mirası olarak Ulusal Chengchi Üniversitesi’ndeki Türk Dili Ana Bilim Dalı Tayvan’daki Türkiye ve Türkçe çalışmalarının tek merkezi olma konumunu sürdürmüştür. Ancak 1971 yılını takip eden 22 yıllık süre iki ülke için diplomaside olduğu gibi akademik ve kültürel ilişkilerde de bir durgunluk dönemidir. Nitekim bu dönemden itibaren Kültür Mukavelesi’nin verdiği ayrıcalıklar ortadan kalkmış, Türk hükûmetinin Türkiye’de okuyacak Tayvanlı öğrencilere sağladığı bursun kesilmesiyle birlikte Türk Dili Ana Bilim Dalı’ndan mezun olan öğrenciler kariyerleriyle ilgili farklı seçenekleri göz önünde bulundurmak durumunda kalmıştır. Mevcut durumda Türkiye’ye gidecek öğrencilerin kendi imkânlarıyla bunu gerçekleştirmesi gerektiği için (Guo 2020: 54; Wu 2021: 10) Türk Dili Ana Bilim Dalı’ndaki dersler daha çok önceki dönemde Türkiye’ye gidip dönen ya da Tayvan’daki diğer üniversitelerden gelen yarı zamanlı akademisyenler tarafından verilmiştir. Bu dönemde hükûmet burslarının kesilmesi nedeniyle Türkiye’den misafir öğretim üyelerinin getirilmesi için özel olarak finansman bulmak gerekiyordu.

1993 yılı hem Türkiye-Çin Cumhuriyeti (Tayvan) ilişkileri hem de Tayvan’da Türkçe öğretimi açısından önemli bir dönüm noktasıdır. 18 Mart 1993 tarihinde Ankara Üniversitesi ve Ulusal Chengchi Üniversitesi arasında

akademik iş birliği anlaşması imzalanmış, yine aynı yıl içerisinde, 12 Kasım 1993 tarihinde Taipei’de Türk Ticaret Ofisi açılmıştır. Takip eden yıllarda iki ülke arasında gelişen ekonomik ilişkilere akademik ve kültürel iş birlikleri de eşlik etmiştir. Ankara Üniversitesi ve Ulusal Chengchi Üniversitesi arasında imzalanan akademik iş birliği anlaşması bu bağlamda en önemli gelişmedir. Ulusal Chengchi Üniversitesi Doğu Dilleri Bölümü Başkanı Wu Hsing-tung 吳興東’un gayretleriyle 1993 yılında Taipei’de bir araya gelen Ulusal Chengchi Üniversitesi Rektörü Zhangjingyu 張京育 ve Ankara Üniversitesi Rektörü Günal Akbay’ın imzaladığı ve çeşitli tarihlerde yenilenen sözleşmelerle günümüzde hâlâ yürürlükte olan bu iş birliği anlaşması, Tayvan’da Türkçe öğretimi tarihinin en önemli gelişmelerinden biridir.



Resim 2. Ulusal Chengchi Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi akademik iş birliği anlaşması imza töreni (18 Mart 1993)

2. Tayvan’da Türkçe Öğretimi Yapılan Kurumlar

Günümüzde Tayvan’da Ulusal Chengchi Üniversitesi 國立政治大學 ve Ulusal Savunma Üniversitesi 國防大學 dışında Türkçe öğretilen resmî bir kurum bulunmamaktadır. Bununla birlikte söz konusu iki üniversite arasında hem misyon hem öğrenci profili hem ders içerikleri bakımından farklılıklar bulunmaktadır. Ulusal Chengchi Üniversitesi’nde 1958 yılından beri Türk dili, tarihi ve kültürü üzerine bölüm düzeyinde dört yıllık eğitim verilirken

Ulusal Savunma Üniversitesi Dil Merkezi'nde 2019 yılında açılan Türkçe dil kursunda bir buçuk yıllık Türkçe öğretimi yapılmaktadır.

2.1. Ulusal Chengchi Üniversitesi

Ulusal Chengchi Üniversitesi'nin geçmişi 1927 yılında Çin'in Nanjing şehrinde kurulan Merkez Parti İşleri Okulu 中央黨務學校'na dayanmaktadır. Okulun adı 1929'da alınan kararla Merkez Politika Okulu 中央政治學校 olmuş, 1946 yılında gerçekleşen ikinci değişiklikte bugünkü şeklini almıştır (NCCU Archives 2021). İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından Çin'de Milliyetçi Parti ile Komünist Parti arasındaki iç savaşı milliyetçiler kaybedince (1949) okulun faaliyetleri durdurulmuş, iç savaştan sonra Komünist Parti yönetiminde Çin Halk Cumhuriyeti kurulmuş, Çin Milliyetçi Parti lideri Çan Kay-şek ise Tayvan adasına çekilerek Çin Cumhuriyeti'nin burada devam ettiğini dünyaya duyurmuştur. Tayvan'daki hükûmet tarafından 1954'te Kıta Çin'den gelen kadrolarla Taipei'de yeniden açılan Ulusal Chengchi Üniversitesi, takip eden yıllarda Tayvan'da benzer yolla açılacak olan ulusal üniversitelerin ilki olmuştur. İlk yıllarında kuruluş misyonuna uygun olarak ulusal siyaset, yönetim ve hukuk alanlarında eğitim veren Ulusal Chengchi Üniversitesi, daha sonra sosyal bilimlerde öğrenci ve uzman yetiştiren bir üniversiteye dönüşmüştür.

Soğuk Savaş yıllarında, Tayvan hükûmetinin dış siyaseti Komünist Parti yönetimine bırakmak zorunda kaldığı Çin topraklarını geri alabilmek ve bu doğrultuda Doğu ve Batı dünyasında müttefikler kazanma üzerine kurulmuştur. Bu amaca yönelik uzman yetiştirilmesi için 1956 yılında Ulusal Chengchi Üniversitesi'nde Edebiyat Fakültesi'ne bağlı olarak Doğu Dilleri Bölümü (DDB) ile Batı Dilleri Bölümü (BDB) kurulmuştur. DDB ilk yıllarında yalnızca Kore Dili ve Rus Dili programlarına sahipken 1957'de Arap Dili ve 1958'de Türk Dili programlarıyla daha kapsamlı bir bölüm hâline gelmiştir. 1989 yılında Edebiyat Fakültesi'nden ayrılan DDB ve BDB'in birleşmesiyle Tayvan'daki ilk yabancı diller okulu olan Yabancı Diller Fakültesi kurulmuştur. Takip eden yıllarda DDB bünyesinde varlığını sürdüren Türk Dili Ana Bilim Dalı 2000 yılından itibaren Türk Dili ve Kültürü Bölümü adıyla faaliyet yürütmektedir. Başlangıçta komünizme karşı yürütülen uluslararası mücadelenin bir parçası olarak görülen dil ve edebiyat bölümleri 1971 yılında Çin Cumhuriyeti (Tayvan)'ın Birleşmiş Milletler'den çıkarılması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Tayvan'da yabancı dil ve kültürler üzerine uzmanlar yetiştiren merkezlere dönüşmüştür.

2.1.1. Türk Dili ve Kültürü Bölümü'nün Tarihçesi

2.1.1.1. Kurucu Öğretim Kadrosu

Doğu Dilleri Bölümü ilk kurulduğunda bölümde sadece Korece ve Rusça dersleri veriliyordu. 1958 yılında devlet başkanı Çan Kay-şek'in talimatıyla (Tarihsel Gelişim 2021) Doğu Dilleri Bölümü (DDB) bünyesinde Türk Dili Ana Bilim Dalı'nın açılması kararlaştırıldığında bu alanda yetişmiş yerli uzmanlar bulunmadığı için Türkçe derslerinin daha önce Türkiye'de eğitim almış Tayvanlı subaylar tarafından verilmesi uygun görülmüştür. Ulusal Savunma Bakanlığı'nın da onayıyla Türk Dili Ana Bilim Dalı'nın kurulması görevi Liu En-lin 劉恩霖'e verilmiştir (Wu 2013: 73).

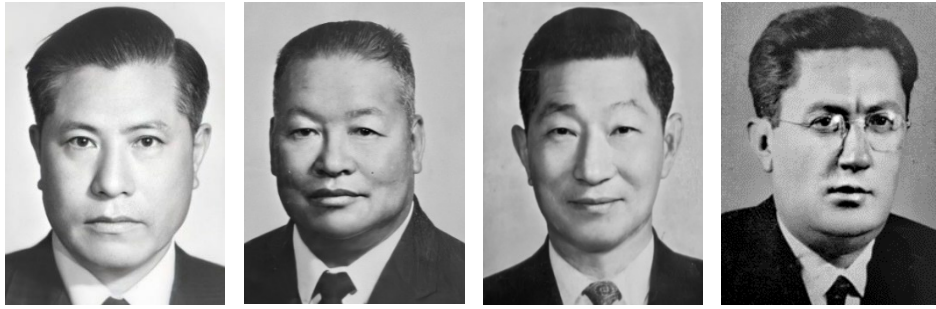
Liu En-lin: Türk Dili Ana Bilim Dalı'nın kurucusu Liu En-lin, Türkiye'de Harp Okulu'nda eğitim aldıktan sonra Tayvan'a dönerek Ulusal Savunma Bakanlığı'nda görevlendirilmiştir. 1958 yılında Türk Dili Ana Bilim Dalı'nı kuran Liu En-lin, ilk yıllarda subaylık ve akademisyenliği bir arada yürütmüştür. Ulusal Chengchi Üniversitesi arşiv kayıtlarına göre 1961 yılında tam kadroya geçen Liu En-lin, bir dönem Doğu Dilleri Bölümü'nün başkanlığını yürütmüş, emekli olduktan sonra da yarı zamanlı olarak Türkçe dersleri vermeye devam etmiştir.

Ma Ming-dao: 1961 yılında Türk Dili öğretim kadrosuna yine bir subay olan Ma Mingdao 馬明道 katılmıştır. Ma Mingdao ilk kez 1935 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hukuk Bölümü'nde eğitim görmeye başlamıştır. 1936 yılında Harp Okulu'na geçiş yapan Ma Mingdao, burada dört yıl eğitim aldıktan sonra 1940 yılında Çin'e dönmüştür. 1944 yılında Türkiye'ye ikinci kez gelişinde Çin büyükelçiliğinde görevlendirilmiştir (Sa 2017). Türkiye'de geçirdiği bu ikinci dönemin sonunda, 1948'de Çin'e dönen Ma Mingdao, ertesi yıl Çan Kay-şek güçleriyle birlikte Tayvan'a gitmiş, 1961 yılında Tayvan'daki Ulusal Chengchi Üniversitesi Doğu Dilleri Bölümü'nde yarı zamanlı olarak çalışmaya başlamıştır. Ulusal Chengchi Üniversitesi'nin arşiv kayıtlarına göre Ma Mingdao ordudan emekli olduktan sonra 1967 yılında Doğu Dilleri Bölümü'nde tam zamanlı öğretim görevlisi olmuştur. Ma Ming-dao görevli olduğu dönem boyunca Türkçe, Arapça ve İslam hukuku dersleri vermiştir (Aosimanai 2011).

Türk Dili Ana Bilim Dalı'nın kuruluşundan sonra öğretim kadrosunda yarı zamanlı olarak yer alan bir diğer öğretim görevlisi Ren Chen-hua 任振華'dır. Ulusal Chengchi Üniversitesi arşiv kayıtlarına göre ilk olarak 1961-

1966 yılları arasında Türk Dili Ana Bilim Dalı'nda yarı zamanlı olarak çalışan Ren Chen-hua Türk tarihi derslerine girmiştir.

Türk Dili Ana Bilim Dalı'nın öğretim kadrosuna Türkiye'den dâhil olan ilk kişi Ankara Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim üyesi Bahaeddin Ögel olmuştur. 1962-1963 yılları arasında Tayvan'da bulunan Ögel, sonraki yıllarda Türkiye'de eğitim alan Tayvanlı öğrencilere de danışmanlık yapmıştır.



Resim 3. Soldan sağa: Liu En-lin, Ma Ming-dao, Ren Chen-hua, Bahaeddin Ögel.

İki tarihçi ve iki Türkçe bilen subaydan oluşan Türk Dili Ana Bilim Dalı'nın yukarıdaki öğretim kadrosu Tayvan'da Türkçe öğretiminin ve Türkoloji çalışmalarının temellerini atmışlardır.

1971'de diplomatik ilişkilerin sona ermesi sonucu hükûmet burslarının kesilmesi uzun yıllar boyunca bölümde Türk öğretim üyelerinin görevlendirilmemesine neden olmuştur. Bu durumun aşılması amacıyla 1989-1991 yılları arasında Çin Cumhuriyeti (Tayvan) devlet kurumlarından sağlanan özel finansman sayesinde Bahaeddin Ögel'den sonra bölümde görevlendirilen ilk Türk misafir öğretim üyeleri Bülent Okay ve Ayşe Onat olmuştur. Bu bağlamda 1993 yılında Ulusal Chengchi Üniversitesi ile Ankara Üniversitesi arasında imzalanan akademik iş birliği anlaşmasına kadar Türk Dili Ana Bilim Dalı'nda toplam üç Türk öğretim üyesi görev almıştır.

2.1.1.2. İlk Mezunlar

1958 yılında Doğu Dilleri Bölümü bünyesinde açılan Türk Dili Ana Bilim Dalı 1962'de ilk mezunlarını vermiştir. O yıl da dâhil olmak üzere takip eden süreçte her yıl ortalama 4-5 mezun veren Türk Dili Ana Bilim Dalı öğrencileri Türkiye'de doktoralarını tamamladıktan sonra eğitim ve diplomasi alanlarında uzmanlaşmışlardır. Bu mezunlardan biri Ulusal Chengchi

Üniversitesi arşiv kayıtlarına göre 1969 yılında Türk Dili Ana Bilim Dalı'nda yarı zamanlı öğretim görevlisi de olan Lin Yi-min 林義民'dir. Sonraları Türkiye'de uzun yıllar Çin Cumhuriyeti (Tayvan) büyükelçisi olarak da çalışan Lin Yi-min, bu bağlamda doktora unvanını aldıktan sonra mezun olduğu bölümde ders veren ilk Türkologdur. Lin Yi-min gibi Tayvan'a döndükten sonra bir süre Türk Dili Ana Bilim Dalı'nda yarı zamanlı olarak derslere giren Tsai Wen-shen 蔡文森 de kariyerine diplomat olarak devam eden Türkologlardandır. Bir diğer mezun Chen Ching-lung 陳慶隆 ise bir dönem Türk Dili Ana Blim Dalı'nda yarı zamanlı çalıştıktan sonra kariyerine Academia Sinica'da araştırmacı olarak devam etmiştir (Wu 2013: 73-74).



Resim 4. Soldan sağa: Lin Yi-min, Tsai Wen-shen, Chen Ching-lung

Türkiye'den döndükten sonra Türk Dili Anabilim Dalı'nda kadrolu olarak çalışan ilk mezunlar doktora tezlerini Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Bölümü'nde, lisans yıllarından tanıdıkları Bahaeddin Ögel danışmanlığında yazan Wu Xing-tung 吳興東, Kao Ling-ling 高苓苓 ve doktorasını İstanbul Üniversitesi tarih bölümünde tamamlayan Huang Chi-huei 黃啟輝'dir.



Resim 5. Soldan sağa: Wu Xing-tung, Kao Ling-ling, Huang Chi-huei

Ulusal Chengchi Üniversitesi Doğu Dilleri Bölümü Türk Dili Ana Bilim Dalı'ndan yetişen ve yukarıda adı geçenlerin de dâhil olduğu Tayvanlı Türkologlar yalnızca Tayvan'daki Türkçe ve Türkiye çalışmalarına öncülük etmemiş, aynı zamanda İç Asya ve Orta Asya tarihiyle ilgili birincil (Çince) kaynaklardan yararlanarak oluşturdukları doktora tezleriyle Türkiye Türkolojisine de değerli katkılar sunmuşlardır. Tsai Wen-shen'in (1967) *Li Tê-yü'nün mektuplarına göre Uygurlar (840-900)*, Lin Yi-min'in (1967) *Ali Ekber'in Hitayname Adlı Eserinin Çin Kaynakları ile Mukayese ve Tenkidi*, Chen, Chin-lung'un (1967) *Çin ve Batı Kaynaklarına Göre 1828 İsyanlarından Yakup Bey'e Kadar Doğu Türkistan Tarihi*, Wu Xing-tung'un (1970) *Beş Sülale Çağında Shat'o'ların Çin Toplumuna Etkileri*, Huang Chi-huei'in (1971) *T'ang Devrinde Tibetlilerin, Çinliler ve Orta Asya Kavimleriyle Münâsebetleri*, Kao Ling-ling'in *Toba Wei Sülalesi Devrinde Çin'in Kuzey ve Batı Komşuları* (1978) adlı doktora tezleri bu bağlamda ilk örneklerdendir.

Farklı kurumlardan gelen yarı zamanlı akademisyenler hariç tutulursa yukarıda bahsedilen öğretim üyeleri de dâhil olmak üzere Türkiye ve Çin Cumhuriyeti (Tayvan) arasındaki ilişkilerin başlangıcından günümüze kadar kadrolu Tayvanlı öğretim üyelerinin hepsi doktoralarını Türk üniversitelerinde tamamlayan bölüm mezunlarıdır. Sonraki yıllarda da öğretim kadrosu Türkiye'de doktora eğitimini almış Tayvanlı Türkologlardan (Peng Shi-gang 彭世綱, Tseng Lan-ya 曾蘭雅 ve Li Pei-ling 李珮玲) ve Türkiye'den gelen misafir öğretim görevlilerinden oluşmuştur. Tseng Lan-ya ve Li Pei-ling mezunlar arasında doktora eğitimlerini Türk dili ve edebiyatı alanında alan ilk bölüm hocalarıdır. Daha önceki Tayvanlı öğretim üyelerinin hepsi tarih alanında doktora yapmışlardır.

2.1.1.3. Müfredat ve Türkçe Ders Materyalleri

2022 yılı itibarıyla Türk Dili ve Kültürü Bölümü'nde dersler 4 kadrolu, 1 sözleşmeli ve 2 değişim hocası olmak üzere 7 kişilik bir öğretim kadrosu tarafından verilmektedir. Bölümün mevcut kadrosu 4 Türk ve 3 Tayvanlı öğretim elemanından oluşmaktadır. Bölümün ders planlaması Türkçenin yabancı dil olarak öğretimine yönelik derslerin yanı sıra Türkiye'nin sosyal, kültürel, tarihsel ve ekonomik özelliklerini ana hatlarıyla öğretmek üzere tasarlanmıştır.

Tablo 1. *Türk Dili ve Kültürü Bölümü'nde 2021-2022 güz döneminde verilen dersler*

Zorunlu Dersler	1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf	4. Sınıf
<i>Türkçe (Dil Bilgisi)</i>				
<i>Dil Bilgisi ve Yazılı Anlatım</i>				
<i>Dinleme ve Konuşma</i>				
<i>Genel Türkiye Bilgisi</i>				
<i>Türk Edebiyatına Giriş</i>				
<i>Türk Kültürü ve Tarihi</i>				
<i>Türkçe Çeviri</i>				
Seçmeli Dersler				
<i>Türkçe Konuşma Teknikleri</i>	<i>Dünyayı Türkiye'nin Gözünden Anlamak</i>			
<i>Türk Kültüründe Oyunlar ve Eğlence</i>	<i>Türk Turizmi ve Uygulamalı Tur Rehberliği</i>			
<i>Dünya Medeniyetleri ve Türkler</i>	<i>Ebru ve Kaligrafi</i>			
<i>Temel Osmanlı Türkçesi</i>	<i>İpek Yolu Ekonomisi ve Türkler</i>			
<i>Türkçe Sözlü Anlatım ve Diksiyon</i>	<i>Avrasya'nın Merkezindeki Türkiye</i>			

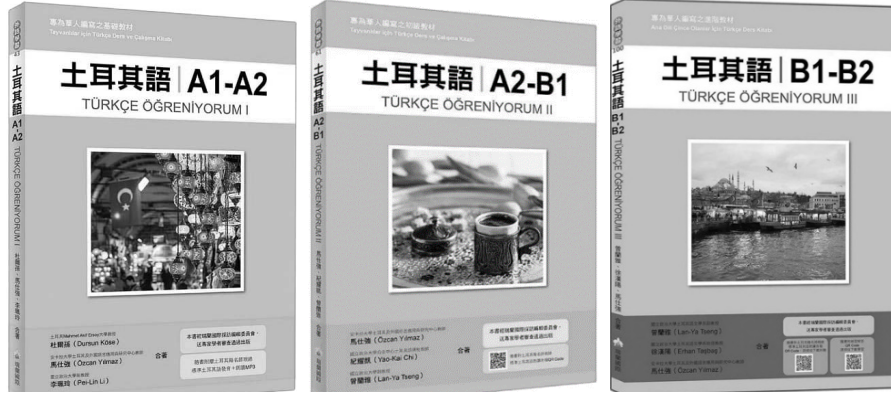
Her yıl yaklaşık 30 öğrenci kabul eden Türk Dili ve Kültürü bölümünde dersler dil, tarih, edebiyat ve kültür alanlarını kapsayan geniş bir konu çerçevesinde verilmektedir. Zorunlu dersler öğrencilerin Türkçe ve Türk kültürüyle ilgili temel bilgileri edinmesini amaçlarken seçmeli dersler öğretim üyelerinin her dönem uzmanlık alanlarına göre belirledikleri ve zorunlu dersleri destekleyici nitelikteki konulardan oluşmaktadır. Bölümde dersler Türkçe ve Çince olmak üzere iki dilde yürütülmektedir. Uygulamalı dil derslerinde Türkçe kullanılırken teorik dersler öğretim üyesinin tercihinine göre Çince veya Türkçe yapılmaktadır.

Zorunlu derslerin önemli bir bölümü Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesine ayrılmıştır. Yabancılarla Türkçe öğretimi alanında yaklaşık 65 yıllık bir tecrübeye sahip olan Türk Dili ve Kültürü Bölümü'nde kullanılan

öğretim materyalinin tarihsel gelişimi genel hatlarıyla Türkiye’dekine benzer bir çizgiyi takip etmiştir. Bilindiği gibi Türkiye’de çağdaş teknik ve yaklaşımlarla kurumsallaşmış Türkçe öğretimi 1984’te Ankara Üniversitesi TÖMER’in kuruluşuyla başlamıştır. Bu durum Tayvan’da Türkçe öğretiminin başladığı yıllarda öğretim materyali sorununun yaşanmasına yol açmıştır. Buna bağlı olarak Tayvan’daki Türkçe öğretim ortamı uzun yıllar öğretmen merkezli olmuştur. Türk Dili Ana Bilim Dalı’nın ilk mezunlarından olan ve ilerleyen yıllarda Doğu Dilleri Bölümü başkanlığını yürüten Wu Xing-tung’un aşağıdaki ifadeleri bu bağlamda fikir vericidir:

O zamanlar, bırakın internet ve bilgisayar, bizde Türkçe lügat ve Türkçe klavyeli daktilo bile yoktu. Önce dersi İngilizce harflerle daktilo eder, sonra teksir makinesiyle çoğaltarak sınıf arkadaşlarımıza dağıttık. Derste hocamız “cicek” kelimesindeki iki c harfinin altına çengel, “dun” kelimesindeki u harfinin üstüne iki nokta koymamızı tembihler, daha sonra “çiçek” ve “dün” kelimelerinin anlamını söylerdi (Wu 2021: 9).

Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi alanında özellikle son 30 yılda yaşanan gelişmeler sonucu çeşitlenen öğretim materyalleri sayesinde ve Ankara Üniversitesi TÖMER’den değişim programı kapsamında Türkçe okutmanlarının gelmesiyle Türk Dili ve Kültürü Bölümü bu alandaki yenilikleri yakından takip etme olanağı elde etmiştir. Bu bağlamda son zamanlarda yaygınlaşan Türkiye kökenli öğretim setleri (Hitit, İstanbul, Yedi İklim vb.) de dil derslerinde kullanılmıştır. Daha öncesinde ise bölümdeki öğretim üyelerinin hazırladığı ders kitaplarından ve sözlüklerden uzun yıllar boyunca yararlanılmıştır. Liu En-lin’in *Türkçe Dil Bilgisi* (1968b), *Türkçe Retorik ve Kompozisyon* (1968a), *Birinci Sınıf Türkçe* (1974c), *İkinci Sınıf Türkçe* (1974b) ve *Temel Türkçe* (1974a); Wu Xing-tung’un *Türkçe Konuşma Kitabı (Temel)* (1988), *Türkçe Konuşma Kitabı (Orta)* (1991), *Türkçede Eylemler Üzerine Bir Araştırma* (1978), Huang Chi-huei’in *Türkçe Okuma Kitabı* (1982), *Türkçeye Giriş* (1990), *Türkçe-Çince Sözlük* (1992) ve Peng Shi-gang’ın *Türkçe Çalışma Kitabı* (1992) adlı çalışmaları Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesine yönelik Tayvan’da hazırlanmış ilk yayınlardır. Benzer amaçla sonraki yıllarda da çeşitli kitaplar yayımlanmış olmakla birlikte bugün Türkçe derslerinde temel kaynak olarak 2017-2021 yılları arasında Türk Dili ve Kültürü Bölümü’nde kurulan üç farklı komisyon tarafından hazırlanmış olan *Türkçe Öğreniyorum* adlı üç ciltlik set kullanılmaktadır.



Resim 6. Türk Dili ve Kültürü Bölümü'nde kullanılan Türkçe dil seti

Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi için hazırlanmış yukarıdaki kitaplara ek olarak Wu Xing-tung'un Türk tarihiyle ilgili yazmış olduğu *Osmanlı Türk Tarihi* (1993), *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi* (1995), *Türk Tarihi: Avrupa-Asya Kavşağında Bir Ülke* (2003) adlı çalışmalar da ilgili derslerde hem öğrenciler hem de öğretim üyeleri tarafından öğretim materyali olarak kullanılmaktadır.

2.1.1.4. Üniversitelerarası Anlaşmalar

1971 yılında Türkiye'nin Çin Cumhuriyeti (Tayvan) ile ilişkileri kesmesinden sonra iki ülke arasında kurulan ilk ciddi ve somut ilişki 18 Mart 1993 tarihinde Ulusal Chengchi Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi arasında imzalanan akademik iş birliği anlaşması olmuştur. Aynı yıl, 12 Kasım'da Taipei'de Türk Ticaret Ofisi'nin açılmasıyla birlikte yeniden canlanan ilişkilerin akademik düzeydeki yansımaları yine Türk ve Tayvan üniversiteleri arasındaki akademik iş birlikleri olmuştur. Ulusal Chengchi Üniversitesi bu bağlamda toplam 7 Türk üniversitesiyle [Ankara (1993), Bilkent (2006), Boğaziçi (2019), Kadir Has (2010), Koç (2011), İstanbul (2012), Sabancı (2012)] akademik iş birliği anlaşmasına sahiptir. Bu anlaşmalara dayanarak her yıl kontenjanlar dâhilinde belirli sayıda Tayvanlı öğrenci Türkiye'ye değişim öğrencisi olarak gitmektedir. Bunlar arasında Ankara Üniversitesi ile yapılan iş birliği anlaşması Türk Dili ve Kültürü Bölümü açısından önemli bir yere sahiptir. 1993 yılında imzalandıktan sonra 1997, 2004, 2011 ve 2020 yıllarında bazı değişikliklerle düzenli olarak yenilenen anlaşma kapsamında

her yıl Ankara Üniversitesi'nden (bir kişi DTCTF'den, bir kişi de TÖMER'den olacak şekilde) iki öğretim elemanı Türk Dili ve Kültürü Bölümü'nde görevlendirilmektedir. Bu bağlamda Türk Dili ve Kültürü Bölümü'nün DTCTF ve TÖMER üzerinden Ankara Üniversitesi'yle etkin bir ilişki kurduğu söylenebilir.

Ankara Üniversitesi ve Ulusal Chengchi Üniversitesi arasındaki ilişki 1993 yılındaki anlaşmadan çok daha eskilere dayanmaktadır. 12 Şubat 1957 tarihinde imzalanan “Kültür Mukavelesi”nin ardından Tayvan’a hükûmet bursuyla gelen ilk Türk öğretim üyesi olan Bahaeddin Ögel Ankara Üniversitesi mensubuydu. Sonraki yıllarda “Kültür Mukavelesi”nin burs olanaklarından yararlanarak Türkiye’ye giden birçok Tayvanlı öğrenci de Ankara Üniversitesi’nde Bahaeddin Ögel ile birlikte çalışmıştır. İki üniversite arasında 1993 yılında imzalanan anlaşmanın ilk yazışmalarını yapan Doğu Dilleri Bölümü başkanı Wu Xing-tung da bu öğrencilerden biridir.

2.1.1.5. Bölüm Dışında Türkçe Öğretimi

Türk Dili ve Kültürü Bölümü her yıl farklı bölümlerden Türkçeye ilgi duyan öğrencilerin de katılabildiği Türkçe dersleri açmaktadır. “Türk Dili ve Kültürü Bölümü” tarafından verilen bu ücretsiz derslere ek olarak Ulusal Chengchi Üniversitesi “Kamu ve İş Yönetimi Eğitim Merkezi (Center for Public and Business Administration Education)” tarafından halka açık kurslar da düzenlenmektedir. Tayvan çapında bu amaçla Türkçe özel ders veren başka bir kurum bulunmamaktadır. Dört temel dil becerisi esasında Türkçe öğretmeye yönelik planlanan her iki programda da dersler Türk Dili ve Kültürü Bölümü öğretim üyeleri tarafından verilmektedir.

2.2. Ulusal Savunma Üniversitesi

Tayvan’da Türkçenin yabancı dil olarak öğretildiği ikinci resmî kurum Ulusal Savunma Üniversitesi’dir. Türkçe dersleri üniversitenin Dil Merkezi bünyesinde verilmektedir. 2022 yılı itibariyle Türkçenin de içinde bulunduğu sekiz dil öğretilen merkezde Türkçe dersleri ilk kez 2019 yılında açılmıştır. Öğrenci profili tümüyle ordu personelinden oluşan Dil Merkezi’nde öğrenciler 18 ay boyunca haftalık 30 ders saatini kapsayan bir programla Türkçe öğrenmektedirler.

Ulusal Chengchi Üniversitesi'nden farklı olarak Ulusal Savunma Üniversitesi'nde Türkçe dersleri bölüm düzeyinde verilmemektedir. Diğer dünya dilleriyle birlikte Dil Merkezi'nde açılan Türkçe kursu Çin Cumhuriyeti (Tayvan)'ın askerî planlamasının bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Bu durum üniversitenin resmî sitesinde ¹ açıklanmaktadır: *Derslerin amacı, Çin ordusunun personelini; dünya ile yabancı dillerde iletişim kurmak, ilgili eğitim ve savaş görevlerini yerine getirmek, uluslararası duruma ilişkin fikir edinmelerini sağlamak ve Çin ordusunun genel savaş etkinliğini geliştirmek için eğitmektir.*

2.3. Tayvan-Türkiye Kültür Derneği

Tayvan'da Türk dili ve kültürünün tanıtılmasına yönelik faaliyet yürüten tek sivil toplum kuruluşu olan Tayvan-Türkiye Kültür Derneği İçişleri Bakanlığı onayı ile 2017 yılında kurulmuştur. Faaliyetlerini başkent Taipei'de yürüten derneğin kuruluş amaçları arasında; Ulusal Chengchi Üniversitesi Türk Dili ve Kültürü Bölümü mezunlarını bir araya getirmek, Türk dili ve kültürüyle ilgili seminerler ve kurslar düzenlemek, uluslararası kabul gören bir Türkçe sertifika programının Tayvan temsilciliğini yürütmek yer almaktadır. Şimdilik Ulusal Chengchi Üniversitesi mezunlarından oluşan 60 kişilik bir üye grubuyla çalışmalarını yürüten derneğin Türk dili ve kültürüyle ilgili Çince makaleler yayımlayan bir de dergisi² bulunmaktadır.

Değerlendirme

Çin Cumhuriyeti (Tayvan)'da Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmeye başlamasının üzerinden 64 yıl geçmiş olmasına rağmen diplomatik ilişkilerde yaşanan kopukluklar bu alandaki faaliyetlerin Tayvan'da yeterince gelişmemesine ve sınırlı bir alanda kalmasına neden olmuştur. Bunun en net göstergesi ilk Türkoloji bölümünü 1985 yılında kuran Çin Halk Cumhuriyeti'nde 40 yıldan az bir süre içinde 12 farklı Türkoloji bölümü açılırken (Shen&Işık 2020: 604) Tayvan'da Ulusal Chengchi Üniversitesi dışında bir Türkoloji bölümünün olmamasıdır. Ulusal Savunma Üniversitesi'nde yakın bir tarihte başlayan Türkçe öğretimi hem dil kursu düzeyinde kalması hem de kurum içi ihtiyaca yönelik olması nedeniyle oldukça sınırlı bir etki alanına sahiptir. Dolayısıyla Tayvan'da Türkçe

¹ lc.ndu.edu.tw

² online.fliphtml5.com/aseck/xhnb/#p=1

öğretiminin gelişimini Ulusal Chengchi Üniversitesi Türk Dili ve Kültürü Bölümü'ndeki gelişmeler ekseninde değerlendirmek gerekmektedir.

Tayvan'da Türk Dili ve Kültürü öğrencileri, alanlarıyla ilgili kurum ve kuruluşların çok çeşitli olmaması nedeniyle mezuniyet sonrasında genellikle özel ve kamusal alanlardaki farklı kariyer seçeneklerine yönelmektedirler. Aynı nedenle Türk Dili ve Kültürü Bölümü'nde okuyan öğrencilerin önemli bir kısmı yan dal ya da çift anadal tercihlerinde uluslararası ticaret, uluslararası ilişkiler, rehberlik, iletişim ve turizm vb. sosyal bölümleri tercih etmektedirler. Bu durum aynı zamanda öğrencilere bir konuda uzmanlaşırken disiplinler arası çalışma olanağı da vermektedir. Bununla birlikte mezunlar arasında Türkiye'yle doğrudan ilişki kurabilecekleri işler yapanlar da bulunmaktadır. Bu öğrenciler kariyer tercihlerini daha çok ticaret, turizm ve eğitim alanlarında yapmaktadırlar.

KAYNAKÇA

- Aosimanai 奥斯玛迺 (2011). "Ma Mingdao ahong guizhen 20 zhounian jinian huodong zai beijing juxing 马明道阿訇归真 20 周年纪念活动在北京举行", (http://www.muslimwww.com/html/2011/jinrijujiao_0329/9323.html). (30 Aralık 2021'de erişildi).
- Ch'en, Chin-lung (1967). *Çin ve Batı Kaynaklarına Göre 1828 İsyanlarından Yakup Bey'e Kadar Doğu Türkistan Tarihi*. Doktora tezi. Taipei.
- 13 Şubat 1957. "Türk-Milliyetçi Çin Kültür Anlaşması". *Cumhuriyet Gazetesi*.
- Çolakoğlu, Selçuk (2012). "Turkey's East Asian Policy: From Security Concerns to Trade Partnerships". *PERCEPTIONS*, 17: 129-58.
- Guo, Fang-zhi 郭芳贇 (2020). "Biye 50 nian yiwai zhong de yiwaishengming lucheng 畢業 50 年「意外中的意外」生命旅程". *Guoli zhengzhi daxue di 30 jie tongxue biye 50 zhounian jinian ji 國立政治大學第 30 屆同學畢業 50 週年紀念輯*. Taipei: Zhengzhi daxue. 54-58.
- Huang, Chi-huei (1971). *T'ang Devrinde Tibetlilerin, Çinliler ve Orta Asya Kavimleriyle Münâsebetleri*. Doktora tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Huang, Chi-huei 黃啟輝 (1982). *Tuerqi yu duben: Zhongji 土耳其語讀本：中級*. Taipei: Zhengzhi daxue dong yuxi.
- (1990). *Tuerqi yu rumen 土耳其語入門*. Taipei: Guoli bianyi guan.
- (1992). *土漢辭典 Türkçe-Çince Sözlük*. Taipei: Zhengzhi daxue dongfang yuwen xuexi.
- Kao, Ling-ling (1978). *Toba Wei Sülalesi Devrinde Çin'in Kuzey ve Batı Komşuları*. Doktora tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Kasım, Kamer (2015). "Turkey-Taiwan Relations in the Context of Turkey's Asia Pacific Policy". *Uluslararası İlişkiler*, 12: 83-100.
- Köse, Dursun, Özcan Yılmaz, Li Pei-ling 李珮玲 (2017). *土耳其語 A1-A2 : Türkçe Öğreniyorum I*. Taipei: Ruilan guoji.
- Lin, Yih-min (1967). *Ali Ekber'in Hitayname Adlı Eserinin Çin Kaynakları ile Mukayese ve Tenkidi*. Doktora tezi. Taipei.

- Liu, En-lin 劉恩霖 (1968a). *Tuerqi yu xiuci yu zuowen* 土耳其語修辭與作文. Taipei: Guoli Zhengzhi daxue.
- Liu, En-lin 劉恩霖 (1968b). *Tuerqi yu yufa* 土耳其語語法. Taipei: Guoli zhengdaxue chuban zu.
- (1974a). *Chuji tuerqi yu* 初級土耳其語. Taipei: Guoli zhengdaxue chuban zu.
- (1974b). *Da er tuerqi yu* 大二土耳其語. Taipei: Guoli zhengdaxue chuban zu.
- (1974c). *Da yi tuerqi yu* 大一土耳其語. Taipei: Guoli zhengdaxue chuban zu.
- NCCU Archives (1957). "Da shiji 大事記 41-60". (<http://archive.rdw.lib.nccu.edu.tw/1952to1971/>). 1 Ocak 2022'te erişildi.
- (2021). "Lishi yange 歷史沿革". (<http://archive.rdw.lib.nccu.edu.tw/history/>) 30 Aralık 2021'de erişildi.
- Peng, Shi-gang 彭世綱 (1992). *Tuerqi wen xizuo* 土耳其文習作. Taipei: Zhengzhi daxue dongfang yuyan xuexi.
- Türkiye Cumhuriyeti ile Çin Cumhuriyeti Arasında İmzalanan Kültür Mukavalesinin Tasdiki Hakkında Kanun (7 Haziran 1957). *Resmi Gazete*, Kanun no: 6999.
- Sa, Hai-tao 撒海濤 (2017). "Jindai huizu zhishi fenzi tuerqi guan shu lue 近代回族知識分子土耳其觀述略". *Huang he wenming yu ke chixu fazhan* 黃河文明與可持續發展, 13: 65-73.
- Sarısrı, Serdar & Neşe Özden (2018). "Milliyetçi Çin Hükûmeti'nin Formoza Adası'na Çekilmesi ve İlk On Yılı (Türk Kaynaklarına Göre, 1950-1960)". *History Studies*, 10: 275-300.
- Shen, Zixing & Ömer Faruk Işık (2020). "Çin'deki Türkoloji Çalışmaları". *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi (TUDED)*, 60: 587-608.
- Tarihsel Gelişim 歷史沿革. (<https://turkish.nccu.edu.tw/PageDoc/Detail?fid=265&id=280>) (29 Aralık 2021'de erişildi).

- Tsai, Wen-shen (1967). *Li Tê-yü'nün mektuplarına göre Uygurlar (840-900)*. Doktora tezi. Taipei.
- Tseng, Lan-ya 曾蘭雅, Erhan Taşbaş, Özcan Yılmaz (2021). 土耳其語 B1-B2 : Türkçe Öğreniyorum III. Taipei: Ruilan guoji.
- Wu, Xing-tung (1970). *Beş Sülale Çağında Shat'o'ların Çin Toplumuna Etkileri*. Doktora tezi. Taipei.
- (1978). *Tuerqi wen dongci zhi yanjiu* 土耳其文動詞之研究. Taipei: Zhengzhi daxue dongfang yuwen xuexi.
- (1988). *Huoyong tuerqi yu juxing huihua (zhongji)* 活用土耳其語句型會話 (初級). Taipei: Zhengzhi daxue dongfang yuwen xuexi.
- (1991). *Huoyong tuerqi yu juxing huihua (zhongji)* 活用土耳其語句型會話 (中級). Taipei: Zhengzhi daxue dongfang yuwen xuexi.
- (1993). *Aosiman tuerqi lishi* 奧斯曼土耳其歷史. Taipei: Guoli zhengzhi daxue dongfang yuwen xuexi.
- (1995). *Tuerqi gongheguo shi* 土耳其共和國史. Taipei: Guoli zhengzhi daxue dongfang yuwen xuexi.
- (2003). *Tuerwi shi: Ou ya shizulukou shang de guojia* 土耳其史：歐亞十字路口上的國家. Taipei: Sanmin.
- (2013). "Zhengda dongyuxi biye wushi zhounian ganyan 政大東語系畢業五十周年感言". *Yi wo zhengda-guoli zhengzhi daxue ershisan jie tongxue biye wushi zhounian jinian ji* 憶我政大-國立政治大學二十三屆同學畢業五十週年紀念集. Taipei: Guoli zhengzhi daxue.
- (2021). *Sha-t'o'ların Çin Toplumuna Etkileri (907-960)*. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Yılmaz, Özcan, Ji Yao-kai 紀耀凱, Tseng Lan-ya 曾蘭雅 (2019). 土耳其語 A2-B1 : Türkçe Öğreniyorum II. Taipei: Ruilan guoji.

Zongtongling (1957). Zongtong fu gongbao No. 871 總統府公報第八七一號.
(<https://lis.ly.gov.tw/lgcgi/ttspdf1?1@1897252689@1@46121700:1-2>). 5 Ocak
2022'te erişildi.

"Qianshu gai xi zhongxi (xijing madeli), zhong tu (tu jing angela) liang wenhua zhuan
yue bing sui ling fahuan 簽署蓋璽中西 (西京馬德里) 、中土 (土京安哥拉
) 兩文化專約並隨令發還". *Zongtong fu gongbao* 總統府公報.

TÜRK GENÇLERİYLE TSAI MING-LIANG FİLMLERİ ÜZERİNE BİR SÖYLEŞİ: *NEON TANRI İSYANI* FİLMİNE DAİR GÖRÜŞLER

Wen Chi T. ÖLÇEL (蔡文琪)*

“Taipei gibi büyük bir şehirde yaşamak ne kadar da yalnızlık hissi ve acı verici...”

-E.B.

GİRİŞ

Orta Doğu Teknik Üniversitesi Asya Çalışmaları Master Programı’nda Doğu Asya filmleri üzerine dört akademik dönemdir ders vermekteyim. İzleme listesinde Yasujirō Ozu’dan *Tokyo Hikâyesi* (1953), Kim Ki-young’dan *Hizmetçi* (1960), Hou Hsiao-Hsien’in *Acılar Kenti* (1989), Zhang Yimou’dan *Yaşamak* (1994), Wong Kai-Wai’dan *Chungking Ekspresi* (1994), Hirokazu Koreeda’dan *Yaşamdan Sonra* (1998) ve Edward Yang’ın *Yi Yi* (2000) adlı filmleri bulunmaktaydı. Öğrenciler bu filmleri İngilizce veya Türkçe altyazılı olarak izlediler. 2021 yılına gelindiğinde, Tsai Ming-liang’ın “Asya Yavaş Sineması” olarak anılan filmlerini, izlenilmesi gerekenler listesine ekledim. Bunları daha önce eklemememin nedeniyse; günümüz gençlerinin bu filmleri izleyebilecek kadar sabırlarının olmadığına yönelik kanaatimdi. Eğer bu filmleri kimse de izlemek istemeyecekse, o zaman sınıfta duvarlara konuşmam gerekecekti.

Covid-19 pandemisi ise her şeyi değiştirdi. İnsanlar sokağa çıkma kısıtlamasındaydı ve okullar da kapalıydı. Tüm dersler online olarak verilmeye başlanınca, ben de Tsai Ming-liang’ın filmlerini izleme listesine eklemeye karar verdim; çünkü resmen artık hepimiz ekran “duvarlarına” konuşmak durumundaydık. Türk Y ve Z kuşağından (Dimock 2017: 4) öğrencilerim için Tsai Ming-liang’ın ilk uzun metrajlı filmi *Neon Tanrı İsyanı*

* Öğr. Gör., Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Asya Çalışmaları Programı. ORCID: 0000-0003-3622-069X.

(1992) ve *Sokak Köpekleri* (2013) filmini seçtim. Hayret verici bir şekilde, neredeyse tüm öğrencilerim *Neon Tanrı İsyanı* filmi üzerine değerlendirme yazısı yazdılar. Sonrasında sınıfça çevrimiçi olarak film üzerine epeyce tartıştık. Bu süreçte çoğunlukla İngilizce ile kısmen de Türkçe ile iletişim kurduk.

Okur-tepkisi eleştiri kuramını uygulayarak, Türk gençlerinin Tsai'ın filmi hakkında ne düşündükleri ve filmdeki başrol karakterinin öğrencilerimle aynı yaşta olmaları sebebiyle, kendilerini *Neon Tanrı İsyanı* filmiyle ne denli ilişkilendirdiklerini incelemek bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. İnceleme sonucunda, Türk Y ve Z kuşağından öğrenciler arasında, film yorumlamalarında benzerlikler olduğu gibi oldukça farklı yaklaşımların ya da sinematik deneyimlerin olduğu da ortaya konmuştur.

1. Tsai Ming-liang

Malezya asıllı, Tayvan'da yaşamını sürdüren auteur bir yönetmen olan Tsai Ming-liang (1957-) birçok uluslararası film festivalinden ödül almıştır. Kendisinden övgüyle bahsedilen yönetmen, Yavaş Sinema'nın tanrısı olarak addedilir (<https://www.indiewire.com/2021/08/days-review-tsai-ming-liang-1234657403>, 9 Aralık 2021'de erişildi.) *Neon Tanrı İsyanı* yönetmenin ilk uzun metrajlı filmi olup; aynı zamanda onun Taipei üçlemesinin de ilk filmidir: *Neon Tanrı İsyanı* (1992), *Yaşasın Aşk* (1994) ve *Nehir* (1997).

Okur-tepkisi eleştiri kurumunun aksine, Tsai izleyicileri ve film eleştirmenlerini umursamazdı. Çince bir röportajında belirttiği gibi, “*Küçük filmler yapıyorum, minimallik konseptini seviyorum. Bu bana çok daha fazla özgürlük veriyor. Ben para, seyirci ya da piyasa gibi etmenler tarafından kontrol edilmekten korkuyorum. Benim film yapmam için o kadar çok paraya ihtiyacım yok. Benim umurumda olan tek şey özgürlük. Kendi isteğimle çok basit bir film yapabilirim. Yüzlerce çiçek gibi, sinemanın kendisinde de birçok farklı tarz vardır. Benim olan kendi kişisel ifademdir. Bana neden diye sormayın; biliyor olsam dahi size yanıtlarını vermeyeceğim.*” (Ru He Pingjia Daoyan Tsai Ming-liang, <https://www.zhihu.com/question/21440127>, 23 Aralık 2021'de erişildi.)

Tsai'in tarzı geniş plan çekimdir; dönüşümün, yer değiştirmenin ve takibin olmadığı, nadiren yakın çekim kullanıldığı bir tarz. Bu şekilde de ana akım Hollywood filmlerinden oldukça farklıdır. Filmlerinin konuları arasında ise queer temasını göstermekten çekinmemiş, şehir yaşamındaki yalnızlığı, etik ve ayırtılma arasındaki ilişkiyi işlemiştir. Tsai, Tayvan sinemasının en

tartışmalı figürlerinden birisidir (Chow 2004: 125). Bu makale, Türk Y ve Z kuşağından öğrencilerin, Tsai’ın filmleri hakkında ne düşüneceklerini öğrenmeye duyduğum merak dolayısıyla ortaya çıkmıştır.

2. Okur Tepkisi ya da İzleyici Odaklı Eleştiri Kuramı

Merriam Webster sözlüğü Okur-tepkisi eleştirisi kuramını şu şekilde açıklar: “*Öncelikli olarak okuyucunun metne gösterdiği reaksiyona odaklanan bir edebiyat eleştirisi türü.*” Tarihsel olarak, edebiyat eleştirisi ya yazarlara ya da içeriklere odaklanır. İlişkiler yazar-metin-okuyucu eksenindeydi; fakat 1970’lerin başlarıyla birlikte, okuyucunun önemini vurgulayan okur-tepkisi eleştiri kuramı ortaya çıkmıştır. Bu kurama göre, bir metnin tarihsel arka planı ya da tarzı, okuyucun metni okuduktan sonra verdiği tepki kadar önemli değildir. Farklı okuyucular aynı metni oldukça farklı okuyabilirler veya aynı metni iki farklı durumda okuyan aynı okuyucu bile muhtemelen farklı anlamlar üretecektir; çünkü metinle ilgili deneyimlerimize pek çok değişken katkıda bulunur. Eleştirmenler ayrıca okuyucuların yorumlamalarının kesinlikle ait oldukları topluluklardan etkilendiğini düşünmekte ve buna “yorumlayıcı topluluklar” adını vermektedirler (Fish 1980: 13, Tyson 2020: 2).

Dersimi alan öğrenciler geçici bir süreliğine “yorumlayıcı topluluk” oldular; fakat sokağa çıkma kısıtlaması sebebiyle ve birçoğunun tanışmıyor olması gerekçesiyle, birbirlerinden o kadar çok etkilendiklerini düşünmüyorum. Verdiğim ders seçmeli bir ders olduğu için, dersimi alan öğrenciler Doğu Asya filmlerine ilgili ve hatta hâlihazırda Doğu Asya film endüstrisi hakkında biraz bilgi sahibi kişilerdi. Bu makalede onların yanıtlarını tetkik etmeyi amaçlıyorum.

3. Metodoloji

Doğu Asya bölgesinin farklı kesimlerinden, farklı klasik filmlerin izlenilmesinin ardından, öğrencilerin izledikleri filmler hakkında değerlendirme yazısı sunmaları gerekmekteydi. Bu projeye katılanların profilini 5 kız, 2 erkek toplam 7 öğrenci oluşturmaktaydı. TA¹ 1 - TA 7, hepsi 27 yaşından küçük yani ya Y kuşağı (1981-1996 arası doğumlular) ya da Z kuşağı (1997- 2012 arası doğumlular) mensuplarıydı. Hepsi şehirde yaşayan

¹ Tsai’s audience ifadesinin kısaltımı olarak kullanılmıştır. Tsai’in izleyicileri bu çalışmaya katkı sağlayan yedi öğrenciyi temsil etmektedir. Sonraki kısımlarda TA-1, TA-2 gibi kısaltmalara yer verilmiştir.

öğrencilerdi. Covid-19 pandemisi sebebiyle, tüm iletişim ya çevrimiçi olarak ya da email aracılığıyla yazılı olarak gerçekleşmekteydi. Online dersler sürecinde birçok müzakere ve tartışma gerçekleştirdik. Bu noktada kullandığımız dil çoğunlukla İngilizce ve bazen de Türkçeydi.

4. Neon Tanrı İsyanı Filmi Hakkında

Ana karakter Hsiao Kang üniversite giriş sınavına hazırlanıyor olması gereken mutsuz bir gençtir ve sıklıkla dershaneden kaçır. İade edilen öğrenim ücretiyle Taipei'in arka caddelerinde, arcade oyun salonlarında video oyunları oynayarak vaktini geçirir. Annesi tapınağa gidip çocuğunun bu durumuna ilahi bir yanıt arar. Tapınaktaki kadın, annesine Hsiao Kang'ın tanrı Nezha'nın reenkarnasyonu olduğunu söyler. Hsiao Kang buna kulak misafiri olur ve bu durumla güçlendiğini hisseder. O, Ah Zhe ile tanışır ve gizlice Ah Zhe'yı ve kız arkadaşı Ah Kuei'i takip eder. Onlar tüm vakitlerini bu şekilde aylak aylak takılarak geçirirler. Sonra babası onun öğrenim ücretini çektiğini öğrenir ve onu evden kovar. Filmin sonunda, Hsiao Kang telefonda arkadaş bulma (flört etme) servisini kullanmak için ödeme yapar ama gelen aramaların hiçbirine bakmaz, orda öylece uzun uzun oturur ve sonrasında kalkıp gider.

Neon Tanrı İsyanı filminin Çincesi 《青少年哪吒》 *Qingshaonian Na Zha* yani *Genç Nezha* olması dikkate değer bir noktadır. İran veya Hindistan'a özgün olan Nezha Çinli toplumlarda popüler bir tanrıdır. İsmi ilk olarak Yuan Hanedanı zamanında (1271-1368), 《三教源流搜神大全》 *Sanjiao Yuanliu Soushen Daquan* (Üç Öğretinin Kaynağı Tanrılarının Araştırılması Külliyyatı) isimli kitapta geçer. Bu kitabın yazarı bilinmemektedir. Çin mitolojisinde, Nezha süper güçleri olan genç bir prenstir ve babasıyla anlaşmamaktadır (Jiao Jei 1998: 1, 46-49). Neon Tanrı İsyanı'nda Hsiao Kang ve babası da anlaşamazlar. Aslında Hsiao Kang'ın annesinin gittiği tapınak bir Budist tapınağı değil Taoist tapınağıdır. Nezha'nın Budist bir tanrıdan Taoizm tanrısına dönüşmesi bu makalede incelenmeyecektir.

5. Filmde Taipei'e Dair Kesitler

TA-7, filmde yansıtılan Taipei şehrine dair şunları ifade etmiştir: “*Bu film bize Tayvan'ın 1990'lardaki sosyal durumu hakkında birtakım ipuçları veriyor. Birçok sahnede film, video oyun salonlarına yoğunlaşıyor. Asya ülkelerindeki oyun salonların popülerliğini anladığımız anlar.*” “*Hikâyeyi anlatırken, yönetmen bu büyük şehir Taipei'in mobiletleri, video oyun salonları ve restoranları gibi bazı önemli özelliklerini gösteriyor. Bu yüzden*

şehir, film ve karakterler için belirgin role sahip...” TA-7 filminden Taipei hakkında izlenimlerini şu şekilde anlatmaya devam eder: “Özellikle Taipei’in arka sokaklarını ve karanlık yüzünü izlemeyi sevdim. Bence film şehrin bu kısmını başarılı bir şekilde gösteriyor. Tüm karakterler kötü (ucuz) pansiyonlarda ya da dairelerde kalıyor, şehirde her zaman motosiklet kullanıyorlar. Filmin adındaki Tanrı ‘Taipei şehri’ni temsil ediyor. Ayrıca Hsiao Kang’ın bir tapınağa giden annesinin Tanrısı Nezha’yı temsil ediyor. Nezha Tanrı İsyanı’ndaki gibi Hsiao Kang ve babası anlaşamazlar.”

Hsiao Kang annesinin tapınak ziyaretinden sonra Nezha’nın hikâyesiyle güçlenmiş hissetmiştir. Ah Zhe’nin motosikletine zarar vermiş ve motosikletin park edildiği kaldırıma “Nezha buradaydı” yazmıştır. TA-7 bu durum karşısında şunu belirtmiştir: “Ah Tze’nin motosikletine gösterdiği vandalizme kadar Hsiao Kang’ın hareketlerini anlayamadım. Ama sonra anladım.”

TA-1 film boyunca seçilen ve yansıtılan mekânlar hakkında şöyle demiştir: “Buralar, video oyun salonları, buz pisti gibi, o dönem gençler arasında popüler olan yerler. Bu mekânlar oldukça kalabalık; diğer yandan sonraki sahnelerde, terk edilmiş binalar, özensiz pansiyon odaları mekân olarak gösteriliyor. Buradaki çelişki bir kalabalığın içinde bile yalnız olabilirsiniz şeklinde yorumlanabilir.”

6. Taipei’de Büyümek

TA-7 konuya dair şunları belirtir: “Hsiao Kang Ah Tze’yı takip edip gizlice gözetlerken, izleyiciler karakterlere ne olduğunu izleyip öğrenirler. Örneğin, Ah Tze’nin suçlarını izleyip görebildik ya da Ah Kuei’yle ilişkilerini.” Hsiao Kang Ah Tze’yı stalklamaya karar vermiş gibi görünse de o babasının taksisinin yan aynasını kasten kırmıştır; fakat TA-7 Ah Tze ve Ah Kuei’in ilişkilerini kıskanmasında birden fazla faktör olduğunu düşünmüştür. TA-7 bunu şöyle ifade eder: “Hsiao Kang’ın bakış açısıyla izlediğimde Ah Tze, Ah Bing ve Ah Kuei’nin hikâyelerini ilginç buldum.”

TA-4 filmi izlerken bunaldığını belirtmiştir. Gençlerin karşılaştığı birçok buhran vardır. O parıldayan neon ışıkları gençlerin belirsiz, kasvetli zihinlerini yansıtmaktadır. Bu neredeyse her sahnede melankolik ruh haliyle kaplanmış vaziyettedir. Ana karakterler kimlik bunalımı içerisindedirler. Filmde ya iletişim eksikliği ya da gençlerin iletişim kurmayı reddederek kendilerini git gide daha maddileştirilmiş toplumdan ve ailelerinden yabancılaştırmaları vardır. “Filmi izlerken yoğun depresif atmosferi sezinledim ve hayatın anlamsızlığına yönelik olan bakış açısını, şu anda Türk

gençlerin üzerinde de yaygın olduğunu hissettim.” TA-4’ün belirttiği gibi, “Belki de kendi hayatıyla ne yapacağını bilemiyor; bu sebeple başkalarının yaşantısını takip ediyordur.”

TA-4 video oyun salonundaki duvarda, James Dean’ın *Asi Gençlik* filminden ikonik posterinin olduğunu fark etmiştir. James Dean 1950’lerin kafası karışık, huzursuz ve idealist gençliğini temsil eder (<https://www.britannica.com/summary/James-Dean-American-actor>, 25 Aralık’ta erişilmiştir.)

Asi Gençlik (1955) filminde o, ergenlik çağında, hassas ve okuduğu liseden dışlanmış bir karakteri oynamıştı. Fakat Hsiao Kang karakteri TA-4’e Sal Mineo tarafından oynanmış başka bir ana karakter olan Plato ve daha birçoğu hatırlatmıştır.

TA-6, Hsiao Kang’ın davranışını şu şekilde açıklamıştır: “*Hsiao Kang’ın hayatından memnun olmadığını ve hayatı ile ilgili bir öfke barındırdığını hissediyorum*”. Hsiao Kang, sıradan ve belirlenmiş bir hayat yaşamak istemiyor. Ah Tze’nin motosikletine neden zarar verdiği konusuna gelince, “*Ona karşı cinsel arzusu ya da kıskançlığı sebebiyle fakat Ah Ping yüzünden değil çünkü Ah Tze’den görünüşü, karakteri ve benzeri özellikleriyle daha fazla etkileniyor.*”

TA-2, daha iyimser bir biçimde şunları belirtmiştir: “*Hsiao Kang’ın ciddi bir psikolojik problemi olduğunu düşünmüyorum, bence sadece hayatının ne yapacağını bilmediği bir döneminden geçiyor. Bu bir kendini bulma süreci gibi.*” Hsiao Kang’ı harekete geçiren sebepleri anlamada zorluk çektiğini ifade etmişlerdir: “*Öğrenimini neden tamamlayamıyor? Ah Tze’nin park ettiği yere neden spreyle boyayla -Nezha buradaydı- yazıyor? Telefonun arkadaşlık (randevulaşma) servisine 250 NTD (Yeni Tayvan Doları) ödediği halde çalan telefona neden cevap veremiyor?*” TA-1, Karakterler film boyunca çok konuşmadığı için, onları harekete geçiren sebepleri anlayamadığından bahsetmiştir. Yine de TA-1, ana karakterler Hsiao Kang, Ah Tze ve Ah Kuei’in, kıskançlık, cinsel gerilim, aile içi çatışma, öfkenin ifadesi, düşük öz güven ve yalnızlık gibi duygusal meseleleri olduğu için böyle davrandıklarını aktarmıştır.

TA-3 ise filmdeki aktörlerin mutluluk ve üzüntüye, görünür bir tepki vermedikleri hissine sahip olduğunu belirtmiştir: “*Benim için karakterlerin yüzlerini okumak ve ne hissettiklerini düşündüklerini tahmin etmek zordu. İfade etmeye çalıştıkları duyguların karmaşıklığından dolayı böyle hissettiğimi tahmin ediyorum.*”

7. Evde Evsizlik

TA-1 bu konuya dair şunları belirtti: *“Anlaşıldığına göre karakterler yatakta huzur buluyorlar, kendilerini rahatlatıyorlar ve nerede olursa olsun yatağa atılıyorlar.”* TA-7 buna şaşıyor: *“Karakterler sadece evlerinde değil birçok yerde sözgelimi oyun salonu, otel odası gibi yerlerde, yarı sarhoş, yarı uykulu uyuyabiliyorlar. Karakterler uyuyabildikleri her yerde uyuyabiliyorlar, bu bana ilginç geldi.”*

TA-4 bu durumla ilgili farklı düşünüyor; ona göre Hsiao Kang evi olan bir evsiz, bir uyumsuz. (Tsai’in *Sokak Köpekleri* (2013) filminde Hsiao Kang, iki çocuklu bir baba haline geliyor ve evleri olmayan evsizlere dönüşüyorlar.)

TA-6 ise şu şekilde alımlıyor: *“Hsiao Kang’ın bir evi var ve ailesi ona iyi bir eğitim öğretim sağlamaya çalışıyor; fakat bu Hsiao Kang’ın istediği şey olmayabilir. Oraya ait hissetmiyor.”* TA-6 şunları ekliyor: *“Evleri ev yapan içindeki insanlardır, fakat onlar hâlâ normal insanların sahip olduğu soyut bağa sahip değiller.”* TA-1, bu filmin aileler ve çocukları arasındaki aşılabilir mesafeleri gösterdiğini düşünmüş; hatta filmde yeterince belirgin olmamasına karşın, Hsiao Kang’ın sırf aile çatışmasından kaçmak için ucuz otellerde kaldığı şeklinde, bir yorum getirmiştir. Hong’un da belirttiği gibi: *“Tsai’nin filmlerindeki geleneksel ailenin çöküşü, şehir yaşamının sonucudur; aile yaşamını vurgulu bir şekilde evde evsizlik gibi tasvir eder.”* (Hong 2011: 6).

8. Kadınlar

Filmde iki ana kadın karakter yer alıyor. Hsiao Kang’ın annesi ve Ah Kuei. TA-7 ise yönetmen Tsai’i, Ah Kuei’yi daha fazla işlemeliydi diyerek eleştirmiştir. *“Ah Kuei ve Ah Tze çok çabuk yakınlaşıyor. Hikâyeyi ve Ah Kuei’in arka planını öğrenmek isterdim; çünkü o filmde benim için ilginç ve değişik bir karakter”* diye yazmıştır.

9. Metaforlar

Tüm katılımcılar yağmur ve suyu filmde kullanılan metaforlar olarak belirtmişlerdir. TA-6 yağmurun yalnızlık ve çaresizliği temsil ettiği şeklinde bir yorum getirmiştir. *“Suyun yüzeyinde yüzen ve bir yerlerde kaybolan objeler filmin karakterleri ile gerçekten örtüşüyor; kimsenin dikkat etmediği önemsiz hayatlar...”* TA-3 ise filmin başındaki hamamböceği ile iki karakter arasında bir bağlantı kurmuştur; Hsiao Kang’ın öldürmeye çalıştığı hamamböceği ve Ah Tze’nin dairesinde yerde ölmüş haldeki hamamböceği ile.

Tsai’ın filmde kullandığı objelerle çeşitli muhtemel metaforik bağlantılar kurulabilir; yağmurlar, hamamböceği, pergel, üzerindeki kan izleriyle Tayvan Adası’nın haritası, kırık su boruları bu duruma örnek teşkil edebilir.

10. Ahlak Teması

TA-3, Ah Kuei sarhoşken, Ah Tze ve Ah Ping’in onu ucuz bir otel odasına götürmelerini ve kadın otel çalışanının durumu hiç sorgulamamasını garip bulmuştur. TA-3 durumu şu şekilde belirtmiştir: “*Türkiye’de böyle bir durumla karşılaşmak pek olası değil, böylesi bir durumda polisi dahi arayabilirler.*” TA-3 sonrasındaki açıklamalarında, eğer otele gelen çocuklar on sekiz yaşından büyükse, bu gerçekten otel çalışanının karşılayabileceği bir durum değildir, şeklinde değerlendirmelerde bulunmuştur.

SONUÇ

Asya Yavaş Sinema’nın öncüsü ve Tayvan Sineması’nın tartışmaları isimlerinden olan Tsai Ming-liang’ın ilk uzun metrajlı filmi *Neon Tanrı İsyanı*, okur-tepkisi eleştiri kuramı bağlamında, lisansüstü düzeyde Doğu Asya Filmleri dersini takip eden öğrencilerin, izledikleri film üzerine yazmış oldukları değerlendirme yazıları doğrultusunda, Tsai Ming-liang’ın Türk Y ve Z kuşağından öğrenciler tarafından nasıl alımlandığı, nasıl değerlendirildiği bu çalışmayla ortaya konmaya çalışılmıştır. Katılımcıların, kendi yaş grubundaki başrol karakterinin yaşadığı deneyimler karşısındaki değerlendirmeleri incelenmiştir. Fish ve Tyson’un da belirtmiş olduğu “yorumlayıcı topluluk” kavramında olduğu gibi kişinin yorumlarında yaşadığı toplumun oluşturduğu etki bulunmaktadır. Bu sebeple Türk gençlerinin Tsai’ın filmine yönelik getirdikleri eleştiriler, yorumlar onların kendileri ile film arasında kurdukları bir iletişim biçimi olarak da karşımıza çıkmaktadır. Tıpkı TA-3’ün, sarhoş bir genç kız (Ah Kuei) ile iki genç erkeğin (Ah Tze ve Ah Ping) aynı odada kalmasına izin veren otel çalışanı kadındaki ahlâki değerlerin eksikliğini sorgulamasında ve TA- 6’nın, bu filmi ailesiyle izlerken ailesinin tepkisine karşı duyduğu şaşkınlığı belirtmesinde olduğu gibi. Bu inceleme sonucunda, Türk Y ve Z kuşağından öğrenciler arasında, film yorumlamalarında benzerlikler olduğu gibi; oldukça farklı yaklaşımların ve sinematik deneyimlerin olduğu da ortaya konmuştur.²

² Bu makalenin oluşmasına Emircan BENLİ, Makbule Hazal ÇELEN, Melisa Pınar DEMİRBUĞA, Naz EKMEKÇİ, Şeymanur KOÇ, Duygu TOMBUL ve Ahmet Onur YARICI katkıda bulunmuştur. Bu çalışma Ayşe ÖZTÜRK ve İlknur UĞURLU’nun yardımlarıyla İngilizceden Türkçeye çevrilmiştir.

EK



Resim 1. Neon Tanrı İsyanı filmi afişi.

(<http://www.songshifu.com/haibao/6171.html>, 23 Aralık 2021'de erişildi.)

KAYNAKÇA

- Chow R. (2004) "A Pain in the Neck, a Scene of" Incest," and Other Enigmas of an Allegorical Cinema: Tsai Ming-liang's "The River". *CR: The New Centennial Review*. 1;4(1):123-142.
- Fish S. (1980). "Is there a text in this class?" *The authority of interpretive communities*. Harvard University Press.
- Hong GJ.(2011). *Taiwan cinema: A contested nation on screen*. Springer.
- Jiao, Jei.(1998). "哪吒形象的演变 (Image Evolution of Nezha)", *中国典籍与文化 (Chinese Classic Books and Culture)*. (1):46-49.
- Tyson, Lois (2020). *Using Critical Theory: How to Read and Write about Literature*. Routledge.

Elektronik Kaynaklar

- <https://www.britannica.com/summary/James-Dean-American-actor> (25 Aralık 2021 tarihinde erişildi.)
- <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2019/01/17/where-millennials-end-and-generation-z-begins/> (23 Aralık 2021 tarihinde erişildi.)
- <https://www.indiewire.com/2021/08/days-review-tsai-ming-liang-1234657403/> (9 Aralık 2021 tarihinde erişildi.)
- <https://www.zhihu.com/question/21440127> (23 Aralık 2021 tarihinde erişildi.)
- <https://www.merriam-webster.com/dictionary/reader-response%20criticism>. (24 Aralık 2021 tarihinde erişildi.)